

ABDULLAYEVA SH.A., RO'ZIYEVA D.I.

**PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA
VA KORREKTSIYA**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

ABDULLAYEVA SH.A., RO'ZIYEVA D.I.

PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKTSIYA

5A110901 - Pedagogika nazariyasi va tarixi ixtisosligi bo'yicha magistrantlar uchun

DARSLIK

TOSHKENT – 2018

Mualliflar: Abdullayeva Sh.A., Ro'ziyeva D.I.

Taqrizchilar:

pedagogika fanlari doktori, professor **Xodjayev B.X.**,

pedagogika fanlari doktori, professor **Mardonov Sh.U.**

Mazkur darslik pedagogika oliygohtlari 5A110901 – “Pedagogika nazariyasi va tarixi” ixtisosligi bo'yicha tahsil olayotgan magistrantlar uchun mo'ljallangan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim davlat standartlari asosida tuzilgan. Unda ixtisoslik fani «Pedagogik diagnostika va pedagogik korreksiya» bo'yicha o'quv rejada ko'rsatilgan «Pedagogik diagnostikaning ilmiy-nazariy asoslari», «Pedagogik diagnostika o'tkazish yo'llari va keng qo'llaniladigan metodlari», “Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik tashxis qilishning mazmuni», «Korreksion tadbirlar»ga xos hamda turli pedagogik treninglarni o'tkazish bo'limlariga monand mavzular kiritilgan:

Данный учебник составлен на основе требований Государственного Стандарта Республики Узбекистан(2005) и предназначен для магистрантов, обучающихся по специальности: 5A110901- “Теория и история педагогики”. В учебнике в соответствии с программой курса раскрыты основные понятия, функции, методы педагогической диагностики и педагогической коррекции. В книге нашли отражение такие темы как: «Сущность и содержание педагогической диагностики», «Диагностирование в учебном заведении», «Основные методы педагогической диагностики», «Содержание педагогической диагностики в средней общеобразовательной школе», «Коррекция поведения личности подростков», «Проведение педагогической диагностики и педагогической коррекции среди обучающихся».

Учебник предназначен для магистрантов, аспирантов, преподавателей педагогических вузов, всем тем, кто интересуется вопросами педагогической диагностики и педагогической коррекции.

SO'Z BOSHI

O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy siyosatida shaxs manfaatlarini va ta'lim ustuvorligi orqali insonning konstitutsiyaviy huquqlaridan biri – ta'lim ehtiyojlarining qondirilishi har jihatdan yoshlarning qobiliyatlari va imkoniyatlarini, o'ziga xos individual xususiyatlarini o'rganishni, yo'naltirishni va rivojlantirishni talab etadi. Shu sababli pedagogik amaliyotda o'quvchi –yoshlarning rivojlanish darajasini hamda ularning intellektual qobiliyatlari va boshqa sifatlarini tezkor diagnostika qilishga talab ortib bormoqda. Bolaning shakllanish jarayonini, uning aqliy rivojlanishi, tarbiyalanganlik darajasini va tafakkur qobiliyatini bilmasdan turib, ta'lim–tarbiya jarayonini samarali tashkil etish mushkuldir.

Abdulla Avloniy «Pedagogika insonni har tomonlama tarbiyalashni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan ekan, avvalambor uni har tomonlama o'rganishi kerak¹»,– degan fikri ta'lim–tarbiya jarayonida pedagogik diagnostikaning qanchalik muhimligini ko'rsatib turibdi. Shu jihatdan olganda, jamiyatimizdagi yoshlarni o'qitish va tarbiyalashda optimal uslub va vositalardan foydalanish lozim.

Ta'limning asosiy vazifasi o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish bo'lsa, tarbiya yosh avlodda jamiyatimizda qabul qilingan odob–axloq qoidalariga mos keladigan e'tiqodni, axloqiy malaka va ko'nikmalarni, ehtiyoj va intilishlarni tarkib toptirishdan iborat. Tarbiya bilan shug'ullanadigan har bir tarbiyachi birinchi navbatda o'z faoliyatini va unda ko'zda tutilgan maqsadni aniq tasavvur eta olishi, bu maqsadning muhimligini tushunishi lozim. Demak, qanday odamni tarbiya qilish darkor, tarbiya natijasida inson qanday bo'lishi kerak, degan savollarni avvaldan tasavvur etish zarur. Bunda pedagogik diagnostika katta ahamiyatni kasb etadi.

Pedagogik diagnostika - bu pedagogik omillarning samaradorligini oshirish maqsadida sotsiologik, ekologik va ijtimoiy –psixologik sotsiumga hamda har bir

¹ Avloniy Abdulla. Turkiy guliston yoxud axloq-Toshkent: Fan, 1994.-73-bet

shaxsga ta'sir ko'rsatishi haqidagi axborotlar majmuyi kabi bilish jarayonining tashkiliy qismidir.

Respublikamizda ma'naviy–ma'rifiy ishlarning bugungi holati uzluksiz ta'lim tizimi ishtirokchilari: o'qituvchilarning o'zaro munosabatlarga kirishishi, pedagogik faoliyatni oqilona tashkil etish yo'llarini o'rganishni, umumiy o'rta ta'lim maktablari, litsey, kollej o'quvchilari, oliy ta'lim tizimida tahsil oluvchi talabalarining qobiliyatlari, iqtidori, bilimlarni o'zlashtirish hamda tarbiyalanganlik darajasini tashxis qilish yo'llari, vositalarini aniqlash; ta'lim–tarbiyaviy bosqichlararo uning uzviylik va uzluksizligini ta'minlaydigan metodikani yaratish, o'quv jarayonini tashkil etish hamda mazmunini boyitish zarurligini ko'rsatadi.

Shakllanib borayotgan demokratik huquqiy davlatning yoshlarga nisbatan amalga oshirayotgan siyosati yigit va qizlarga o'z qobiliyat va iste'dodini yaxshiroq ro'yobga chiqarishda, yangilanish va taraqqiyot jarayonlariga faolroq qo'shilishga yordam berishdan iboratdir.

Ushbu darslik pedagogik diagnostika va korrektsiyaning predmeti va tarixiy rivoji; o'quv-tarbiya jarayonida pedagogik diagnostika va korrektsiyaning o'rni; pedagogik diagnostika va korrektsiya metodlari tasnifi; o'quvchi shaxsi rivojini tashxis etish va korrektsiyalash metodikasi kabi masalalarni o'z ichiga qamrab olgan. Shu jihatdan mazkur darslik kelajakda pedagogika sohasida faoliyatini tashkil qiladigan magistrantlar uchun zaruriy manba bo'lib hisoblanadi.

Magistratura ta'lim bosqichini tugallagan magistrantlar kelgusida ilmiy va ilmiy-pedagogik faoliyat bilan shug'ullanadilar. Magistrantlarni pedagogik jarayonni tashxis etish va korrektsiyalash hamda diagnostik-korreksion faoliyatni samarali tashkil etishlarida mazkur fan muayyan darajada xizmat qiladi.

Fanni o'qitishdan maqsad – magistrantlarni o'quv-tarbiya jarayonini tashxis etish va korrektsiyalash hamda diagnostik-korreksion faoliyatga tayyorlash.

Fanning vazifasi – magistrantlarni pedagogik diagnostika va korrektsiyaning funksiyalari, tamoyillari va umumiy metodlari bilan tanishtirish, ular asosida pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlash; pedagogik jarayonni tashxis etish va

korreksiyalash ko'nikmalarini shakllantirish; pedagogik jarayonni tashxis etish va korreksiyalash metodikalarini samarali qo'llashga o'rgatishdan iborat.

“Pedagogik diagnostika va korreksiya” o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida magistrant:

- pedagogik diagnostikaning mohiyati, predmeti va funksiyalari;
- pedagogik diagnostikaning obyektlari;
- diagnostik tadqiqotlarning tuzilishi;
- pedagogik voqelikni diagnostik tadqiq etishning umumilmiy tamoyillari;
- diagnostik tadqiqotlarni o'tkazishga qo'yiladigan talablar;
- korreksion faoliyatning mazmuni va mohiyati;
- korreksion faoliyatning asosiy tamoyillari haqida bilimga ega bo'lishi;
- diagnostik ma'lumotlarni to'plash, o'lchash va qayta ishlash;
- pedagogik testlarni ishlab chiqish;
- o'quvchilarni aqliy va axloqiy rivojlanish darajalarini tashxis etish;
- o'quvchi shaxsining kasbiy yo'nalganligini tashxis etish;
- korreksion faoliyatning umumpedagogik va maxsus metodlarini qo'llash ko'nikmalariga ega bo'lishi;

– o'quvchilarning kasbga yo'nalganligini tashxis etishda axborot texnologiyalaridan foydalanish;

- pedagogik diagnostika asosida tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish;
- diagnostik-korreksion faoliyatni tashkil etish va amalga oshirish malakalariga ega bo'lishi kerak.

Darslikda keltirilgan tashxislash va xulq-atvordagi nuqsonlarni bartaraf etish metodikasidan amaliyotda foydalanilmoqda. Keltirilgan xulosalar, tavsiyalar oiliy o'quv dargohlari magistrantlari, tadqiqotchilar, professor-o'qituvchilar, shuningdek pedagogik diagnostika va pedagogik korreksiya masalalari bilan qiziquvchilarga mo'ljallangan.

1-BOB. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING METODOLOGIYASI

1-mavzu. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING PREDMETI VA TARIXIY RIVOJI

Pedagogik diagnostikaning shakllanish va rivojlanish tarixi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy siyosatida milliy o'zlikni anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlarni o'zlashtirish orqali shaxs bilan jamiyat o'rtasida uyg'unlikni vujudga keltirish, ehtiyojlarning xususiylikdan umumiylikka o'sib o'tishining qondirilishi har jihatdan o'quvchi va talabalar qobiliyatlari, iste'dodlarini, ichki imkoniyatlarini, o'ziga xos individual-psixologik xususiyatlarini tadqiq etishni, shuningdek rivojlantirishni talab etadi.

Diagnostika – (yunon tilida: «*dia*» – «*shaffof*», «*gnozib*»–«*bilim*» degan ma'noni bildiradi) o'rganilayotgan ob'ekt yoki jarayon to'g'risida aniq ma'lumot olishning umumiy vositasi bo'lib xizmat qiladi.

«**Pedagogik diagnostika**» atamasi birinchi bor 1968 yili nemis olimi Karlxaynts Ingenkamp tomonidan fanga kiritildi.

Pedagogik diagnostika yordamida jamiyatdagi ma'naviy–ma'rifiy jarayon tahlil qilinadi va ta'lim–tarbiyaning kafolatlangan natijalari aniqlanadi. Tashxislashda nafaqat ta'lim–tarbiya natijalarini sarhisob qilish, balki ularning o'zgarish dinamikasi xam kuzatiladi, mavjud kamchiliklar bartaraf etiladi.

O'quv–tarbiyaviy jarayonni optimallashtirishga xizmat qiluvchi pedagogik diagnostika har bir rejali o'quv jarayonining ajralmas qismi hisoblanib, o'quvchi materialni qanday o'zlashtirayotganini doimo kuzatib borishga, tarbiyaviy jarayondagi muammolarning yechimini topishga xizmat qiladi. Pedagogik diagnostika yordamida o'quv – tarbiyaviy jarayonda tug'iladigan qiyinchiliklar o'rganiladi, ularni bartaraf etish yo'llari tashkil etiladi.

Agar diagnostika (tashxis)ning ahamiyatini tibbiyot sohasi nuqtayi nazaridan qarasa, kasallik, uning belgilari va uni kelib chiqish sabablari to'g'ri aniqlansa,

davolanish natijasida bemorning tuzalib ketishiga imkon yaratiladi. Xato diagnoz esa faqat shifokorlarning harakatini yo`qqa chiqarib qolmay, kasalning tuzalish imkoniyatini ham susaytirishi mumkin. Tana salomatligi to`g`risida aytilgan shu fikrlar ruhiy sog`liqqa ham xuddi shunday aloqadordir. Shuning uchun diagnostika yuksak malaka va javobgarlikni talab qiladigan faoliyatdir.

Insonning jismoniy rivojlanishini tashxis qilish ancha oson. Buning uchun bir qator mashqlar bajarilgach, uning natijasiga qarab xulosa chiqarish mumkin.

Lekin ruhiy, ma`naviy, intellektual, ijtimoiy rivojlanishni diagnoz qilish ancha mashaqqatli. Bu maqsadda qo`llanayotgan metodikalar hali ancha murakkab bo`lib, har doim ham to`g`ri natija beraveradi, deb bo`lmaydi. Pedagogik amaliyotda o`quv maskanlari pedagog-psixologlari va o`qituvchilar shaxsning alohida sifatlarini o`rganadilar, lekin bu natijalarga qarab, rivojlanishning barcha komponentlariga umumiy baho berishga har doim ham musharraf bo`la olganlaricha yo`q.

Rejali va maqsadli o`qitish va tarbiyalash jarayonida natijalarni aniqlash zaruriyati pedagogik diagnostikani vujudga keltirgan. Albatta o`z ibtidosida bu natijalar oddiy pedagogik metodlar orqali aniqlangan.

Bir qator tadqiqotchi olimlar (G. Royleke, R. Rollet, K. Leongard, A. Bass, E.Lichko, A. Shmelev) pedagogik diagnostikani «pedagogik faoliyatni qulaylashtirishda zarur bo`lgan axborotni qo`lga kiritish jarayoni»-deb ta`kidlaydilar.

X. Feger, N. Petillon, V. Bogatskiylar "...pedagogik diagnostika psixologik diagnostikadan ajralib chiqqan" - degan fikmi ilgari surishadi.

Pedagogik diagnostikaning rivojlanish nazariyalarini 3 davrga bo`lish mumkin.

Birinchi davr qadimgi allomalar qarashlaridan e`tiboran XXI asrgacha davom etgan tadqiqot nazariyalari davri. Bu davrni **filsofiy-adabiy** davr deyish mumkin. Bu davrda insonning axloqiy, ijtimoiy tabiatiga taalluqli muammolarni o`rganishga asosiy e`tibor qaratildi.

Shuning uchun ham shaxsni avvalgita`riflari ancha keng ma`noga ega edi. Buta`rifda nimaiki inson shaxsiga taalluqli bo`lsa uning biologiyasi, psixologiyasi, xulqi, madaniyati ma`naviyati va boshqalar kiritilgan edi.

Ikkinchi davr. XIX asming oxirlaridan XX asming ikkinchi yarmigacha davomdavmi o'z ichiga oladi. YA'ni, bu davrda pedagoglar shaxs kamolotini o'rganish va tadqiq etishga o'z hissalarini qo'shgan davr hisoblanadi. Chunki bu davrda inson shaxsini klinik sharoitlarda tadqiq qilish uchun tekshiruvlar olib borildi. Jumladan, bu davrda shaxsgataalluqli *introversiya*, ya'ni o'zining ichki muammolariga sho'ng'ib o'zi bilan o'zi bo'lish va atrofda hodisotlarga diqqatning susayib ketishi), *ekstroversiya*, ya'ni insonni o'rab olgan muhit atrofga ongning qaratilganligi va shu bilan band bo'lib, o'ziga nisbatan diqqatning susayishi), hayajonlanish, insondagi yuqori darajadagi halovatsizlik xususiyati, ma'lum psixologik ijtimoiy vaziyatlarda qo'rquv va hayajon hissiyotlari, rigidlik (tafakkurning tormozlanishi, ya'ni bir marta qabul qilingan hukm yoki fikrlash va harakat usulidan voz kechishning qiyin holati) tormozlanganlik (qo'zg'atuvchilarga qarshi harakatning susayib ketishi), uyg'onganlik holati (qo'zg'atuvchilar ta'sirida yuqori darajada qo'zg'alganlik va uning izlarining ma'lum vaqtgacha qolishi) kabi psixologik holatlar o'rganildi. Lekin bu davrda shaxsning ijobiy hislatlari, qobiliyatlari, madaniy, ma'naviy, va shunga o'xshash bir qator fazilatlarini o'rganish diagnostikasi rivojlanmadi.

Keyingi davr (XX asming ikkinchi yarmi-XXI asr boshlari) *eksperimental davr* bo'lib, bu davrda nemis pedagog olimi Karlxayns Ingenkampf hamda angliyalik psixolog **R.Kettel** shaxsning ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishini o'rganishga e'tibor qaratdilar. Rossiyada shaxsni eksperimental tadqiq qilish borasida A.F.Lazurskiy tizimli ravishda shaxsni ilmiy kuzatuvlar texnikasi va metodikasini, I.S. Kon, R.S.Nemov, I.P.Podlasiy, I.Rogov shaxsning intellektual darajasini o'rganish, o'qituvchi diagnostikasiga oid metodikalarni ishlab chiqdilar. G.Ayzenk kuzatuv, so'rovnomalar hujjatlar tahlillarini matematik ishlab chiqish usullarini yaratdi. G.Olloport shaxs xususiyatlari nazariyasiga asos soldi. R.Kettel esa G.Ayzenk yaratgan matematik apparatni shaxs xususiyatlari nazariyasiga qo'llab, uni eksperimental o'rganishga xizmat qiluvchi faktorli tahlilni yaratdi. U shaxsning xususiyatlarini belgilovchi faktorlar va xususiyatlarini aniqladi va tartibga soldi. K.Ingenkampf, Inga Xartmanlar pedagogik diagnostika doirasida shaxsni o'rganish

testlarini ishlab chiqdilar. R.Kettel o'zining nomi bilan 16 faktorli "Kettel testi", G. Ayzenk "Ayzenk testi", Rorshax "Rorshax testi" larini yaratishdi.

Bugungi kunda Ya. Yirasek, A. Kern yoshlarning bilim olishga moyilliklarini aniqlovchi orientatsion testlari, D.B.Elkoninning «Grafik diktant»i, A.L.Vengerning «Nuqtalar bo'yicha chizish», I. Shvansarning «Aqliy rivojlanishni diagnostika qilish» kabi metodikalari mashhurdir.

Nemis olimi Mauermannning yozishicha: «Pedagogik diagnostika o'zlashtirish va o'quv jarayoniga tayyorgarlik o'rtasida aloqa o'rnatadi, o'quv jarayonida kechadigan o'quv maqsadini to'g'ri belgilaydi va o'quv-tashkiliy shakllarni sharoitga mosligini baholaydi¹».

K. Klauer pedagogik diagnostikaga ta'rif bergan bir qator olimlarni tanqid ostiga olib, shunday fikrlarni bildiradi: «Pedagogik diagnostika (tashxislash) vazifalarini bir paytning o'zida amalga oshirish mushkul. Pedagogik diagnostika dolzarb pedagogik qarorlarni, hukmlarni chiqarishga bo'lgan urinishlar majmuyidan iborat²».

Rus olimi V. I. Zverev: «Pedagogik diagnostika—bu turli pedagogik vaziyatlarni o'rganish, aniqlash, ta'lim tizimi qatnashchilarining xilma-xil qobiliyatlari darajasini bilishdan iborat jarayondir³», — degan fikrni ilgari suradi. Boshqa rus olimasi L. Denyakina: » Pedagogik diagnostika—bu pedagogning o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashxislashda individual-malakaviy sifatlarini belgilovchi, shaxsning ijodiy taraqqiy topishida ko'makchi, pedagogik jamoaning muvaffaqiyatini oshiruvchi faoliyatdir. Pedagogik diagnostika o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, mazmunini boyitish va attestatsiya uchun qo'llaniladi» —deb yozadi.

Ko'rib turganimizdek, pedagogik diagnostika atamasiga bugungi kunda ko'plab tariflar uchraydi. Barcha tavsiflarni umumlashtirib quyidagicha fikr bildirish mumkin: **pedagogik diagnostika**—pedagog shaxsining va u bilan muloqotga kirishuvchilarning pedagogik tizim natijalarini o'rganish, tahlil qilish, samaradorligini oshirish jarayonidir.

¹ Mayermann B. Diagnostischen in der Schule. — Berlin, 1996, 112 p

² Klaver K.. Personlickeitsforschung und diagnostik-Berlin, 1990-24 p.

³ Denyakina JI.. Diagnostika-dvijushaya sila pedagogicheskoso kollektiba. —Moskva: Universitet, 2010- C.-46.

Bugun biz tarixiy bir davrda – xalqimiz o'z oldiga ezgu va ulug' maqsadlar quyib, tinch–osoyishta hayot kechirayotgan, avvalambor o'z kuch va imkoniyatlariga tayanib, demokratik davlat va ochiq fuqorolik jamiyat qurish yo'lida ulkan natijalarni qo'lga kiritayotgan bir zamonda yashamoqdamiz.

Mustaqilligimiz tufayli xalqimiz asrlar davomida orziqib kutgan ozod, erkin va faravon hayotni barpo etayotgan, erishayotgan yutuqlarimizni xalqaro hamjamiyat tan olayotgan bir davrda jamiyatimizdagi yoshlarni tarbiyalashda ma'naviy meros va qadriyatlarimizga suyanib, optimal uslub va vositalardan foydalanishimiz lozim. Demak, har tomonlama barkamol, yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalash pedagogikaning azaliy maqsadlariga mos kelishi bilan tavsiflanadi. Shunday ekan, bugungi kunda har tomonlama barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularni komil inson qilib tarbiyalash–pedagogikaning eng dolzarb muammolari qatoridagi masalalardan biri bo'lib qoladi.

Sharqda pedagogik diagnostika elementlarining qo'llanilishi. Sharqda pedagogik diagnostika elementlari qo'llanilganligidan guvohlik beruvchi manbalar mavjud. «Avesto» ta'limoti, "Qur'oni Karim» saboqlari, Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al- Buxoriy (810-970), Abu Iso Muhammad ibn Iso at- Termiziy (824-892) kabi Hadis ilmining ulug'lari, tasavvuf ilmi (sufiylik tariqati)ning namoyondalari: Bahovuddin Naqshbandiy, Abduxoliq G'ijduvoniy, Najmiddin Kubro kabi olimu fuzalolar komil inson to'g'risidagi g'oyalari bilan Sharqda ta'lim -tarbiya jarayonining rivojiga ulkan hissa qo'shdilar. Ularning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarida pedagogik diagnostika elementlarini xam uchramiz. Xususan, ushbu olimlarning ta'limotlarida "ustoz-shogird" munosabatlarini o'rganish va tadqiq qilish, ilm o'rganish borasida yoshlarning aqliy qobiliyatlarini tashxislash va rivojlantirish, ularni kasb tanlashlari uchun imkoniyatlari va qobiliyatlarini diagnostika qilish masalalari o'z ifodasini topgan.

Sharq Uyg'onish davrining 1-bosqichida yashab, ijod etgan Abu Nosir Farobiy (789-950), Abu Ali ibn Sino (980-1037), Abu Rayhon Beruniy (937-1051), Kaykovus (XI asr), Ahmad YUgnakiy (XI asr), Mahmud Qoshg'ariy (XI asr) kabi allomalar ta'limotlarida xam ilm o'rganish, tarbiya masalalarini hal qilishda

yoshlarning ichki qobiliyatlarini tashxislash masalalari alohida ahamiyat kasb etadi. Sharq Uyg'onish davrining 2-pallasida yashab, ijod etgan o'zbek badiiy tilining asoschisi, buyuk davlat arbobi Mir Alisher Navoiy o'ziningtarbiyaviy ahamiyatga molik bo'lgan noyob asarlari, dostonlari, she'riyat olamidagi mulki merosi bilan insonshunoslik to'g'risidagi fanning shakllanishiga zamin yaratgan bo'lsa, ilmiy tafakkur va falakiyot ilmi sohasida yetuk dunyoqarash sohibi Mirzo Ulug'bek ma'rifiy qarashlari, Zahiriddin Muhammad Bobur va boshqa ko'plab ma'rifatparvarlar o'zlarining o'lmas ijodiyoti bilan pedagogika taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shdilar.

Alisher Navoiy «Mahbub ul-qulub» asarida zamonaviy pedagogik diagnostika sistemasida muhim o'rin tutuvchi omil o'z-o'zini tarbiyalash masalasining mohiyatini yoritadi. Bu borada bildirilgan fikr mazmuniga ko'ra, bolaning o'zi yo'l qo'ygan xato va kamchiliklarini o'zi anglab olishi hamda ularni bartaraf etish uchun imkoniyat yaratish zarur. Mutafakkimning e'tirof etishicha, kimki bu borada yaratilgan imkoniyatdan to'g'ri foydalansa, o'z xatosini anglay oladi va uni bartaraf etishga harakat qiladi; kimki yo'l qo'yilgan xatoni anglash va uni to'g'rilashga harakat qilish o'miga turli bahonalarni ro'kach qilaversa, xatolari yana bittaga oshishi uchun shaxsan o'zi sharoit yaratadi. Keltirayotgan bahonasi qancha ko'p bo'lsa, xatosi shunchalik katta ko'rinadi, kamchilikning mavjud ekanligini ko'rsatgan kishi bilan tortishish qancha kuchli bo'lsa, el oldida uning obro'si shunchalik pasayadi.

Mutafakkimning ilm olish yo'llari xususidagi qarashlari ham muhim ahamiyatga egadir. Alisher Navoiy: "... bilimlarni tinmay, uzluksiz o'rganish zarur, deydi. Bu yo'lda duch keladigan har qanday qiyinchilikni yengib o'tish, xatoliklarni bartaraf etish, mumkin"¹ deb hisoblaydi. Aniq hayotiy maqsadni belgilab olgan holda ana shu maqsadning ro'yobga chiqishi yo'lida qunt bilan ishlash, tirishqoqlik bilan harakat qilish, bu yo'nalishda olib borilayotgan harakatni oxiriga etkazishda chidamli, matonatli va sabotli bo'lishni maslahat beradi

Tarbiyashunos olim Abdulla Avloniy "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida inson kamolotida tarbiyaning o'rini alohida ta'kidlab, «Janobi Haq insonlarning asl

¹ Алишер Навоий. Танланган асарлар. 5- жилд.-Тошкент: Комуслар бош тахририяти, 1999.-492 бет.

xilqatda iste'dod va qobiliyatli, yaxshi ila yomoni, foyda ila zararni, oq ila qorani ayiradigan qilib yaratgan. Lekin bu insondagi qobiliyatni kamolga yetkazmoq tarbiya vositasida bo'ladi. Agar bola yaxshi tarbiya topib, buzuq xulqdan saqlanib, go'zal xulqlarga odatlanib katta bo'lsa, baxtiyor bir inson bo'lib chiqadi. Agar tarbiyasiz, axloqi buzilib o'ssa, nasihatni kulog'iga olmaydigan, har xil buzuq ishlarni qiladigan nodon, johil bir rasvoyi odam bo'lib chiqadi"¹-deb ta'kidlaydi.

Sharqda pedagogik diagnostika elementlarini qo'llashda insonni voyaga yetkazish masalalariga jiddiy e'tibor berilgan. Xalq pedagogikasi o'zbekona axloq, odob va tarbiyaning murakkab barcha qirralarini o'zida mujassamlashtiradi. Xalq pedagogikasida tarbiyaning turli uslublaridan foydalanilgan. Bu uslublar nihoyatda rang - barang bo'lib, ko'p tomonlari bilan ilmiy pedagogika va pedagogik diagnostikaning shakllanishida ham o'z ta'sirini ko'rsatgan.

Sharqda pedagogik diagnostika elementlari quyidagi tarbiya metodlari zahirida qo'llanilgan:

- 1) **Tushuntirish:** maslahat berish, uzr so'rash, yaxshiliklar haqida so'zlash, o'rnatish bo'lish.
- 2) **Nasihat berish:** o'g'it, undash, ko'n dirish, iltimos qilish, oq yo'l tilash, yaxshiliklar haqida so'zlash, rahmat aytish, duo qilish.
- 3) **Namuna bo'lish:** maslahat so'rash, o'rnatish bo'lish.
- 4) **Rag'bat va jazo:** maqtash, olqishlash, tasanno aytish; ta'kidlash, ta'na - gina, tanbeh berish, uyaltirish va boshqalar.

Sharqda pedagogik diagnostika elementlari - an'analar, udumlar, rasm-rusumlar zahirida ham namoyon bo'lgan. Bunda yosh avlodni aqliy rivojlantirish, bilim, ilm, malaka, ko'n ikmaga ega bo'lish, axloqli qilib tarbiyalash: axloq, odob, xulq, yaxshilik, adolat, insof, diyonat, sharm, hayo, vatanparvarlik va boshqa fazilatlarini shakllantirish; mexnat tarbiyasi: faollik, ishchanlik, tadbirkorlik, ish-bilarmonlik; aqliy ish, jismoniy mexnat; jismoniy tarbiya: chiniqish, jismoniy o'yinlar; nafosat tarbiyasi: go'zallik, kiyinish madaniyati, muomala madaniyati, saranjom-sarishtalik; ekologik tarbiya: tabiat, atrof-muhit, flora va faunaga

¹ Avloniy Abdulla. Turkiy guliston yoxud axloq-Toshkent: Fan, 1994.

soglom yondashuv; iqtisodiy tarbiya: tejamkorlik, bozor iqtisodiyoti, sarf, isrof; foyda, mulk, mulkka egalik, tadbirkorlik; huqo'qiy tarbiya: insonparvarlik, burch, vijdon, tenglik, adolat, to'g'rilik, xalollik kabi tushunchalarni shakllantirishga katta e'tibor qaratilgan. Demak, buyuk ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan ta'lim-tarbiyaga oid g'oyalarda pedagogik nazariya va amaliyot muammolarini tadqiq qilish va yechimini topishga alohida ahamiyat qaratilgan bo'lib, ularni o'rganish va ulardan foydalanish buyuk ma'naviyatimizni asrashga va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy sharoitda pedagogik diagnostika rivoji. Bir qator olimlar: Klauer, Ingo Xartman, Karxaynts Ingenkamp, Linert, Frikelarning pedagogik diagnostika psixologik diagnostika zahirida tug'ilganligini ta'kidlashlari, albatta o'rinsiz. Bir paytlari psixologik diagnostika biologiya va tibbiyotning tashxis modellarini andoza qilib olgani kabi pedagogik diagnostika ham zarur bo'lganda psixologik ilmiy-tadqiqot metodlardan o'z o'mida foydalandi.

Jahon pedagogikasida "ta'lim", «tarbiya» atamaları keng qamrovlidir. "Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo'lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va albatta, baxtli bo'lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimiz safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma'naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi. Agar bu masalada xushyorlik va sezgirligimizni, qat'iyat va mas'uliyatimizni yo'qotsak, bu o'ta muhim ishni o'z muhim ishni o'z holiga, o'zibo'larchilikka tashlab qo'yadigan bo'lsak, muqaddas qadriyatlarimizga yo'g'rilgan va ulardan oziqlangan ma'naviyatimizdan, tarixiy xotiramizda ayrilib, oxir oqibatda o'zimiz intilgan umumba umumbashariy taraqqiyot yo'lidan chetga chiqib qolishimiz mumkin¹". Keltirilgan ushbu satrlardan tarbiyaning vazifalari keng va ko'p qirrali ekanligi kelib chiqadi. Shunday ekan, ta'limning asosiy vazifasi o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish bo'lsa, tarbiya yosh avlodda jamiyatimizda qabul qilingan odob-axloq qoidalariga mos keladigan e'tiqodni, axloqiy ko'nikma va malakalarni, extiyoj va intilishlarni tarkib toptirishdan iborat. Tarbiya bilan shug'ullanadigan har bir tarbiyachi birinchi navbatda o'z faoliyatini va unda ko'zda tutilgan maqsadni aniq tasavvur eta olishi, bu

¹ Islom Karimov. Yukasak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: Ma'naviy meros. 2009 yil. - bet

maqsadning muhimligini tushunishi lozim. Tarbiyaning mohiyati xususida turli nazariyalar mavjud. Tarbiyani kattalarning (o'qituvchilar, murabbiylar, ota-onalar) bolalarga ta'sir ko'rsatishi sifatida tushunish eng ko'p tarqalgandir. Bunda kattalar to'g'ri deb hisoblaydigan ideallar, maqsadlar, vazifalar, normalar, talablarga muvofiq ta'sir ko'rsatish ko'zda tutiladi, albatta. Tarbiyani bunday tushunish haqiqatga yaqin, biroq u bir tomonlama bo'lib, tarbiya jarayonining faqat muayyan qismini aks ettiradi. Tarbiyaga bunday ta'rif berishda bolaga kattalarning ta'siri qaratilgan ob'ekt sifatidagina qaraladi. «Pedagogik tashxislashning asosiy maqsadi ham tashabbuskor va mustaqil kishilarni tarbiyalashni nazarda tutadigan bo'lsa, u tarbiyalanuvchiga pedagogika jarayonida faol harakat qiluvchi sub'ekt rolini beradi». Demak, uzluksiz ta'lim tizimi qatnashchilarining ma'naviy-axloqiy, intellektual va boshqa sifatlarini tashxislash uchun ilg'or pedagogik tajribalarni ham o'rganish zarur bo'ladi.

Xorij olimlari: Ingo Xartman, Karlxaynts Ingenkamp, Linert, Frike, Lyumann, Rorshax, Diderix, Xeginger, Baxmayr (Germaniya); Bolsho, Burk, Rollet, Royleke (Angliya); Jorj Fisher, Jeyms Rays, T. Stoun (Amerika); A. V. Mudrik, V. D. Semyonova, G. N. Filova, S. D. Smimov, I. V. Dubrovina, Y. Langmeyer, G. M. Breslav, L. P. Fridman, I. Rogov (Rossiya) ta'lim tizimida pedagogik diagnostika masalalarini tadqiq etishgan.

O'zbekistonda pedagogik diagnostikaga oid qarashlarning shakllanishi.

XX asrda pedagogik diagnostikaning rivojlanishi. O'zbekistonda pedagogik diagnostika o'zining tarixiga ega bo'lgan yangi fan sohasidan biridir. 1991 yilda mamlakatimiz mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng pedagogik diagnostikaning rivojlanishiga keng imkoniyatlar yaratildi. Jamiyatimizda ta'lim-tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda yoshlarning aqliy rivojlanishlari, intellektual salohiyatini oshirish, ularda Vatanga muhabbat, milliy g'ururni qaror toptirish, muloqot odobi, o'zbek va jahon madaniyati, san'ati, xalq yodgorliklarini tushunish va ardoqlash kabi yuksak insoniy fazilatlarini shakllantirishga katta e'tibor qaratila boshlandi. Ayniqsa, 1997 yilda O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi qabul qilinganidan so'ng pedagogik diagnostika ta'limiy-

tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshirishda, ta'lim sifatini baholashda, muhim tarbiyaviy vazifalarni hal etishda yetakchi o'rinni egallab kelmoqda.

Respublikamiz olimlari: E. G'oziyev, G'. Shoumarov, M. Quronov, O. To'rayeva, R. Mavlonova O. Musurmonovalar yoshlarning ma'naviy qiyofasini shakllantirish, rivojlantirish hamda jamiyatning har bir a'zosi ongiga milliy istiqlol g'oyalari singdirish, mafkuraviy immunitet hosil qilish masalalarini tadqiq qilishgan va bu muammolar yechimini topish uchun o'z ilmiy-amaliy maktablarini yaratishga muvaffaq bo'lishgan.

Bugungi kunda professor E. G'oziyevning "Oliy ta'lim tizimida tahsil oluvchi talabalarning aqliy qobiliyatlarini tashxislash", M. Quronovning "YOshlar ongiga milliy istiqlol g'oyalari singdirish va mafkuraviy immunitetni hosil qilish" kabi metodikalaridan jamiyatimiz pedagoglari unumli foydalanishmoqda.

O'zbek olimlari - B. Qodirov, O. Hasanboyeva, Sh. A. Abdullayeva, K. Zaripov, Z. Qurboniyozovalar o'qituvchilarning kasbiy layoqatini aniqlash, yoshlarning tarbiyalanganlik darajasini tashxislash, xulqdagi nuqsonlarni korreksiyalash, o'smir va o'spirin yoshidagi o'quvchilarni kasb tanlashga to'g'ri yo'naltirish masalalari ustida ilmiy izlanish olib bordilar va maxsus metodikalar yaratishga muvaffaq bo'ldilar hamda O'zbekistonda pedagogik diagnostikaning fan sifatida shakllanishiga o'z ulushlarini qo'shdilar.

Bugungi kunda B. Qodirovning «O'quvchilarning iqtidori va qobiliyatlarini diagnostika qilish», O. Hasanboyevaning «Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning qobiliyatlarini tashxislash», K. Zaripovning "O'qituvchilarning kasbiy tayyorligini tashxislash", SH.A. Abdullayevaning "O'spirinlarning tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish va xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalash" nomli metodikalari uzluksiz ta'lim tizimiga tatbiq qilinib, samarali natijalar bermoqda.

O'zbek olimlari - R.H. Djurayev, J.G'.Yo'ldoshev, B.Xodjayev, D.Ro'ziyevlar ta'lim muassasalari rahbarlarining kasbiy faoliyatini tashxislash, ta'lim sifatini oshirish monitoringini o'rganish masalalari ustida ilmiy izlanish olib bordilar.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar, iqtisodiyotning innovatsion yo'nalishda shakllantirilishi, jahon iqtisodiyotiga integrallashuvi ta'lim tizimi oldiga dolzarb masalalaridan biri bo'lgan sifatli ta'limni amalga oshirishni va sifatli mutaxassislarni tayyorlash vazifasini qo'yadi.

2017 yil 15 avgustda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi"da xam mamlakatda yangi mazmundagi uzluksiz ta'lim tizimini yaratish vazifasi qo'yildi, uning tarkibida esa yangi mazmun va mohiyatdagi innovatsion ta'lim tizimini shakllantirish bosh yo'nalish sifatida belgilab olindi. Bu nafaqat boshqaruv muammolari, balki ta'lim jarayoni sub'ektlari faoliyatini innovatsion tashkil etish texnologiyalarini takomillashtirish, ularni tashxis qilish va o'rganish vazifalarini belgilaydi. Demak, ta'lim tizimida innovatsion jarayonlarni tashkil qilishning ilk qadamlaridan biri bu – o'qituvchilarni innovatsion pedagogik jarayonga tayyorligini diagnostika qilish, maqsad qo'yish, rejalashtirish va bashorat qilish jarayonlarini o'rganishni ta'minlashdir.

Bu holat pedagog diagnostikasi (o'z-o'zini tashxislash), ota-onalar, pedagoglar tomonidan o'quvchilar jamoasini tashxislash; ma'muriyat, mutasaddi mutaxassislardan va ta'lim bo'limlari uslubiyotchilari tomonidan olib borilayotgan tashhishash yo'nalishlarini xam qamrab oladi.

Uzluksiz ta'lim tizimida pedagogik diagnostika va korreksiyaning yaxlit nazariyasi va amaliyoti alohida o'rganilishi lozim bo'lgan va o'z yechimini kutayotgan masalalar sirasiga kiradi.

O'zining maqsadi, vazifalari, tatbiq qilish sohasi bo'yicha pedagogik diagnostika hamisha mustaqil bo'lgan. Ammo hanuzgacha pedagogik diagnostikani mavhum va turli bahs-munozaralarga sabab bo'luvchi yo'nalish, uni «dastur sifatidagina qabul qilish mumkin»,– deb hisoblaydigan olimlar ham yo'q emas. Shu sababli bugungi kunda «pedagogik diagnostika» atamasining bir necha talqinlari mavjud bo'lib, ular mazmun-mohiyatiga ko'ra xilma-xildir.

Pedagogik diagnostikaning predmeti: “shaxs” tushunchasi va uning pedagogikada qo‘llanilishi. Pedagogika fanida umumiy kategoriyalar bilan bog‘langan asosiy tushunchalardan biri – *shaxs* tushunchasidir.

Shaxs- jamiyatda o‘z mavqeiga ega bo‘lgan, o‘zligini anglagan, o‘z “Men”iga da‘vogar, tevarak-atrofdan sodir bo‘layotgan ijtimoiy voqea-hodisaga adekvat baho bera oladigan, tafakkur faoliyatining ob‘ektivligi bilan tavsiflanadigan insondir. Shaxs- “kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub‘ekti va ob‘ekti, ta‘lim sohasidagi xizmatlarning iste‘molchisi va ularni amalga oshiruvchi”¹. Jamiyatsiz shaxs, shaxssiz jamiyat bo‘lmaganidek, insonning shaxs sifatida kamol topishi uchun biologik, psixologik, ijtimoiy omillar sabab bo‘ladi.

Shaxsning axloqiy sifatleri – shaxsning aqliy jihatdan kamolotga yetishuvi uning aqliy, zehniy sifatleri, fazilatleri orqali namoyon bo‘ladi: bilag‘onlik, ob‘ektivlik, fikrlovchilik, qobiliyatilik va boshqalar hisoblanadi.

Shaxsning o‘zi, o‘z xulq-atvori xususiyatlari, jamiyatdagi mavqeini tasavvur qilish orqali hosil bo‘lgan obraz- «Men»-obrazi deb atalib, uning qanchalik adekvatligi va realikka yaqinligi insonning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini belgilaydi va barkamollik mezonlari bo‘lib hisoblanadi.

Men»-obrazining ijtimoiy pedagogik ahamiyati shundaki, u shaxs tarbiyasining va uning tarbiyalanganlik darajasi omillarining ahamiyatini yuksaltiradi. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, “. . . tarbiyani shaxsning o‘zi va o‘z sifatleri to‘g‘risidagi tasavvurlarining shakllanishi jarayonidir, deb ta‘rif berish mumkin”². Demak, har bir inson o‘zini, o‘zligini qanchalik aniq va to‘g‘ri anglasa, tasavvur qilsa, unda jamiyatning axloq normalariga zid harakat qilish ehtimoli ham shunchalik kamayadi.

Abdulla Avloniy o‘zining «Turkiy Guliston yoxud axloq» asarida inson kamolotida tarbiyaning o‘rmini alohida ta‘kidlab, «Janobi Qaq insonlarning asl xilqatda iste‘dod va qobiliyatli, yaxshi ila yomonni, foyda ila zararni, oq ila qorani ayiradigan qilib yaratgan. Lekin, bu insondagi qobiliyatni kamolga etkazmoq tarbiya vositasida bo‘ladir. Agar bola yaxshi tarbiya topib, buzuq xulqdan saqlanib, go‘zal

¹ Kadrlar tayyorlash milliy dasuri. Barkamol avlod-o‘zbekiston taraqqiyotining poydevori.T., “Sharq”, 1998 y, 41 bet

² Абдуллаева Ш. Педагогик диагностика.-Тошкент:Молия, 2008.-97-бет.

xulqlarga odatlanib katta bo'lsa, baxtiyor bir inson bo'lib chiqadi. Agar tarbiyasiz, axloqi buzilib o'ssa, nasihatni qulog'iga olmaydigan, har xil buzuq ishlarni qiladigan nodon, johil bir rasvoi odam bo'lib chiqadi»³»-deb ta'kidlaydi. Demak, tarbiya – o'sib kelayotgan avlodda hosil qilingan bilimlar asosida aqliy kamolot – dunyoqarashni, insoniy e'tiqod, burch va ma'suliyatni, jamiyatimiz kishilariga xos bo'lgan axloqiy fazilatlarini yaratishdagi maqsadni ifodalaydi. Tarbiya bola tug'ilgandan boshlab umrining oxirigacha oilada, tarbiya muassasalari, o'quv dargohlari, mahallada, jamoatchilik ta'sirida shakllanib boradigan jarayondir.

Shaxs deganda ruhiy jihatdan taraqqiy etgan, o'z xususiyati va sifatlari bilan boshqalardan farq qiladigan muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi. Shaxs- ijtimoiy xayotning mahsuli. Inson shaxs sifatida oilada - ota-onalar; jamiyatda esa tarbiyachi-ustozlar, ijtimoiy guruhlar va turli jamoalarning ta'sirida shakllanadi. Jamiyat rivojlangan sari yetuk, barkamol shaxslarni tarbiyalab yetishtirish ehtiyoji ham ortib boradi. Odamning insonlik jinsiga mansublik fakti esa individ tushunchasi bilan ifodalanadi. Inson shaxsining eng xarakterli tomonlaridan biri uning individualligi (faqat o'ziga xos bo'lgan, boshqa insonlarda uchramaydigan xususiyat)dir.

Individuallik deganda shaxs ruhiy xususiyatlarining qaytarilmaydigan birikmasi tushuniladi. Individuallik tarkibiga *xarakter, temperament, ruhiy jarayonlarning o'tib borish xususiyatlari, hissiyotlar, faoliyat motivlari, tarkib topgan qobiliyatlar* kiradi.

O'zbek olimlari: M.G. Davletshinning "Shaxs va jamiyat", E.G'ozievning "Psixologiya", "Tafakkur psixologiyasi", "O'spirinlar psixologiyasi", V.Karimovanning "Ijtimoiy psixologiya", A.Munavvarovning "Pedagogika"; xorij olimlari: J.J. Piajening "Bolaning rivojlanishida muhitning o'ri", D.B.El'koninning "Shaxs rivojlanishida o'yinning ahamiyati", "Pedagogik psixologiya", A.V.Petrovskiyning "Umumiy psixologiya", V. Davidovning "Rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasi", L. S. Vigotskiyning "Psixologiya", Dj. D'yuining "Shaxs va uning jamiyatdagi o'ri", G. Gardnerning "Shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar", kabi asarlarida shaxs tavsifi, uning rivojlanish bosqichlari, bunda faoliyatning ahamiyati to'g'risida qimmatli fikrlar keltirilgan. Jamiyat taraqqiyotida insonning bilimi va faol

³ Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ.-Тошкент: Ўқитувчи, 2004.-34-бет.

amaliy faoliyati to'grisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev asarlarida barkamol shaxsni voyaga yetkazish to'g'risida chuqur ma'noga ega bo'lgan g'oyalar keltirilgan.

Shunday qilib, insonning shaxs sifatida kamol topishida **ijtimoiy, biologik, ruhiy omillar** muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda *ijtimoiy muhit* – kishi shaxsini shakllantiruvchi ijtimoiy munosabatlar majmui sifatida talqin qilinadi. Ijtimoiy tafakkur, turmush tarzi, shaxslararo, guruhlararo hamda millat va xalqaro munosabatlarning o'zaro muvofiq kelishi va bir-birini boyitishi tushuniladi.

Odob-axloq – shaxsning o'ziga va dunyoga nisbatan munosabatlaridagi xatti-harakatlarining belgilangan, aniqlangan usuli bo'lib, sabab tasavvurlar va qarashlarni qamrab oladi, ya'ni shaxs shakllanadigan manba hisoblanadi.

Ijtimoiy muhitning shaxs shakllanishidagi o'rnini nihoyatda beqiyosdir. Irsiy belgilarning rivojlanishi insoniy-ijtimoiy muhitda yashashga bog'liqligiga ko'plab misollar keltirish mumkin. Inson bolasi, agar ijtimoiy-insoniy muhitda emas, boshqa muhit, aytaylik hayvonlar muhitiga tushib qolsa, unda irsiy belgilarning ayrim biologik ko'rinishlari saqlanar, lekin insoniy fikr, faoliyat, xatti-harakat bo'lmaydi. (1920 yilda hindistonlik doktor Singx Midnapur shahri yaqinidagi bo'ri uyasidan topib olgan qizchalar Kamola va Amola hayoti bunga misol bo'ladi)⁴. Yoki Daniyel Defoning "Robinzon Kruzo" asaridagi bosh qaxramon- Robinzon yashagan orol sohillariga uning xaloskor kemasi yelkan otmaganida edi, u shaxs sifatida degradatsiyaga² uchragan bo'lardi.

Ijtimoiy muhitning buyuk insonlar shakllanishidagi o'rnini muhim bo'lib, Alisher Navoiy - shoir, Eynshteyn- fizik, Ulug'bek-astronom, Ibn Sino-tabib bo'lib tug'ilmagan, albatta Ulardagi qobiliyat kurtaklarining rivojlanishi, iste'dodga aylanishida ijtimoiy muhit, ta'lim -tarbiya muhim o'rin egallaydi. Davlatimizning barkamol inson tarbiyalash borasidagi siyosatida ham shaxs shakllanishida muhitning o'rnini muhimligi ko'rsatiladi.

Pedagogika. O'quv qulldan // A. Mullaevlar ta'rifida. - Toshkent: "O'qituvchi", 2006. - 29- bet.

Degradatsiya – shaxsning rivojlanishida tubanlik holati, ya'ni insonning shaxs sifatida tanazzulga uchrashi (muallif)

Ta'lim - tarbiya insonning shakllanishida etakchi o'rin egallaydi. Ta'lim - tarbiya natijasida irsiyat va muhitning stixiyali ta'sirini o'qish, o'zlashtirish, mehnat qilish, musiqa bastalash va boshqa malaka va ko'nikmalar egallanishi evaziga o'zgartirish, xatto tug'ma kamchiliklar (karlik, zaif ko'rish, soqovlik)ni bartaraf etish mumkin. Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq mamlakatimizda qobiliyatli, iste'dodli va iqtidorli bolalarga aloqida e'tibor berila boshlandi, ularning iqtidori yoshligidan aniqlanib rivojlantirilmoqda. Bugungi kunda "Nihol", Zulfiya nomidagi davlat mukofotlari, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy nomidagi va Prezident stipendiyalarining ta'sis etilganligi ham yoshlarga berilayotgan e'tiborning timsolidir.

Ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan ma'naviy meros – ularning asarlarida komil insonni ma'naviy rivojlantirish g'oyasi o'z ifodasini topgan. Xususan, "Avesto", Qur'oni Karim, Sharq mutafakkirlarining noyob asarlaridagi komil inson g'oyasi, Sharqona axloq kodeksi va bugungi kundagi O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida sog'lom avlod tarbiyasi haqida o'lmas g'oyalar keltirilgan. Har bir inson shaxs sifatida turlicha namoyon bo'lar ekan, uning ijtimoiy voqelikka, mehnatga, insonlar va jamiyatga bo'lgan munosabati, faollik darajasi, axloq-odob borasidagi etukligi turlicha bo'ladi. Shaxs qaysi jamiyatda yashasa o'sha jamiyat qonun-qoidalariga amal qiladi va voyaga yetadi. Pedagogikada shaxsning kamolotga etishishi murakkab va ziddiyatli jarayon sifatida qaraladi. Shaxsning kamolotga erishishida irsiyat, muhit, maqsadga muvofiq amalga oshiriladigan ta'lim - tarbiya va albatta o'zining mustaqil faoliyati, iroda safarbarligi mo'him ahamiyat kasb etadi.

Irsiyat nishonalari shaxsni shakllantirishning ob'ektiv omillariga kiradi. Inson organizmidagi anatomik tuzilish, fiziologik harakat, asab tipi, asosiy shartsiz reflekslarni ota-onasidan meros qilib oladi. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida odam shaxsi va xulqi rivojlanishida biologik omillarning rolini yuksak baholab, shaxsni naslga bog'lab o'rganuvchi bixevionizm, pragmatizm, biogenetik oqimlar mavjud bo'lib, ularning ayrim vakillari (E.Tomdayk) odam bolasi ona pushtidaligidayoq bo'lajak shaxsga xos barcha xususiyatlarga ega bo'ladi, degan fikmi ilgari surishsa, ayrimlari () ong va aqliy qobiliyat ham nasldan-naslga o'tadi,-

degan g'oyani ma'qullaydilar. Ba'zi () olimlar shaxsning axloqiy jihatdan o'sishini ham irsiyatga bog'laydi. Shunday qilib, *irsiylik* shaxsning o'ziga xosligini belgilab beradigan anatomik, fiziologik, psixologik, tashkiliy jihatlar, ota-ona tomonidan irsiy o'zgaruvchilar orqali o'tadigan birliklardir.

Biologik omilning inson shakllanishidagi o'mi mo'him va o'ziga xos, albatta, irsiyatning ahamiyatini inkor etib bo'lmaydi, insonga xos xususiyatlar - aqliy va jismoniy mehnat qobiliyati, tafakkur va nutq ham tug'ma o'tishi mumkinligi, lekin bu tug'ma imkoniyatlar rivojlanishi uchun inson bolasi insoniy muhit, odamlar orasida yashashi, jamiyatda munosabatlar o'rnatishi, ijtimoiy hayotda qatnashishi va ma'lum xulq-odob qoidalariga amal qilishi lozimdir. Insonning shaxs sifatida shakllanishida muhit (geografik, ekologik, axborot vositalarining uzoq-yaqinligi, ota-ona, bobobuvilar tarbiyasining to'laqonligi, tashqi muhit va h.k.) beqiyos amiyat kasb etadi.

Shaxsning rivojlanishida «faoliyat», «faollik» tushunchalarining o'mi beqiyos. Buyuk insonlar o'z sohalarida yuksaklikka erishish uchun tinmay mehnat qilganlar. Inson o'z intilishi va faolligi bilan yuksak natijalarga erishishi mumkin, qobiliyat va iste'dodni ro'yobga chiqarish uchun ham o'z ustida ishlaniishi zarurdir.

Shunday qilib, ta'lim-tarbiya jarayonini oqilona tashkil etishda pedagogik diagnostika:

- birinchidan, individual ta'lim jarayonini qulaylashtirish;
- ikkinchidan, jamiyat talabidan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya natijalarini oldindan bashoratlash, samaradorligini aniqlashni ta'minlash;
- uchinchidan, o'ziga xos ta'lim yo'nalishi va mutaxassislikni to'g'ri tanlashga yordam beradi.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR VA TOPSHIRIQLAR

TESTLAR:

1. “Diagnostika” atamasining lug’aviy ma’nosi to’g’ri ifodalangan qatorni ko’rsating

*a) «*dia*» – «*shaffof*», «*gnoziß*»–«*bilim*» o’rganilayotgan ob’ekt yoki jarayon to’g’risida aniq ma’lumot olishning umumiy vositasi bo’lib xizmat qiladi;

V) “*Dia*”–“*ta’lim*”, «*gnoziß*”- “*tarbiya*” – ta’lim-tarbiya jarayonini qulay tashkil etish;

S) “*Shaffof* ma’lumot beruvchi” metodika sifatida tushuniladi;

D) “*Donishmandlar suxbati*” ma’nosini bildirib, pedagogikada keng qo’llaniladigan metodni bildiradi.

2. **Pedagogik diagnostika**– bu.....

*A) Pedagog shaxsining va u bilan muloqotga kirishuvchilarning pedagogik tizim natijalarini o’rganish, tahlil qilish, samaradorligini oshirish jarayonidir;

B) SHaxsning o’ziga xosligini belgilab beradigan anatomik, fiziologik, psixologik xususiyatlari;

S) Ijtimoiy muhitning shaxs shakllanishidagi xususiyatlari;

D) Ta’lim tizimida innovatsion jarayonlarni tashkil qilish.

3. **Pedagogik diagnostikaning predmeti: “shaxs” bu -...**

A) o’zining fikrini bayon eta oladigan, mustaqil qaror qila oladigan, boshqaruv tamoyillarini to’la-tukis idrok etuvchi inson;

B) jamiyatda o’z mavqeiga ega bo’lgan, o’zligini anglagan, o’z “*Men*”iga da’vogar inson;

*S) kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub’ekti va ob’ekti, ta’lim sohasidagi xizmatlarning iste’molchisi va ularni amalga oshiruvchi, jamiyatda o’z mavqeiga ega bo’lgan, o’zligini anglagan, o’z “*Men*”iga da’vogar inson;

D)Biologik, psixologik, ijtimoiy omillar asosida taraqqiy etgan, aqliy jihatdan kamolotga yetishgan, ob’ektivlik, fikrlovchilik, qobiliyatlilik va boshqa sifatlarni o’zida mujassamlashtirgan individ

4. **Pedagogik jarayon – bu...**

- *A) ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat ta'sirida tashkiliy shakllantirilgan va mazmunan boyitilgan jarayon;
- B) tarbiyalanuvchilarning o'z-o'zini taraqqiy ettirish jarayoni;
- S) axloqiy, estetik, falsafiy dunyoqarashni shakllantirish;
- D) – shaxsning o'ziga va o'z faoliyatiga bir jamoa yoki butun jamiyat nuqtai nazaridan baho bera olish.

5. **Sharqda pedagogik diagnostika elementlari quyidagi tarbiyaviy metodlar zahirida qo'llanilgan:**

- A) Nasihat, ogohlantirish, namuna;
- *B) Tushuntirish, nasihat berish, namuna, ibrat, rag'bat;
- S) Hikoya, so'z orqali ifodalash, ko'rgazmalilik;
- D) Tushuntirish, jazolash, ko'rgazmalilik.

6. **«Pedagogik diagnostika» atamasi birinchi bor nechanchi yili va kim tomonidan fanga kiritildi?**

- A) 1964 yilda nemis olimi Ingo Xartman tomonidan fanga kiritildi;
- *B) 1968 yili nemis olimi Karlxaynts Ingenkamp tomonidan fanga kiritildi;
- S) 1970 yilda ingliz olimi Adam Osborn tomonidan fanga kiritildi;
- D) 1981 yilda Djon Linert tomonidan fanga kiritildi.

7. **Nemis olimi K. Klauer pedagogik diagnostikaga ta'rif bergan bir qator olimlarni tanqid ostiga olib, shunday fikrlarni bildiradi:**

- *A) «Pedagogik diagnostika - dolzarb pedagogik qarorlarni, hukmlarni chiqarishga bo'lgan urinishlar majmuyi»;
- B) “Pedagogik diagnostika – ta'lim jarayonini qulaylashtirishga mo'ljallangan faoliyat turi”;
- S) “Pedagogik diagnostika – pedagog va tahsil oluvchi o'rtasidagi qo'shaloq jarayon bo'lib, ta'limning natijaviyligini ta'minlaydi”;
- D) “Pedagogik diagnostika -jamiyat talabidan kelib chiqib, ta'lim–tarbiya natijalarini oldindan bashoratlash, samaradorligini aniqlashni ta'minlaydi”.

8. «Janobi Haq insonlarning asl xilqatda iste'dod va qobiliyatli, yaxshi ila yomonni, foyda ila zararni, oq ila qorani ayiradigan qilib yaratgan» iborasi qaysi tarbiyashunos olim asarida keltirilgan?

- A) Abu Ali ibn Sinoning "Tadbiru manozil" asarida;
- *B) Abdulla Avloniyning «Turkiy Guliston yoxud axloq» asarida;
- S) Govard Gardnerning "SHaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar" asarida;
- D) V.Mauermannning " Diagnostischen in der Shule" ("Maktabda diagnostika") asarida.

9. Insonning shaxs sifatida kamol topishida qaysi omillar muhim ahamiyat kasb etadi?

- A) Ijtimoiy, jismoniy
- *B) ijtimoiy, biologik, ruhiy omillar
- S) dunyoqarash, genetik
- D) Irsiyat, ijtimoiy

10. Ta'lim tizimida innovatsion jarayonlarni tashkil qilishning ilk qadamlaridan biri bu – ...

- *A) O'qituvchilarni innovatsion pedagogik jarayonga tayyorligini diagnostika qilish, maqsad qo'yish, rejalashtirish va bashorat qilish jarayonlarini tashxislash;
- B) Maqsad qo'yish, rejalashtirish, nazorat qilish, bashoratlash;
- S) Rejalashtirish, maqsad qo'yish, baholash;
- D) Pedagogik omillarni inobatga olish, rejalashtirish, tashxislash.

NAZARIY DALILLARGA ASOSLANIB, SAVOLLARGA JAVOB

BERING:

1. Pedagogik diagnostikaning predmeti va ob'ektini izohlab bering.
2. Pedagogik diagnostikaning maqsadi, vazifalarini tushuntirib bering.
3. O'zbekistonda pedagogik diagnostikaga oid qarashlarning shakllanishi haqida nimalarni bilasiz?
4. Shaxs rivojlanishida biologik omilning o'rni qanday tushunasiz?

5. Shaxs shakllanishida ijtimoiy muhitning ahamiyatini ko'rsatuvchi misollar keltira olasizmi?
6. Shaxs rivojlanishida ta'lim va tarbiya qanday o'rin tutadi?
7. Shaxsning rivojlanishi uning faolligi bilan bog'liqmi? Javobingizni izohlang.

MUSTAQIL ISH MAVZULARI

1. Pedagogik diagnostikaning inson va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni.
2. Pedagogik diagnostikaning shakllanish va rivojlanish tarixi.
3. Zamonaviy sharoitda pedagogik diagnostika rivoji.
4. Sharqda pedagogik diagnostika elementlarining qo'llanilishi.
5. O'zbekistonda pedagogik diagnostikaga oid qarashlarning shakllanishi, taraqqiyot bosqichlari va asosiy yo'nalishlari.

ADABIYOTLAR va AXBOROT MANBALARI:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. -Toshkent: O'zbekiston, 2003, 38 b.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. -Toshkent, 1997 .
3. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. -Toshkent, 1997
4. "2017—2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi". -Toshkent, 7 yanvar 2017 yil.
5. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent:O'zbekiston, 2016.-56 bet.

6. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga qo'ramiz. –Toshkent:O'zbekiston, 2017.-488 bet.
7. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. –Toshkent:O'qituvchi, 1994, 178 b.
8. Abdulla Avloniy. Muxtasari tarixi anbiyo va tarixi islom.-Toshkent: Fan, 1994, 293b.
9. Abdurauf Fitrat. Muxtasar islom tarixi.-Toshkent Fan, 1993, 172 b.
10. Abdullayeva Sh. A. Pedagogik diagnostika.-Toshkent: Fan va texnologiyalar,2010,256 b.
11. Weiner B, Theorien der Motivazion. Stuttgart: Klett ,2007.-196 p.
12. Ingenkamp Karlxayns. Pedagogichen diagnostik.-Berlin,1991, 240 p.
13. Pijaе J. J. Rebyonok i yego razvitiye -Moskva: Znaniye, 2008,508 s.
14. Podlasъy I. P. Pedagogika -M., «Vlados», 2010. 576 s.
15. Sunsov N.S. Diagnostirovaniye v uchenicheskome kollektive- M., // Pedagogika, 2016 №4,S.- 40-50.
16. www.ziyonet.uz
17. www.edu.uz
18. www.pedagog.uz
19. www.wikipedia.ru

2-mavzu. O'QUV-TARBIYA JARAYONIDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA

Pedagogik diagnostikaning mohiyati va funksiyalari. Mustaqil O'zbekistonning har tomonlama rivojlanishi va amalga oshirilayotgan islohotlarning muvaffaqiyati aholining, ayniqsa, yosh avlodning bilimi, tarbiyasi va madaniyatining qay darajada shakllanganligiga bog'liqdir.

O'quv-tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini nihoyatda beqiyosdir. Mutafakkir olim Abu Nosir Forobiy: "Ta'lim - tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan etuk insonni tarbiyalashdan iborat"¹ – degan fikrini "Fozil odamlar shahri asarida alohida ta'kidlagan.

Jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin egallagan insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu xatti-harakatini sekin-asta ko'nikmaga aylantirib borish lozim. Insonning mushohada qilishi qobiliyatini tarbiyalaydi va aqlni peshlaydi. Aql ongni saqlaydi. Ong esa moddiy va ma'naviy manbaga aylanadi. Shu tarzda inson asta-sekin takomillashib, komillikka erishib boradi, ammo buning uchun tarbiyachi va tarbiyalanuvchilardan uzoq davom etadigan mas'uliyat, sharafli mehnat va qunt, irodani talab etadi. Bunda o'qituvchi yoshlarning shaxs sifatida rivojlanishining xususiyatlarini e'tiborga olishi zarur.

Mustaqil, ma'rifiy-madaniy, adolatli va insonparvar jamiyatda yosh avlodni har tomonlama yetuk, axloqli, odobli kishilar sifatida kamol toptirish dolzarb vazifadir. Mustaqil respublikamizning «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» talablari bilan hamohang ravishda barkamol insonni voyaga yetkazish uchun zarur bo'lgan quyidagi xususiyatlarni shakllantirish lozim:

–ijobiy fazilatlar mohiyati, mazmunini to'g'ri tushunish hamda tahlil qilib, munosabat bildira olish;

–jamoada qabul qilingan normalarga amal qilish, mehnat qilish malakalarini egallash;

¹ Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri.-To'şkent: Ukituvchi, 2004.-87-bet.

–barkamol inson siymosini idrok etish, uning ma'naviy qiyofasini shakllantirish usullarini izlash.

Mashg'ulot o'tkaziladigan sharoitlardan qat'i nazar o'quv jarayonini qulaylashtirishga xizmat qiluvchi diagnostika quyidagi maqsadlargayo' naltiriladi:

- ta'lim natijasi noto'g'ri baholanganda ichki va tashqi tahririga;
- ta'limdagi kamchiliklarni aniqlashga;
- ta'limning muvaffaqiyatli natijalarini tasdiqlashga;
- o'quv jarayonining keyingi bosqichlarini rejalashtirishga;
- ta'lim–tarbiyadagi muvaffaqiyatlarni rag'batlantirish orqali motivatsiya paydo qilishga va keyingi murakkab qadamlarni yo'naltirishga;
- o'quv–tarbiyaviy sharoitlarni yaxshilashga.

Nufuzli amerika ma'lumotnomalarining (Lindquist) birida pedagogik tashxislash vazifalari (Educational Measurement) ga yirik boblar uchun o'rin ajratilgan: o'qitish jarayonida uslubiy yordam ko'rsatish, ta'lim–tarbiya jarayonini takomillashtirish, maktabdagi ijtimoiy pedagog maslahati, tarbiyaviy jarayonda ta'limning o'rni (Plaziering). Bu yana bir karra ilmiy asoslangan pedagogik diagnostika o'quv–tarbiyaviy jarayonning mazmunini boyitishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Pedagogik diagnostikada o'quvchi shaxsi pedagogik diagnostika obyekti sifatida qaraladi. Ta'lim muassasadagi ta'lim – tarbiya sifati, moddiy – texnika bazasining mustahkamligi, o'quv jarayonida axborot – kommunikatsiya vositalari va o'qitishning zamonaviy metodlaridan, innovatsiyalardan samarali foydalanilayotgani o'quvchi shaxsini kamol toptirishga qaratiladi va o'quv dargohining bilim o'chog'i degan maqomga munosibligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda pedagogik diagnostikaning shunday tamoyillarini amaliyotda qo'llash lozimki, bu tamoyillar tarbiyalanuvchi, o'quvchi–yoshlarning shaxsiyatiga zarar keltirmasligi, ularning pedagogik dahlsizligini ta'minlashi, milliy qadriyatlar, urf–odatlar, an'analar orqali ularga ijobiy ta'sir ko'rsatishi va korreksiyalash metodikalarini oqilona tatbiq etishi zarur.

Tashxislashning natijalari kadrlar tayyorlash va ularning kasbiy malakalarini oshirishda katta ahamiyatga ega.

Tashxislashda mavjud pedagogik muammolar ravshanlashadi, ularning yechimini topish zarurati aniqlanadi. Muammolar yechimi faoliyatning tarkibiy qismlarida, vazifalarni oqilona taqsimlashda o'z aksini topadi. Pedagogik diagnostika funksiyalari (vazifalari) aynan shu nuqtayi nazardan kelib chiqadi:

–**teskari aloqa funksiyasi**–ko'zlangan o'quv–tarbiyaviy maqsadlarga erishish shakllari va yo'llarini tahlil qilish;

–**maqsad va vazifalarni belgilash funksiyasi**– jamoaning taraqqiy qilish istiqbollari, istiqbolij rejalarini aniqlash;

–**taqsimot funksiyasi**–jamo'a a'zolari o'rtasida burchlarni, vazifalarni taqsimlash;

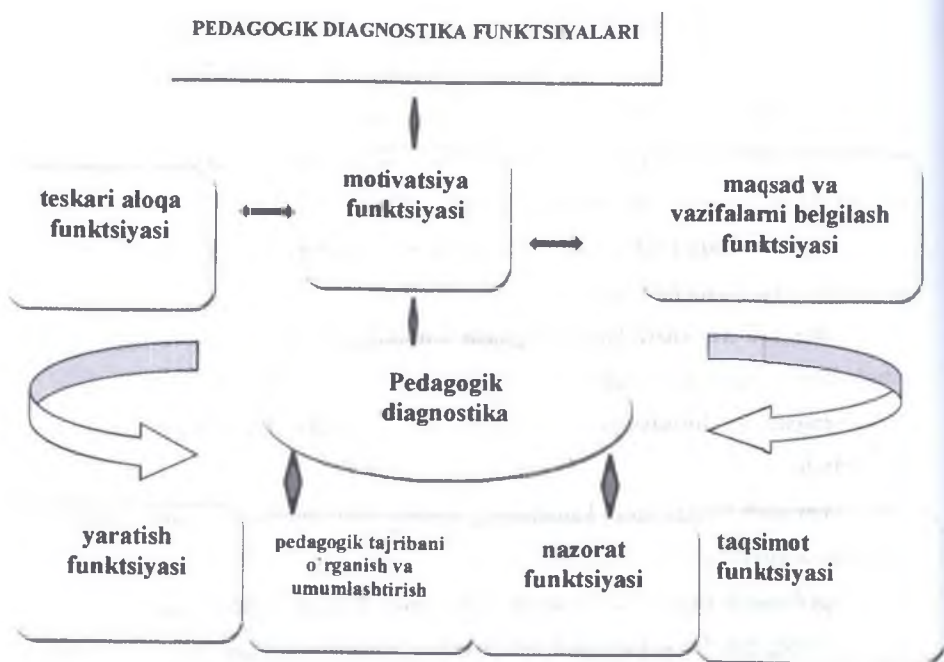
–**yaratish funksiyasi**– kattalarning yoshlar bilan muloqot qilishining sog'lom muhitini tarkib toptirish;

–**pedagogik tajribani o'rganish va umumlashtirish funksiyasi**;

–**pedagogik korreksiyalash funksiyasi**– yoshlar xulqidagi, ta'limiy faoliyati, tarbiyaviy jarayondagi nuqsonlarni bartaraf etish vazifasini o'taydi, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarni attestatsiyalashda qo'l keladi;

–**motivatsiya va rag'batlantirish funksiyasi**–o'quvchi–yoshlarning hamda tarbiyachi–o'qituvchilarning ta'lim olish va ta'lim berish faoliyatini rag'batlantirishni, tashqi stimullarni adekvat qabul qilishni nazarda tutadi. Tarbiyaviy jarayonda komillikka intilishni kuchaytiradi;

–**nazorat funksiyasi**–ta'limiy–tarbiyaviy jarayonda turli xil nazorat turlarini o'tkazishni nazarda tutadi, chunki diagnostika ma'aviy–ma'rifiy jarayon holati to'g'risidagi axborotga ega bo'lishni bildiradi.

1-rasm. Pedagogik diagnostika funksiyalari

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR VA TOPSHIRIQLAR

TESTLAR:

1. O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik diagnostika funksiyalari to'g'ri keltirilgan qatorni ko'rsating:

- A) teskari aloqa, maqsad va vazifalarni belgilash, taqsimot, yaratish;
- B) pedagogik tajribani o'rganish, umumlashtirish, rag'batlantirish, o'gohlantirish;
- S) pedagogik korreksiyalash, ta'lim oluvchilarni attestatsiyalash;
- D) tarbiyaviy jarayondagi nuqsonlarni bartaraf etish, teskari aloqa, umumlashtirish.

2. Pedagogik korreksiyalash funksiyasi bu – ...

A) Ta'limiy va tarbiyaviy jarayondagi nuqsonlarni bartaraf etish vazifasini o'taydi;

B) Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarni attestatsiyalashda qo'l keladi;

S) Jismoniy nuqsonlarni bartaraf etadi;

D) Tahsil oluvchilar o'rtasida "sub'ekt-sub'ekt" munosabatlarini tashkil qiladi.

3.

NAZARIY DALILLARGA ASOSLANIB, SAVOLLARGA JAVOB

BERING:

1. Pedagogik diagnostika obyektlari to'g'risida fikr bildiring.

2. Diagnostik tadqiqotlarning tuzilishi: diagnostik tadqiqotlarning semiotik, texnik va mantiqiy aspektlari; pedagogik tafakkurning mohiyati va o'ziga xosliklari haqida nimalarni bilasiz?

3. Pedagogik diagnostikaning mohiyati va funksiyalari haqida so'zlab bering.

ADABIYOTLAR:

- 1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga qo'ramiz. –Toshkent: O'zbekiston, 2017.-488 bet.

2. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.-Toshkent: O'zbekiston, 2017.-48 bet.
3. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.-Toshkent: O'zbekiston, 2017.
4. Abdullayeva Sh. A. Pedagogik diagnostika.-Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2010, 256 b.
5. Weiner B, Theorien der Motivazion. Stuttgart: Klett, 2007.-196 p.
6. Inenkamp Karlxayns. Pedagogischen diagnostik.-Berlin,1991, 240 p.
7. www.ziyonet.uz
8. www.edu.uz
9. www.pedagog.uz
10. www.wikipedia.ru

3- mavzu. PEDAGOGIK VOQELIKNI DIAGNOSTIK TADQIQ ETISHNING UMUMMILLIY TAMOYILLARI VA DARAJALARI

Pedagogik diagnostika tamoyillari. O'quvchi–yoshlarning aqliy, intellektual hamda tarbiyalanganlik darajasini uzviy va tizimli diagnostika qilish ko'p jihatdan ta'limiy–tarbiyaviy faoliyatning qo'p qirraligi va shaxsning ijtimoiy–individual xususiyatlarining xilma–hilligi bilan tavsiflanadi.

Ma'lumki, o'quvchi–yoshlarning bilimlarni idrok etishiga uning ilgari tajribasi, aqliy rivojlanish darajasi salmoqli ta'sir ko'rsatadi. Agar yangi o'quv materialiga aniq bo'lmagan tasavvurlar va tushunchalar qo'shilsa, bu tushunchalar yoshlar ongida noadekvat tarzda idrok etiladi. Natijada ularda xato bilimlar, noto'g'ri malakalar to'planadi. Buning oqibatida xato tarzda paydo bo'lgan tushunchalarni korreksiyalash talab etiladi.

Pedagogik diagnostika qo'yidagi tamoyillar asosida olib boriladi: *maqsadga yo'naltirilganlik; aniqlik va ishonarlilik; tizimlilik va uzviylik.*

Diagnostikaning *maqsadga yo'naltirilganligi* avvalambor, tashkiliy shakl, vosita va metodlarning oxirgi natijalar bilan mutanosibligi va pedagoglarning kasbiy talablari: o'quv–tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirishga qaratilganligi bilan belgilanadi. Maqsadga yo'naltirilganligi diagnostikaning ma'lum maqsadga qaratilgan bo'lishini talab qiladi. Tadqiqotchi kuzatuv davomida tekshirish uchun bir qator farazlarni ilgari surishi kerak.

Diagnostikaning *ma'lum ob'ekta yo'naltirilganligi* ta'lim berishda o'quvchi–yoshlarning, tarbiyachi–o'qituvchilarning individual tafovutlarini hisobga olish, ularning intellektual rivojlanishlari, jinsi, ijtimoiy nufuziga qarab belgilanadi.

Diagnostikaning *aniqlik va ishonarlilik* muolajalari metod va vositalarning ilmiy asoslariga bog'liqligi bilan belgilanadi. Natijaning aniqligini, barchaga xosligini tekshirish uchun shu muammo, ob'ekt, hodisa va h.k.ni boshqa muammo bilan taqqoslanishi yoki boshqa ob'ekt, predmet, sinf, guruh, jamoa yoki o'quv maskanida ham o'tkazilib ko'rilishi kerak.

Diagnostikaning konstantlik tamoyili muayyan ob'ekt, voqea-hodisa va boshqalarni tashxis qilish davomida yuzaki, dastlabki hissiyotlar bilan cheklanmaslikni, tasodifiy, qisqa muddatli ayrim hodisalarning ahamiyatini oshirib yubormaslikni talab qiladi. Tashxis qilayotgan o'qituvchi turli vaziyatlarda o'sha hodisani tekshirib ko'rishi yokibir nechta ko'zatuvcchi uni nazoratga olishi lozim. Bu kuzatuvchilarning xulosalari yoki natijalari qanchalik bir-biriga to'g'ri kelishi kuzatuvning konstant yoki bunday emasligini ko'rsatadi.

Diagnostikaning nazorat tamoyili kuzatuvchining bir necha bor ko'zatuvi yoki bir qator ko'zatuvcchilarning ma'lum guruh yuzasidan chiqargan natijalari, xulosalari nazorat-ko'zatuvi davomida boshqa guruhlarda tekshirib ko'rilishini talab qiladi. Bu kuzatuv natijasida olingan ma'lumotlar faqat shu sinaluvchi guruhning o'zigagina xos xususiyatlar emasligini aniqlash uchun lozim bo'ladi.

– birinchisi – shaxsni har tomonlama o'rganish, tashxis qilish yoki o'z-o'zini tashxislash;

– ikkinchisi – pedagoglar jamoasi tomonidan ta'limiy-tarbiyaviy jarayonning samaradorligiga erishishni ta'minlash.

Pedagogik diagnostika asosida o'quv-tarbiyaviy jarayon tadqiq qilinar ekan, uning metodlari ilmiy-pedagogik tadqiqot metodlaridan farq qiladiki, ular alohida o'quvchiga yoki o'quvchi-yoshlar guruhiga dolzarb pedagogik tadbirlar majmuasini qo'llashni ko'zda tutadi.

Bugungi kunning jiddiy metodologik muammosi – bu zamonaviy ta'limni pedagogik diagnostikaga oid metodlardan kompetentli, oqilona va samarali foydalana olishdir.

Tashxislash aniq bo'lishi uchun qulay metodlarni tanlash lozim. Pedagogik diagnostikada metodlar pedagogik hodisalarning ob'ektiv mohiyatini to'g'ri ifodalasa, o'rganilayotgan ob'ektning o'ziga xosligiga javob bersa, shubhasiz, ular ilmiy deb e'tirof etiladi.

Pedagogik diagnostika samaradorligi ko'p hollarda tashxis o'tkazuvchining metodologik madaniyatiga to'g'ri proporsionaldir. SHu boisdan bu tushuncha integral sifat ko'rsatkich hisoblanib, tashxis qiluvchidan o'zida xususiy ilmiy faoliyatni tahlil

qilish ko'nikmasini, ma'lum konsepsiya (nazariya)ni ilmiy asoslash va ijodiy qo'llash qobiliyatini egallashni talab etadi.

Pedagogik diagnostikada o'rganilayotgan jarayon aniqlovchi metodlar joriy etilgunga qadar ilmiy asoslanishi shart: dastlabki holat; tadqiqot mantiqi; kutilayotgan natijalar, ularga erishish metodlarini belgilash; iste'molchilar bilan hamkorlik o'rnatish; uni joriy etish shartlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Pedagogik diagnostika ilmiy faoliyatning murakkab turi hisoblanib, u ishonchli qo'llarda – metodologiyani chuqur o'rgangan, ilmiy tadqiqot metodlari bilan qurollangan shaxs tomonidan muvaffaqiyatli amalga oshirilishi mumkin.

Olimning qiyofasi, ruhiyati va tiynati haqida maxsus adabiyotlarda batafsil yoritilgan, ayniqsa, uning quyidagi sifatlari alohida qayd etiladi; haqiqatga, noma'lumni bilishga jiddiy intilish; kuzatilayotgan hodisa va jarayonlarni tasniflash qobiliyati va kuzatuvchanlik; ilmiy tafakkurning analitik – sintetik jamlanmasi va ilmiy –tadkikot ishlarida ob'ktivlik, aniqlik, tanqidiylik, izchillik, tizimlilik bo'lishi shart.

Ob'ektivlik - o'rganilayotgan vokea va hodisalar, jarayonlar to'g'risida odilona, to'g'ri baho berish, ulardagi mohiyat, mazmun va o'zaro aloqa, o'zgarishlarga holisona yondashishni ifodalaydi.

Aniqlik - diagnostikaning barcha muolajalari uchun tegishlidir: pedagogik hodisa va jarayonlarni kuzatish va qayd etish; fikrlar tahlili va umumlashmasi; turli manbalardan olingan ilmiy axborotlardan foydalanish va boshkalar.

Pedagogik diagnostikada izchillik tadqiq qilinayotgan tanlamalarning bir xilligida, tadqiqot mantiqiga amal qilishga, shart-sharoitlarni hisobga olishda namoyon bo'ladi.

Tizimlilik - o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarni biror belgilari asosida tasniflash, tasavvurlar, tushunchalar va qonuniy aloqalarni o'rnatish, konsepsiyalar, nazariyalarni shakllantirish orqali muayyan tartibga solish jarayoni

Tanqidiylik – o'rganilayotgan muammoga turli nuktai nazardan baho bera olish, tajriba natijalarining haqqoniyligini ta'minlash bilan farazlar va nazariyalarni

uzluksiz tekshirib borish, mabodo, olingan ma'lumot yangi natijalarga mos kelmasa, ulardan voz kechish xususiyati bilan tavsiflanadi.

Shunday qilib, pedagogik diagnostikada ilmiy tafakkur tadqiqotning boshlang'ich nuqtasini belgilashda ob'ektivlik, izchillik, aniqlikni nozik, ehtiyotkorona ko'llashni talab etadi, ilmiy farazlarni to'g'ri tanlashni, tajriba natijalari, nazariy xulosalarni tanqidiy tekshirib ko'rishni va albatta, tizimlilikni taqozo etadi. Boshqacha aytganda, tadqiqotchining metodologik madaniyatini shakllantirishda refleksiya – xususiy ilmiy faoliyatini tahlil qilish ko'nikmasi asosiy o'rin tutadi.

Yuqoridagi fikrlar turli fan sohalari buyicha tadqiqot olib boruvchilarga tegishlidir, ammo pedagogik diagnostikada tadqiqotchi o'ziga xos ba'zi bir xususiyatlari bilan farqlanadi. Avvalambor, pedagogik diagnostikadagi izlanishlar tadqiqotchidan pedagogik tajribaga ega bo'lishni, pedagogik jarayonning barcha "ikir-chikir"laridan xabardor bo'lishni talab etadi. Pedagogik diagnostikada tashxislovchi ob'ektlar (o'qituvchi, tarbiyachi, o'quvchi talabalar va boshqalar) bilan ish ko'radi va pedagogik tajriba-sinov o'tkazishda undan ehtiyotkorlik talab etiladi, ayniqsa, o'quvchi-yoshlar qalbiga, dunyoqarashiga, erkin fikrlashiga sinov davomida putur yetmasligi lozim. "Pedagogik voqelikni to'g'ri aks ettirishda tadqiqotchi sog'lom fikr sohibi bo'lish uchun metodologik madaniyatni egallashi shart"¹.

Ta'lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish maqsadida foydalanadigan boshlang'ich holat, pedagogik boshqaruv asosidir. Tarbiya tamoyillari - yo'l - yo'riq ko'rsatuvchi qoidalar qisoblanadi. Tarbiyadan ko'zlangan asosiy maqsad- har tomonlama ma'naviy rivojlangan, aqliy va axloqiy barkamol shaxsni shakllantirishdan iborat. Tarbiyaviy ish ma'lum maqsadni ko'zlovchi va uzluksiz davom etadigan jarayondir. Tarbiyaning ma'lum maqsadga qaratilganligi yoshlar tarbiyasining istiqbollarini ko'ra bilishda yordam beradi.

Inson paydo bo'libdiki, tarbiya jarayoni va tamoyillari mavjud. Zamonaviy pedagogik diagnostikada ta'lim-tarbiya jarayoni shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyushtiriladi va tarbiyalanuvchining shaxsiga muntazam va

¹ Самдахмедов Н. Замонаввийлик, методология, педагогика. //Uzluksiz talim, 2014 йил 2-сон, 17-26-бетлар

tizimli ta'sir etish imkoniyatini beradi. Tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq ikki faoliyatni - tarbiyalovchi va tarbiyalanuvchi faoliyatini o'z ichiga oladi. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchining ongi shakllana boradi, his-tuyg'ulari va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustaqkamlanadi. Tarbiya jarayonida yoshlarda jamiyatning shaxsiga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlar hosil qilinadi. Bunga erishish uchun yoshlarning ongiga (Ta'lim jarayonida), hqissiyotiga (darsda va turli sinfdan tashqari ishlarda), irodasiga (faoliyatni uyushtirish, xulqni idora qilish jarayonida) tizimli va muntazam ta'sir etib boriladi. Tarbiyalash jarayonida bulardan birortasi (ongi, hissiyoti, irodasi) e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi.

Zamonaviy pedagogik diagnostikada asosiy yunalishlar yoshlarga Vatan to'g'usini shakllantirish, ona tilimizga muxabbat uygotish, miliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytirish, ezgulik timsoli bo'lgan ayolni ulug'lash, umuminsoniy qadriyatlarga, millatlararo totuvlik, bagrikenglik, dunyoviy ilmlarga intilish va ilg'or madaniyatni shakllantirish, dinning dunyoviylik bilan qarama-qarshi emasligini anglash, xuqo'qiy madaniyat- sog'lom dunyoqarashning mu'qim omili ekani to'g'risidagigi ma'lumotlarni ko'paytirish, ma'rifatning shaxs intellektual saloqihatini oshirishdagi imkoniyatlari kengligini isbotlash kabi tamoyillarga tayanadi.

Mafkura - inson ruhiyati, tafakkur va dunyoqarashini o'zgartiradigan kuchli vositadir. Uning g'oyalari xalqning ishonch - e'tiqodi, intilish va manfaatlari ifodasiga aylansa etarlicha samara beradi. Shuning uchun ham mafkura sohasidagi targ'ibot va tashviqot ishlarini, o'quvchilarning tushunchasi, aql - idroki va tafakkur darajasini inobatga olgan qolda marifiy yo'l va usullar orqali amalga oshirish taqoza etiladi.

Diagnostik tadqiq etishning umummilliy tamoyillari. O'qituvchining bilim saviyasi ma'naviyati jamiyatni harakatga keltiruvchi, taraqqiyotga eltuvchi etakchi omillardan biridir. Yoshlarda insoniy fazilatlarini tarkib toptirishda Qur'oni Karim, Hadis ilmi, ajdodlarning ma'naviy merosi, pedagogika va psixologiya, hamda

zamonaviy bilimlardan foydalanish muhimdir. Tarbiyada inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir insonning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy huqo'qi va erkinligini hisobga olish lozim. Tarbiyani demokratiyalash - bu tarbiyani ma'muriy ehtiyoj va qiziqishlardan yuqori qo'yish, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasida o'zaro ishonch, hamkorlik asosida pedagogik munosabatlar mohiyatini o'zgartirish demakdir. O'qituvchi o'quvchiga avvalgidek tarbiya ob'ekti emas, xuddi o'zi kabi sub'ekt deb qarashi darkor. Tarbiyaviy faoliyatni demokratiyalash va insonparvarlashtirish uning mohiyatini va mazmunini qayta tafakkur etishni ko'zda tutadi. Shaxsning rivojlanishi va o'zligini anglashni ta'minlaydi.

Yoshlarni Vatanimiz qadriyatlari, boy madaniyati bilan tanishtirish, madaniy va diniy bilimlarini egallashga bo'lgan talablarini shakllantirish, malakalarini oshirib, tobora boyitish, estetik tushunchalarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqimizning ko'p asrlik qadriyatlarini ulkan boy va madaniy merosini chuqur bilmasdan, milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur tuyg'usini qaror toptirish mumkin emas. U yaratgan madaniy boyliklar yoshlar tarbiyasida mo'qim vosita bo'lib xizmat qiladi. Buyuk mutafakkirlarning asarlari orqali O'quvchilar go'zal axloq, baxt, insof, poklik, meqr - shavqat, ota - onani hurmat qilish qoidalari qaqida keng tasavvurga ega bo'ladilar. Insoniylik - o'z tarkibiga insonning eng yaxshi axloqiy xususiyatlarini, do'stlik, ota - onaga sadoqatlilik, meqnatsevarlik, diyonatlilik kabi fazilatlarini hamrab oladi. Shu sababli insondagi eng yaxshi fazilatlar avloddan - avlodga ko'chib kelgan.

Diagnostik tadqiq etishning tarbiyaviy ta'sirlari va uzluksizlik yo'nalishi.

Tarbiya ishida izchillik juda muhim. Tarbiyachi avvaliga bolalardan biror narsani talab qilib, so'ngra o'zi bu talabni unutib qo'ysa, bu qol tarbiyaga yomon ta'sir qiladi. o'qituvchi subutli, o'z lafziga sobit bo'lmog'i kerak. O'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda izchillikka rioya qilish va bir xil talab qo'yish muvaffaqiyat qozonishning eng muhim shartlaridan biridir. Tarbiya uzoq davom etadigan jarayon, unda ota - ona, o'qituvchi, jamoatchilik qatnashadilar. Shu sababli ularning ishida izchillik va davomiylik bo'lishiga rioya qilish kerak. Bu qoida tarbiyani amalga

oshiradigan barcha bo'g'inlarni (oila, maktab, o'quvchilar jamoasi, maktabdan tashqari tarbiya muassasalari, keng jamoatchilikni) birgalikda ish ko'rinishlarini nazarda tutadi. Chunki tizimlilik faqat yoshlarni emas, balki aholining barcha qatlamlarini hamrab olishi kerak.

Xulosa qilib aytganda bugungi kunda mamlakatimizda zamonaviy pedagogik diagnostika masalalariga qiziqish katta. Ijtimoiy hayot davomiyligi va fan rivojining yuqori pog'onasi shaxs kamolotida yechimi birmuncha qiyin bo'lgan savollarni yuzaga chiqarmoqda. Masalan, shaxsning ma'naviy kiyofasini sotsiokorreksiya qilish masalalari, shaxs tarbiyasida vujudga kelayotgan illatlar, nuqsonlarning paydo bo'lishi, ularni bartaraf etish yo'llari, metodlari va boshqalar. Tabiiyki, bu masalalarni hal etishda eskicha yondashuvlar yordam bera olmaydi. Pedagogik diagnostika xam amaliyot talablaridan ortda qolmaydi va ijtimoiy qadriyatlarining o'zgarish qonuniyatlariga bog'liq holda rivojlanadi. Birinchi navbatda yangi metodlarni izlab topish jarayoni davom etmoqda, mavjudlarini tubdan takomillashtirish, ilmiy bilish mantiqini loyihalash, tadqiqotlar samarasini oshiradigan texnikaviy qurilmalarni yaratishga e'tibor qaratilgan. Boshqa tomondan, pedagogik diagnostikaning ilmiy metodologiyasi – chuqur nazariy umumlashma, bashoratlash, fan strategiyasini va uning mavqeini oshirish jamiyat islohotlariga mos ravishda amalda kengaymoqda.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR VA TOPSHIRIQLAR

TESTLAR:

1. Diagnostik tadqiq etishning tarbiyaviy ta'sirlari va uzluksizlik yo'nalishi nimalarda o'z ifodasini topadi?

- *A) Izchillik va davomiylik tamoyillariga amal qilishda;
- B) Ta'lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda;
- S) Pedagogik diagnostikaning ilmiy metodologiyasida;
- D) Ijtimoiy qadriyatlarining o'zgarish qonuniyatlarida.

2. Pedagogik diagnostikada izchillik – bu...

- *A) Qabul qilingan atamalarning bir xilliligi, tadqiqot mantiqiga amal qilish, shart-sharoitlarni hisobga olish, ilmiy apparat tushunchalarining bog'liqligi;
- V) Ilmiy bilish mantiqini loyihalash, tadqiqotlar samarasini oshirish;
- S) Fan strategiyasi va uning mavqeini oshirish, jamiyat islohotlariga mos ravishda amalda qo'llash;
- D) Inson ruhiyati, tafakkur va dunyoqarashini o'zgartiradigan kuchli vosita.

3. Tizimlilik -

- *A) O'rganilayotgan hodisa va jarayonlarni biror belgilari asosida tasniflash, tasavvurlar, tushunchalar va qonuniy aloqalarni o'rnatish;
- B) Konsepsiyalar, nazariyalarni shakllantirish orqali muayyan tartibga solish jarayoni;
- S) Tadqiqotlar samarasini oshiradigan texnikaviy qurilmalarni yaratish;
- D) Nazariy umumlashma, bashoratlash, fan strategiyasini va uning mavqeini oshirish.

4. Tanqidiylik – ...

- *A) O'rganilayotgan muammoga turli nuktai nazardan baho bera olish, tajriba natijalarining haqqoniyligini ta'minlash bilan farazlar va nazariyalarni uzluksiz tekshirib borish;

- B) Olingan yangi natijalar tavsifi, ulardan voz kechish xususiyati;
- S) Tajriba natijalarining haqqoniyligini ta'minlash;
- D) G'oyalar, nazariyalarni shakllantirish orqali muayyan tartibga solish jarayoni.

5. Ob'ektivlik bu ...

A) O'rganilayotgan voqea va hodisalar, jarayonlar to'g'risida odilona, to'g'ri baho berish, ulardagi mohiyat, mazmun va o'zaro aloqa, o'zgarishlarga holisona yondashishni ifodalaydi.

6. Aniqlik...

- A) diagnostikaning barcha muolajalari uchun tegishli jarayon;
- *B) Pedagogik hodisa va jarayonlarni kuzatish va qayd etish; fikrlar tahlili va umumlashmasi; turli manbalardan olingan ilmiy axborotlardan foydalanish;
- S) yangi metodlarni izlab topish, mavjudlarini tubdan takomillashtirish;
- D) Ilmiy bilish mantiqini loyihalash.

7. Diagnostikaning ma'lum ob'ektiga yo'naltirilganligi qanday belgilanadi?

- *A) O'quvchi-yoshlarning, tarbiyachi-o'qituvchilarning individual tafovutlarini hisobga olish, ularning intellektual rivojlanishlari, jinsi, ijtimoiy nufuziga asosida;
- B) Ijtimoiy nufuziga qarab;
- S) Ma'muriy ehtiyoj va qiziqishlarni yuqori qo'yish, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasida o'zaro ishonch, hamkorlik asosida;
- D) Loyihalash, tadqiqotlar samarasini oshiradigan texnikaviy qurilmalarni yaratish asosida.

ADABIYOTLAR VA AXBOROT MANBALARI:

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil

istiqbollariiga bag'ishlangan majlisdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi.-Toshkent:O'zbekiston, 2017.-104 bet.

2. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent:O'zbekiston, 2016.-56 bet.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga qo'ramiz. -Toshkent:O'zbekiston, 2017.-488 bet.
4. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.-Toshkent:o'zbekiston, 2017.-48 bet.
5. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.-Toshkent:O'zbekiston, 2017.

4- mavzu. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING UMUMIY METODLARI

Pedagogik tashxis metodlari tasnifi. Pedagogik diagnostika o'quv-tarbiyaviy ishlarning yakuniy natijalar ko'rsatkichlarini hamda mazkur jarayonning kechish holatini yaqqol aks ettirish xususiyatiga ega. Pedagogik diagnostikani amalda qo'llashda turli metodlardan foydalaniladi.

Metod - (lotincha «metodos»-«yo'l», «uslub») tadqiqot yo'li, nazariya, ta'limot, deb tarjima qilinadi. Ilmiy tushuncha sifatida "metod" so'zi keng ma'noda: muayyan muammo yechimini topishga yo'naltirilgan uslubni, malum maqsadga erishish yo'lini, tor ma'noda: tabiat va ijtimoiy hayot hodisalarini hamda qonuniyatlarini bilish maqsadida qandaydir vazifani hal etish uslubini bildiradi.

Pedagogik diagnostikani tashkil qilishda beriladigan nazariy bilimlarni yoshlar qalbiga yetkazish, ularni kundalik ehtiyojiga yo'naltirish uchun quyidagi ish usullariga e'tibor berish lozim:

–o'quv muassasa, mas'ul shaxslar sinf, guruh jamoasining ruhiy holati, ya'ni har bir shaxsning faoliyati, qiziqish darajasiga;

–o'quvchi-yoshlarning tartib-intizomiga, davlat mulkiga bo'lgan munosabatiga;

o'quvchi-yoshlarning ijtimoiy hayotdagi faolligiga;

–yoshlar bilan o'tkaziladigan tarbiyaviy tadbirlarga bo'lgan munosabatiga (ijobiy, salbiy, befarqligiga);

–yoshlarning kattalar, o'z tengdoshlari bilan axloqiy muomala va munosabatlariga;

–o'quv maskanlarida tashkil etilgan qonun-qoidalarga munosabat va ularga amal qilishga;

–o'quv muassasadagi ijtimoiy fikrga bo'ysunuvchanligiga.

Yuqoridagilarga amal qilinganda pedagogik diagnostikani o'tkazish yo'nalishlarini to'g'ri tashkillashtirishga imkoniyat yaratiladi.

O'qituvchining o'z o'quvchilarini doimo kuzatib borishining o'ziyiq diagnostik faoliyat hisoblanadi. Diagnostik axborotlarni ma'lum ko'rsatkichlar (sinf, guruh ishlari, test, anketa va boshqalar), orqali yoki ularsiz (oddiy kuzatish orqali) yig'ish mumkin.

Diagnostik faoliyatda avvalo quyidagi yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- a) solishtirish;
- b) tahlil;
- v) bashorat (prognoz) qilish;
- g) interpretatsiya (tatbiq qilish);
- d) diagnostik faoliyat natijalarini o'quvchilarga yetkazish;
- e) turli diagnostik metodlarning o'quvchiga ta'sirini nazorat qilish.

Solishtirish– diagnostik jarayonning asosiy tayanch nuqtasi hisoblanadi. Biz hayotdagi har bir narsani kuzata turib, beixtiyor uni solishtiramiz. Ko'rgan narsamizni o'z tajribamiz asosida fikrlashni, unga baho berishni xohlaymiz. Shu maqsadda xotiramizdagi xuddi shunday yoki shunga shunday kuzatishlarni esga olamiz. Faqat o'z kuzatishimiz emas, balki o'zgalar tomonidan o'tkazilgan kuzatishlar ham tadqiqot tasnifiga yordam berishi mumkin. Agar qandaydir yangi kuzatishda solishtirishga asos yo'q bo'lsa, kuzatishimizda unga yaqinroq bo'lgan kategoriyadan foydalanishga harakat qilamiz.

Insonning xulqini kuzata turib, uning oldingi xulqi yoki hozirgi kundagi va o'tmishdagi boshqa individning xulq-atvori bilan, kimningdir xulq haqidagi fikrlari bilan solishtiramiz. Bu pedagogik diagnostikada individual, ijtimoiy yoki ob'ektiv solishtirish normalari deb hisoblanadi.

Normalar pedagogik diagnostikada u yoki bu o'quvchilarning ma'naviy darajasini baholash uchun kerak bo'ladigan axborotlar to'plashni bildiradi. Masalan, biz to'plagan axborotlar intellektni o'lchovchi quyidagi ma'lumotlar bo'lishi mumkin: diktantda yo'l qo'yilgan xatolar soni, matematikadan to'g'ri yechilgan misollar soni, uchta mashg'ulot davomida olingan spontan javoblar soni, testdan to'g'ri bajarilgan topshiriqlar soni yoki shaxsning tarbiyalanganligini bildiruvchi axloqiy kategoriyalar:

qiyin vaziyatda o'zini tuta bilishi, to'g'ri ma'nodagi sovuqqonlik, ijtimoiy foydali mehnatda ko'rsatgan ko'rsatkichlari, bo'sh vaqtdan oqilona foydalanish darajasi kabilar. Lekin bu axborotlar to'la informativ emas. Bizga ayrim holatlarda kriteriya va normalar yetishmaydi. Agar o'quvchi-yoshlarimiz yozma ishda 9 ta xatoga yo'l qo'yganligi ma'lum bo'lsa uni baholash uchun yozma ishning qiyinlik darajasini bilishimiz kerak. Bundan tashqari xuddi shu sharoitda boshqa ta'lim oluvchilar yozma ishni qanday yozganlilarini, yoki o'quv maqsadiga erishish uchun qancha xatogacha yo'l qo'yilishi mumkinligini bilishimiz kerak. Boshqacha so'z bilan aytganda solishtirma tahlil kerak bo'ladi.

O'quvchining individual o'zlashtirishini biz quyidagicha tenglashtirishimiz mumkin:
Boshqa ta'lim oluvchilarning ijtimoiy solishtirma natijalari bilan = norma *Shu o'quvchining oldingi natijalari bilan individual solishtirma = norma*

●● *Qo'yilgan o'quv maqsad = predmet solishtirmalari (kriteriyalar) bilan = norma*

●● Fanda solishtirma o'lchovlar uchun foizli darajali shkala keng ishlatiladi.

●● Bu shkala o'quvchining aniq bir holatga muvofiq guruh ichidagi holatini belgilaydi.

●● Masalan, 4 sinf o'quvchisi u yoki bu qobiliyati bo'yicha ranjirovkada 75-o'rinni egalladi, bundan ko'rinadiki o'quvchi sinfdagi 75 foiz o'quvchi bilan teng yoki ulardan ortiq natijaga erishgan, faqat 25 foiz bola undan ham yuksak yoki unga teng natijaga erishgan.

Foizli shkalada o'rinni aniqlash uchun solishtirma o'zgaruvchanlikni bilish zarur. T-kattalik va intellekt koeffitsiyentini aniqlashda chekinish shkalalari keng qo'llaniladi.

T-kattalik shkalasi «standart norma» hisoblanadi. Bu shkala test o'tkazishda keng qo'llaniladi. Bu shkala uchun o'rtacha kattalik 50 va standart chekinish 10 bo'lib hisoblanadi.

●● **Pedagogik tashxisning noeksperimental metodlari: kuzatish, anketa, so'rovnoma, subbat, intervyu.** O'quvchiyoshlarning turli sifatlarini o'rganish uchun mashhur kuzatuv metodidan foydalanishi mumkin. Ma'lumki, kuzatish metodi ancha

murakkab bo'lib, nazarda tutilgan maqsad: kattalar va yoshlar o'rtasidagi muloqotning ta'sir kuchini, individual farqlarini qiyoslash uchun ham qo'llaniladi.

Kuzatish metodlari orqali o'quvchilarning o'zaro aloqalari, tengdoshlari bilan muloqoti, individual–psixologik farqlarini qiyoslash, ularningfanlarni o'zlashtirishi, xulq–atvori va mavjud muammolaridagi o'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ma'naviy–ma'rifiy ta'sir ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi.

Kuzatish metodi o'quvchi–yoshlarning ilmiy dunyoqarashi, intellektual rivojlanishi, fikrlash jarayonining dinamikasi, xulosalar chiqarishdagi mustaqilligi, faolligi va ularni tahlil qilishga yordam beradi.

Tajribalar ko'rsatishicha, o'quvchi–yoshlarning markaziy nerv sistemasidagi psixik qo'zg'alish kuchiga qarab, umumiy ta'limiy–tarbiyaviy jarayonga kirishish faolligini aniqlash mumkin.

Kuchsiz nerv sistemasiga mansub o'quvchi–yoshlarda sezgirlik chegarasi o'ta nozikligi bilan tavsiflanadi. Shu sababli ular zarracha ahamiyatga molik bo'lmagan psixotravmatik ta'sirlarga ham uzoq muddat davomida qayg'urib yurishadi. Pedagogik tashxislashda va korreksiyalashda shu jihatlarga alohida e'tibor berish joizdir.

O'spirin va o'smirlarning «kuchli nerv sistemasiga» mansubligi qo'yidagi ko'rsatkichlar orqali namoyon bo'ladi:

1. O'z faoliyatidagi intensivlik va mahsuldorlikni yo'qotmagan holda uzoq muddat mobaynida u darajada qiziqarli bo'lmagan topshiriqlarni bajarish imkoniyatiga ega bo'lishlari;

2. Ta'lim jarayonida qiyinchiliklarni bartaraf qila olish, maqsadga erishish yo'lidagi qaysarlik xususiyatlarining mavjudligi;

3. Mushkul vaziyatlarda ish mahsuldorligi va qat'iyatligining oshishi (ayniqsa xavfli vaziyatlarda);

4. Xatti–harakatlari va xulq–atvorida mustaqillikka intilish xususiyatlarining mavjudligi, ayniqsa yangi, notanish vaziyatlarda ularning kashf qilinmagan qirralarining namoyon bo'lishi.

Demak, pedagogik tashxislashda kuzatish metodi muhim ahamiyatni kasb etadi. «Ilmiy kuzatish maqsadga qaratilganligi, konstantligi va nazorat qilinishi bilan oddiy kuzatishlardan farq qiladi¹»,– deb hisoblaydi ingliz olimi G.Jenks.

Pedagogik kuzatish metodi - ushbu metod ta'lim-tarbiya jarayonlarining amaldagi holati bilan tanishtiradi, ularning oqibat natijalarini bilishga yordam beradi va shu asnoda yaratilgan yangi kashfiyotlar uchun dalillar, omillar yig'ish imkonini tug'diradi. Bu usul ancha murakkab bo'lib, nazarda tutilgan maqsad qanday amalga oshayotganligini aniqlash, "sub'ekt-sub'ekt" munosabatlarining o'zaro aloqalari, individual farqlarini qiyoslash uchun ham qo'llaniladi.

Kuzatish metodi qo'yidagi holatlarni nazarda tutadi:

1. Kuzatuv qanday savolga javob berishi kerak.
2. Kuzatuv qanday sharoitlarda o'tkazilishi lozim.
3. Kuzatuvga quyilgan xulq yuzasidan kategoriyalar, tushunchalar taqsimlab chiqilganmi, shu tushunchalar yordamida qo'yilgan savolga javob bera oladimi va h. k.
4. Ushbu kategoriyalar kuzatilayotgan xulqqa mosmi? Ushbu kategoriyalar bilan ishlash mumkinmi?
5. Bitta pedagogik vaziyatni kuzatgan turli kuzatuvchilar qaydnomalarida shu kategoriyalarga mos yakkilik bormi?
6. Alohida kuzatuvchi qayta kuzatganda shu kategoriyalardan qayta foydalanganmi?
7. Xuddi shu xulq yuzasidan o'tkazilgan kuzatuvni taqqoslash vaziyatlarida qayta kuzatish mumkinmi va h.k.

Tabiiy kuzatishda o'rganilayotgan respondentlarning (tadqiq qilinuvchilar. Masalan, o'quvchilar, o'qituvchilar, ota-onalarning o'zaro munosabatlari, o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishlari, ularning xulq-atvori va muammolaridagi o'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ta'lim iy-tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi. Ilmiy kuzatishlar esa nafaqat respondent(o'rganilayotgan sub'ekt)larning tabiiy faoliyatini balki ularning ilmiy

¹ Jenks S. The sociology of childhood.-London,2002.-26p

dunyoqarashlarini shakllanishi, fikrlash jarayonining koeffitsiyentini, kuchini, xulosalar chiqarishdagi faolliklarini aniqlaydi, ularni tahlil qiladi. Bunday kuzatishlar oqibat natijada pedagogika fani mazmunini boyishiga sabab bo'ladi. Ilmiy kuzatish orqali respondentlar (bular maktabgacha tarbiya yoshidagilar, o'quvchi, talabalar bo'lishi mumkin)ning o'rganilayotgan muammo yuzasidan sifat va son ko'rsatkichlarini aniqlashga yordam beradi. Bu metod tadqiqotchining pedagogik tajribaning muayyan bir tomoni va hodisalarini biror maqsadni ko'zda tutib tashkil etiladi. Bunda kuzatishlar tezligi va soni, kuzatish ob'ekti, vaqti, pedagogik vaziyatlarni kuzatish uchun ajratiladigan xarakteristika va boshqalar hisobga olinadi.

Suhbat metodi - an'naviy pedagogik metodlar turkumiga kirib, dialog, diskussiya tarzida o'tkaziladi. Ushbu metod orqali insoniy munosabatlar, ularning istiqboldagi rejalari, qarashlari va xususiy fikrlarini o'rganish mumkin. Pedagogik suhbat oddiy suhbatdan farq qiladi. Ushbu metod orqali suhbatdoshning ichki olamini o'rganish, uning dunyoqarashi, kelajakdagi rejalari bilan tanishish imkoniyati tug'iladi. Ta'lim-tarbiya tizimi sifatini oshirishda, takomillashtirishda yoki yaratilgan ilmiy farazlarning qanchalik to'g'ri ekanligini aniqlash maqsadida suhbat uslubidan foydalaniladi.

Suhbat metodi - ta'lim muassasasi o'qituvchilari va tahsil oluvchilar jamoasi bilan ota-onalar va keng jamoatchilik bilan, yakka va guruhli tartibda ish olib borilganda qo'llaniladi. Suhbat metodini tadbqiq etishdan oldin reja tuziladi, uni amalga oshirish yo'llari belgilanadi, natijalar tahlil qilinadi va tegishli xulosaga kelinadi. Bu metod so'rashning bir turi bo'lgani holda tadqiqotchining jiddiy tayyorgarlik ko'rishini talab etadi, chunki u tekshirayotgan shaxs bilan bevosita aloqada bo'lish vaqtida og'zaki suhbat tarzida, suhbatdoshining javoblarini yozmasdan erkin muomala shaklida qo'llaniladi. Suhbat metodidan farq qilib, intervyu olish metodi savollarni oldindan belgilangan izchillikda intervyu yo'li bilan bayon qilishni nazarda tutadi. Bunda javoblar magnit tasmasiga yoki kassetalarga yozib olinadi. Hozirgi kunda ommaviy so'rash nazariyasi va amaliyotida intervyu tashkil etishning bir necha usullari mavjud:

- guruhlar bilan ishlash;

- intensiv, rivojlantiruvchi,

- sinash va boshqalar.

Ijtimoiy fikrni o'rganish (so'rovnoma, intervyu, test) metodi – tadqiqotchining boshqa kishilardan pedagogik tajribaning biror tomoni yoki hodisalari haqida axborot olish jarayonidir. Bu metod orqali o'rganilayotgan muammoning yechimini topish yo'llari belgilanadi. So'rash savollari mantiqiy izchillikda, nazokatli shaklda bo'lgani maqsadga muvofiq. Quyilayotgan savollar aniq ifodalanishi, mavjud nuqson va salbiy oqibatlarining oldini olishga mo'ljallangan bo'lishi lozim. So'ralgan savolga to'liq javob olish bilan birga, qat'iy shaklda: «ha», «yo'q» tarzida ham javob olinadi. So'rashning modifikatsiyalashtirilgan shakli – **intervyudir**. Intervyudagi savollar oldindan tayyorlanib, suhbatdoshiga uzatiladi. Olingan javoblar har doim ham pedagogik muammoni yaxlitligicha tahlil qilishga imkoniyat yaratmaydi, chunki intervyu javoblari keng jamoatchilik ichida tahlil qilinadi. SHu sababli suhbatdosh ayrim paytlari o'z fikrini aniq, va ravshan, baralla aytishga iymanadi.

Test metodi – ijtimoiy fikrni o'rganish, kichik vaqt ichida biron muammoga javob topish, tahsil oluvchilarning bilim darajasi va fanlarni o'zlashtirish darajasini o'rganish uchun qo'llaniladi. Test metodi qisqa vaqt ichida katta hajmdagi ma'lumotga ega bo'lishga, ulkan auditoriya bilan ishlashga imkoniyat yaratadi. Test sinovlari orqali tahsil oluvchilarning bilimlari qisqa muddat ichida yoppasiga aniqlanadi va baholanadi. Masalan, XX asming o'talarida abituriyent biron bir oliy o'quv yurtiga kirishi uchun deyarli bir oy mobaynida bir necha fandan imtihon topshirar va ularning javoblarini kutish uchun ancha vaqt sarflardi. Baholar ko'p hollarda sub'ektiv quyilar, imtihon qilinayotgan fanlar javoblari birin-кетин chiqarilar, natijada adabiyot shinavandasi birinchi imtihondan natijasi salbiy baholansa, keyingi imtihonga kirish huquqidan mahrum etilardi va shu bois yoshlarning talaygina qismi o'z sevgan kasbini egallay olmasdi. Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq yoshlarning bilimiga xolisona yondashish, ular iqtidorini yuzaga chiqarish maqsadida O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim muassasalariga kirish uchun 1993 yildan e'tiboran abituriyentlarning bilim darajasini baholash uchun bir kunda (1 avgust) va

aynan bir xil vaqtda test sinovlari o'tkaziladi. Test javoblari qisqa muddat ichida tahlil qilinib, ob'ektiv baholanadi. Test metodi orqali yoshlar bilimini aniqlash ularning fanlarni o'zlashtirganlik darajasini xolisona baholashga yordam beradi va iqtidorini yorqinroq ifodalashga zamin yaratadi.

Test savollarining o'mi va ularning mazmunan rang-barang qilib tuzilishi, ko'p variantda qo'llanilishi tadqiq qilinayotganlarning mustaqil fikrlarini o'stiradi, kelajakni real baholash qobiliyatini taraqqiy ettiradi.

Ilmiy tadqiqotlarda test, so'rovnomalar metodi etakchi bo'lib hisoblanadi.

So'rovnoma - anketa metodi qo'llanilganda yaratilgan ilmiy farazning yangiligini bilish, aniqlash, tadqiq qilinuvchilarning yakka yoki guruhli fikrlari, qarashlarini o'rganishga imkon yaratiladi; qanday kasblarga qiziqishlarini, kelajak orzu-istaklarini bilish va tegishli xulosalar chiqarish, tavsiyalar berish maqsadida o'tkaziladi.

Test, anketa savollarini ishlab chiqish murakkab ilmiy jarayondir. Pirovard natijada tadqiqot natijalarining ishonchliligi anketalar mazmuniga, berilayotgan savollar shakliga, to'ldirilgan anketalar soniga bog'liq bo'ladi. Odatda test savollarining ma'lumotlarini kompyuterda matematik- statistika metodlari bilan ishlov berishga imkon beradigan qilib tuziladi.

Bolalar ijodini o'rganish. Bolalar ijodini o'rganish ko'p qirrali jarayondir. Bunda ta'lim va tarbiya maskanlari tarbiyalanuvchilarining o'ziga xos individual tartibdagi faoliyatlari tahlil qilinadi, muayyan xulosalarga kelinadi. Ularning turli yozma ishlari, daftarlari, tutgan kundaliklari, she'r va hikoyalari, hayotiy rejaları, insholari, turli yozma hisobotlari, chizgan rasmlari, haykaltaroshlik ishlari, bastalagan kuylari, yozgan va ijro etgan qo'shiq va raqslari ularning dunyoqarashi va ma'naviyatini o'rganish uchun manba bo'lib xizmat qiladi. Bu metod orqali yoshlar orasidan iqtidor egalari, noyob qobiliyatga ega bolalar ajratib olinadi. Ayniqsa, bizning respublikamizda mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq iqtidorli yoshlarni aniqlash, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida salmoqli ishlar amalga oshirilayapti. Bugungi kunda iqtidorli yoshlarimiz jahon mamlakatlarining fan olimpiadalarida, turli ko'riklarda (san'at, musiqa va boshqa), sport maydonlarida

o'zlarining iqtidorini namoyish qilishmoqda, zehn va bilim, kuch va chaqqonlik, shijoat va g'ayrat bobida dunyodagi boshqa millatlardan kam emasligini namoyish qilishmoqda, g'olibliklarni qo'lga kiritishmoqda. Ta'lim va tarbiya muassasalarida iste'dodli, iqtidorli yoshlar aniqlanib, ular bilan alohida ish olib borilmoqda. Bolalar ijodi fan olimpiadalari, mavzular bo'yicha ko'rgazmalar, qushiq va raqs tanlovlari, maktablar bo'yicha viktorinalar, musobaqalar, sayohatlar va boshqalarda namoyon bo'ladi.

Tajriba-sinov metodi – tajriba- («eksperiment» so'zi lotincha «sinab ko'rish», «tajriba quyish» ma'nosini anglatadi) tajriba ishlari, asosan ta'lim -tarbiya jarayoniga aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarning tadbiiy jarayonlarini tekshirish, aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Tajriba –sinov metodi sharoitga qarab 3 xilda o'tkaziladi: 1. Tabiiy tajriba, 2. Laboratoriyaviy tajriba, 3. Amaliy tajriba.

Pedagogik diagnostikada tadkikotlarni tashkil qilish. Ilmiy-pedagogika tadkikotlarining tarkibi, unga ilmiy izlanishlarning u yoki bu elementini kiritish bilan bog'lik ravishda har xil o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Ilmiy-pedagogik tadkikotlar tarkibini birmuncha umumlashgan ko'rinishda tasvirlash mumkin. Ilmiy pedagogika tadqiqotlarini tashkil qilishda ma'lumotlarni yig'ish, xulosalarni jamlash, tadqiqot do'yicha miqdoriy tahlil o'rtacha miqdoriy raqamlarni aniqlash, ilmiy faraz, xulosalarning to'g'riligini ta'minlovchi ma'lumotlarni yig'ish: (buning uchun turli xil metodlar qo'llaniladi); ta'lim -tarbiya jarayoniga oid ishchi farazni ilgari surish, uni nazariy va amaliy jihatdan sinovdan o'tkazish maxsus metodikasini ishlab chiqarish va boshqalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotchi o'zi tadqiq etayotgan predmet yoki hodisalarni o'rganishda ilmiy bilishning turli metodlaridan foydalanish asosida ma'lum yangi bilimlarni hosil qiladi. Bu yangi bilimlar o'zlarining paydo bo'lishidan, to insoniyatning nazariy bilimlari tizimlari – fanlarga kirib kelishgacha, har xil ko'rinishlarda bir qancha taraqqiyot bosqichlarini bosib o'tadi. Ilmiy tadqiqot asosida paydo bo'lgan yangi bilimlarning rivojlanishidagi turli ko'rinishdagi bu bosqichlar ilmiy bilishning shakllari deyiladi. Ilmiy bilish bunday shakllarining asosiylarini ilmiy g'oya,

muammo, faraz, nazariya va ilmiy oldindan ko'rishlar tashkil qiladi. Ilmiy g'oya ilmiy bilishning birinchi shaklidir.

Diagnostikada so'rov metodlari. Pedagogik diagnostikada turli og'zaki so'rov metodlari mavjuddir. *Nostandart intervyu* ko'proq binnchi sinov qadamini eslatadi. Bunda muammoni aniqlash, axborot to'rlash rejasining asosiy holatlarini yana bir bor tekshirib ko'rish va tadqiqot ob'ektini aniqlash zarur. Intervyu o'tkaziladigan mavzu tanlangach, uni olib boruvchi faqat oraliq savollar yordamida mavzuni kerakli yo'nalishga buradi. Javob beruvchi o'zining qarashlarini o'ziga qulay shaklda bayon qilish uchun keng imkoniyatga ega bo'ladi. Bu erkin shakl intervyu oluvchiga katta talab yuklaydi.

Standart intervyuda intervyu oluvchi beriladigan savolarning tuzilishi va ketma-ketligini o'matuvchi maxsus ishlangan sxema asosida ish olib boradi. Sxemada savollarga tushuntirishlar, so'rov kechadigan holatlar ham ko'rsatilgan bo'ladi. Masalan, «O'quvchilarga jinsiy tarbiya berishda oilaning hamkorligi» mavzusidagi so'rovnomaning sxemasi quyidagicha bo'lishi mumkin:

Holat: uyda oilaning boshqa a'zolari yo'q vaqtida bolaning onasi bilan o'tkazilgan intervyu.

Savollar	Javoblar
<p>Maktab bilan oila hamkorligida bolalarning jinsiy tarbiyasini amalga oshirish to'g'risidagi marifiy dasturlar to'g'risida eshitgan bo'lsangiz kerak.</p> <p>1. Sizning farzandingiz bu to'g'risidagi ma'lumotni uyda olganmi ?</p> <p>Agar «ha» bo'lsa, 2-savolga javob berish lozim.</p> <p>Agar «yo'q» bo'lsa, 1-savolga javob kutish kerak.</p>	<p>Otasidan, onasidan Oilaning boshqa a'zolaridan</p>
<p>2. Farzandingiz bu ma'lumotni kimdan qabul qilgun?</p>	
<p>3. Farzandingizni jinsiy tarbiyalashda oila-a'zolarida yakdillik bormi?</p>	
<p>4. Bola tug'ilishi to'g'risidagi axborot hayvonlar yoki insonlar tug'ilishi jarayoni misolida tushuntirilganmi?</p>	<p>Savol javobsiz qoldi. Yakdillik bor.</p>

<p>5. Agar misollar hayvonot olamidani keltirilgan bo'lsa, unda qaysi hayvon misol qilib keltirilgan?</p>	<p>Yakdillik yo'q, chunki. Boshqa javoblar Hayvonlar olamidani Insonlar hayotidan Savol javobsiz qoldi</p>
---	--

Intervyu mobaynida tarbiyachi suhbatning samimiy kechishini ta'minlashi lozim. Savollar o'ta nazokatli, murakkab bo'lmagan, insonlarning nafsoniyatiga tegmaydigan qilib tuzilishi shart. His-hayajonni o'yg'otuvchi shaklda beriladigan savollardan iloji boricha voz kechish lozim. Savol-javob jarayoni savol beruvchi va intervychi orasida bir-biriga ishonch tariqasida o'tkazilsa, savollarga olingan javoblar shunchalik to'liq va samimiy bo'lishi ta'minlanadi. Savollar javob beruvchida qiziqish uyg'ota olishi kerak. Intervyu oluvchi iloji boricha neytral pozitsiyada bo'lishi shart, chunki uning vazifasi pedagogika, psixologiya yoki axloq normalari nuqtayi-nazaridan ma'lumot berishdan emas, balki ko'proq axborot olishdan iborat. Javob beruvchilar past yoki o'rta ma'lumotga ega kishilar bo'lishidan qat'i nazar, intervychi savollarni oqilona, savodli, nazokatli qilib tayyorlashi kerakki, bu tinglovchida ishonch tug'dirishga asos bo'ladi. Kamtarona va nazokatli tuzilgan savollardan samimiy javobni kutish mumkin, aksincha, demagoglarcha, safsatabozlikdan tashkil topgan savollardan quruq va hissiz javoblar olinadi. Ayrim hollarda tarbiyalash jarayoni haqida ota-onalar ko'p gapirib yuborishlari mumkin, bu intervychidan sabr-toqatlilikni talab qiladi. U savollarni iloji boricha mohirona berib, ancha cho'zilib ketgan javobni qisqartirishi va tadqiqot uchun zarur bo'lgan axborotni eshitishi mumkin.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR VA TOPSHIRIQLAR

TESTLAR:

TESTLAR:

1. "Metod" so'zining lug'aviy ma'nosi-bu...

*A) lotincha «metodos»-«yo'l», «uslub»

B) vazifa, faraz

S) qo'llanma

D) yo'riqnoma

E) nasihat, maslahat

2. Ilmiy tushuncha sifatida "metod" so'zi keng ma'noda nimani anglatadi?

*A) muayyan muammo yechimini topishga yo'naltirilgan uslubni, malum maqsadga erishish yo'lini

B) tabiat va ijtimoiy hayot hodisalarini bilishni

S) qandaydir vazifani hal etishni

D) ta'lim -tarbiya jarayoniga taalluqli muhim faktlarni

E) pedagogik vaziyatlar mohiyatlari, mexanizmlari, xususiyatlarini anglatadi

3. Pedagogika fani o'z mazmunini boyitish va yangilash maqsadida qanday metodlardan foydalanadi?

*A) mavjud pedagogik xodisa va jarayonlarni uning maqsadi va vazifalariga muvofiq keladigan metodlari bilan o'rganadi

B) mavjud pedagogik xodisa va jarayonlarni kuzatish orqali o'rganadi

S) mavjud pedagogik xodisa va jarayonlarni suhbat asosida o'rganadi

D) mavjud pedagogik xodisa va jarayonlarni tajriba asosida o'rganadi

E) mavjud pedagogik xodisa va jarayonlarni matematika-statistika metodlari asosida o'rganadi

4. Hozirgi kunda pedagogikaning qaysi ilmiy – tadqiqot metodlari yetakchi hisoblanadi?

- A) Pedagogik kuzatish va so'rash metodlari;
- B) Test sinovlari va ta'lim muassasasi hujjatlarini tahlil qilish metodlari;
- C) Tajriba – sinov metodlari;
- D) Matematika – statistika metodlari;
- E) Barcha javoblar to'g'ri

5. So'rashning modifikatsiyalashtirilgan shakli – bu..

- A) Dialog
- B) Monolog
- *S)Intervyu
- D) suhbat
- E) kuzatish

6. Suhbat metodi - bu...

- A) An'naviy pedagogik metod
- *B) Dialog, diskussiya tarzida o'tkazilib, insoniy munosabatlar, ularning istiqboldagi rejaları, qarashlari va xususiy fikrlarini o'rganish uchun zarur bo'lgan metod
- S) Pedagogik jarayonni kuzatish uchun zarur bo'lgan metod
- D) Suhbatdoshning ichki olamini o'rganish uchun axborot-texnologiyalari orqali unga ta'sir o'tkazish metodi
- E) Bilim, ko'nikma, malaka oshirish metodi

7. Pedagogikada ta'lim -tarbiya jarayoniga aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarning tadbiiy jarayonlarini tekshirish, aniqlash maqsadida o'tkaziladigan ilmiy tadqiqot metodi –bu...

- A) Kuzatish metodi
- *B) Tajriba –sinov metodi
- S) Suhbat metodi
- D) Modellashtirish metodi
- E) Ijtimoiy fikrni o'rganish metodi

8. Pedagogikada ijtimoiy fikrni o'rganish (so'rovnoma, intervyu, test) metodining vazifasi – ...

- *A) Biror muammo tomoni yoki hodisalari haqida axborot olish jarayonidir. Bu metod orqali o'rganilayotgan muammoning yechimini topish yo'llari belgilanadi.
- B) Ta'lim-tarbiya jarayoni to'g'risida muayyan xulosaga kelish uchun foydalanuvchi metod. Bu metod ijtimoiy munosabatlarni o'rganadi.
- S) Uzoq muddatli jarayonlarni tekshiradi
- D) Ko'p xususiyatli jarayonlar, o'zaro munosabatlarni tadqiq qiladi
- E) Ilmiy ishlarni tashkillashtirishda qo'llaniladigan metod

9. Ilmiy tadqiqot natijasida jamlangan axborotga kompyuter texnologiyalari yordamida ishlov berish, statistika ma'lumotlarini jamlash, tahlil qilish, qiyoslash umumlashtirishda qo'llaniladigan metod-bu...

- A) So'rovnoma
- B) Qiyoslash
- *S) Matematika va statistika metodi
- D) Kuzatish
- E) Tajriba

10. Qaysi metod ta'lim -tarbiya jarayonlarining amaldagi holati bilan tanishtiradi, ularning oqibat natijalarini bilishga yordam beradi va shu asnoda yaratilgan yangi kashfiyotlar uchun dalillar, omillar yig'ish imkonini tug'diradi?

- A) Matematik-statistika
- B) Bashorat
- S) Interpretatsiya
- D) Modellashtirish
- *E) Pedagogik kuzatish

11. Modellashtirish- bu...

- *A) bilish ob'ektlarini o'z tushunchalari asosida tadqiq etish, jarayon va hodisalarning xususiyatlarini o'rganish maqsadida modellar orqali o'rganish
- B) Tajriba asosida qo'lga kiritilgan bilimlarni o'rganish
- S) Ta'lim-tarbiya jarayonida qaror qabul qilish texnologiyalarini ishlab chiqishga mo'ljallangan metod
- D) Ta'lim oluvchilarning yakuniy davlat attestatsiyasi va davlat ta'lim muassasalarida eksternat to'g'risidagi nizomlarni ishlab chiqishga mo'ljallangan metod
- E) ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalashtirish

12. Pedagogikada oddiy kuzatish nima?

- A) pedagogik jarayonni tahlil qilish
- B) tarbiya natijasini umumlashtirish
- S) ta'limning kafolatlangan natijasiga erishish
- D) hayotiy voqea-qodisalarni tahlil qilish bilan cheklanish
- E) o'qituvchining faoliyatini o'rganish

13. Sotsiometriya- bu...

- A) nazarda tutilgan maqsad qanday amalga oshayotganligini aniqlash uchun qo'llaniladigan metod
- B) pedagogika faniga ijtimoiy psixoliya sohasi orqali kirib kelgan tushuncha bo'lib, kichik ijtimoiy guruhlarining tarkibi hamda ijtimoiylashuvi vazifalarini miqdoriy metodlar orqali o'rganadi.
- S) "sub'ekt-sub'ekt" munosabatlarining o'zaro aloqalari, individual farqlarini qiyoslash uchun qo'llaniladigan metod

- D) Test sinovlari va ta'lim muassasasi hujjatlarini tahlil qilish metodi
- E) pedagogika faniga ijtimoiy psixoliya sohasi orqali kirib kelgan tushuncha bo'lib, guruhlarda kelib chiqadigan ixtiloflarni o'rganadi

14. Tajriba nima maqsadda o'tkaziladi?

- *A) Ta'lim- tarbiya jarayoniga aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarning tabiiy jarayonlarini aniqlash maqsadida
- B) Bola rivojlanishiga doir o'zgarishlarni aniqlash maqsadida
- S) Bolalarning ruxiy jihatdan rivojlanishini aniqlash uchun
- D)) Maktab yoshidagi bolalarga xos bo'lgan xususiyatlarni o'rganish maqsadida
- E) Katta insonlarga xos bo'lgan xususiyatlarni aniqlash maqsadida

15. Matematik-statistika metodiga XX asrning 40 yillarida asos solgan olim-...

- A) ingliz olimi A. Osborn
- B) nemis olimi A. Vald
- S) amerika olimi R. Jonson
- D) rus olimi S. Arxangelskiy
- E) rus olimi YU. Babanskiy

5- mavzu. TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA O'LCHASH VA SHKALALASHNING ASOSIY YO'NALISHLARI

Pedagogik diagnostikani o'tkazish yo'nalishlari. Pedagogik diagnostikani o'tkazish yo'nalishlari va tartibi quyidagicha amalga oshiriladi:

–tayyorlov yo'nalishi: anketa–so'rovnomalarni, sxema–chizmalarni, u yoki bu parametrlarni, ko'rsatkichlar jadvallarini tayyorlash;

–tashkiliy yo'nalish: diagnostika o'tkazish va uni muhokama qilish mexanizmlarini tashkillashtirish;

–pedagoglarni va o'quvchi–yoshlarning o'z–o'zini baholash yo'nalishi: har bir shaxs bilan alohida, individual tarzda ishlash;

–ma'muriyat, hamkasabalar, tengdoshlar, sinfdoshlar, ota–onalar va yoshlar tomonidan baho berish yo'nalishi;

–qo'lga kiritilgan axborotlar ishlovi va tahlili;

–tavsiyalar va takliflarni ishlab chiqish;

–pedagogik konsiliumlarni tashkil qilish va unda muhokama etilayotgan pedagogik vaziyatlar yechimini to'g'ri hal etilishini ta'minlash maqsadida tavsiyalar tizimini ishlab chiqish hamda zarur hollarda o'quv–tarbiyaviy jarayonni korreksiyalash.

Ma'lumki, pedagogik faoliyat ijodiy izlanishni talab qiladigan murakkab jarayondir. Bunda pedagogik tashxislash ijtimoiy hayotning ajralmas qismi bo'lib, o'qitish va tarbiyalash jarayoniga xizmat qiladi.

Pedagogik diagnostikada o'lchash va shkalalashning maqsadi. Ta'lim–tarbiya jarayonida o'lchash va shkalalashning asosiy yo'nalishlari mavjud. O'lchashning maqsadi - doimo ob'ekt hodisa yoki jarayonning belgilari haqida axborot olishni ko'zda tutadi. Biz ob'ektning o'zini emas, uning xususiyatlari va farqli tomonlarini ulchaymiz. Masalan, biz stulning o'zini emas, uning balandligi, eni, bo'yi, og'irligi kabilarni o'lchaymiz.

Shkalaning raqamli ko'rsatgichlari haqiqatni aniq aks ettirgan taqdirda shkalalash solishtirish jarayonini bevosita osonlashtiradi.

Miqdor haqida gapirilganda «empirik relyativ» iborasining ma'nosini tahlil qilishga to'g'ri keladi. Diktantda to'g'ri yozilgan so'zlar «empirik faktlar miqdorini» tashkil qilishi mumkin. Agar diktantda Hasan 35 so'zni, Anvar 27 ta so'zni, Umid 24 ta so'zni xatosiz yozgan bo'lsa, biz faqat Hasanda Anvarnikidan, Anvarda Umidnikidan to'g'ri so'zlar ko'pliginingina emas, balki Hasanda Umidnikidan to'g'ri so'zlar ko'pligini ham nazarda tutamiz. Empirik faktlar biri-biri bilan ma'lum munosabatda bo'ladi. Miqdoriy o'lchov buni aniq ko'rsatishi kerak. Lekin she'mi ifodali o'qib bergan o'quvchilarni, ularning axloqiy normalarga mos kelishini yoki tarbiyalanganlik darajasini bunday o'lchash qiyin. Shu sababli bugungi kunda o'lchashning darajasiga mos qo'yidagi shkalalar mavjud:

- nominal shkala;
- tartibli shkala;
- intervalli shkala;
- munosabat yoki proporsiya shkalasi.

Shkalalash. Shkalalash o'lchovi metodlaridan biri. Uning yordamida aniq psixologik hodisalarning sifat ko'rsatgichi miqdoriy baholash tarzida namoyon bo'ladi. Shkalalashning asosiy uch turi mavjud. Bular: baholash shkalasi, ranjirovka shkalasi, sotsiometrik shkalalar va h.k.

Baholash shkalasi. Bu turdagi shkaladan matematik metodlar yordamida tadqiqot natijalariga ishlov berishda foydalaniladi. Ushbu shkala qo'llanilishda oddiyligi bilan ajralib turadi va aksariyat hollarda real pedagogic va psixologik holatlar sonlar sistemasi bilan modellashtirilganda ishlatiladi.

Masalan, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash uchun quyidagi baholash shkalasidan foydalanish mumkin:

1. O'ta salbiy, muholiflik kayfiyati (-2)
2. O'rtacha salbiy (-1)
3. Loqayd (0)
4. O'rtacha ijobiy (+1)

5. Ijobiy (o'ta kuchli)

Baholash shkalasidan foydalanilganda o'qituvchi har bir shkalani alohida tafsiflab o'tishi joyiz.

Baholash shkalasining yana bir ko'rinishi – bu *reytingdir*. Reyting – o'lchovining diagnostika metodlaridan biri sifatida bugungi kunda o'quv-tarbiya ishlarida keng foydalanilib kelinmoqda. Undan ruhiy holat, pedagogik holat, pedagogik vaziyat, intellectual salohiyat, o'quv – biluv darajasi, o'zlashtirish ko'rsatkichlarini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Reyting baholashda o'qituvchi mutasaddi ekspetlar guruhi, yoki ruhiy holat to'g'risida xolisona xulosalar va baholar sistemasidan oqilona foydalanishi zarur. Masalan, reytingdan o'qitish metodlari samaradorligini aniqlash, o'zlashtirish ko'rsatkichlarini o'rgagish, tashxislar vositalari to'g'risida aniq xulosa olish uchun va ta'lim istiqbollarini belgilashgda foydalaniladi.

Ranjirovka shkalasi. Ranjirovka shkalasi o'zga ko'rsatkichlar bilan solishtirilganda, qiyoslanganda hosil bo'ladi. Ko'rsatkichlar salmog'iga ko'ra qatorlashtiriladi (salaranadi).

Masalan, sinfdagi o'quvchilar ayrim sifatlariga ko'ra ranjirovka qilinganda *korrelyatsiya*¹ o'tkazishga imkoniyat yaratiladi. *Korrelyatsiya* natijasida – o'quvchilar orasida ruhiy holat, sifatlovchi va tavsifiy belgilar hamda boshqa hodisalar o'rtasidagi bog'liqlik vujudga keladi. Buning uchun tashhislovchi o'qituvchi quyidagicha jadval tuzishi lozim.

№ p/p	O'quvchilar familiyasi, ismi	Birinchi tavsifiy belgisi bo'yicha o'rni (rangl)	Ikkinchi tavsifiy belgisi bo'yicha o'rni (rangl)	O'rinlar (ranglar) har-xilligi d	d ²
	Xaitova Zilola	3	2	1	1
	Berdiyev Ravshan	7	3	4	16
	Axmedov Samad	2	15	-13	169
	Do'stov Tohirbek	9	12	-3	9
	Imomov Asilbek	11	7	4	16

¹ Корреляция – икки hodisa ўrtasida bog'liqlik pайдо килиш

Shundan so'ng rang (o'rinalar) korrelyatsiyasi koeffitsiyentini Spirmen formulasi bo'yicha hisoblash mumkin:

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum d^2}{(n-1)n(n+1)},$$

Bu yerda n – sinfdagi o'quvchilar soni.

Agar hisoblangan koeffitsiyent ijobiy ko'rsatkichga ega bo'lsa, unda o'rganilayotgan ikki hodisa o'rtasida ijobiy (to'g'ri) bog'lanish mavjud; Agar hisoblangan koeffitsiyent salbiy ko'rsatkichga ega bo'lsa, unda teskari aloqa mavjud ekanligidan dalolat beradi, ya'ni, muayyan hodisa yorqinroq xarakterga ega bo'lsa, unda ikkinchisi kamroq bo'rtirilgan bo'ladi. Bunda korrelyatsiya koeffitsiyentining absolyut kattaligi = $|r_s|$ atrofida joylashadi va korrelyatsiya qilinayotgan hodisalar o'rtasidakuchsiz bog'lanish mavjud:

$0,3 \leq |r_s| < 0,5$ – tekis (muvozanatli) bog'lanish;

$0,5 \leq |r_s| < 0,7$ – ta'sirli bog'lanish;

$0,7 \leq |r_s| < 0,9$ – kuchli bog'lanish;

$0,9 \leq |r_s| \leq 1$ – o'ta kuchli bog'lanish.

Ranjirovka shkalasida jo'ftli solishtirish ham muhim ahamiyatga ega. Jo'ftli solishtirish deganda biron bir o'quvchidagi tavsifiy belgilar boshqa o'quvchidagi aynan shu tavsifiy belgilari bilan solishtiriladi. Agar muayyan sifatlar ikkala o'quvchida bir xil bo'lsa, unda har ikkalasi bir ball olishga muvaffaq bo'ladi. Agar tadqiq qilinayotgan sifatlar birinchi o'quvchida ikkinchisiga nisbatan yorqinroq shakllangan bo'lsa, unda birinchi o'quvchiga – ikki ball, ikkinchi o'quvchiga – nol ball quyiladi. Har bir o'quvchiga quyilgan ballar yig'indisidan shakllanganlik ko'rsatkichining miqdoriy o'zgarishini aniqlaymiz. Juftli solishtirish ko'p vaqt talab qilmasligi, matematik ishlov berishda soddaligi bilan ajralib turadi va ushbu metod o'rganilayotgan ob'ekt to'g'risida aniq ma'lumot olishga imkoniyat yaratadi :(

$$\frac{n(n-1)}{2}$$

, bu yerda n o'quvchilar soni.

Nominal shkala– bu shkala bo'yicha tashxis quyilganda o'quvchi–yoshlarning sifatlovchi belgilariga qarab qo'yiladi. Bunda musiqaviy qiziqishlarni, matematik qobiliyatlarni, sportga qiziqishini, san'atga ishqibozligini differentsiatsiya qilish mumkin. Masalan, o'quvchi–yoshlarning san'atga bo'lgan qiziqishlari yaqqol namoyon ekanligini belgilash uchun, shaxsni sifatlovchi belgilarga mos gradatsiyalangan iboralardan foydalanish mumkin. Demak, bunday hislatlarni turkumlash ($A=V$ yoki $A=V$, $V=V$) qandaydir belgisiga ko'ra shundaylik va farqlik tomonlari, ya'ni belgining sifat xususiyatlari muhimligini ta'kidlash joizdir. Nominal shkalalash–o'lchashning eng «past» shkalasi. Bunday o'lchashda raqamlar nisbatan kam ishlatilib, biror kategoriyaga mansublikni aniqlash mumkin. Nominal shkalada modal o'lchov(miqdor), ya'ni eng ko'p uchraydigan o'lchov bo'ladi. Agar sinfda 14 nafar bolaning bittadan singlisi yoki ukasi bo'lsa, 11 ta bolaning ikkitadan singlisi yoki ukasi bo'lsa, 5 ta bolaning uchtdan, 4 ta bolaning to'rttdan, 3 ta bolaning beshtadan aka– ukalari bo'lsa, 4ta bola oilada yagona farzand bo'lsa, bunda 14 (ya'ni bittadan singlisi yoki ukasi borlar) modal miqdor hisoblanadi.

Tartibni aniqlovchi shkala. Tashxislash metodlarini konstruksiyalaShda tartibni aniqlovchi shkalalardan foydalanish mumkin. Masalan, o'quvchilarning guruhlarda muloqotga kirishuvchanligini aniqlash uchun ular to'g'risida «xomaki» material to'plash zarur. So'ngra «xomaki» materialdan yoshlarning kirishuvchanlik darajasini aniqlashga zamin yaratiladi. Quyidagi formula asosida o'quvchi–yoshlarning u yoki bu sifatlarini, tarbiyalanganlik darajalarini aniqlashga imkoniyat yaratiladi:

$$RR = \frac{cumf - f/2}{N} \cdot 100$$

Bunda R–shaxsga oldindan qo'yiladigan baho (0 dan 34 ballgacha belgilanadi);

f–bir xil tavsifiy xususiyatga ega bo'lgan o'quvchi–yoshlar soni;

cumf–kumulyativ chastota;

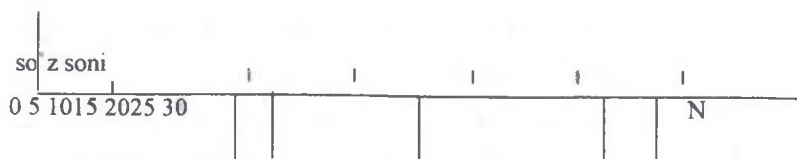
N–tashxis qilinuvchi umumiy o'quvchi–yoshlar soni.

Agar o'quvchilarni ingliz tilidagi so'zlarni bilishi bo'yicha tavsiflasak, ularning bilimlari hajmi bo'yicha turlicha chiqadi. Buni shunday misolda ko'rib chiqsak:

Hasan 28 ta soʻzni, Anvar 26 ta soʻzni, Umid 18 ta soʻzni, Nigora 12 ta soʻzni va Akmal 9 ta soʻzni ingliz tilida yod aytib berishdi, deylik.

Buni chizmada tasvirlasak, tartibni aniqlovchi shkalaning muhim farqli belgilari namoyon boʻladi:

mediana

oʻrin 5 4 3 2 1

Akmal Nigora Umid Anvar Hasan

Bolalarga ketma ketlikda 1–5 gacha oʻrinni belgilash mumkin, lekin qatordagi oʻrinlarni ajratuvchi interval turlicha. Oʻrinlar haqida aniq fikrlash mumkin, biroq ular oʻrtasidagi intervallar haqida bunday deya olmaymiz.

26 ta soʻz biladigan 2–oʻrindagi Anvar 4–oʻrindagi Nigoradan 2 barovar koʻp biladi, deb hisoblab boʻlmaydi, chunki 12 soʻz 26 soʻzdan ikki barovar kam emas. Shuning uchun medianani aniqlashga toʻgʻri keladi. Bu oʻlchovning ikki tomonida ham bir xildagi son qoladi. Bizning misolimizda mediana Umidning natijasiga toʻgʻri keladi. Bu shkala ketma–ketlik va tartibni aniqlaydi.

Intervallar shkalasi. Toʻgʻri intervallar faqat intervallar shkalasida boʻlishi mumkin.

Agar A buyum 25 gradus darajada, B buyum 50 gradus temperaturada boʻlsa ular oʻrtasidagi miqdor 75 gradus va 100 gradus temperaturadagi buyumlar oʻrtasidagi farq qatori, yaʼni har bir farq 25 gradusni tashkil qiladi. Lekin biz 50 gradus 25 gradusdan ikki barobar issiq degan xulosani chiqara olmaymiz. Intervallar shkalasi turli miqdorlarning proporsiyalari haqida xulosa chiqarishga yordam bermasada, biz oʻrtacha arifmetik miqdorni topishimizga yordam beradi. Bu shkala nominal va tartibli shkaladan ancha ustun boʻlib hisoblanadi.

Munosabatlar yoki proporsiyalar shkalasi. Munosabatlar shkalasi proporsiyalar haqida xulosa chiqarishga (ikki barobar ko'p, ikki barobar kam, to'rt barobar og'ir kabi) imkon beradi. Buni uzoqlikni (metr, santimetr kabi) va og'irlikni (kilogramm, gramm) o'lchovlarida ko'rishimiz mumkin. Agar doskani uzunligi 3 metr bo'lsa, u 1,5 metrlik doskadan ikki barovar uzun. Yoki 170 grammlik buyum 100 grammlik buyumdan 1,7 barovar og'ir.

Bu shkala yordamida barcha statistik hisoblar olib boriladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, nominal shkalada modal miqdorni, ya'ni eng ko'p uchraydigan o'lchovni ko'rsatish mumkin.

Tartib shkalasi ikki tomonda ham teng miqdordagi o'lchov qoladigan medianani topishga yordam beradi.

Intervallar va munosabatlar shkalalari o'rtacha arifmetik o'lchamni topishga yordam beradi.

Shunday qilib, ta'limning o'ziga xos tomoni, u tarbiyani ijtimoiy hodisa sifatida pedagogik faoliyat, shaxsning shakllanishini o'ziga birlashtirib, ana shu uchta asoslardan real pedagogik jarayonni tuzadi, bu jarayon turli ta'lim-tarbiya konsepsiyalari, nazariyalari yordamida loyihalashtiriladi va ta'lim tizimi muassasalarida tatbiq etiladi.

Sotsiometrik shkalalar. Shkalaning bunday turi sinf rahbarlari uchun juda muhimdir. Chunki ular asosida sinf rahbari sinfdagi o'quvchilar o'rtasida vujudga kelgan ijtimoiy munosabatlarni o'rganadi.

Masalan, sotsiometriya metodikasi sinfdagi o'quvchilar o'rtasida vujudga kelgan ijtimoiy munosabatlarni aniqlashga imkoniyat beradi. O'rganilayotgan munosabatlar xarakteriga qarab, o'qituvchi o'quvchilarga qo'yidagi savollar bilan murojaat etishi mumkin: «Bir partada kim bilan o'tirishni istardingiz?», «Bulg'usi munozara darsida kimni ekspert sifatida ko'rishni hohlaysiz?» SHunga o'xshagan savollarga javob berayotib, o'quvchilar maxsus blankalarga taklif qilinayotgan o'rtoqlarining ismi, sharifini o'zlari taqdim qilayotgan raqamlari bo'yicha kiritishlari lozim (birinchi navbatda, ikkinchi navbatda).

So'rov natijalari asosida quyidagi matritsa tuziladi(aylanaga o'zaro hamkorlikka asoslangan tanlamalar olinadi):

№	Kim tomonidan	Kimni			
		1	2	3	4
1	Xaitova Zilola		©	©	
	Berdiyev Ravshan				
2	Axmedov Samad	©		1	
3	Do'stov Tohirbek	©			©
4	Imomov Asilbek		1	©	
Tanlanganlar soni		2	2	3	1
O'zaro hamkorlikka		2	1	2	1

SHundan so'ng, alohida varoqqa sotsiogramma chiziladi. Ushbu sotsiogramma to'rtta konsentrik aylanadan iborat bo'lib, uning ichiga raqamlar asosida sinfdagi barcha o'quvchilar kiritiladi. Birinchi – (markaziy) aylanaga «sotsio-metrik yulduzlar» (o'zgalarga nisbatan ikki barobar ko'p tanlamaga ega bo'lganlar); ikkinchi aylanaga - «tanlanganlar» (o'rtacha tanlama "ovoz" olganlar); uchinchi aylanaga – "orqada qoluvchilar" (o'rtachadan past "ovoz" olganlar); to'rtinchi aylanaga - «ommaning nazaridan chetda qolganlar» (bironta tanlamaga ega bo'lmaganlar) kiritiladi. Tanlama kim tomonidan tanlanganligivektor bilan belgilanadi.

Tahlil. Tahlilda biz kuzatishning solishtirma tasnifidan chetga chiqamiz. Endi biz u yoki bu individning xulqi oldingidan, boshqa individlarning xulqidan nima uchun farq qilishini yoki normadan chekinishini bilishni xohlaymiz. Biz bu sabalarni tahlil qilishni, ayrim o'quvchilarimizning xulqi biz kutganimizdan boshqacha bo'lib chiqishi sabablarini bilishga intilamiz.

Bashorat qilish (prognoz)– ma'lum vaqt oralig'ida kuzatilayotgan ob'ektga nisbatan ehtimoliy ilmiy asoslangan fikrlar majmuyidir. Jamiyatimizning hozirgi bosqichida yosh avlodning ichki imkoniyatlarini aniqlash, manaviy madaniyatli va yuksak ma'rifatli qilib tarbiyalash borasida prognostika (bashorat) qilish muammosi olimlar va tadqiqotchilar etiborini jalb qilmoqda. Bu muammoga bag'ishlab faylasuf,

pedagog, psixolog, adabiyotshunos va jamiyatshunos mutaxassislar tadqiqot ishlari olib bormoqdalar.

Hozirgi zamonda prognozlashtirishning ilmiy muammolari jamiyatimizning har bir sohasida, shuningdek, ta'lim jarayonini didaktik loyihalashda o'ta muhimdir. O'quvchilarni o'qitish jarayonida bashorat qilishning pedagogik omillaridan foydalanishning bir qator yechimini kutayotgan muammolari bor:

–birinchidan, siyosiy va ijtimoiy jihatdan ta'lim davlat siyosatida ustivor deb belgilanishi;

–ikkinchidan, inson faoliyatining asosiy turi mehnat, atrof – muhitni o'zlashtirish, bunyod qilish orqali ham ijtimoiy, ham shaxsiy ehtiyojlarini qondirishi;

–uchinchidan, respublikaning umumiy o'rta ta'lim maktablarida ilm olish ijtimoiy hodisa sifatida qaralishi;

Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoev yosh avlod tarbiyasida bashorat qilish o'rni nihoyatda beqiyos ekanligini ta'kidlab, shunday deydi: «Har bir insonning, ayniqsa, endigina hayotga qadam qo'yib kelayotgan yoshlarning ongiga shunday fikmi singdirish kerakki, ular o'rtaga qo'yilgan maqsadlarga erishish o'zlariga bog'liq ekanligini, ya'ni bu narsa ularning sobitqadam g'ayrat – shijoatiga, to'la – to'kis fidokorligiga va cheksiz mehnatsevarligiga bog'liq ekanligini anglab yetishlari kerak. Xuddi shu narsa davlatimiz va xalqimiz ravnaq topishining asosiy shartidir¹».

“Prognozlashtirish– insonning bilish faoliyati turi, ya'ni ob'ekt va uning rivojlanish g'oyalarini tahlil qilish asosida prognostik shakllantirish yo'nalishidir²”,– deb yozadi F. Kerimov o'zining “Sportchining mahoratini prognozlashtirish” asarida.

Pedagogik diagnostika doirasida o'qituvchi solishtirish va tahlilda olingan natijalarni boshqa sharoit va kelajakda qo'llashga majbur. Agar o'quvchi bir xonali sonlarni ko'paytirish qoidasini qo'shimcha darsda o'zlashtirgan bo'lsa, o'qituvchi kuzatuv olib borib, o'quvchi shu natijani sinfda ham takrorlay olishga qodirligini, ikki xonali sonlarni ko'paytirish qoidasini idrok etishga tayyor ekanligini aniqlay olishi kerak.

¹ Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қўрамыз. –Тошкент: Ўзбекистон, 2017.-69-бет

² Kerimov F. Sportchining mahorati prognozlashtirishi-Toshkent-Moliya, 2005-142-бет

Ta'lim–tarbiya jarayonida o'qituvchi doimo vaziyatni bashorat (prognoz) qilib boradi, uning natijalariga qarab o'quv–tarbiyaviy tizimning keyingi bosqichlarini aniqlaydi. Attestatsiyao'tkazish davomida o'qituvchi yuqori bilim talab qilinadigan maktab (o'quv yurti)da o'qishga, uni muvaffaqiyatli tugallashiga tadqiq qilinuvchi o'quvchi–yoshlarning tayyorgarligi yetadimi, yo'qmi, ijtimoiy hayotdagi faollik darajasi qanday ekanligi kabi masalalarni bashorat qila olishi kerak. Hozirgi kun talabi asosida har bir o'qituvchi prognostika bilan shug'ullanishi zarur.

Interpretatsiya. Barcha axborotlarni uning muhimligiga qarab, yaxlitlash, butunni tashkil qilish pedagogika *interpretatsiya* deb ataladi.

O'qituvchi nuqtayi nazari va kutganidan tashqari muayyan vaqt ichida to'plangan axborotlarga ham baho berib borishi kerak. Axborotlar tizimlashtirilgan, tanqidiy baholangan, umumlashtirilgan kontseptsiya tarzida bo'lishi lozim. Bu axborot turli manbalardan: o'qituvchilar tajribasidan, ota–onalarga ko'rsatma, biografik ma'lumotlar, shaxsiy kuzatishlar, sinf, guruh ishlari, testlar, Internet, ma'lumotnomalar, o'quv adabiyotlari, davriy nashrlardan olinishi mumkin. Interpretatsiya jarayoni faqat o'qituvchining shaxsiy interpretatsiyasi asosida yoki unga ob'ektiv metodlar yordamida olingan o'zgarlar kuzatishlari natijalarini ham hisobga va e'tiborga olgan holdatashkil etilishi bilan farq qiladi.

MAVZU BO'YICHA SAVOLLAR VA TOPSHIRIQLAR:

1. «Pedagogik diagnostika» mohiyatini izohlab bering.
2. Pedagogik diognostikaning keng tarqalgan metodlari to'g'risida fikr bildiring.
3. Korreksiyalash ta'sirida o'quvchi-yoshlarning qanday xislatlari shakllanishi mo'ljallanadi?
4. Korreksiya jarayonida yoshlarda jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlari hosil qilinadi. Bunga erishish uchun nimalarga e'tiborni qaratish lozim?
5. Internet ma'lumotlaridan foydalangan holda «Pedagogik diagnostika va korreksiya jarayonida komil inson qiyofasini shakllantirish» mavzusida davra suhbatini o'tkazing.

TEST SAVOLLARIGA JAVOB BERING :

«Pedagogik diagnostika» atamasi kim tomonidan va qachon fanga kiritildi?

- A) 1943 yil T. Kelli tomonidan
- B) 1978 yil J.J. Russo tomonidan
- S) 1900 yil Edvard Torndayk tomonidan
- *D) 1968 yil Karlxayns Inkenkampf tomonidan

Ijtimoiy pedagogik diagnostika bu?-

- A) O'rganilayotgan ob'ekt yoki jarayon to'g'risida aniq ma'lumot olishning umumiy vositasi
- B) *Pedagogik omillarning samaradorligini oshirish maqsadida shaxsda ma'naviy, ruhiy, jismoniy, ekologik, ijtimoiy-psixologik ta'sir ko'rsatish xaqidagi fan sohasi
- S) Hayotiy chekinishlarga uchragan bolalar bilan olib boriladigan aniq faoliyat
- D) Muayyan jarayon to'g'risida aniq ma'lumot olish metodlari majmuasi

Tarbiyalanganlik bu?-

- A) Odob-axloqlilik
- B) Jahl chiqqanda o'zini bosa olish xususiyati
- *S) Jamiyatda qabul qilingan axloqiy normalarga bo'ysinish va o'zgalarning nafratini qo'zg'atadigan xatti-harakatlardan o'zini tiya bilish
- D) jamoadoshlarining fikriga bo'ysinish

Diagnostik jarayonning asosiy tayanch nuqtasi nima?

- A) *Solishtirish
- B)Tahlil
- S)Interpretatsiya
- D) ShkalalaSh

Nominal Shkala bu?-

- A) Yoshlarning guruhlarda muloqatga kirishuvchanligini aniqlash
- B) Yoshlarning axloqiy fazilatlarini aniqlash
- S) *O'rganiluvchi ob'ektning sifatlovchi belgilariga tashxis quyish
- D) O'rganiluvchi ob'ektning Shaxsiy belgilariga qarab model tuzish

Pedagogik diagnostikada «normalar» deb nimaga aytiladi?

- A) *O'rganuvchilarning intellektual, ma'naviy-ma'rifiy sohalarda erishgan natijalarini baholash uchun zarur bo'lgan axborot to'plash
- B) Yoshlarning xulqini kuzatish bo'yicha to'plangan axborot
- S) O'quvchilarning individual o'zlashtirish darajasi
- D) Urganiluvchilarning oldingi natijalari bilan qiyosiy tahlil

O'lchashning darajasiga mos shkalalarning to'g'ri belgilangan qatorini ko'rsating?

- A) *Nominal, tartibli, intervalli, munosabat yoki proporsiya
- B) Tartibli, intervalli, empirik, axloqiy
- S) Miqdoriy, intervalli, o'lchov, tartibli
- D) Miqdoriy, intervalli, proporsiyali

Pedagogikada bashorat (Prognoz) nima?

- A) Oldindan ko'ra olish mahorati
- B) *Pedagogik solishtirish va tahlilda olingan natijalarni boshqa sharoit va kelajakda qo'llash
- S) Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik vaziyatni tahlil qilish
- D) Insonning ijtimoiy hayotdagi faollik darajasi

Ishonchlilik nima?

- A) *O'rganilayotgan u yoki bu aniq belgining aniqlik darajasi
- B) O'lchov sifatining muhim metodik sifati
- S) Ta'limning o'ziga xos tomoni
- D) Biror belgining aks etish darajasi

Test metodikasida valid(inglizcha: valid-aniq ko'rsatkich)likning qaysi turlari uchraydi?

- A) *Mazmunning, natijaning, bashoratning validligi
- B) Testning o'lchamli bo'lishi
- S) Solishtirma, konstruktiv validlik
- D) Ob'ektiv, solishtirma, qiyosiy validlik

«Xarakter» suzi yunon tilidan olingan bo'lib, uning lug'aviy ma'nosi nimani bildiradi?

- A) * «belgi», «zarb qilish»
- B) «qolip», «aks-sado»
- S) «guruxiy munosabat»
- D) «belgilar majmuasi»

Xarakter nima?

- *A) Shaxsning faoliyat va muomalada tarkib topadigan va namoyon bo'ladigan barqaror individual xususiyatlari bulib, individ uchun tipik xulq-atvor usullarini yuzaga keltiradi.
- B) Individual xususiyatlar (masalan, dadillik yoki ishonchsizlik, qurqoqlik)
- S) Kishi shaxsning yunalishini belgilaydigan ijtimoiy munosabatlar
- D) Insonlarga tabiatan berilgan sifatlar

Xabardorlik bu?-

- *A) Shaxsning o'z mutaxassisligi bo'yicha to'liq ma'lumotga ega bo'lishi, o'z sohasini dunyoviy jarayonlar bilan qo'shib olib borishi, ulardan o'rganishi.
- B) Barcha ma'lumotlarni oldindan bilish
- S) Axborotlarni bilish uchun uz mutaxassisligi buyicha ma'lumot tuplash
- D) Redagogikada keng tarkalgan ilmiy-tadkikot metodlari oakali axborot yigish

Xotira bu?-

- *A) Individning o'z tajribasini esda saqlab qolishi va keyinchalik uni yana esga tushirish jarayonidir. Xotirada esda olib qolish, esda saqlaSh, esga tushirish va unitish kabi asosiy jarayonlar alohida ajratib ko'rsatiladi
- B) Alohida mustaqil psixik xususiyat
- S) Faoliyat davomida shakllanadigan ruxiy jarayon
- D) Individning axborotlarni esda saqlab qolishi va zarur bulganda yana esga tushirish jarayonidir

Shaxs bu?-

- *A) Kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi. U ruhiy jihatdan taraqqiy

etgan, o'z xususiyati va sifatleri bilan boshqalardan farq qiladigan muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi.

B) Shaxs o'zining qadr-qiymati va kamchilikleri bilan jamiyat hayotida faol qatnashadigan sub'ekt

S) Ta'lim-tarbiya natijasida yuzaga kelgan o'zining kuchli va kuchsiz tomonlari bilan paydo bo'lgan individ.

D) Shaxs- «odamning jamiyat a'zosi sifatida, o'z-o'zini anglash va tafakkumi, faoliyatning ob'ektivligini, muloqat hamda biluvchanlikni tashuvchanligidir».

Shaxsning xar tomonlama kamolga yetishi. . .-

*A) Ma'lum bir real tarixiy shart-sharoitlarda amalga oshirish mumkin bo'lgan qobiliyatlar va iqtidorlarning, uning mohiyatini tashkil etadigan hamma kuchlarning to'liq va batomom rivojlanishidir.

B) Jjismaniy, ruxiy, ma'naviy jixatdan rivojlanishi

S) Qobiliyatlar va iqtidorlarning, uning mohiyatini tashkil etadigan hamma kuchlarning to'liq va batomom rivojlanishi

D) Insoniyat tomonidan tuplangan barcha bilimlarni tuliq idrok etgan xolda jismoniy, ruxiy, ma'naviy yuksalish

Kat'iyatlilik bu?-

*A)Shaxsning maqsad yo'lida ogishmay shijoatkorona qilgan faoliyati.

B) individning uz kuch-kudratini safarbar etishi

S) insonning irodaviy xususiyatlarini safarbar etish jarayoni

D) ruxiy va jismoniy chiniqish

Qiziqish bu? –

*A) Biron bir sohada to'g'ri mo'ljal olishga, yangi dalillar bilan tanishishga, voqelikni ancha to'la va chuqur aks ettirishga intilish.

V) Individ uchun qiziqish, sub'ektiv tarzda olganda, bilish jarayeni tusini kaShf etadigan ijobiy hissi ohangda, ob'ekt bilan chuqurroq tanishishga, u haqda ko'proq bilish, uni anglab yetishga bo'lgan istakda namoyon bo'ladi.

S) Shaxsni o'zida bilim olish va anglab yetish borasida hosil bo'lgan ishtiyeqni qondirish yo'llarini va usullarini faol tarzda izlashga majbur etish.

D) Shaxsning chuqurlashtirgan holda bilish faoliyatining yanada yuksak darajasiga mos keladigan yangi qiziqishlarni keltirib chiqarish.

ADABIYOTLAR:

- Abdullayeva Sh. A. Pedagogik diagnostika -T.: Fan,2005,256 b.
- Weiner B, Theorien der Motivazion. Stuttgart: Klett 1996 p.
- Ingenkamp Karlxayns. Pedagogicheskaya diagnostika.-M :Pedagogika,1991, 240 s.
- Piaje J. J. Rebyonok i yego razvitiye -M.: Znaniye, 1984,508 s.
- Podlasly I. P. Pedagogika -M., «Vlados», 2003. 576 s.
- Sunsov N.S. Diagnostirovaniye v uchenicheskom kollektive- M., // Pedagogika, 2016 №4,S.- 40-50.

6- mavzu. UZLUKSIZ TA'LIMDA PEDAGOGIK NAZORATNI TASHKIL ETISHNING ILMIIY ASOSLARI

Umumiy o'рта ta'lim maktablarida pedagogik tashxis qilishning mazmuni.
Umumiy o'рта ta'lim maktablarini isloh qilishning asosiy maqsadi - shaxsni har tomonlama kamol toptirish hisoblanadi.

Pedagogik tashxislashda maktab o'quvchilarining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Boshlang'ich ta'lim o'qishga va ijtimoiy-foydali mehnatga halol munosabatni, Vatanga muhabbatni tarbiyalasa, umumiy o'рта va keyingi bochqichda aynan shu munosabatlar bilan birga ta'limiy-tarbiyaviy va kamol toptirish vazifalarini ajratish, bilimlarni o'zlashtirish hamda zarur shaxsiy sifatlarni shakllantirish, takomillashtirish uchun yaxshi sharoitlar vujudga keladi. O'qish jarayonida qarashlar va ma'naviy sifatlarni ham shakllanadi, ya'ni mazkur funksiyalarning birligi va o'zaro bog'liqligi kuzatiladi.

Umumiy o'рта ta'lim maktablarida pedagogik tashxislash va korreksiyalashning mazmuni o'quvchilarda aqliy, intellektual qobiliyatlarni, ijobiy qarash va e'tiqodlarni, axloqiylik, irodalilik va hissiyotlarni shakllantirishdan iborat.

Diagnostika o'tkazadigan o'qituvchi o'quvchilarda ma'rifiy va ma'naviy sifatlarni shakllantirishi, ma'naviy va moddiy hayotning uyg'unligini, ma'naviy yuksalishda milliy g'oyaning tushunishlarini va ularni turmushda qo'llay bilishlari uchun zamin yaratishi lozim.

Shuningdek, o'quvchilarning hozirgi globallashuv jarayonida ma'naviy ta'xidlarni farqlay olishlari, fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi g'oya bilan kurash olib borish lozimligini, inson qalbiga yo'l topish ma'naviy kamolot ekanligini va mamlakat ravnaqi yo'lida fidoyilik, jasorat ekanligini anglab yetishlari uchun barcha pedagogik metodlardan foydalanish lozim.

O'qituvchi har bir darsdagi o'quv materialini taqdim qilish jarayonida tarbiyaviy vazifaning muayyan bir tomonini amalga oshiradi. Masalan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida do'stlik, mehribonlik, mehnatsevarlik to'yg'ulari shakllanadi.

Yoki 5–6–sinflarda Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Ogahiy, Fuzuliy, Nodira kabi soʻz gavharlarining ustalari, turk dunyosi adabiyotining eng mashhur vakillari; 7–10–sinflarda Abdulla Qodiriy, Choʻlpon, Abdulla Qahhor, Usmon Nosir, Gʻafur Gʻulom, Zulfiya, Rauf Parfi, Omon Matchon kabi oʻzbek adabiyoti osmonida yarqiroq yulduzlar, koʻzni qamashtiruvchi chaqmoqdek paydo boʻlgan shoir va yozuvchilarning hayoti va ijodini oʻrganishar ekan, oʻquvchilarda milliy gʻurur va iftixor hissi, vatanparvarlik va sadoqat, olijanoblik va insonparvarlik kabi hislatlar shakllantiriladi. Bunday darslarda, darsdan va maktabdan tashqari tadbirlarda oʻqituvchining darsda qoʻyadigan tarbiyaviy vazifasi oʻquvchida shaxsning muayyan sifatlarini takomillishtirishga qaratilishi lozim. Masalan, 8–9–sinflardagi Tarix darslarida Temuriylar davlatining tashkil topishi, iqtisodiy–ijtimoiy taraqqiyoti oʻrganilar ekan, oʻqituvchi katta maktab yoshidagi oʻquvchilarda oʻzbek davlatchiligining rivojlanish tarixi, buyuk bobokalonlarimizning xalq va millat oldida qilgan ulugʻ ishlari, Temuriylar davridagi ijtimoiy–iqtisodiy va siyosiy hayoti haqida tasavvur hosil qilish bilan bogʻliq maʼnaviy–maʼrifiy vazifalarni amalga oshiradi.

Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida pedagogik tashxis qilishning mazmuni oziga xos xususiyatga ega. Kichik maktab yoshidagi oʻquvchilar (6–10 yosh), oʻrta pogʻona oʻquvchilari (11–14 yoshli oʻsmirlar) va katta maktab yoshidagi (15–16–17 yoshli oʻspirinlar) oʻquvchilarni tashxislashda ularning oʻziga xos individual–psixologik xususiyatlari inobatga olinadi.

Kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarni pedagogik diagnostika qilish va xulqini korreksiyalashda oʻquvchilardagi sezgi, idrok, xotira, tafakkur kabi bilish jarayonlarining oʻziga xos xususiyatlarini inobatga olish kerak.

Mazkur yoshdagi bolalar oʻz idroklarining aniqligi, ravonligi, softligi, oʻtkirligi bilan boshqa davrdagi insonlardan keskin farqlanadilar.

Dastlabki test metodining qoʻllanilishi. Testlar. Test – oʻrganilayotgan jarayon yoki obʼekt toʻgʻrisida aniq maʼlumot olish uchun zarur boʻlgan standartlashtirilgan metoddir.

Pedagogik diagnostika natijalari oʻquvchi–yoshlar va ularning ota–onalariga xabar qilinishi, yetkazilishi kerak. Aks taʼsir sifatida ularning kelajakdagi faoliyatiga

ham ta'sir qo'rsatish mumkin. Ma'lumotning o'quvchi-yoshlarga ta'sirini, qo'yilgan maqsadga erishilganlikni nazorat qilish mumkin. Shunday nazorat turlaridan biri— **testlar** hisoblanadi.

Test orqali ilmiy asoslangan ma'lumotga ega bo'lib boriladi. SHu bois, ularni mutasaddi pedagog va psixologlar loyihalashtirishadi. Bugungi kunda pedagogik diagnostikada testlarning quyidagi turlari mavjud:

1. Natijaviy testlar:

- 1.1. Rivojlanish testlari
- 1.2. Intellektual testlar
- 1.3. Umumiy natijalarni ko'rsatuvchi testlar
- 1.4. Maktabdagi o'zlashtirishni ko'rsatuvchi testlar
- 1.5. Kasbiy tayyorgarlikni ko'rsatuvchi maxsus testlar

2. Shaxsiy psixometrik testlar:

- 2.1. SHaxs tarkibiy tuzilmasini aniqlovchi testlar
- 2.2. Qiziqish va mayllarni aniqlovchi testlar
- 2.3. Klinik testlar.

Pedagogikada ko'proq maktabdagi o'zlashtirishni ko'rsatuvchi, intellektual rivojlanishni aniqlovchi, kasbiy tayyorgarlikni ko'rsatuvchi, diqqat va xotirani aniqlovchi, shuningdek, ijtimoiy testlardan foydalaniladi.

Xorij davlatlarida diagnostik testlarni qo'llash uzoq tarixga ega. Pedagogik testlar ta'lim va tarbiya jarayonlarini o'rganish uchun qo'llanilib kelmoqda.

O'zlashtirishni test orqali aniqlash 1864 yili ingliz olimi Jorj Fisheming «scale books» (Shkalalangan kitoblar)idan boshlangan. 1894-yili amerikalik J. M. Rays «Orfografiya bo'yicha bilimlarni aniqlash» jadvalini qo'lladi. 1908-yili Tomdaykning shogirdi Stoun anifretikadan birinchi testni nashr qildi. Boshqa sohalarda ham testlar keng qo'llanila boshlandi.

Pedagogik testlar sohasining yirik asoschilaridan biri Edvard Tomdayk (1874–1949) amerika maktablariga testlarni kirib kelishini 3 bosqichda ko'rsatadi:

1. *Izlanishlar davri* 1900–1915 yillarni o'z ichiga qamrab oladi. Bu bosqichda frantsuz psixologi Alfred Bine taklif etgan xotira, diqqat, qabul qilish testlarini

anglash va dastlabki qo'llash davri bo'ldi. Aqliy rivojlanish darajasini aniqlovchi intellekt teslari ishlab chiqilib tekshirila boshlandi.

2. *Keyingi 15 yillik* maktab teslari sohasida «shovqinli» yillar bo'lib hisoblanadi. Bu davrni teslarning ahamiyatini, uning o'rmini, imkoniyatlari va cheklanganliklarini anglash davri deb hisoblashadi. O. Stounning arifmetikaga oid teslari, B. Zekingemning husnixatga oid teslari, E.Torndaykning ko'plab maktab predmetlari bo'yicha teslari ishlab chiqildi va tatbiq etildi. T.Kelli qiziqishlarni o'lchaSh vositalarini ishlab chiqdi. G. Mattesning qobiliyatlarni aniqlash teslari hanuzgacha o'z dolzarbligini yo'qotganicha yo'q.

3. *1931 yildan* maktab teslashtirishining hozirgi zamonaviy bosqichi boshlandi. Mutaxassislar teslarning ob'ektivligini oshirishga, yangi samarali diagnostik usularni yaratishga harakat qilishdi.

1963 yilda Y. Farenberg, X. Zarg, R. Gampellar shaxsning ko'pqirralik xususiyatlarini aniqlaydigan, R. Bernsning(1983) xulqni tashxislashga oid teslari, A. Anastazining o'quvchining ichki dunyosini aniqlash teslari ishlab chiqildi. Frantsiyada odatdagi maktabdan aqliy jihatdan rivojlanishi past bo'lgan bolalar tahsil oladigan maktabga o'tkazish uchun pedagogik va tibbiy imtihonlar o'tkazilgan. Shu maqsadda Alfred Bine hamda Teodor Simon 30 ga yaqin topshiriqni o'z ichiga qamrab olgan, murakkablik darajasiga qarab joylashtirilgan intellektual rivojlanishni aniqlovchi ko'p bosqichli teslarni ishlab chiqib, o'quv maskanlariga taqdim etishdi. Bu teslar dunyodagi eng mashhur teslar qatoridan o'rin oldi.

Lekin sobiq sho'ro hukumati davrida «Pedagogik buzilishlar to'g'risida» (1936-yil)gi qaror bilan faqat intellektual teslar emas, balki barcha o'zlashtirishni aniqlash teslari qo'llanilishi bekor qilindi. Hatto XX asrning 70–80–yillaridagi urinishlar ham teslarni joriy qilishdagi urinishlarni zoye ketkazdi.

Rivojlangan davlatlarda teslarni joriy etish intensiv ravishda kechdi. Bugungi kunda mustaqillik sharofati bilan bizning Respublikamizda zamonaviy texnologiyalarga asoslangan metodikalarni joriy qilish imkoniyati yaratildi.

Ta'lim testlari– bu shaxs rivojlanishi va shakllanishining turli tomonlarini diagnost qilishning xilma-xil pedagogik va psixologik shakllaridan bir turi xolos. Mazkur testlarni qo'yidagicha tavsiflash mumkin:

1. Idrok kuchi, aqliy qobiliyat, aqliy rivojlanish testlari;
2. Faoliyatning turli sohalaridagi maxsus qobiliyat testlari;
3. Ta'lim, o'zlashtirish, akademik natija testlari;
4. Shaxsning alohida sifatleri(xotira, tafakkur, intellekt)ni aniqlash testlari. Masalan, Vekslerning mashhur IQ– «intellektni tashxislash», Gilfordning S–«Standartlashgan shkalalari», Amtxauyerning «Z– Qiziqishlarni baholash» kabi diagnostik testlari bunga misol bo'la oladi.

O'lchovning metodik sifat talablari Pedagogik diagnostikada «o'lchov» tushunchasi. Pedagogik diagnostikada o'lchovning natijalari aniqlik va ishonchilik talablariga javob berishi lozim. O'lchovning sifatiga quyidagi talablar qo'yiladi:

- 1) Ob'ektivlik.
- 2) Ishonchlik.
- 3) Validlik (*ingliz tilida: valid–ahamiyatga ega, qadrli; rus tilida: pokazatelnost, deystvitelnost, dostovernost*).

Ob'ektivlik deganda o'lchov natijalari tadqiqotchiga bog'liq bo'lmagan tarzda baholanishi yoki bir necha voqea–hodosani tadqiqotchilarning shu masala yuzasidan deyarli bir xil xulosa chiqarishi tushuniladi.

O'lchovni o'tkazish ob'ektivligi ta'lim jarayoni qatnashchilarining aynan bir xil sharoitda bo'lishini taqozo etadi.

Ma'lumotlarni tahlil qilishning ob'ektivligi alohida qiziqish uyg'otadi. An'anaviy baholash tizimida ma'lumotlarni tahlil etishda ob'ektivlik past bo'ladi. Masalan, bitta yozma ishni turli o'qituvchi turlicha baholaydi, ya'ni baho ob'ektiv bo'lmaydi.

Ishonchlik deganda o'rganilgan u yoki bu aniq belgining ishonchlik va aniqlik darajasi tushuniladi.

«Agar biror belgi yuqori darajadagi aniqlik bilan o'lchansa, uning aks etish darajasi shkalada bitta yagona nuqtaga tushadi»¹. demak, aniq va uncha aniq

bo'lmagan o'lchov haqida gapirilganda quyidagicha misolni keltirish mumkin: masofa 4188 millimetрни tashkil qiladi, yoki masofa 4 metrga yaqinni tashkil qiladi.

O'lchovning ishonchlilik darajasi ishonchlilik koeffitsiyenti bilan aniqlanadi.

Validlik. O'lchov sifatining muhim metodik talablaridan biri validlikdir. Validlik haqiqatda ham o'lchash talab etilayotgan narsa o'lchandimi yoki boshqa narsa o'lchanganligini aniqlaydi.

Test metodikasida validlikning to'rtta turi uchraydi:

–Mazmunning validligi;

–Natijaning validligi;

–Prognozning validligi;

–Kostruktiv validlik.

O'lchov sifatining yuqoridagi muhim uchta talabi bilan birga adabiyotlarda boshqa mezonlar (kriteriyalar) ham uchraydi. Linert quyidagi mezonlarni keltiradi⁵:

a) testning o'lchamli bo'lishi (normalangan testlar);

b) testning solishtirma bo'lishi (test o'zining egizagi, alternativi bilan taqqoslanadi);

v) testning tejamli bo'lishi;

g) testning foydali bo'lishi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini pedagogik tashxislashda, avvalambor, o'qituvchi yosh davrlarining o'ziga xos xususiyatlarining qaysi jihatlariga alohida e'tiborini qaratishi kerak, qanday pedagogik diagnostika metodlari va metodikalaridan foydalanilsa pedagogik tizimni boshqarish samarali kechishi to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lishi lozim. Shu sababli o'qituvchi maktabda pedagogik tashxis o'tkazganda o'quvchilarning tavsifiy belgilariga e'tibor berish kerak. (1-jadval)

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar(6-10 yoshlilar)ni pedagogik tashxislashda e'tibor berilishi lozim bo'lgan tavsifiy belgilar

1-Jadval

Yosh chegarasi	Rivojlanishning ijtimoiy vaziyatlari	Yosh uchun xarakterli bo'lgan Shaxsiy jihatlar	Pedagogik tashxislash metodlari va mashhar metodikalar	O'quvchilar xulqida korrektsiya talab etuvchilauqsonlar
Kichik maktab yoshi davri: 6-10 yoshlilar 1-4 sinflarning o'quvchilari.	1-sinf. Ongli xatti-harakat ehtiyojlarining mavjudligi; Yaratilgan obrazlarni, tabiat va jamiyatning ob'ektiv qonunlariga suyangan holda baholash ko'nikmasi takomillashadi; O'qituvchi Shaxsiga ishonch hissi va yuksak ehtirom. Bola o'qituvchini aql-idrok sohibi,mehribon va donishmand inson deb biladi.	1-sinf. Kattalarning xatti-harakatini taqlid qilish; Xatti-harakatida o'yin va mehnat faoliyati bilan bevosita bog'liqlik. Narsa va hodisalarning tashqi sifat va xususiyati belgilarini guruhlanga ajratish va tasniflashga, narsa va hodisalaning xossalari, qonuniyatlarini umumlashtirishga harakat qiladi. Har qanday ob'ekt, sub'ekt va voqelikdagi yangilikni yaqqol idrok qilishga intilish; Atrof-muhitning siri tomonlari, jozibalariga qiziqish; Bilimlar ko'lamining kengayishi; Turli savollarga shaxsan o'zi javob topishga harakat qilish hissing paydo bo'lishi;	Kuzatish So'rovaoma Qiyoslash Tajriba J. Piaje. »Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning axloqiy sifatlarini o'rganish» L. V. Venger, V.V. Xolmovskaya. «6-7 yoshli maktab o'quvchilarining aqliy rivojlanish darajasini aniqlash» O. Hasanboyeva, M. Turpova, J. Hasanboyevlar-ning «Ma'naviy-ma'rifiy tarbiya ishlarini tashkillashti-rish» metodikasi	Axloqiy kategoriyalarni to'liq anglay olmasligi; Idrokning salbiy xususiyati-ob'ektlarni bir-biri dan farqlashdagi zaiflik; tartibli, maqsadga muvofiq tahlil qilish faoliyati zaifligi, injqlik, hayotiy voqe'lik bilan fantaziyaning aralashib ketishi, natijada maqtanchoqlik, yolg'onchilik, chaqimchilik, toqatsizlik, o'jarlikning paydo bo'lishi; Muhim belgilar miqdorini to'liq anglay olmasliklari; Tevrak-atrofdagi salbiy xatti-harakatlarga taqlid qilish; Axloqiy kategoriyalarni aniqlay olmasligi; O'rganiladigan o'quv materialini noaniq tasavvur etishlari; Yolg'onchilik, tartib-intizomga bo'ysunmaslik,
6-7 yosh				
8-9 yosh	2-sinf. Idrokning xilma-xil yorqin bo'yoqlar, yaqqol tasvir va his-	1-sinf o'quvchilariga nisbatan mantiqli va mazmunli fikr		

<p>9-10yosh</p>	<p>to'yg'uga boyligi; O'qituvchi shaxsiga ishonch va hurmat hissi; O'qituvchi siymosida o'zining ezgu niyati, orzu-istagi, ajoyib his-to'yg'ularini ro'yobga chiqaruvchi mu'tabar Shaxsni ko'radi; Katta vaqt o'lchovi miqdorini kichik vaqt miqdoriga, o'tgan zamoni hozirgi zamonga almashtirib yuborish hollari tez-tez uchrab turadi; Ishonuvcha, tashqi taassurotlarga beriluvchan va boshqalar; 3-sinf. Tafakkurning faolligi; O'quv fanlariga ijobiy munosabat; Jamoatchilik oldida</p>	<p>yuritadilar, «Yaxshi» va «yomon» kategoriyalari-ni tushunadilar; Mustaqil harakat qilishga intilish hissi paydo bo'ladi va boshqalar. O'z o'quv faoliyatining ta'siri, talabi, imkoniyat va shart-sharoitlari orqali ijodiy xayolning tarkibi topishi; Xatti-harakatlarida, fikr-mulohazalaridamustaqil likka intilish; Hodisalarni tanqidiy baholash ko'nikmasining paydo bo'lishi; Uyushqoqlik bilan ishlash hissining paydo bo'lishi, o'z diqqatini boshqarish ko'nikmalarining vujudga kelishi; O'z tenqurlari yoki kattalar oldida o'zini uddaburon qilib ko'rsatish istagining paydo bo'lishi va boshqalar. Intellektning rivojlanishi; Umumlashtirishda</p>	<p>Kuzatish So'rov Qiyoslash Tajriba O. Hasanboyeva-ning «Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning axloqiy fazilatlarini shakllantirish» metodikasi E.F. Zambitsyavichene. «Kichik maktab yoshidagilarning intellektual darajasini aniqlash» Kuzatish QiyoslaSh So'rovnoma Tajriba A.Karsten, V. I. Kalinin, Ya.Z. Neverovich-larning «O'quvchilarning irodaviy hislatlarini baholash metodikasi»</p>	<p>fantaziya-ga berilish hislatlarining paydo bo'lishi; Axloqiylik saviyasining barqarorlas-ma-ligi va boshqalar. Axloqiy kategoriyalarni to'liq anglay olmasligi; Xayolparastlik-ka berilish; O'z tenqurlari oldida kibru-havo-i qiliqlar qilish; Janjal-ka-Sh-lik, surbetlik, manmanlik, yolg'onchilik, o'g'ritik, deviant va deikvent xulqning paydo bo'lishi ; Salbiy siymolarga taqlid qilish; YO'l-g'onchilik, subutsizlik, o'z so'zida tura olmaslik, tartibsizlik, passivlik, ijtimoiy ustanovkalarini mensimaslik kabi hislatlarning paydo bo'lishi. Irodasizlik Intizomsizlik, odobsizlik, manmanlik, subutsizlik, o'z so'zida tura olmaslik, yolg'onchilik</p>
-----------------	--	---	---	--

	<p>mas'uliyatni his qila bilish;</p> <p>Bilim olishning ijtimoiy ahamiyatini anglash to'yg'ularining tarkib topishi;</p> <p>Bola psixik jihatdan o'sishi munosabati bilan o'kituvchi mavqeiga munosabati o'zgaradi. Ongli xatti-harakat ehtiyojining tug'ilishi;</p> <p>Tarixiy ma'lumotlar, xabarlar, axborotlarni o'qish va eShitish tufayli «yil», «asr», «o' ming yillik avval», «eramizdan oldingi asr» kabi tushunchalar Shakllana boshlaydi;</p> <p>Qat'iy hukmlardan taxminiy hukmlarga kucha boshlaydilar va boshqalar.</p> <p>4-sinf</p> <p>Jamoadada faol ishtirok etishga</p>	<p>moddiy dunyodagi voqealarning eng muhim munosabat va bog'lanishlarini aks ettiruvchi ichki belgilarga tayanish; Xarakter kuchini ko'rsatishga bo'lgan intilishlar;</p> <p>Murakkab axloqiy kategoriyalarni tushunish;</p> <p>Diqqat, xotiraning intensivla-Shuvi; Tenqurlari va katta yoshlilar oldida o'zini mustaqqil ko'rsatishga intilish; O'z idealiga taqlid qilish;</p> <p>Yumoning paydo bo'lishi;</p>	<p>D.B. Elkonin-ning «Harakatli o'yinlarda kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning faolligi» metodikasi</p> <p>Kuzatish</p> <p>So'rovnoma</p> <p>QiyoslaSh</p> <p>Tajriba</p> <p>SH.N. CHxartShvi-li, D.B. Elko-ninlarning «Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning irodaviy faolligi metodikasi»</p>	<p>chaqimchilik, toqatsizlik kabi hislatlar;</p> <p>Betga choparlik, salbiy xislatlarga taqlid qilish;</p> <p>Deikvent va deviant xulqning paydo bo'lishi;</p> <p>Mayda bezorilik, o'g'irlik, jamoat joylarida tartibni buzish va boshqalar.</p>
9-10 yosh				
4-sinf				
9-10yosh				

	harakat qilish;			
	Ijtimoiy hayotni			
	kognitiv			
	to'yg'ular orqali			
	idrok etish;			
	Gipotetik-			
	deduktiv			
	tafakkurning			
	rivojlanishi;			
	Murakkab axdoqiy			
	kategoriyalarni			
	tushuna borish;			
	Alternativ			
	mulohazalarni			
	tahlil qila olish			
	ko'nikmalari-			
	ning paydo			
	bo'lishi;			
	O'quvchilarda			
	tushuncha va			
	hukmlar			
	rivojlanishi bilan			
	birga turli narsa			
	va hodisalar			
	haqida yuritilgan			
	muhokamalar			
	asosida xulosa			
	chiqarish va			
	boshqalar.			

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilari ishonuvchan, tashqi taassurotlarga beriluvchan bo'ladilar. Mazkur yoshdagi bolalar o'z idroklarining softligi, o'tkirligi bilan boshqa yosh davridagi insonlardan farqlanadilar, ammo ularda tartibli, maqsadga muvofiq serqirra tahlil qilish faoliyati zaifligi uchun ta'limiy-tarbiyaviy jarayonda ko'pincha xatolarga yo'll qo'yadilar.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning muhim xususiyatlaridan biri ulardagi o'qituvchi shaxsiga ishonch hissi va yuksak ehtiromdir. O'qituvchining gapi ular uchun qonun sifatida qabul qilinadi. Ular o'qituvchi siymosida o'zining ezgu niyati,

orzu-istagi, ajoyib his-tuyg'ularini ro'yobga chiqaruvchi mo'tabar shaxsni ko'radi. Shu sababli korreksiyalash ishlarini to'g'ri tashkillashtirishni rejalashtirgan o'qituvchi o'zining obro'sidan oqilona, odilona va omilkorona foydalanib, o'quvchilarda uyushqoqlik, mehnatsevarlik, o'qishga ijobiy munosabat, o'quvchi diqqatini boshqarish, xulqini idora etish, o'zini tuta bilish, qiyinchiliklarga sabr-toqat qilish va ularni yengish kabi xislatlarni shakllantirishi lozim. Buning uchun mumtoz metodlar bilan bir qatorda zamonaviy metodikalardan ham foydalanish zarur.

Ma'lumki, o'smirlik inson shaxsining kamol topishida alohida o'rin egallaydi. U (11-14- yoshlilar) inson kamolotining muhim bosqichi hisoblanadi. O'smirlik davrida g'oyat katta ahamiyatga ega bo'lgan psixologik o'zgarishlar sodir bo'ladi, bolaning muayyan ijtimoiy turmush sharoitida keyingi kamol topishi uchun zarur ta'lim-tarbiya ta'sirida barqaror, mustahkam iz qoldiruvchi ijobiy hislatlar namoyon bo'ladi. Tadrijiy ravishda izchil vujudga kelayotgan psixik o'zgarishlar, Shakllanayotgan fazilatlar va shaxsning o'sishi, avvalo, mazkur yoshdagi o'g'il-qizlar faoliyatlarining (o'qish, mehnat, o'yin va boshqalar) xususiyatiga bevosita bog'liqdir. O'smiring boshqa yosh davrlaridan farqlanadigan o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, ular his-to'ygu va irodaviy sifatlarda o'z ifodasini topadi.

O'smir yoshidagi o'quvchilar (10-15 yoshlilar)ni pedagogik tashxislashning xarakterli belgilari

2-jadval

Yosh chegarasi	Rivojlanishning ijtimoiy vaziyatlari	Yosh uchun xarakterli bo'lgan shaxsiy jihatlar	Qo'llash ko'zda tutilgan pedagogik tashxislash metodlari va mashhur metodikalar	O'quvchilar xulqida korreksiya talab etuvchi nuqsonlar
10-11- yoshlilar	Kichik maktab yoshidagilardan farqli ravishda hayotni ilk bor shaxs sifatida ilmiy bilishga intiladi	O'yin faoliyati o'smirda yuksak adoqiy his-tuyg'ularni vujudga keltiradi,	Rag'batlantirish Jazolash Kuzatish Solishtirish Qiyoslash	O'ta ta'sirchanlik oqibatida yot g'oyalarga berilish; XShaxsning

<p>11-12 yoshlilar</p>	<p>Narsa va hodisalarning ayrim aloqatlarini emas, balki ularning umumiy va ob'ektiv qonuniyatlarini anglab yetish, tushunish imkoniyatiga ega bo'lib boradi. shaxs sifatida uyg'un rivojlanishiga mehnat faoliyati salmoqli ta'sir ko'rsatadi. O'yin faoliyati ma'lum vaqtgacha shaxsning kamolotida o'z ahamiyatini saqlab qoladi.</p> <p>Dunyoqarash, e'tiqod, nuqtayi nazar, prinsip, o'zligini anglash, baholash va hokazolar</p> <p>Shakllanadi.</p> <p>O'z faoliyatini muayyan prinsip, qarashlar asosida tashkil qila boshlaydi.</p> <p>Axdoq, o'ziga xos ong alohida ahamiyat kasb etadi.</p> <p>Axdoqiy tushunchalarni o'zlashtirishi va ularni turmushga tatbiq etishi boshlanadi.</p> <p>Umuminsoniy xislatlarning jarayoni</p>	<p>matonatlilik, jasurlik, to'g'riso'zlik kabi fazilatlarini shakllantirish uchun qulay sharoit yaratadi.</p> <p>Mazkur faoliyat o'smiring akliy jihatdan o'sishiga, fikr yuritishiga, o'z his-tuyg'usini boshqarishiga, jismoniy kamol topishiga turki vazifasini o'taydi.</p> <p>O'yinning har xili bilan mashg'ul bo'lish o'smimi fahmlashga, eslab qolishga, biror ishni amalga oshirishdan oldin uni rejalashtirishga va diqqatni bir noqta ob'ektga taqsimlashga odatlantiradi.</p> <p>Tiyraklik, farosatlilik, tezkorlik kabi muhim xususiyatlar ham o'yin va sport mashg'ulotlari tarkib topadi.</p> <p>Psixik dunyosida yangi fazilatlar va sifatlar paydo bo'la boshlaydi, psixikasida keskin qayta qurish sodir</p>	<p>Tajriba</p> <p>Veksler metodikasi</p> <p>A. Ya. Ivanova metodikasi</p> <p>Kuzatish</p> <p>Rag'batlantirish</p> <p>Jazolash</p> <p>Raynberg metodikasi.</p> <p>K. Ingenkamping»</p> <p>«O'quvchilarning irodaviy fazilatlarini tashxislash» metodikasi</p> <p>Kuzatish</p> <p>Solishtirish</p> <p>Rag'batlantirish</p> <p>Jazolash</p> <p>A.I. Maliova-novning «O'smirlarning Axdoqiy normalarga mosligini tashxislash» metodikasi</p> <p>D. B. Elkonin, I.V. Straxovlarning «Patoxarakterli tashxis</p>	<p>o'sishidagi pedagogik nuqsonlar, shaxsning o'sishidagi psixik kamchiliklar, chunonchi, aql-idrokning zaif rivojlanganligi;</p> <p>Irodaning bo'shligi;</p> <p>Xulqida axdoqiy og'ish belgilarining paydo bo'lishi;</p> <p>Shaxsning psixik o'sishidagi kamchiliklar: aql-idrokning zaif rivojlanganligi;</p> <p>Irodaning bo'shligi, hissiyotning kuchsizligi;</p> <p>Zarur ehtiyoj va qiziqishlarning mavjud emasligi;</p> <p>O'smiring intilishi bilan</p>
------------------------	---	--	--	---

<p>12-13- yoshlar</p>	<p>o'quvchidagi ishonch, aqida, nuqtayi nazarning qarama-qarshiliklariga duch keladigan davr. Ijtimoiy turmushni kuzatish, undagi inson uchun zarur ko'nikmalarni egallash kattalar xulq-atvorini tahlil qilish imkoniyati yaratadi. Muayyan kasbga mayl va qiziqishning paydo bo'lishi. Orzu istaklarning rang-barangligi. O'zini anglash xususiyatining paydo bo'lishi O'zini anglash jarayonida o'ziga baho berishga mayl va istakning tug'ilishi; O'zini anglash yangi pog'onaga ko'tariladi; Xatti-harakati, o'z kuchiga, mayliga, yoshiga to'liq ijtimoiy munosabatlari, muayyan muhitda o'z o'rnini topishga intilishi o'zini anglashining takomillashuviga puxta zamin yaratadi.</p>	<p>bo'ladi. Psixik takomillashish, kamolotga intilish, nisbiy barqarorlik sodir bo'la boshlaydi Balog'atga yetishish, jinsiy yetilish, akseleratsiya sodir bo'lishi. Qat'iyatlilik, kamtarlik, mag'rurlik, samimiyluk, dilkashlik, adolatlilik kabi ma'naviy-axloqiy tushunchalarni to'g'ri anglaydilar. Turmush tajribasida fan asoslarini egallashi natijasida barqaror e'tiqod va ilmiy dunyoqarash tarkib topadi. shular zaminida axloqiy ideallar yuzaga kela boshlaydi. O'quv fanlarining ko'payishi, axborotlar tarmog'ining kengayishi ularning fikr yuritishini jadallashtiradi. Intellectning takomillashuvi</p>	<p>so'rovnomasi», Shmishakning «Xulqidagi motivlarni tashxislash» metodikasi; Kuzatish Solishtirish Rag'batlantirish Jazolash T.G. Chertovanning «Yoshlarning astenik qiyofasini o'rganish» metodikasi; E. G'oziyevning «Axloqiy sifatlarni shakllantirish» metodikasi; V.Karimovanning «O'z-o'zini boshqarish» va boshqalar.</p>	<p>mavjud imkoniyati o'rtasidagi nomutanosiblik va boshqalar, Eng muhim bilim, ko'nikma va malakalarni egallashdagi uzilishlar; Maktab faoliyatidagi o'qitishdagi nuqsonlar, Tarbiyaviy chora va tadbirlardagi xatolar. Maktabdan tashqari muhitning ta'siridagi nuqsonlar, chunonchi oilada pedagogik-psixologik bilimlarning yetishmasligi, oilaviy nizolar, ajralish, otanonaning ichkilikka va shahvoniy hayotga berilishi; Balog'atga yetmagan tengqo'rlarining salbiy ta'siri; Madaniy-ma'rifiy ishlab chiqarish jamoalari hamda jamoatchilik qurshovidagi kamchiliklar; Bo'sh vaqtini to'g'ri taqsimlay</p>
<p>13-14-15- yoshlar</p>	<p></p>	<p></p>	<p></p>	<p></p>

				olmaslik, o'zini o'ta mustaqil qilib tasavvur etish, natijada kattalar maslahatini inobatga olmaslik, manmanlik, betga choparlik, surbetlik; Deviant xulqning paydo bo'lishi va boshqalar.
--	--	--	--	--

Jadvalga kiritgan tavsifiy belgilardan o'smirlik yoshidagi o'quvchilarni pedagogik tashxislash va korreksiyalash o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi ko'rinib turibdi. O'smir shaxsning tarkib topishida axloq, o'ziga xos ong alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda o'quvchilarning axloqiy tushunchalarni o'zlashtirishi va ularni turmushga tatbiq etishi muhim rol o'ynaydi. O'smir shaxsini tarkib toptirishda uning atrof-muhitga, ijtimoiy hodisalarga, yaqin odamlariga munosabatini hisobga olish zarur. Chunki, o'smirda muayyan narsalarga munosabat shakllangan bo'ladi. Ijtimoiy turmushni kuzatish, undagi inson uchun zarur ko'nikmalarni egallash kattalar xulq-atvorini tahlil qilish imkoniyatini yaratadi.

Shunday qilib, o'smirlik yoshida psixologik jihatdan eng muhim xislat-voyaga yetish yoki kattalik hissining paydo bo'lishi alohida ahamiyatga ega ekanligini inobatga olinsa, kattalik hissi ijtimoiy-axloqiy sohada, aqliy faoliyatda, qiziqishda, munosabatda, xulq-atvorning tashqi shakllarida o'z ifodasini topishi muqarrardir. O'smir o'quvchilarda o'rinsiz homiylik, g'ashga tegadigan rahbarlikdan, zeriktiradigan g'amxo'rlikdan holi bo'lish istagining vujudga kelishi kattalar bilan munosabat va muloqotda noxush kechinmalarni paydo qiladi. To'g'ri tashkil qilingan korreksion faoliyatgina o'smirming sinf, maktab jamoasi va oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni barqarorlashtiradi.

O'smirlarning jismoniy va jinsiy yetilishi ularning xulq-atvorida keskin o'zgarishlarni vujudga keltiradi. O'quv fanlarining ko'payishi, axborotlar

tarmog'ining kengayishi ularning fikr yuritishini jadallashtiradi. 6–10 yoshli bolalarda endigina rivojlanish bosqichiga ko'tarilgan intellekt o'smirlik davrida yanada takomillashadi. Tafakkurning rivojlanishi intellektni qo'shimcha ma'lumotlar bilan boyitadi. O'smiring aqliy faoliyati xususiyatlaridan biri–mavhum tafakkurning rivojlanishidir. Ularda mavhum tafakkur o'sishi bilan yaqqol–obrazli tafakkurning tarkibiy qismi mutlaqo yo'qolib ketmaydi, balki saqlanib qoladi va rivojlanadi.

Pedagogik tashxislashni amalga oshirganda o'qituvchi o'smirlar oldiga turli ob'ektlarni mustaqil holda taqqoslash, ulardagi shunday va tafovutli jihatlarni topishni yuklash kerak. Buning uchun ularning diqqatini quyidagi savollarga javob berishga qaratish maqsadga muvofiqdir: «Bu holda qanday umumiylik bor?», «Mazkur tushunchalarni siz qanday baholaysiz? Javobingizni dalil asosida izohlang», «Muayyan narsalar qaysi belgi va jihatlari bilan bir–biridan farq qiladi?», «Quyidagi axloqiylik kategoriyasini qanday baholaysiz?» va boshqalar.

O'smir aql–zakovatini kamol toptirish uchun ularga doimo mantiqiy tafakkur usullarini o'rgatib borish zarur. Bunda mantiqiy xatolarni tuzatib borishni aslo yoddan chiqarmaslik kerak. O'smirda to'g'ri mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda pedagogik diagnostika va korreksiyaning roli juda muhimdir. O'smirlarning mantiqiy fikrlashida ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ayrim hollarda o'smirlarning fanlarga bo'lgan qiziqishlari susayganligi bois diagnostikaga murojat qilishga to'g'ri keladi. Bu o'smirlik davrida o'quvchilarda analitik–sintetik faoliyat yetarlicha rivojlanmaganligi bilan belgilanadi.

Pedagogik diagnostika va korreksiyaning asosiy vazifasi–barcha bolalarning qobiliyati maksimal darajada va har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan shart–sharoitlarni aniqlashdan iborat. Shu bilan bir qatorda, muayyan sohalarda chuqur qiziqishni, moyilligi va qobiliyatini namoyon qilayotgan o'smirlarni ham aniqlash va ularga bundan keyingi rivojlanishi uchun barcha shart–sharoitlarni yaratib berish zarur. Bu vazifani differensiyalashgan (keng ma'noda olganda) ta'limning turli shakllari bajarishi mumkin. Bu yerda maxsus maktablar va sinflarning har xil tiplari (matematikaviy, fizikaviy, kimyo,biologiya, ingliz tili va boshqa tiplari), maktab ilmiy jamiyatlari, bilim beradigan markazlar va boshqalar ko'zda tutiladi.

Shunday qilib, umumiy o`rta ta`lim maktablari o`quvchilarini pedagogik tashxislashda va korreksiyalashda o`qituvchi o`quv predmetidan chuqur bilimlarga ega bo`lishi bilan birga pedagogik-psixologik bilimlardan ham xabardor bo`lishi, xususan, turli yosh guruhlaridagi o`quvchilarning o`ziga xos xususiyatlarini, ularni umumiy o`rta ta`lim maktabini isloh qilishning asosiy yo`nalishlari talablariga muvofiq o`qitish va tarbiyalash qonuniyatlarini ham bilmog`i kerak.

7- mavzu. O'QUV JARAYONINI TASHKIL ETISHNING UMUMIY DIAGNOSTIKASI

Ta'lim oluvchilarning bilimlarini xolisona nazorat qilish va baholash. Bugun barcha davlatlar ta'limga imkon qadar ko'p yangilik kiritishga, uning sifatini oshirishga intilmoqda. Chunki ta'lim millat ko'zgusi bo'lib, jamiyat va davlatning yuksalib borishini ta'minlovchi, xalqqa yaratuvchanlik, ijodkorlik xususiyatlarini baxshida etuvchi kategoriyadir. Uning mahsulati – intellektual rivojlangan, keng mushohada qiluvchi, yangilik yaratishga intiluvchan shaxsni tarbiyalash uchun ta'limning o'zi yangiliklarga boy bo'lishi, uning mazmunida ijodkorlik ruhi va motivlari hukm surishi lozim. O'quv-tarbiya jarayonida innovatsion faoliyat sub'ektining talablarini qondirishdan innovatsion faoliyat sub'ekti ehtiyojining majmuaviyligini anglash va shakllantirishgacha bo'lgan amaliy faoliyati jarayonida yuzaga keluvchi sub'ektning yangilikni yaratish va o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyoj va qiziqishlarini o'zida ifoda etuvchi, undovchi kuch bo'lmog'i lozim.

Psixologik-pedagogik jihatdan o'qitish va tarbiyalash mahorati bilan uzviy bog'liqdir. Pedagog ta'lim oluvchilarning bilimlari va mahoratlarini xolisona baholash prinsiplari, metodlari va mexanizmlarini bilishi, standartlashtirilgan testlarni ishlab chiqish, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirishini nazorat qilishning turli shakllarini samarali qo'llash mahoratiga ega bo'lishi kerak.

O'zbekiston Respublikasida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi ta'lim-tarbiyaning maqsadini yangi yo'nalishga burdi. Demak, ta'lim-tarbiyaning maqsadi butunlay yangilandi, unga mos holda mazmunning ham, pedagogik jarayonning ham yangilanishi tabiiydir. Bu omil davlatimizning ijtimoiy siyosatini belgilab berganligi tufayli ta'limning yangi modeli yaratildi.

Butun dunyo ta'lim muassasalarida “shaxs”, “davlat” va “jamiyat” talablariga javob beruvchi o'zining ta'lim sifati tizimi yaratilmoqda.

Ta'lim muassasalari o'quv faoliyatining sifati o'quv jarayonini rejalashtirish, uni amalga oshirish, o'quv reja, dasturlarining mazmun mohiyati bilan emas, balki

o'quvchilarning olgan bilimlari, malaka va ko'nikmalari, mustaqil ravishda olgan bilimlari bilan bog'liq ta'lim natijasi sifati bilan belgilanmoqda. SHunday ekan, bugungi kunda pedagogik diagnostikaga asoslangan g'oyalar ta'lim-tarbiya tizimiga singib ketishi, ayni muddaodir.

O'quv jarayonini tashkil etishning umumiy ko'rsatkichlari. Hozirgi paytda jahonning barcha ta'lim tizimida quyidagi uchta tayanch tushuncha asosida ta'lim sifatiga yondashilmoqda:

- sifatli o'quv va pedagogik faoliyatni olib borish uchun ta'lim muassasalarida yaratilgan shart – sharoitlar;

- o'quv jarayoni;

- sifatli ta'minlash tizimining amaldagi asosiy hamda boshlang'ich nuqtasi hisoblangan - ta'lim natijasi.

Bugungi kunda ta'lim muassasalarida sifatni boshqarishni tashkil etish hamda kelajakda zamonaviy, qulay ta'lim muassasasini bunyod etish tizimini mazmunan modernizatsiyalash, ta'lim-tarbiya samaradorligini yangi sifat bosqichiga ko'tarish O'zbekiston Respublikasida vujudga keltirilishi mo'ljallangan fazoviy muhit- sifatli ta'lim boshqaruvini amalga oshirish imkoniyatini beradi. SHunday ekan ta'lim sifatini yuqori bosqichga ko'tarish uchun, avvalambor ta'lim muassasalari faoliyatini, ya'ni sifat boshqaruvini amaldagi holatini isloh qilish nazarda tutiladi. Buning uchun Abu Nasr Farobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida keltirilgan bosh g'oya, ya'ni faqat ilm va bilimlar jamiyatni rivojlantirishi, davlatni taraqqiy ettira olishi mumkinligi, to'g'risidagi g'oyasiga monand ravishda sifatli ta'lim boshqaruvini amalda joriy etish talab etiladi.

Jamiyatning turli bosqichlarida tarbiya va ta'lim sohasidagi to'plangan tajribalarni nazariy jihatdan anglash, umumlashtirish va hayotga tatbiq qilish ehtiyojlari asosida hamkorlik pedagogikasi rivojlanmoqda. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng mamlakatimizda barcha sohalar bo'yicha, shu jumladan, ta'lim tizimida salmoqli ishlar amalga oshirildi. 1997 yil 29 avgustda O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni hamda “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” asosida kadrlar tayyorlashning “milliy modeli” ishlab

chiqildi, o'quv jarayoni uchun zarur bo'lgan barcha moddiy – texnik bazalar yaratildi. To'plangan tajribani tahlil etish va umumlashtirish asosida, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollariga muvofiq kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirish amalga oshirilmoqda. SHu bilan birga, ta'lim sifatini oshirishda, ta'lim jarayonini axborotlashtirish, innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, normativ-texnik bazani yaratish, yuksak ma'naviyatli, o'z shaxsiy pozitsiyasiga ega bo'lgan fuqaroni shakllantirish masalasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Sifatni boshqarish tizimining shakllanish bosqichlari, tayyorlov, sifat menejmenti tizimini shakllantirishdagi asosiy ishlar, o'qituvchining nufuzini ham alohida ta'kidlash lozim.

Pedagogik diagnostika yangilangan ta'lim va ta'lim turlari, bosqichlari maqsadini o'rganishga, pedagogik muammolar yechimini imkon qadar tezroq hal etishni taqozo etmoqda.

Pedagogik diagnostika o'quvchi shaxsidagi o'ziga xos xususiyatlarni, individuallikni saqlagan holda intellektual, ma'naviy rivojlanishini ta'minlaydi. Uning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- bola shaxsini rivojlantirishda majburiy ta'limga o'rin bo'lmasligi kerak, ya'ni bola o'zida o'qishga qiziqish, motivatsiya hosil qilishi lozim

- o'quv materialini to'liq idrok etish uchun taqdim qilinayotgan ma'lumotga oid tayanch iboralar, chizma va tasvirlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi

- o'quv materialini idrok etishda tanlash xususiyatining mavjudligi dialog shaklida tashkil qilingan darslar g'oyasi

- intellektual rivojlanishi deyarli bir xil bo'lgan guruh, sinf jamoalarini tashkil qilish

- o'qituvchi va o'quvchi hamkorligini rivojlantirish g'oyasi

- o'qishdan bo'sh vaqtni mazmunli rejalashtirish g'oyasi.

O'quv jarayonini tashxis etish tamoyillari. O'z mazmun–mohiyatiga qarab pedagogik diagnostika quyidagi **tamoyillarga** asoslanib o'tkaziladi:

Maqsadga qaratilganlik tamoyili kuzatishni ma'lum maqsadga qaratilgan bo'lishini talab qiladi. Ilmiy tadqiqot olib bormoqchi bo'lgan kishi kuzatuv davomida tekshirish uchun bir qator farazlarni ilgari surishi kerak.

Konstantlik tamoyili kuzatuv davomida yuzaki, dastlabki hissiyotlar bilan cheklanmaslikni, tasodifiy, qisqa muddatli ayrim hodisalarning ahamiyatini oshirib yubormaslikni talab qiladi. Kuzatuvchi turli vaziyatlarda o'sha hodisani tekshirib kurishi yokibir nechta kuzatuvchi hodisani kuzatishi lozim. Bu kuzatuvchilarning xulosalari yoki natijalari qanchalik bir-biriga to'g'ri kelishi kuzatuvning konstant yoki bunday emasligini ko'rsatadi.

Nazorat tamoyili kuzatuvchining bir necha bor kuzatuvi yoki bir qator kuzatuvchilarning ma'lum guruh yuzasidan chiqargan natijalari, xulosalarinazorat kuzatuvi davomida boshqa guruxlarda tekshirib ko'rilishini talab qiladi. Bu kuzatuv natijasida olingan ma'lumotlar faqat shu sinaluvchi guruhning o'zigagina xos xususiyatlar emasligini aniqlash uchun lozim bo'ladi. Natijaning aniqligini, barchaga xosligini tekshirish uchun shu tadqiqotni boshqa sinf, guruh, jamoa yoki o'quv maskanida ham o'tkazib ko'rish kerak.

O'qituvchining diagnostik faoliyati. O'qituvchining diagnostik faoliyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

-O'quvchilarga bilim, ko'nikma, malakalarni (BKM) rivojlantirishga yordam beradi;

- Turli xil yo'nalishdagi reja (strategiya)larni qanday qo'llash kerakligi bo'yicha maslahat beradi;

- Faol qayta aloqani ta'minlaydi;

- Noan'anaviy usullar bilan o'quvchilarning harakatlarini qo'llaydi va mustahkamlaydi;

- O'quv faoliyatidagi qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi;

- O'quv faoliyatini individuallashtirishga yordam beradi;

- O'quvchilarning o'quv jarayonidagi ehtiyojlarini tahlil qiladi.

Kasbiy faoliyatni diagnostika qilish bosqichlari:

1. O'z-o'zini tahlil qilish va zarur narsalarni anglash;

2. O'zini rivojlantirishni rejalashtirish maqsad, vazifa belgilash;
3. O'zini namoyon etish va kamchiliklarini tuzatish.

O'qituvchining diagnostik faoliyatidagi maxsus kompetensiyalar:

Faniga doir maxsus metodlarni bilish;

- Ta'limni tabaqalashtirish;
- O'quvchilar ehtiyojini bilish;
- Turli yosh xususiyatlarini bilish;

O'zbek olimi M. Ochilov "kompetensiya" tushunchasini quyidagicha ta'riflaydi: "kompetensiya-bilim, ko'nikma, malaka, qadriyat, boshqa shaxsiy sifatlar, ijobiy natijalarni faoliyatda ko'rinishi"¹. Kvalifikatsiya esa potensial faoliyatda bilim va ko'nikmaning namoyon bo'lishidir. Demak, kompetensiya ko'rinishlari umumiy va maxsus tarzda namoyon bo'ladi.

O'qituvchining diagnostik faoliyati ko'rinishlari:

1. Dunyoqarash asnosida o'zini anglash-o'qituvchining dunyoqarashi, tasavvuri va qadriyati bilan bog'liq ravishda namoyon bo'ladi. U atrof-muhitdagi voqea va hodisalarni mohiyatini ko'ra oaldi va tushunadi bunga o'zini yo'naltiradi, pedagog sifatida o'z fikrini asoslay oladi. Muammo yechimini topa oladi. Bu kompetensiya- o'qituvchining o'quv va boshqa faoliyatlaridagi o'z-o'zini anglash mexanizmini ta'minlaydi.

2. Umummadaniy – milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ega bo'lish; mamlakatning ijtimoiy hayotida ishtirok etish; oilasiga, urf-odatlarga hurmat; ijtimoiy ko'nimalarga ega bo'lish. Ilm fanning inson hayotiga va dunyo rivojiga ta'sirini angalay olishi va o'quvchi yoshlarga tushuntira olishi.

3. O'quv va bilish jarayoni - o'qituvchining mustaqil bilish faoliyati. Mantiqiy fikrlashi. O'quv-biluv faoliyatini baholashi, bilim va ko'nikmasini tahlil qila olishi.

4. Ma'lumotga ega bo'lish - pedagogik faoliyati, o'z faniga doir ma'lumotlarni egallash ko'nikmasi.

¹ Ochilov M. O'qituvchining muomala madaniyati. – Qarshi: Nasaф, 2012.-66-bet.

5. **Muloqotchanlik** - til bilishi, turli xil insonlar bilan muloqotda bo'lishi, jamoada o'zigaxos o'rinda turishi.

6. **Ijtimoiy - foydali mehnat**-oilaviy munosabatlar va ma'suliyat, jamiyat rivojidagi ishtiroki, ijtimoiy foydali mehnat qilishi. Iqtisodiy va huquqiy ko'nikmalarga ega bo'lish.

7. **O'z ustida ishlashi** - jismoniy, ma'naviy, intellektual jihatdan o'z-o'zini rivojlantirib borishi. Xissiyotini boshqarish.

O'qituvchining didaktik kompetensiyasi. Didaktik kompetensiya - zamonaviy o'qituvchining kasbiy kompetensiya asosini tashkil etadi. Bular quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- O'qitish muhitini yaratish.
- Mavzumazmunini yoritishni rejalashtirish
- O'quv jarayoni boshqarish
- O'quvchilarning yutuqlari va rivojlanishlarini baholash
- O'quvchilarga motivatsiya berish va yordam ko'rsatish
- O'quvchilar bilimini anglash va ularni rivojlantirish

Fanlar bo'yicha diagnostik faoliyati:

Ta'lim sifatini belgilovchi omillardan biri bu o'qituvchining o'z fani bo'yicha kompetensiyaga ega bo'lishidir. U pedagogik moslashuv tizimi asosida namoyon bo'ladi. Bular:

- Ilmiy bilim;
- Turli xil faoliyatni bajara olishi (namuna misol keltira olishi);
- Muammoli vaziyatlarni samarali yechimini topishda ijodiy faoliyat asosida yondashish;
- Jamiyat va insonlarga, tabiatga ijobiy emotsional munosabatda bo'lish tajribasi.

Globalashuv sari borayotgan hozirgi dunyoda davlatning xalqaro raqobat jarayoni shartlariga tez moslashuvi uning muvaffaqiyatli va barqaror rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Bunda yuksak taraqqiy etgan davlatlarning asosiy ustunligi - ta'lim tizimining holati bilan aniqlanadigan, shaxsni rivojlantirish imkoniyatlari

mavjudligi bilan bog'liq. Davlatning bugungi va istiqboldagi barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlovchi omillar ham aynan ta'lim sohasi rivojlanishiga bevosita bog'liqdir. Xulosa qilib aytganda, bugungi globallashuv davrida zamonaviy o'qituvchilarning diagnostik faoliyatida quyidagi hislatlarni tarkib toptirish muhim ahamiyat kasb etadi:

- insonparvarlik hislatlarini rivojlantirish;
- kommunikativ (muloqotga moyillik) malakalarini shakllantirish;
- kasbiy mustaqillik, ishchanlik, hissiy barqarorlik, o'z ishiga ijodiy yondashish hislatlarini tarkib toptirish;
- pedagogik nazokat va pedagogik texnikadan oqilona foydalanishni shakllantirish;
- nutq texnikasini, o'z tovush, mimika, jest va gavdasini boshqarish, jamoaga va shaxsga ta'sir ko'rsatish qobiliyatlarini takomillashtirish;
- zamonaviy fan va ishlab chiqarishdagi muammolar, pedagogik, axborot va yuqori darajadagi texnologiyalardan xabardor bo'lish hamda ulardan zarurlarini ta'lim jarayoniga tatbiq etish va boshqalar.

Bugungi kunda pedagogi diagnostikada o'qituvchilik kasbi va uningjamiyatda tutgan o'miga baho berishda *layf kouching* (ingliz tilida: *life- hayot, couching-rejalashtirish*) ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining faoliyatini to'g'ri rejalashtiradigan mutaxassis faoliyatidan foydalanilmoqda. Ma'lumki, o'qituvchi pedagogik jarayonni rejalashtiruvchisi, boshqaruvchisi hamda yo'naltiruvchisi hisoblanadi. Uning kasbiy, shaxsiy faoliyatini uyg'unlikda olib borishi muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi guruh, sinfdagi o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berar ekan, shu bilan birgalikda jamiyat a'zosi bo'lgan o'z farzandlarini ham tarbiyalovchi ota-ona sifatida namoyon bo'ladi. Demak, o'z ish joyidagi faoliyati bilan birgalikda, oiladagi, jamoadagi ishlarini uyg'unlikda olib borish uchun kun tartibini to'g'ri rejalashtirib olishga zarurat tug'iladi. Shunday paytda o'qituvchiga layf kouching yordam beradi.

Pedagogi diagnostikada o'qituvchilik kasbi va uningjamiyatda tutgan o'miga baho berishda fasilitator xizmatidan foydalaniladi.

Fasilitator- inglizcha soʻzdan olingan boʻlib, “yordam beruvchi”, “engillashtiruvchi” degan maʼnoni anglatadi. Taʼlim-tarbiya maqsadiga erishishni osonlashtirish uchun oʻquvchilarning samarali hamkorligini shakllantiradi

Menejer- oʻquvchilarning imkoniyatlari va ehtiyojlarini oʻrganish natijasida taʼlim-tarbiya jaryoni strategiyasini ishlab chiqadi va jarayonni boshqaradi.

Ekspert-aniq mavzu, masala boʻyicha hakamlik qiladi. BKM darajasini belgilashda yordam beradi.

Moderator-maʼlum mavzu yuzasidan muhokama, bahs tashkil etadi, oʻzi aralashmagan holda bir yechimga erishishga yordam beradi.

Maʼruzachi- mashgʻulot uchun oʻquv materiallarini tayyorlaydi, oʻquvchilarni bahsga chorlaydi, oʻrganish jarayonini motivatsiyalaydi.

Maslahatchi- oʻquvchilarning tajribasiga asoslangan holda bilim beradi, mavhum oʻrinlarni aniqlashtirishda yordam koʻrsatadi.

Trener-oʻquvchilarning oʻzaro muloqotini tashkil etadi, ularning maʼlum malaka va koʻnkimallarini rivojlantiradi.

Shunday kilib, pedagogik diagnostika sohasida yaratilgan adabiyotlarda oʻqituvchilik kasbi va uningjamiyatda tutgan oʻrniga obʻektiv baxo berilgan boʻlishiga qaramasdan, taʼlim-tarbiya jarayonida qanday insonni shakllantirish lozim, taʼlim-tarbiya natijasida inson qanday boʻlishi kerak, degan savollarga muntazam javob izlash zaruriyati mavjudligicha qoladi va asrlar osha mutafakkirlarimiz tomonidan yaratilgan «komil inson tarbiyasi» gʻoyalari hamohang ravishda rivojlantiriladi.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR VA TOPSHIRIQLAR

MAVZU YUZASIDAN TESTLARNI yeCHING:

1. Mazmun–mohiyatiga qarab pedagogik diagnostika quyidagi tamoyillarga asoslaniladi:

- * A) Maqsadga qaratilganlik, konstantlik, nazorat;
- B) Kuzatuv, solishtirish, tabaqalashtirish;
- S) tizimlilik, pog'onaviylik, konstantlik;
- D) Ixtiyoriylik, maqsadga yo'naltirilganlik, solishtirish.

2. O'qituvchining diagnostik faoliyati – bu...

- A) Kasbiy mahoratning namoyon bo'lishi;
- B) O'quv jarayonini samarali tashkil etish mahorati;
- * C) O'z mutaxassisligi va ixtisosligi doirasida pedagogik diagnostika mohiyatini chuqur bilishi hamda diagnostik metodlardan samarali foydalanishi;
- D) Sohaga doir bilim, ko'nikma, malaka, qarashlar majmui.

3. O'qituvchining dunyoqarashi asnosida o'zini anglashi deganda nima tushuniladi?

- * A) o'qituvchining dunyoqarashi, tasavvuri va qadriyati;
- B) atrof-muhitdagi voqea va hodisalarni mohiyatini ko'ra olish;
- S) pedagog sifatida o'z fikrini asoslay olish;
- D) o'qituvchining o'quv va boshqa faoliyatlaridagi o'z-o'zini anglash mexanizmini ta'minlaydi.

4. O'qituvchining umummadaniy kompetensiyasi – bu...

- A) milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ega bo'lish;
- B) mamlakatning ijtimoiy hayotida ishtirok etish; oilasiga, urf–odatlarga hurmat; ijtimoiy ko'nimalarga ega bo'lish;

S) Ilm fanning inson hayotiga va dunyo rivojiga ta'sinni angalay olishi va o'quvchi yoshlarga tushuntira olishi;

D) Barchasi to'g'ri.

5. O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi- bu...

A) bilim, ko'nikma, malakaga ega bo'lishi, ta'lim jarayonini rejalashtirish, baholash va qayta aloqani o'mata olishi, o'z fanini mukammal bilishi;

B) Pedagogika va psixologiyaga doir bilimlarga ega bo'lishi, o'quvchilarda motivatsiyani shakllantirishi, AKTni bilishi; ta'lim muhitiga yangilik kiritishi;

S) Xorijiy tillardan birini bilishi;

D) Barchasi to'g'ri.

6. Kompetensiya turlari to'g'ri belgilangan qatorni ko'rsating

a) Kasbiy, shaxsiy, ma'naviy, maxsus ;

b) Kasbiy, shaxsiy, umummadaniy, maxsus;

c) Maxsus, umummadaniy, kasbiy, didaktik;

d) Kasbiy, shaxsiy, kommunikativ, maxsus .

7. Kasbiy kompetensiyaning shakllanish bosqichlari qaysilar?

A) O'z-o'zini tahlil qilish va zarur narsalarni anglash;

B) Faoliyatini rivojlantirishni rejalashtirish maqsad, vazifa belgilash;

C) O'zini namoyon etish va kamchiliklarini tuzatish;

*D) Barchasi to'g'ri.

8. Maxsus kompetensiya – bu...

A) Madaniyatli bo'lish;

* B) Sohaga doir maxsus metodlarni bilish;

C) Ma'suliyatlilik;

D) Ishchanlik va insonparvarlik.

9. O'qituvchining shaxsiy kompetensiyasi- bu...

* A) Insonparvarlik, yetakchilik, faollik, tashabbuskorlik;

B) Turli yosh xususiyatlarini bilishi;

C) Ma'lumotlilik;

D) Kasbiy malaka va ko'nikmaga ega bo'lishi.

10. O'qituvchining umuminsoniy qadriyatlarga egaligi, mamlakatning ijtimoiy hayotida ishtirok etishi, boshqa millatlarning madaniyatini hurmat qilishi qaysi kompetensiya turiga mansub?

- A) O'qituvchining maxsus kompetensiyasi;
- B) O'qituvchining shaxsiy kompetensiyasi;
- *S) O'qituvchining umummadaniy kompetensiyasi;
- S) O'qituvchining maxsus kompetensiyasi.

11. Fasilitator (ingliz tilida: "yordam beruvchi", "engillashtiruvchi")- bu...

- *A) ta'lim-tarbiya maqsadiga erishishni osonlashtirish uchun o'quvchilarning samarali hamkorligini shakllantiradi;
- B) Maxsus, umummadaniy, kasbiy, didaktik kompetensiyaga ega shaxs;
- S) O'z-o'zini tahlil qilish va zarur narsalarni anglashni yengillashtiruvchi;
- D) Faoliyatini rivojlantirishni rejalashtirish maqsadida yordam beruvchi.

12. Ta'lim menejeri – bu...

- *A) O'quvchilarning imkoniyatlari va ehtiyojlarini o'rganish natijasida ta'lim-tarbiya jarayoni strategiyasini ishlab chiqadi va jarayonni boshqaradi;
- B) Pedagogika va psixologiyaga doir bilimlarga ega bo'lgan, ta'lim jarayonini loyihalashtiruvchi;
- S) ta'lim jarayonida o'quvchilarda motivatsiyani shakllantiruvchi;
- D) AKTni bilib, ta'lim muhitiga yangilik kirituvchi.

13. Ta'lim jarayonida ekspert vazifasi quyidagilardan iborat:

- *A) BKM darajasini belgilashda yordam beradi, aniq mavzu, masala bo'yicha hakamlik qiladi;
- B) o'quvchilarning imkoniyatlari va ehtiyojlarini o'rganadi;
- S) ma'lum mavzu yuzasidan muhokama, bahs tashkil etadi;
- D) o'quvchilarning tajribasiga asoslangan holda bilim beradi;

14. Moderator bu - ...

- *A) Ma'lum mavzu yuzasidan muhokama, bahs tashkil etadi, o'zi aralashmagan holda bir yechimga erishishga yordam beradi;
- B) Aniq mavzu, masala bo'yicha hakamlik qiladi;

- S) BKM darajasini belgilashda yordam beradi;
- D) Mashg'ulot uchun o'quv materiallarini tayyorlaydi.

SAVOLLARGA JAVOB BERING:

1. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy Dasturida o'qituvchiga quyiladigan talablar to'g'risida fikr bildiring.
2. Zamonaviy o'qituvchining diagnostik faoliyati qanday namoyon bo'ladi?
3. O'qituvchidagi pedagogik mahorat qanday namoyon bo'ladi?
4. " Diagnostik faoliyat" deganda nima tushuniladi?
5. O'quv-tarbiya jarayonida gumanitar omilni ta'minlaydigan o'qituvchining shaxsiy sifatlari nimalarda namoyon bo'ladi?
6. O'qituvchining ta'lim oluvchilarning bilimlarini xolisona nazorat qilish va baholash mahorati qanday belgilanadi?

MAVZUGA DOIR ADABIYOTLAR:

- Abdullayeva Sh. A. Pedagogika.- Toshkent: Fan va axborot texnologiyalari, 2012.-308 bet.
- Karimova V. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot. – T.: Universitet, 2000.
- Ochilov M. O'qituvchining muomala madaniyati. – Qarshi: Nasaf, 2012.-276 bet.
- Pranskune E., Grudene S. va boshq. *Новые роли и компетенции учителя*. Litva.- 2011y. YUNisef. Seminar dasturlari.
- www.google.ru.

8- mavzu. O'QUVCHILARNING AQLIY RIVOJLANISHINI DIAGNOSTIKA QILISH

«Aql» kategoriyasini pedagogik diagnostika doirasida talqin qilinishi. Ayrim ilmiy adabiyotlarda «aql», «intellekt», «ilmga chanqoqlik» tushunchalari bilan bir xil ma'noda ishlatiladi. Aslida pedagogik diagnostika nuqtai nazaridan ushbu tushunchalar o'rtasida mohiyatan farq bor.

Aql - (lotin tilida: “*rationalis*”, yunoncha: “*nus*”, “*fronesis*”, arab tilida: “*al-aql*”- “asoslangan maqsadga muvofiq”)- inson uchun o'ylash, fikrlash, anglash va xotirlash, xulosa chiqarish imkonini beradigan qobiliyati, noyob ma'naviy xodisa. “Aql” va “aqliy faoliyat” talablari qadimgi yunon falsafasiga borib taqaladi. “Aql” tarozisi Aflotun va Arastu falsafasida keng ishlatilgan. Arastu nazariy va amaliy aqlni “nus” va “fronesis”, “sust va faol” shakllarga ajratadi. Arastu talqiniga ko'ra, aql avvaliga ilk moddiy negizga o'xshab shaklsiz bo'lgan va voqelikni idrok qilish jarayonida doimiy faol Aql shakllanib, taraqqiy etib brogan hamda voqelikni anglashning samarali vositasiga aylangan. O'rta asrlardagi Sharq falsafiy tafakkurida aql to'g'risidagi ta'limotlar, Aflotun, Arastu va Plotinning falsafiy merosidan ta'sirlangan va shakllangan. Masalan, G'azzoliy Alloh va ilohiylik bilan bog'liq masalalarni to'la-tukis idrok etishga aql ojiz ekanini ta'kidlaydi. Chunki Allohni, g'ayb ilmlarini faqat naql va ilohiy tuyg'u orqali bilish mumkin. Inson o'z aqli bilan hamma narsaning mazmun mohiyatiga etishga imkoni bo'lganida vahiy orqali zarur ilohiy ko'rsatmalar kelishiga hojat qolmagan bo'lar edi. G'azzoliy “Aql o'zining ojiz va notavonligini tushunib yetish uchungina kerak xolos”¹, - degan xulosaga keladi. Abu Ali ibn Sinoning peripatetic falsafiy qarashlarida: “Kalom aqlning cheksiz imkoniyatlarini inkor etmaydi, chunki uningcha, Allohning o'zi oliy Aql va donishmandlikning yagona sohibidir. Uning aqli oldida oddiy insonning aqli ojjizdir. Shunday ekan, Allohning aqli va Alloh to'g'risidagi bilim bir-biridan tubdan farq qiladi. Ammo inson aqlining mavqeyi muximdir. Aql tufayli inson o'z his-

¹ Абдуллаева Ш.А., Зайнитдинова М.А., Халикова Г.И. // Педагогические взгляды суфиев. История педагогики. - Ташкент: Фан ва ахборот технологиялари, 2017.-98-с

tuyg'ularini, olingan xabarlarini muayyan tartibga keltiradi, ularning chin yoki yog'on ekanini aniqlaydi. Xoliq tomonidan yaratilganni (xaqni) bilib boradi. Lekin kishi muammolar mohiyatiga chuqur kirib borar ekan, unda aqlning imkoniyatlariga shubha paydo bo'la boshlaydi. Bu esa, iymon-e'tiqod uchun xavflidir"². Tasavvuf tariqatlari aqlning imkoniyatlarini, zohiriy jarayonlarini bilish bilan chegaralab qo'yadi. "Botinni, Haqni anglashga faqat qalb, qalbning holati da'vo qila oladi"³, deb uqtiradi tariqat namoyondalari. Ibn Rushd falsafasida: "Aql tarozisi muhim maqomga ega. Ularga ko'ra inson aqli dastavval sust aql ko'rinishida namoyon bo'ladi. U ashyo va hodisalarni bilish jarayonida orttirilgan aql sohibiga aylanadi. Bunday holatda uning qarshisida g'ov bo'lishi mumkin emas. Jonli mulohaza oddiy narsa va hodisalarning muhim bo'lmagan xossa va xususiyatlari (aksidenstiya-araz)ni kashf etish bilan chegaralansa, aql esa, aksincha, ularning tub mohiyatini anglashni maqsad qilib qo'yadi. Aqlning qarshisida o'tmish, hozirgi davr va kelajak bab-barobardir. Aql makon va zamonda cheksizdir"⁴.

Abu Nasr Forobiyning fikricha: "Ezgu fikr, donishmandlarning durdona g'oyalariga mangulik muhri bosilganidek aql ham abadiydir"¹. Alisher Navoiy asarlarida "aql" tushunchasi bilan bog'liq quyidagi iboralarni uchratamiz: "Aql ahli-hushyor ong egalari; Aql dehqoni-tajriba va mulohaza egasi, tajribali ongli kishi; aql ko'yi - aql idrok yo'li; aql mezon-ong, aqlning o'lchovi tarozisi; aql muhandislari-donishmandlar, olimlar, bilimdonlar; aql oldida – ongli tushunish bo'yicha, aqlan; aql piri-tafakkur ustoz-i-farosatli kishilar; aql sarrofi- aql zargari, aqlning baholovchisi. Aql o'yini-miya, fikru xayol; aql xarmoni- aql mujassamligi; aql chirog'i- aqlning kuchi, aqlning quvvati; aql eshigi- aqlning yo'li, ongli yo'li; aql o'ti-zehn o'tkirligi, hushyorlik; aql hushi-bunga izoh hojat emas. Aql hisobi-ong doirasi, chegarasi. Aqldan begona-telba; aqli javohirshunos- yetuk, komil va so'zning yashirin sirlarini yaxshi tushunadigan nozikta'b kishilarning idroklisi; aqli zoyil-aqli ketgan kishi; aqli

Ирисов А. Абу Али ибн Синонинг фалсафий қарашлари. -Душанбе: Ирфон, 2006. -78-бет.

Абдуллаева Ш.А., Зайнитдинова М.А., Халикова Г.И. // Педагогические взгляды суфиев. История педагогики. -Ташкент: Фан ва ахборот технологиялари, 2017. -106-с.

Абдуллаева Ш.А., Зайнитдинова М.А., Халикова Г.И. // Педагогические взгляды суфиев. История педагогики. -Ташкент: Фан ва ахборот технологиялари, 2017. -112-с.

Зунунов А. Абу Наср Фаробийнинг педагогик қарашлари // Педагогика тарихи. -Ташкент: Маънавият, 2008. -79-бет.

zulmoniy-xira aql, o'tmas zehn; aqli kuni-eng yetuk aql; aqli maslabatbin-maslahat ko'rsatuvchi, to'g'ri yo'l va to'g'ri fikrga yo'llovchi aql. Aqli musharraf-sof, sharafli aql; aqli mustaqim-ikkilanmaydigan. To'g'ri aql egasi qat'iy fikrli odam; aqli musohib-fahm farosatli kishi; aqli oz- aqldan adashmoq; aqli saloh-to'g'ri,sog'lom fikr; aqli sarkash-itoatsiz,o'jar, qaysar,bo'yin tovllovchi aql; aqli sitamkori-jabr-zulum qiluvchi, jafo yetkazuvchi. Aqlu fahmi hurdadoi-nozik aql-fahm; aqli xudbin-faqat o'zini o'ylaydigan shaxs; aqli xurdabin-sezgir,nozik aql va h.k. Alisher Navoiy «aql» tushunchasini «bilimdonlik»dan kengroq ta'riflab, «aql» so'zining 27 darajasi va 27 sifatini ajratadi. Ushbu sifatlardan eng muhimi va ijobiyari bevosita bilimdonlikka aloqadordir. Demak, aqlning o'zi bitta, lekin odamlarning aqliy darajasi ko'pdir, barcha odamlar aqlga ega ekanliklari bilan bir xildir,lekin ular aqliy darajasiga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Yer yuzida qancha odam bo'lsa, hammasi aql darajasi bilan ozgalardan farq qiladi. Dunyoda nekbin aql egalari va xudbin aql egalari bor. Nekbin aql egalari dagi aql insoniyatga ezgulik keltiradi, xudbin aql egalari dagi aql esa faqat o'z egasiga naf keltiradi. Aql bobidagi misollarni boshqa mutafakkir va allomalar asarlaridan ham ko'plab keltirish mumkin.O'rta asrlarda Sharq mamlakatlari falsafasida "Aql al-fa'ol" degan tushuncha qo'llangan, U islom dunyosida hozir ham muomalada Forobiy, ibn Sino, ibn Rushdning falsafiy ta'limotlarida Aql al-fa'ol olamning vujudga kelishida-dunyoviy aql shaklida birinchi sabab-Allohdan kelib chiqadi. Bu dunyoviy aql insondagi individual Aqlning yuzaga kelishi va rivojiga ta'sir etib turadi. Har bir inson aqli o'z navbatida dunyoviy aql bilan birlashishga intiladi. Insonning shaxsiy aqli olamni borgan sari chuqurroq bilib,bir necha bosqichlarni bosib o'tadi. U mutlaq bilimlar, ya'ni olamning ibtidosi va asosi haqidagi bilimlarni o'zlashtirgandan so'ng dunyoviy aql bilan birlashadi,uni boyitadi. Shaxsiy aqliy bilim bilan boyigan dunyoviy aql yana inson aqlining rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Sharqning ilg'or mutafakkirlari "Aql al-fa'ol" ta'limoti asosida aqlning qudratini, uning ob'yektiv mazmunini, olam taraqqiyotidagi ahamiyatini isbotlashga harakat qiladi. Dunyoviy aql bilan inson shaxsiy aqlining munosabati haqidagi ta'limot jamiyat ma'naviy madaniyatining uzluksiz boyib borishi, inson aql-zakovatining ilm-ma'rifatga qo'shgan hissasi bilan manguликka erishishi, har kim

tirikligida kelgusi avlodlarga ilm-madaniyat sohasida meros qoldirishi uchun intilishi zarurligi haqidagi fikrlarni ifoda etadi. Hozirgi zamon falsafiy tafakkurida ratsionalizm (Aqlga urg'u berish) va sensualizm (jonli mushohadaparastlik) kabi yo'nalishlar bir-biridan farq qiladi. Aql bilan jonli mushohadani bilish jarayonining zarur bosqichi va vositalari sifatida talqin etish va ulardan samarali foydalanish muhimdir. Bugungi kunda inson aqlini o'rganish, u bilan bog'liq sir-sinoatlarni tadqiq etishga nihoyatda katta ahamiyat berilmoqda. Dunyoda globallashuv jarayonlari, axborot oqimi muttasil kushayayotgan hozirgi davrda faqat aql-idrok, ezgu g'oyalarga e'tiqod va yuksak ma'naviyat insonning asl tabiatini saqlab qolishi mumkin ekani tobora yaqqol ayon bo'lmoqda.

O'quvchilarning aqliy rivojlanishini diagnostika qilish. S.A. Rubinshteyn, B.G. Ananov birinchilar qatorida o'quvchilarning umumiy aqliy rivojlanishini, umumiy intellektini tadqiq qilish bilan shug'ullanishdi. B.G. Ananov o'quvchining o'qish va mehnatdagi muvaffaqiyatini o'rganishga kirishdi N.S. Leytes avvalo aql sifatlarini o'z ichiga oluvchi umumiy aqliy qobiliyatlar (garchi ular jiddiy ravishda iroda va emotsional xususiyatlarga bog'liq bo'lsa ham) o'quvchining nazariy bilish va amaliy faoliyat imkoniyatlarini xarakterlab berdi. O'quvchi intellekti eng muhim narsa va hodisalar o'rtasidagi bog'lanish va munosabatlarni aks ettirish hamda shu bilan voqelikni ijodiy ravishda qayta o'zgartirish imkoni bilan tavsiflanadi. N.S. Leytesning ko'rsatib o'tishiga qaraganda, oliy nerv faoliyati xususiyatlarida aktivlik va o'z-o'zini tartibga solishning ayrim shart- sharoitlari yashiringan bo'lib, bular umumiy aqliy qobiliyatlarni tarkib topirishning muhim ichki shartlaridan biridir.

«Aqliy, intellektual tarbiya orqali bolalarda tabiatdan berilgan aqliy kuchlar sezgilar, ruhiy holatlar, biluvchanlik va faoliyat erkinligini rivojlantirish natijasida insonda mustaqil fikr yuritib, oldiga maqsad qo'ya olish hamda ko'zlagan maqsadiga yetishish qobiliyati shakllantiriladi¹».

Ingliz mutafakkiri Jon Lakk o'zining «Tabiat qonuni borasidagi tajribalar asarida» «Agar hissiyotdan aqlga narsalar qiyofasi yetkazib berilmasa, u holda tafakkur uchun hech qanday material berilmagan bo'ladi va aql bilishni taraqqiy

¹ I.Y. Tursunov, U.N. Nishonaliyev. Педагогика.- Тошкент: Ўқитувчи, 2001. - 102-бет.

ettirishi borasida tosh, yog'och, qum va hokazo qurilish materiallarisiz me'mor bino qurishda qanchalik ish qila olsa, shunchagina ish bajaradi»-, deb ta'kidlaydi.

O'quvchilarning aqliy rivojlanishini diagnostika qilishda G.Gilford, Ayzenk, I. Rogov metodikalari va testlariga murojaat etish hamda ularda bilishga oid qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan motivatsion- qiziqarli tomonlariga ko'proq e'tibor berish lozim.

Ta'lim jarayonida yoshlarning intellektualligini va mustaqil fikrlay olish qobiliyati darajasini diagnostika qilish. Ta'lim jarayonini diagnostikasiz boshqarish mumkin emas. Ta'lim diagnostikasi ko'p hollarda yosh avlodda u yoki bu hislatlarni (chidamlilik, iroda, qunt va boshqalar) ham aniqlaydi. Diagnostika odatdagi an'anaviy o'quvchilar bilim va qo'nikmalarini tekshirishdan farq qiladi. Diagnostika natijalarni unga erishish yo'llari, vositalari bilan bog'liq holda ko'rib chiqadi. Diagnostika o'z ichiga nazorat, tekshiruv, baholash, statistik ma'lumotlarni to'plash, ularni tahlil qilish, dinamikani ko'rsatish, voqealarning keyingi rivojini bashorat qilish kabilarni qamrab oladi. Ko'pchilik ota-onalar o'z bolalarining intellektual rivojlanishlarini boshqa bolalar bilan solishtirib ko'rishadi. Psixolog, tibbiyot xodimlaridan maslahat so'rashadi. Lekin pedagogik diagnozga, mutaxassisning tashxisiga kamdan-kam murojaat etishadi.

Bolaning kamoloti quyidagilardan kelib chiqadi:

1. Jismoniy va ruhiy rivojlanish o'rtasida mustahkam aloqa mavjudligidan.
2. *Bolaning maktab talabiga tayyor bo'lishi avvalo rivojlanishning ichki jarayonlariga bog'liqligidan.*
3. *Bu yetilishning muhim ko'rsatkichi vizual differensial qabul qilishning yetilishi, obrazlarga ajratish qobiliyatining borligidan.*
4. *Maktabda bolaning fanlarni yaxshi o'zlashtirmasligi uning intellektual rivojlanishi pastligidan emas, balki maktabga yetarli darajada tayyor emasligidandir.*

«Bolaning maktabga yetarli darajada tayyor bo'lmashligi natijasida o'qish bola uchun juda og'ir yuk bo'ladi va bu yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Maktabga tayyorgarligi yetmagan bolalarni maktabga bermasdan, balki ularni maktabga tayyorlash kerak¹».

O'quv muassasalarida tahsil oluvchilarning intellektuallik darajasi quyidagi yo'nalishlar bo'yicha farqlanadi va hisobga olinadi:

Jismoniy kamolotga erishganlik yo'nalishi;

Intellektual yo'nalish (differensiyalash qobiliyati, miqdor va ko'plikni tushunishning darajasi, xotiraning rivojlanish darajasi.

Mehnatga munosabati (vazifani bajarishga tayyorgarligi, diqqat va chidamni boshqara olishi).

Ijtimoiy yo'nalish (tarbiyachilardan hissiy mustaqilligi, guruh bilan munosabatga kirisha olish) va h.k.

Bolaning bilim olishga tayyorgarligi quyidagilar orqali tadqiq qilinadi:

shifokor tekshiruvi orqali,

maktabga tayyorgarlikni aniqlovchi test o'tkazish orqali,

test jarayonida bolaning xulqini kuzatish orqali,

oldingi rivojlanishi haqida axborot to'plash va uni o'rganish orqali,

- bolaning ota-onalari bilan suhbat orqali.

Insonning intellektual rivojlanishini o'rganish hozirgi kunning muhim masalalaridan bo'lib kelmoqda. Bu borada juda ko'plab ilmiy ishlar qilindi, tadqiqotlar olib borilmoqda. Lekin mazkur masalani o'rganishda hanzugacha yuksak natijaga erishilganicha yo'q.

Intellektual rivojlanish nazariyalari. Intellektual rivojlanishning quyidagi nazariyalari mavjud: o'quv nazariyasi, psixometrik nazariya, kognitiv nazariya (yoki axborot tahlili).

O'quv nazariyasini Tomdayk asoslagan bo'lib, u intellektni bilim egallash qobiliyati sifatida qaraydi. Bu nazariyada turli bilimlarni egallash jarayonining quyidagi bosqichlari keltiriladi: *signallarni oddiy egallash*, operativ taxlit; muammoni yechishning qoida va yo'llarini egallash.

¹ Ингенкамп К. Педагогическая диагностика. – Москва: Педагогика, 1991.-С.- 168 .

Psixometrik nazariya o'quv nazariyasidan axamiyatliroq bo'lib hisoblanadi. U turli omillarni analitik tarzda o'rganadi. Statistika metodi kabi *psixometrik nazariya* omillarni tahlil qilish alohida individual turli ko'rsatkichli va bir-biri bilan bog'liq omillarni guruhlaydi. Keyin bu omillar unda mujassamlashgan vazifalarni hisobga olgan holda verbal interpretatsiya qilinadi.

Pedagogik diagnostika va uning metodlari o'quvchi-yoshlarning bilimini, fikr-mulohaza yurita olishlarini, ish bilan harakatning birligi hamda tarbiyalanganlik darajalarini o'rganib, ulardagi ijobiy fazilatlarini takomillashtirish va salbiy xislatlarni yo'qotish uchun zarur bo'lgan korreksion ishlarni amalga oshirishga imkon beradi.

Bugungi kunda o'quvchilarning intellektual rivojlanishini aniqlashda J.J. Piajening "Bolaning aqliy rivojlanishini diagnostika qilish", L. S. Rubinshteynning "Modellashtirilgan perseptiv harakatlarini egallab olish darajasini aniqlash", M. ye. Bershadskiyning "Ko'rgazmali-obrazli tafakkur harakatlarini tashxislash", E.Qozievning "Mantiqiy tafakkur harakatlarini shakllantirish" kabi metodikalari muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilarda aqliy darajani (IQ) aniqlaydigan maktab testi (SHTUR-ADAMT) ham bugungi kunda mashhur testlardan biri bo'lib hisoblanadi. Bu test maktab yoshidagi o'quvchilarning aqliy rivojlanishini tashxis qilish uchun mo'ljallangan. Uning tarkibida bir necha subtestlardan iborat topshiriqlar mavjud bo'lib, ular: «bilimdonlik», «analogiya («o'xshashlik»)), «klassifikatsiya» (tasniflashtirish), «umumlashtirish», «sonli qatorlar»ni o'z ichiga kamrab oladi. Test o'zaro ekvivalent bo'lgan A va B shakllardan iborat.

Shaxsning ob'ektiv va sub'ektiv tomonlariga qarab tadqiq qilish metodikalarini tanlash joizdir. Bunda proyektiv testlar (shaxsni tadqiq qilishning yaxlit holda o'rganish usullari majmuasi) bo'lib proyeksiya (tasvir, aks, soya kattalashtirish ma'nolarida) natijalarini pedagogik diagnostika asosida izohlashga asoslanadi. (Misol uchun shaxs biron bir holatda voqelikni o'zicha o'zining xislatlariga mos idrok qilib o'zida tasavvur hosil qiladi).

Proyektiv testlar:

A) assotsiativ va b) ekspressiv .

Assotsiativ testlar. Masalan, tugallanmagan gap yoki hikoyalar tariqasida berilib, uni davom ettirish orqali shaxsning o'ziga xos his-tuyg'ulari (emotsiyalari) va boshqa hislatlari tekshiriladi.

Ekspressiv testlar. Masalan, **psixodrama** erkin mavzuda rasm solish, o'yinlar va h.k. orqali shaxs xususiyatlari tadqiq etiladi.

Bundan tashqari psixosemantik usullar ham bor, ular ongning xarakteristikalarini ya'ni shaxsning ob'ektiv tomonlarini o'rganish uchun mo'ljallangan bo'lsa, yuqoridagilar shaxsning sub'ektiv tomonlarini aniqlashga yo'naltirilgan tadqiqot usullaridir. Uning ob'ektiv tomonlarini tadqiq etishda shaxs xususiyatlari nazariyasi tadqiqotlari usullari maxsus so'rovnomalar shu bilan birga shaxsning aqliy qobiliyatini o'rganishning **genetik** metodlari hamda shaxsning intellektini o'rganishning ko'rsatmalilik (ustanovka), dispozitsiya metodlari qo'llaniladi.

Shunday qilib, jamiyatimizdagi yoshlarni har tomonlama tashxislash va xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalash bozor iqtisodiyoti munosabatlari sharoitida o'ta dolzarb muammolardan biridir. Respublikamizda ma'naviy-ma'rifiy ishlarining bugungi holatidan kelib chiqib, ta'lim-tarbiyaviy bosqichlariaro uning uzviylik va uzluksizligini ta'minlaydigan metodikani yaratish, muammoning pedagogik va metodik jihatlarini asoslash lozimligini ko'rsatadi.

TESTLAR:

1. Ta'lim -tarbiya jarayoniga aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarining tabiiy jarayonlarini tekshirish, aniqlash maqsadida o'tkaziladigan ilmiy tadqiqot metodi –bu...

- A) Kuzatish metodi
- *B) Tajriba –sinov metodi
- S) Suhbat metodi
- D) Modellashirish metodi
- E) Ijtimoiy fikmi o'rganish metodi

2. Metod so'zining lug'aviy ma'nosi to'g'ri belgilangan qatorni ko'rsating:

- *A)lotincha: «metodos»-«yo'l», “uslub”
- B) vazifa, faraz
- S) qo'llanma
- D)yo'riqnoma
- E) nasihat, maslahat

3. Intellektual rivojlanish nazariyalari to'g'ri ko'rsatilgan qatorni aniqlang:

- *A) Psixometrik, kognitiv nazariya, axborot tahlili;
- B) Sotsiometrik, uzviylik, tadrijiylik;
- S) Psixometrik, konseptuallik, axborot yig'ish;
- D) Intellektual, jismoniy, kognitiv, geshtaltiv.

O'quv muassasalarida tahsil oluvchilarning intellektuallik darajasi quyidagi yo'nalishlar bo'yicha farqlanadi va hisobga olinadi:

4.O'quv muassasalarida tahsil oluvchilarning intellektuallik darajasi quaysi yo'nalishlar bo'yicha farqlanadi va hisobga olinadi?

- *A) Jismoniy kamolotga erishganligi, intellektual qobiliyati, mehnatga munosabati, ijtimoiy munosabatga kirisha olish;
- V) Vazifani bajarishga tayyorgarligi, diqqat va chidamni boshqara olishi;

S) tarbiyalanganligi, hissiy mustaqilligi, guruh bilan kirishimligi;

D) miqdor va ko'plikni tushunishning darajasi, xotiraning rivojlanish darajasi.

5. Tahsil oluvchilarning bilim olishga tayyorgarligi qaysi ko'rsatkichlar orqali tadqiq qilinadi:

A) Shifokor tekshiruvi, maktabga tayyorgarlikni aniqlovchi test o'tkazish orqali;

V) Test jarayonida bolaning xulqini kuzatish orqali, oldingi rivojlanishi haqida axborot to'plash va uni o'rganish orqali;

S) Bolaning ota-onalari bilan suhbat orqali;

*D) Barcha javoblar to'g'ri.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR va AXBOROT MANBALARI:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. -Toshkent, 1997.
2. O'zbekiston Respublikasining Davlat ta'lim standartlari to'g'risidagi Nizom. -Toshkent: 2017 yil, fevral.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga qo'ramiz. -Toshkent:O'zbekiston, 2017.-488 bet.
4. Abdullayeva Sh. A. Pedagogik diagnostika.-Toshkent: Fan va texnologiyalar,2010,256 b.
5. Abdullayeva Sh.A., Choriyev R.K. Hamkorlik pedagogikasi.-Toshkent:Komron-Press, 2016.-104 bet.
6. Weiner B, Theorien der Motivazion. Stuttgart: Klett ,2007.-196 p.
7. Ingenkamp Karlxayns. Pedagogischen diagnostik.-Berlin,1991, 240 p.
8. www.ziyounet.uz
9. www.edu.uz
10. www.pedagog.uz
11. www.wikipedia.ru

9- mavzu. **O'QUVCHILARNING AXLOQIY TARBIYALANGANLIK DARAJASINI TASHXIS ETISH**

Tarbiya biz uchun yo hayot, mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir

Abdulla Avloniy

O'quvchilarning axloqiy tarbiyalanganligi ko'rsatkichlari va mezonlari.

Inson tarbiyasi va uning tarbiyalanganlik darajasi o'z davrining ilmiy-amaliy mezonlari bo'yicha tadqiq etishlik ko'p asrlik fan tarixiga ega. Insoniyatning yer yuziga kelishidan e'tiboran kishilar muayyan sotsiumning a'zosi tariqasida shaxslararo munosabatga kirishishi, muloqot o'rnatishi, muomala maromiga rioya qilishi lozim, deb belgilanishi tarbiyalanganlik o'lchovlarining vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Taraqqiyot, ijtimoiy ong, aql-zakovat, komfortga intilish hissi tarbiyalanganlikning ham harakatlantiruvchisi, ham mexanizmi, ham zarurat ekanligini ta'kidlovchi omil bo'lib xizmat qilgan va bundan keyin ham ko'p funksional vazifani ado etaveradi.

Tarbiya jarayonining mohiyati shu jarayon uchun xarakterli bo'lgan va muayyan qonuniyatlarda namoyon bo'ladigan ichki aloqa va munosabatlarni aks ettiradi.

O'zbek xalqining ko'p asrlik ma'naviy-milliy, madaniy qadriyatlarni, uning odob-axloqini belgilab beruvchi Qur'oni Karim, Hadisi Shariflar, imom Buxoriy, imom Termiziy, Bahouddin Naqshband, az-Zamaxshariy, Najmiddin Kubro, Ahmad Yassaviy, So'fi Olloyor, Sulaymon Boqirg'oniy kabi mutaffakkirlarning bebaho merosini; Al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Al Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Axmad Yugnakiy, Mirzo Ulug'bek, Amir Temur, Bobur, Alisher Navoiy, Kamoliddin Behzod kabi allomalarning jahon fani va

madaniyati xazinasiga qo'shgan ulug', bebaho hissalarini tadqiq etish va shu asosda yosh avlodni tarbiyalash muxim axamiyat kasb etadi.

Axloq-ma'naviyatning o'zagi, inson axloqi shunchaki salom-alik, yaxshi muomaladagina iborat emas. Axloq-bu, avvalo insof va adolat tuyg'usi, iymon, halollik demakdir. Ajdodlarimiz komil inson haqida butun bir axloqiy talablar majmuasini, Sharqona axloq Kodeksini ishlab chiqqanlar. Ko'hna tariximizning qaysi davrini eslamaylik, din har doim odamlarni o'z-o'zini idora etishga, yaxshi xislatlarni ko'paytirib, yomonlaridan xalos bo'lishiga chorlagan. Har bir insonga, oila, jamoa, xalqqa rahnamo bo'lgan. Kishilarni og'ir sinovlarga bardosh berishga, yorug' kunlarga intilib yashashga da'vat qilgan, ishontirgan. Bunday da'vat o'z navbatida odamlarga kuch-quvvat bag'ishlagan, irodasini mustahkam qilgan, bir-biriga mehr-oqibatini oshirgan. «Demak, din xalq ma'naviyatining, ma'rifatining yuksalishiga katta hissa qo'shib kelgan ekan, bugungi davlatchiligimiz haqida so'z yuritganda, rejalar yeuzganda dinni eng avvalo, ham milliy, ham umuminsoniy qadriyat sifatida e'tiborda tutishimiz lozim.

O'zbekiston Respublikasi taraqqiyotining hozirgi bosqichida yoshlarning ma'naviy kiyofasini shakllantirishda, ularni ilm-ma'rifatli, diyonatli, yuksak axloqli bo'lishlari bilan birga, zamonaviy texnika va texnologiyalarni puxta o'zlashtirib olishlariga katta axamiyat berilmokda. O'zbekiston Davlati fuqarosining ma'naviy qiyofasini belgilovchi fazilatlar-vatanparvarlik, insonparvarlik, milliy g'urur, mehnatsevarlik, baynalminalchilik kabilar maktab va o'qituvchining faol ishtirokida, tarbiyaviy ta'siri ostida shakllanadi. O'qituvchilik kasbi o'z mohiyatiga ko'ra axloqiy xarakterga ega. Shuning uchun ham, avvalo, muallimning o'zi umuminsoniy va milliy qadriyatlarni puxta o'zlashtirib olishi va axloq bobida shaxsan ibrat bo'lishi zarur. Demak, inson tarbiyasi va uning tarbiyalanganlik darajasi o'z davrining ilmiy-amaliy mezonlari bo'yicha tadqiq etishlik ko'p asrlik fan tarixiga ega. Insoniyatning er yuziga kelishidan e'tiboran kishilar muayyan sociumning a'zosi tariqasida shaxslararo munosabatga kirishishi, muloqot o'rnatishi, muomala maromiga rioya qilishi lozim, deb belgilanishi tarbiyalanganlik o'lehovlarining vujudga kelishiga sabab bo'lgan.

Mustaqil, ma'rifiy-madaniy, adolatli va insonparvar jamiyatda yosh avlodni har tomonlama yetuk, axloqli, odobli insonlar sifatida kamol toptirish dolzarb vazifadir. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», «Pedagogika fani Konsepsiyasi» talablari bilan hamohang ravishda barkamol insonni voyaga yetkazish uchun yoshlarda quyidagi xususiyatlarni shakllantirish lozim:

-ijobiy fazilatlar mohiyati va mazmunini to'g'ri tushunish hamda tahlil qilish, shaxsiy munosabatini bildira olish;

-jamoada yashash, mehnat qilish malakalarini egallash;

-barkamol inson siymosini idrok etish, uning ma'naviy qiyofasini shakllantirish usullarini izlash.

YOshlarni ma'naviy boy, jismoniy jihatdan sog'lom qilib tarbiyalash maqsadida dastlab, ularning tarbiyalanganlik darajasini aniqlash lozim.

«**Tarbiyalanganlik**-jamiyatda qabul qilingan axloqiy normalarga bo'ysunish va o'zgalarning nafratini qo'zg'atadigan hatti-harakatlardan o'zini tiya bilish».

Abdulla Avloniyning fikricha,; ». . .xulq-nafsning suvrati» bo'lsa, Hamza Hakimzodaning ta'riflashicha: «Axloq xulqni ja'midur. Axloq ikki qism o'lur. Biri axloqi husniya(yaxshi xulqlar), ikkinchisi axloqi zamima(yomon xulqlar)dur. Axloqi husniya insoniyat olamining bir gulshanidirki, anda hayo, hilm, saxo, qanoat, rizo, shukr, sabr| tavba, sidq, tavoz'u, ajz, faqrga o'xshash adolat gullari bila muzayyan va muattar o'lur. Axloqi zamima bir sho'razoredurki, oni aksincha jafu, zulm, hasad, kibr, kufr, tama', g'azab, nifoq, gasb, namima, kizb, bo'hton, g'iybat, buxl, xiyonat, isrof, hirs, poyriq, ta'jil, fitna, hosil; bunga o'xshash turli qabohat nimarsadan boshqa shaylar ko'karmaslar»¹. Demak, tarbiyalanganlik barcha ijobiy xulqlarni o'zida mujassamlashtirib, salbiy xulqlardan forig' bo'lish demakdir.

YOshlarda axloqiy xislatlar bilan birga, umuminsoniy fazilatlarni, ma'naviy sifatlarni tarbiyalashda pedagogik diagnostika va kooreksiyalash faoliyatiga murojaat etish zarur. Buning uchun, eng avvalo, inson fazilatlarining o'zaro munosabatlarini va

¹ Зунунов А. XX аср бошларида ижод этган маърифатпарварлар.// Педагогика тарихи.-Тошкент: Маънавият, 2010.-47-бет.

o'mini aniqlab olmoq lozim. Ma'naviyat esa aqliy, axloqiy, huquqiy, iqtisodiy va siyosiy bilimlar zahirida shakllanadi. Mazkur bilimlar o'z navbatida inson ijobiy sifatlarining kamol topib, boyib borishiga olib keladi.

Tarbiyalanganlikning asosiy belgilari quyidagilardan iborat, deb hisoblaydi mutafakkir Alisher Navoiy:

— jahl chiqqanda o'zini bosa olish; har bir ishni qilganda «etti o'lchab bir keshish»; sir saqlay olish, mulohaza qilib, ayrim gaplarni ichga yutish;

— doimo ishonch bilan yashash va olg'a intilish; andisha chegarasidan chiqmagan holda dadil bo'lish;

— bir ishni boshlagandan keyin uni oxiriga yetkizmay quymaslik

— topgan-tutganini tejab-tergab sarflash va hokazolar².

Az-Zamaxshariyning fikricha, tarbiyalanganlikning o'rta nishonasi farqlanadi:

— birinchisi- xalq to'g'ri deb topgan narsani noto'g'ri deb qaramaslik;

— ikkinchisi — o'z nafsiga erk bermaslik;

— uchinchisi — birovdan ayb qidirmaslik;

— to'rtinchisi — yomonlikni yaxshilikka yo'yishlik;

— beshinchisi — agar gunohkor uzr surasa, uzrini qabul qilish;

— oltinchisi — muxojirlar hojatini chiqarish;

— yettinchisi — el g'amini yeyish;

— sakkizinchisi — o'z aybini tan olish;

— to'qqizinchisi — el bilan ochiq yuzli bo'lish;

— o'ninchisi — odamlar bilan shirin muomalada bo'lish³.

«Xushxulqli, yaxshi tarbiya ko'rgan kishi yaqinlari, yoru do'stlari uchun misli o'chmas chiroqdir⁴»,—deb yozadi Servantes. Demak, har bir tarbiyachi birinchi navbatda o'z faoliyatini va unda ko'zda tutilgan maqsadni aniq tasavvur eta olishi, bu maqsadning muhimligini tushunishi lozim.

² Хошимов К. Алишер Навоийнинг педагогик қарашлари. // Педагогика тарихи. -Тошкент: Ўқитувчи. 1999. - 112-бет.

³ Хошимов К. Аз Замахшарийнинг педагогик қарашлари. // Педагогика тарихи. -Тошкент: Ўқитувчи, 2003. - 57-бет.

⁴ Сервантес Мигуэль де Сааведро. // Педагогическая антология под общ. Ред. К.Иванова.-Москва:Сентябрь, 2008.-С.-91.

O'qituvchilarning umumiy madaniyat va tarbiyalanganlik darajasini oshirish uchun optimal pedagogik-psixologik vaziyatlarni tashkil qilish, fanlararo integratsiyalashuv jarayonini ta'minlashda taqdim qilinayotgan o'quv materiallarning sifat ko'rsatkichini oshirish lozim.

Bundan tashqari, o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini o'stirish uchun ularda: axloqiy kategoriyalarni anglash, idrok qilish va ijtimoiy hayotda amal qilish tarbiya maqsadining kafolatlagan natijasidir. Bu esa o'z navbatida mustaqilligimizni qadrlay oladigan, o'zligini, jamiyat, davlat va oila oldidagi mas'uliyatni anglaydigan yetuk shaxsni shakllantirish kabi vazifalar bilan bog'liq jarayondir. Qanday odamni tarbiya qilish darkor, tarbiya natijasida inson qanday bo'lishi kerak, degan savollarni avvaldan tasavvur etish zarur. Bunda pedagogik diagnostika katta ahamiyatni kasb etadi.

Abu Rayhon Beruniy insonning kamolotga etishishida ilmu ma'rifat, san'at va amaliyot muhim ahamiyat kasb etmasada, nasl - nasab, ijtimoiy muhit va turmush qonuniyatlari ham katta ta'sir kuchiga ega ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, inson kamolga etishuvining eng muhim omillari ilm ma'rifatli bo'lish va yuksak axloqiylikdir. Axloqiylikning belgilari: yaxshilik, to'g'rilik, adolat, kamtarlik, saxovat, oliyanoblik, do'stlik va hamkorlik, mehnat, poklik, go'zallikka intilish kabilardir.

Alisher Navoiy bolaning voyaga yetishida, kamol topishida tarbiyaning kuchi va qudratiga alohida e'tibor beradi. Ta'lim natijasida bolaning foydali va yetuk kishi bo'lib usishiga ishonadi. "...Yosh bola yaxshi nima-yu, yomon nimaligining farqini bila olmaydi, chunki uning tushunish, fikrlash, muhokama qilish qobiliyati o'smagan bo'ladi. Shu sababli, u o'z xususiyatiga binoan salbiy ta'sir natijasida yaramas, noto'g'ri yuldan ketishi mumkin. Demak, bolani juda kichik yoshidan boshlab tarbiyalamoq kerak. Tarbiya insonga o'zida yaxshi odat va fazilatlar paydo qilishga yordam beradi.

Alisher Navoiy tarbiyaning kuchiga e'tibor berish bilan birga, kishining qanday odam bulib voyaga yetishiga kursatadigan boshka omillarni xam unutmadi. Shirin so'z xar bir kishi uchun eng yaxshi fazilatdir. Dag'allik, qo'pollik bilan muomala qilish eng yomon xislatdir. Yomon xulqlilar yolg'iz o'zlarigagina emas, balki xalqqa xam zarar

yetkazadilar”¹ Alisher Navoiy laganbardorlikni, xushomadgo’ylikni yomon xislat deb biladi. Ota-onalarni o’z bolalarini chin insonga xos bulgan eng yaxshi fazilatlar egasi qilib tarbiyalashga da’vat etadi. Alisher Navoiyning fikricha, tarbiyaning maqsadi — yosh avlodni xalqparvar, bilimli, eng yaxshi fazilatlarga ega kishi qilib yetishtirishdir. Navoiy injik, yalqov, yomon xulqli bolalarni xam tarbiya va o’qitish yo’li bilan tuzatish mumkinligiga ishonch bildiradi.

Navoiyning fikricha, odob — odamning oliyanob fazilatlaridan biridir. Odobli kishi ochiq yuzli, xushmuomala, yoqimli bo’ladi. Bunday kishilar uchun ikki yuzlamachilik, qo’pollik yotdir. Odobli odam doimo xurmat va izzatda bo’ladi. Ota-ona, aka-uka, opa-singilni, do’stlarni xurmat-izzat qilmok, — xar bir odobli kishining burchidir. Demak, ajdodlarimizning ma’naviy me’rosida xam axloqiy tarbiya masalalari muhim o’rin tutadi. Ulardan zamonaviy pedagogik diagnostika asoslarini rivojlantirishda, Sharqona tarbiya masalalarini hal etishda foydalanish ahamiyatlidir.

Tarbiyalanganlik darajasini aniqlash testlari. Shuni alohida qayd etish lozimki, bugungi kunda pedagogik diagnostikada tashxislash metodlari to’laqonli o’rganilib chiqilmagan.

Bugungi kunda tarbiyalanganlik darajasini aniqlaydigan quyidagi testlar mavjud:

1. Umuminsoniy sifatlarni shakllantirish testlari;
2. Axloqiy tushunchalarni shakllantirish testlari;
3. Ijtimoiy va boshqa sifatlarning shakllanganligini aniqlash testlari;

Shaxsning alohida sifatlari (temperament, idrok, xarakter)ni aniqlash testlari.

Pedagogik diagnostika va korreksiya jarayoni reja asosida, tizimli va maqsadli olib borilsa, komil insonni tarbiyalashdek asrlardan beri azaliy orzuni amalga oshirish istiqbollari kengaytiradi.

Yoshlarni diniy ekstremizm, aqidaparastlik, deviant xulqlilik, giyohvandlik, fohishabozlik kabi jamiyatimizga yot illatlardan asrab-avaylaShimiz uchun tizimli tarbiyaviy metodikalardan foydalanishimiz lozim. Bunda ta’lim muassasalari, oila, mahalla-kuy, keng jamoatchilik bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish

¹ Xondamir. Makorimul axdok. -Toshkent.: Fan, 1941, 23-bet.

lozim. Buning uchun yoshlarda ma'naviy-ma'rifiy qarashlar ko'lamini kengaytirish, sayqallaShib qolgan uslublardan voz kechib, yangi, zamon talablariga mos keladigan tizimli metodikani, pedagogik treninglarni ishlab chiqish kerak. Tizimli reja asosida olib boriladigan tarbiyaviy ishlarda «Kamolot» yoshlar harakati, «Xotin-qizlar qo'mitalari, «Mahalla oqsoqollari» faol ishtirok etishlari kerak.

«Avlodlar uchrashganda. . .» «Liderlar», «Yosh avlod», »16dan keyin» klublari tashkil qilinib, unda ma'naviy, ma'rifiy, siyosiy o'qishlar, turli madaniy tadbirlar o'tkazilishini ta'minlash zarur. Bu klublar faoliyati viloyat, Shahar, tumandagi pedagogik tashxislash, yoshlarni reabilitatsiya qilish markazlari tomonidan nazorat olib borishlari kerak.

Metodik ishlar talabalarning umumiy tarbiyalanganlik darajasi (nazariy, metodik saviyasi) barcha qirralarini qamrab olishi va uning malakasini uzluksiz takomillaShib borishiga xizmat qilmog'i kerak. Ya'ni metodik xizmatda talabanning kasbiy malakasining barcha fazilatleri yaxlit mujassam ob'ekt sifatida tadqiq qilinadi. Shu asosda korreksion va rivojlantiruvchi tadbirlar belgilanib amalga oshiriladi. Demak, metodik ishlarda asosiy mezon talabalarning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarining takomillashuvi, madaniy saviyasining o'sishida ularga aniq faol yordam berish, pirovard natijada ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishdir.

Metodik xizmat tizimida diagnostika ishlari ana Shu bosh mezon nuqtai nazaridan yondaShilgan holda amalga oshiriladi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining dolzarb muammolarini, nuqsonlarni tezkorlik bilan tugatish uchun metodik ishlarning istiqbolini belgilash lozim.

Ta'lim tizimida diagnostika, birinchidan, qandaydir nuqson yoki kamchiliklarni aniqlash bilan ularni bartaraf etish chora-tadbirlarini belgilash maqsadida amalga oshiriladi. Har bir diagnostikadan so'ng, albatta korreksion ishlar amalga oshiriladi. Ba'zi vaqtlarda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan salbiy burilishi yoki xatolarning oldini olish uchun diagnostika o'tkazilib bu sog'lomlaShtirish (profilaktik) xarakteriga ega bo'ladi. O'qituvchining korreksion ishlarni olib borishdagi mahorati ta'lim berishda psixologik yondashuv natijalari, o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonlari sifati va samaradorligi bilan belgilanadi.

Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarni tarbiyalashda metodik xizmat tizimi o'qituvchi faoliyatini ham tashxis qilishni nazarda tutadi. Yoshlarning tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish va korreksiyalash qo'yidagi tartibda amalga oshiriladi:

- tashxis ob'ektini tanlash;
- tashxis metodikasini belgilash (ishlab chiqish);
- tashxis o'tkazish;
- natijalarni tahlil qilish (interpretatsiya);
- diagnostika tahlili asosida korreksion tavsiyalar va tadbirlar ishlab chiqish;
- metodik xizmat qilish mazmunini belgilash va amalga oshirish (korreksiya va sog'lomlashtirish ishlari);
- qayta tashxislash, sifat o'zgarishlarini aniqlash.

Yoshlarda ijobiy xislatlarni shakllantirish, ularning sog'lom irodali bo'lishlari uchun tarbiyaviy tadbirlarni yosh xususiyatlariga mos ravishda bir qator bosqichlarda o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida, akademik litseylarda, oliy ta'lim tizimida tarbiyaviy korreksiyalash ishlarini Myunstenberg metodikasi bo'yicha amalga oshirish samarali natijalar beradi.

Timoti-Liri metodikalariga tayanilgan holda ishlab chiqilgan va tavsiya qilinayotgan tizim o'spirinlarning xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalashda (mikroguruhdagi xususiyatlar o'rganilib chiqilgach, sotsiometriya, referentometriya, (o'zaro kirishuvchanlikni Shakllantirish)muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik faoliyat - kishi mehnatining eng murakkab sohalaridan biri ekan, zamonaviy o'qituvchi ijtimoiy pedagog-psixolog bo'lmastligi mumkin emas. Shuning uchun ham o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yo'lga sola olishi, bolalar jamoasida ijtimoiy-psixologik mexanizmlardan foydalanishni bilishi zarurdir.

O'xshash qilib, pedagogik korreksiyalash oqilona tashkillashtirilganda 16-17, 18-19. 20-23 yoshlilardarivojlantiriladigan **ma'naviy sifatlar**: vatanparvarlik, ziyolilik, ma'rifatparvarlik, adolatlilik, mas'uliyatlilik va boshqalarni tashkil etsa, **Shaxsiy sifatlar**: oliyanoblik, kirishuvchanlik, ochiq ko'ngillilik, hamdardlilikka

moyillik kabilarni samarali Shakllantirish va xulqidagi salbiy nuqsonlarni bartaraf etish mumkin.

SHunday qilib, mustaqil O'zbekistonimizda ta'lim-tarbiya mazmunini modernizatsiyalaSh bosqichida diagnostik va korreksiion jihatdan foydali, samarali didaktik ta'minotlarni tuzish va amalga tadbiiq qilishni davr taqozo etmoqda.

Pedagogik diagnostika va korreksiyalash muolajalari to'g'ri tashkillashtirilganda o'sib kelayotgan yosh avlodda jamiyatga, Vatanga muhabbat va sadoqat ruhi tarbiyalanadi. Ushbu tarzda*gi* munosabatlar shaxsning vatanparvarlik, fuqaroviy yetuklik, baynalminallik kabi fazilatlarida aks etadi, uning maqsadlarida Vatan boyliklarini ko'paytirish, mustahkamlash va himoya qilishga qaratilgan amaliy ishlarida namoyon bo'ladi.

Mehnatga axloqiy munosabat shaxsning mehnat jarayonida namoyon bo'ladigan yuksak ongida, mehnatning turmushdagi rolini anglashida, xususiy va jamoaviy mehnatga tayyorlikda va mehnatsevarlikda ifodalanadi.

Pedagogik diagnostika metodlaridni to'laqonli o'rganish orqali zamonaviy pedagoglar tarbiyalanuvchilarda o'ziga, o'z xulqiga axloqiy munosabatni tarbiyalash evaziga jamoatchilik, ko'pchilik manfaatini o'z Shaxsiy manfaatidan ustun qo'yish kabi xislatlarni shakllantirishga to'la erishadilar.

Pedagogik diagnostika va korreksiya ishlari pedagoglar tomonidan maxsus turdagi topshiriqlar, mustaqil faoliyat turlarini bajarish orqali ro'yobga chiqarilgandagina ularning samaradorligi muayyan mezonlar yordami bilan amalga oshiriladi.

Pedagogik diagnostika va korreksiya muolajalari tashxislanuvchilarning hissiy olamini kengaytirish orqali intellektual jihatdan o'sishini ta'minlaydi. Intellektual jihatdan o'sishi orqali esa, xulqidagi nuqsonlarni bartaraf etishga zamin hozirlaydi. Axloqiy fazilatlarini kamol toptirishga qaratilgan kompleks topshiriqlardan foydalanish orqali yoshlarda tahdid va stress vaziyatida qadriyatlarini o'zgartirmaslikka yordam beradi. Ularda sabr va iroda, hayrat va matonat kabi sifatlarni Shakllantiradi va rivojlantirishga xizmat qiladi..

Pedagogik diagnostika va korreksiyaning istiqboldagi holati malakali tyutorlar (Internet tarmoqlarida ishlaydigan malakali o'qituvchi-mutaxassislar) yordamida masofaviy pedagogik diagnostika va korreksiya tadbirlarini o'tkazish mumkinligini tasdiqlaydi.

Ma'lumotlarning ko'rsatishicha, o'spirinlar xulq-atvoridagi nuqsonlarni bartaraf etish shaxslilik, aqliy, kognitiv, irodaviy, hissiy fazilatlarini Shakllantirish va takomillashtirishni ro'yobga chiqaradi. Demak, korreksiya komil insonga xos bo'lgan fazilatlariga intilishning xarakterologik sifatlarini tarkib toptirishning mexanizmidir.

MAVZU BO'YICHA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR:

1. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar bilan korreksiyalash ishlarini olib boradigan oqituvchi bolalarda qanday hislatlarni shakllantirishga e'tiborini qaratishi kerak? Buning uchun qanday metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq?

2. O'smir o'quvchilar orasida munosabatlarni barqarorlashtiruvchi faoliyat qanday nomlanadi?

3. O'smirlik va o'spirinlik yoshida psixologik jihatdan eng muhim hislat nima? U qanday ko'rinishlarda o'z ifodasini topadi?

4. Ushbu jumlaning o'qing. Qaysi yoshdagi o'quvchilar to'g'risida fikr bildirilayotganligini aniqlang.

«O'quvchilar o'z idroklarining softligi, o'tkirligi bilan boshqa yosh davridagi insonlardan farqlanadilar, tartibli, maqsadga muvofiq tahlil qilish faoliyati zaifligi uchun ta'limiy-tarbiyaviy jarayonda ko'pincha xatolarga yo'l qo'yadilar.

Bu yoshdagi o'quvchilarning muhim xususiyatlaridan biri ulardagi o'qituvchi Shaxsiga ishonch hissi va yuksak ehtiromdir. O'qituvchining gapi ular uchun qonun sifatida qabul qilinadi Ular o'qituvchi siymosida o'zining ezgu niyati, orzu-istagi, ajoyib his-tuyg'ularini ro'yobga chiqaruvchi mo'tabar Shaxsni ko'radi. . .»

5. Mazkur matnning o'qing va tahlil qiling. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar bilan o'tkaziladigan korreksiyalash jarayonini qiyoslang.

«Korreksiyalash jarayonida o`smirlarga o`z Shaxsiy hayotiga maqsadli yondaShuv hissini o`yg`otish, ularga reja va amal birligida harakat qilishni o`rgatish muhim pedagogik muammo, bunda o`smirlarda:

-madaniy, siyosiy, dunyoviy va diniy bilimlarni egallshga bo`lgan talablarini Shakllantirish;

-o`quvchilarning malakalarini oshirish, ularni tobora boyitish, estetik tushunchalarini takomillashtirish;

-har bir o`smir yigit-qizning ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish o`ta zarurdir».

6. Quyidagi tahlilga asoslanib, o`zingiz tanlagan yoshdagi o`kuvchilar orasida muayyan sifatarni aniqlash uchun anketa so`rovnomasini o`tkazing. O`tkazilgan so`rovnomaga asoslanib, xulosa yozing.

«...O`quv muassasalarida o`qituvchilar, ota-onalar va o`kuvchi-talabalar bilan o`tkazilgan anketa-so`rovnomalari tahlilidan quyidagilar ma`lum bo`ldi:

- birinchidan, kattalar: o`qituvchilar, tarbiyachilar, ota-onalarning asosiy qismi yoshlarda umumiy madaniyat va tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilishga qiynaladilar. Bu esa pedagogik korreksion tizimli metodikaning yaratilishini yana bir bor isbotlaydi.

- ikkinchidan, pedagogik diagnostika va korreksiyaga oid maxsus adabiyotlarning kamligi yoki mavjud emasligini qayd etishganlar, shu sababli, guruh rahbarlaridan: maktablardagi o`qituvchilarning 286 tasi; o`rta maxsus ta`lim muassasalarida 354 kishi va oliy ta`lim tizimida faoliyat ko`rsatayotgan professor-o`qituvchilarning 189 kishi yoshlarning umumiy madaniyat darajasini diagnostika qilishda qiynalishlarini ta`kidlashgan;

- uchinchidan, dasturlarda tadqiq qilinayotgan mavzu doirasida hal etilishi lozim bo`lgan maxsus tavsiyalar berilmaganligi, o`qituvchining o`ziga xos har doim ham zaruriy ko`rsatmalarni tanlash murakkab ekanligi aniqlandi.

Ko`rinib turibdiki, yoshlarda tarbiyalanganlik darajasini o`stirish uchun yaxlit umumiy madaniyatni Shakllantiruvchi metodika tarkib topmaguncha bu masala o`z yechimini topa olmaydi.

Ayrim hollarda ta'lim berishda asosiy urg'u bilim berishga qaratilishi va ayrim tarbiyaviy masalalar inobatga olinmayotganligining guvohi bo'ldik. Shu sababli bugungi kunda jamiyatimizning ma'naviy-ma'rifiy negizini takomillashtirish maqsadida taqdim qilinayotgan o'quv materiallarining g'oyaviy jihatdan yetuk bo'lishiga erishish zarur. Bunda yoshlarga tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish orqali umumiy madaniyat saviyasini o'stiradigan, zarur bo'lsa, xulqidagi nuqsonlarni bartaraf etuvchi tizim orqali ta'sir etish zarur...»

QUYIDAGI TOPSHIRIQLARGA IJODIY YONDASHING:

I.

- 1.«Xalqimizning o'tmishda yaratgan madaniy merosi» mavzusida esse yozing.
1. «Ma'rifatli va ma'naviyatli insonning asosiy fazilatları», «Shaxsning kamol topishida mustaqillikning ma'navi zaminlari», «Tarbiya va rivojlanishning o'zaro bogliqligi» mavzularidan biriga esse yozing.
2. Mahallada tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish uchun tavsiyalar ishlab chiqing.

II.

- A) "Umuminsoniy qadriyatlar" mavzusida kichik guruhlarda debat uyushtiring
- B) Mamlakatimizda xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar qaqida ma'lumot to'plang va ular asoida doklad tayyorlang.
- S) Buyuk mutafakkirlar va allomalarimizning asarlaridan, odob-axloqqa oid qarashlaridan foydalangan holda tarbiyaviy tadbir ishlanmasini tuzing.
- D) Mustaqil O'zbekiston respublikasi rivojlanishining ma'naviy, axloqiy negizlari to'grisidagi tushunchaga ega bo'lish, ijtimoiy-ma'naviy sohada tarbiyaga e'tiborning kuchayishi masalalarini tahlil qiling.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR va AXBOROT MANBALARI:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. -Toshkent, 1997
2. O'zbekiston Respublikasining Davlat ta'lim standartlari to'g'risidagi Nizom-
Toshkent: 2017 yil, fevral.
3. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini
birgalikda barpo etamiz. -Toshkent:O'zbekiston, 2016.-56 bet.
4. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt
taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.-Toshkent:o'zbekiston, 2017.-48 bet.
5. Abdullayeva Sh. A. Pedagogik diagnostika.-Toshkent: Fan va
texnologiyalar,2010,256 b.
6. Abdullayeva Sh.A., Choriyev R.K. Hamkorlik pedagogikasi.-
Toshkent:Komron-Press, 2016.-104 bet.
7. Weiner B, Theorien der Motivazion. Stuttgart: Klett ,2007.-196 p.
8. Ingenkamp Karlxayns. Pedagogischen diagnostik.-Berlin,1991, 240 p.
9. www.ziyonet.uz
10. www.edu.uz
11. www.pedagog.uz
12. www.wikipedia.ru

10- mavzu. O'QUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISHDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA

Bo'lajak kasbni tanlashda irsiyat va tabiiy layoqatning roli. Hozirgi davrda yoshlarning kasbga oid bilimlarini hayotda qo'llay olishlari uchun keng imkoniyat yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu vazifa ta'lim sifatini yuksak darajada ko'tarishni, puxta va bilimli raqobatbardosh mutaxassis tayyorlashni, boshqacha qilib aytganda, ta'lim va tarbiya tizimida tub sifat o'zgarishlarini sodir etishni talab qiladi. Shunday ekan, pedagogik diagnostika asosida tashkil qilingan ta'lim va tarbiya o'quvchi shaxsining "Men"ini yorqinroq namoyish etishga, qobiliyat va iqtidorini anglashga, uni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik diagnostika ta'lim jarayoni sifatini loyihalashtirish, unga erishish va qo'llab-quvvatlash hamda uni amalga oshirish yo'llarini o'rganadi, natijalarini tashxislaydi. Bu jarayonda ta'lim sifatini ta'minlash, zamonaviy yondashuvlarining asosiy negizi- turli xil boshqaruv, innovatsiya va axborot texnologiyalarini ta'limga joriy etish xam amalga oshiriladi. Bo'lajak kasbni tanlash uchun o'quvchilarni maktab davridanoq kasb egallashga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, ularning irsiy va kasb tanlashga bo'lgan hohishini o'rganish – zamonaviy pedagogik diagnostika metodlariga murojaaat etishni talab etadi. O'z kasbini sevgan inson ijodkorlikka intiladi, yangilik yaratishga qodir bo'ladi.

Germaniyaning «Ta'limni rivojlantirish yagona rejasi»da shunday deyiladi: «Pedagogik diagnostika tushunchasi pedagogika sohasidagi barcha jarayon va muammolarni yoritilishini, o'zlashtirishni va o'quv jarayoni samaradorligini oshirishni, ta'lim olish sohasidagi har bir kishining imkoniyatlarini aniqlash choralarini, ayniqsa, maktab ta'limi tizimida xohlagan kasbni va ta'limning uchinchi bosqichini tanlash choralarini nazarda tutadi».

Yoshlarning kasb-hunarga layoqatini o'rganish uchun ularning aqliy, jismoniy qobiliyatlarini bilish, malaka va ko'nikmalarini o'rganish lozim. Kasb tanlash – jiddiy va mas'uliyatli ishdir. O'z hayot yo'lini jiddiy suratda belgilab

olish – oson ish emas. Buning uchun uzoq vaqt, maxsus tayyorgarlik ko'rish talab etiladi. Yoshlarni mustaqil mehnat faoliyatiga puxta tayyorlash va ularning kasb-hunarini o'z qobiliyatlariga yarasha to'g'ri tanlashlariga erishish uchun maktab o'qituvchilarining pedagogik mahorati, bilim saviyasi, didaktik (shuningdek, akademik, tashkilotchilik, perseptiv va h.k.) qobiliyatlar yuksak bo'lishi, fan asoslarini turmush bilan bog'lab o'rganilishi, to'garak va qo'shimcha, yordamchi kurslar oqilona uyushtirilishi, maktablarda kasb-hunar to'g'risida ma'ruzalar o'qilishi, suhbatlar, munozaralar, mehnat faxriylari bilan uchrashuvlar, kasb-hunar fotoko'rgazmalari tashkil qilinishi zarur. Kasbga nisbatan qiziqishni vujudga keltirish o'qituvchining pedagogik faoliyati bilan bevosita bog'liqdir. Mehnat ta'limini turmush bilan bog'lash, uyg'unlashtirish, o'quvchilarning individual-tipologik, yosh davrlari xususiyatlari, texnik qobiliyatlari, intellektual darajalari va imkoniyatlarini hisobga olish ijobiy samara beradi. Chunki har bir kasb-hunar shaxsdan irodaviy zo'r berishni, aqliy jiddiylikni va sinovlarga bardosh bera oladigan yigit — qizlarnigina mazkur tanlangan kasbga nisbatan yaroqli bo'lishga undaydi. O'quvchini u yoki bu kasbga maqsadli yo'naltirishdan avval uning shaxsini o'rganish lozim. Buning uchun uni kuzatish (bevosita, bilvosita) o'quvchining maktabdagi, jamoat joylaridagi, oila va mehnatdagi amaliy harakatlarini tahlil qilish, so'rovnoma o'tkazish, suhbat, test, olish mumkin. Kasb tanlash faoliyatini oqilona tashkil etish uchun mamlakatimizda qaysi soha mutaxassislariga ehtiyoj mavjudligini nazarda tutish va shunga yarasha maktab o'quvchilarini ularning mayli, intilishi, qiziqishi, imkoniyati, aqliy va jismoniy qobiliyatlariga qarab, hamda u yoki bu kasbga yaroqliligini aniqlab, so'ng kasbga yo'llash lozim.

Kasbga yo'naltirishda turli kasblar, ularga qo'yiladigan talablar, bu kasbni qayerda egallashlari mumkinligi to'g'risida o'quvchilarga ma'lumot berish katta ahamiyatga ega. Kasb mahorati va insoniy tafakkurning rivojlanishi, fandagi mavjud muammolarni va ularni hal etish yo'llarini ko'ra bilish qobiliyati bularning hammasi muammoli – evristik saviyadir.

Shu o'rinda o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning nazariy va amaliy aspektlari mavjud, ular quyidagilarda o'z ifodasini topadi:

— kasbga yo'naltirishning nazariy aspekti kasb faoliyatining barcha tomonlari to'g'risidagi chuqur bilimlarning shakllanishi, shu bilimlarga tayangan holda ta'lim olishni, nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiiq etish va buning aksi bo'lgan amaliyotning nazariyaga ko'chirish yo'llarini o'rganishni nazarda tutadi.

Kasbga yo'naltirishning amaliy aspekti esa egallangan bilimlarni hayotiy faoliyatning ma'lum bir sohasida qo'llashni o'rganishdan iboratdir. Bu esa yoshlarni biror kasbni tanlashga ongli munosabatda bo'lishga tayyorlaydi. O'quvchilar kasblar to'g'risidagi ma'lumotlarni, bilimlarni faqat maktabda emas, balki ommaviy axborot vositalaridan, tanishlari yoki qarindoshlaridan ham bilib oladilar. Yuqoridagilarni hisobga olgan holda yoshlarni kasbga yo'naltirishda quyidagilarga e'tibor berish lozim bo'ladi:

— o'quvchilarning faolligi, havaslari, intilishlari, xohishlari, motivlari, euzu — niyatlari, xususan kasbga bo'lgan qiziqishlarini vaqtida aniqlash;

— o'quvchilarning individual tipologik xususiyatlari, yoshi va jinsini hisobga olgan holda ularning har birini oqilona kasbga yo'llash;

— kasb tanlash faoliyatini oqilona tashkil etish uchun yoshlarning aqliy va jismoniy qobiliyatlariga qarab, hamda u yoki bu kasbga yaroqligini aniqlab, so'ng kasbga yo'llash kerak;

— ota-onalar bilan mustahkam aloqa o'rnatish;

— kasbga yo'naltirish bo'yicha maslahatlar uyushtirish lozim bo'ladi.

O'quvchi - yoshlarni kasbga yo'naltirish — ularga kelajakda o'z kasblarini aniqlab olish uchun yordam ko'rsatishga qaratilgan ijtimoiy - iqtisodiy, psixologik, pedagogik, tibbiy-biologik va ishlab chiqarish — texnik tadbirlarning asoslangan tizimi hisoblanadi. Yoshlar mehnatining mazmuni mamlakat oldida turgan ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy vazifalar, viloyat va tumanlardagi kadrlarga bo'lgan ehtiyoj, o'quv yurtlarining ichki imkoniyatlari va talablari asosida belgilanadi. Kasb egallash istagi o'quvchilarda atrof muhit omillari va maktabda o'tkaziladigan kasb hunarga yo'naltiruvchi ishlar orqali shakllanadi.

Kasbiy motivatsiya o'zgaruvchan bo'lib, uning shakllanishi uzluksiz jarayon hisoblanadi va u ob'ektiv va sub'ektiv omillar ta'sirida kechadi. SHu sababli kasbiy

motivatsiyani ilk bosqichlarda aniqlab, zarurat tug'lsa, uni korreksiyalash maqsadga muvofiqdir. Kasbiy motivatsiya (moyillik) kasb tanlashga sabab bo'ladigan aniq rag'batlantiruvchi harakatdir. Shu sababli zamonaviy o'qituvchi tahsil oluvchilarda kasbiy motivatsiyani shakllantirishi, turli metodlar orqali ularda tanlangan kasbiga bo'lgan ishtiyoqni rivojlantirishga harakat qilishi va bu boradagi ilg'or metodikalardan xabardor bo'lishi talab etiladi.

KASBIY YO'NALGANLIKNI TASHXISLASH

(Xolland metodikasi asosida)

Amerikalik psixolog olim YA.Xolland taklifi bo'yicha muayyan kasblarni shartli ravishda 6 guruhga bo'lish mumkin (realistik, ijtimoiy, konvensial (shartli), tadbirkor, artistik tiplar). Bu metodika asosida yuqorida qayd qilingan tiplarni qay biri qay darajada shaxsda namoyon bo'lishini aniqlash mumkin. Mazkur metodika shaxs ruhiyatida qaysi bir yo'nalish ko'proq shakllangan bo'lsa, shu kasb uni o'ziga ko'proq jalb qilishini ifodalaydi.

Metodikani o'tkazish tartibi:

Metodika savolnomasini o'quvchilarga berishdan oldin, ularga quyidagi ko'rsatma beriladi: «Quyidagi juftlikda taklif etilgan - kasblardan o'zingiz uchun bitta yoqadigan kabni tanlang , yoki shartli ishoralar asosida «a» , «b» grafalar yonida «+» yohud «— » belgisini qo'ying.

Ikkala kasbdan bittasini tanlash shart

1.	a) quruvchi	b) loyiha tuzuvchi
2.	a) elektron texnik	b) sanitariya shifokori
3.	a) tokar (chilangar)	b) kotiba
4.	a) suratlash	b) do'kon mudiri
5.	a) arxitektor	b) dizayner
6.	a) faylasuf	b) psixiatr
7.	a) tilshunos	b) advokat
8.	a) ilmiy jurnal muharriri	b) badiiy jurnal tarjimoni
9.	a) pediatr	b) statist
10.	a) sport shifokori	b) feletonchi
11.	a) notarius	b) ta'minotchi
12.	a) parmalovchi	b) hajviy sur'at soluvchi rassom

13.	a) siyosiy arbob	b) yozuvchi
14.	a) bog'bon	b) meteorolog
15.	a) avtobus haydovchi	b) feldsher
16.	a) elektron uskunalar muhandisi	b) kotiba
17.	a) bo'yoqchi	b) yog'och yoki metal bo'yicha rassom
18.	a) biolog	b) ko'z shifokori
19.	a) teleoperator	b) rejissyor
20.	a) gidrolog	b) taftishchi
21.	a) zoolog	b) menejer
22.	a) matematik	b) me'mor
23.	a) bolalar xonasi noziri	b) hisobchi
24.	a) o'qituvchi	b) marketolog
25.	a) tarbiyachi	b) kulol
26.	a) iqtisodchi	b) muhandis
27.	a) yurist	b) iqtisodchi
28.	a) shifokor	b) dirijer
29.	a) radiooperator	b) fizik yadrochi
30.	a) sozlovchi	b) montajchi
31.	a) agronom	b) gidrolog
32.	a) bichuvchi	b) dekorator
33.	a) arxeolog	b) kompyuter muhandisi
34.	a) muzey xodimi	b) kardiolog
35.	a) olim	b) akter
36.	a) logoped	b) stenografist
37.	a) terapevt	b) diplomat
38.	a) hisobchi	b) rejissyor
39.	a) shoir	b) ruhshunos

Metodika natijalarini tahlil qilish uchun har bir o'quvchining javob varaqasi alohida ishlab chiqiladi. Buning uchun 6 yo'nalish bo'yicha berilgan maxsus kalitdan foydalaniladi. Har bir savolning javobi kalitda berilgan natija bilan to'g'ri kelsa 1 ball qo'shiladi va oxirida har bir yo'nalish bo'yicha umumiy ballar yig'indisi hisoblab chiqiladi. Eng ko'p ball to'plagan yo'nalish yetakchi hisoblanadi, bunda shu yo'nalish ballar yig'indisi 5 balldan kam bo'lmasligi kerak. Kalit:

Realistik tip	1a, 2a, 2a, 5a, 14a, 15a, 16a, 17a, 19a, 29a, 30a, 31a, 32a.
Aqliy tip	1b, 6a, 7a, 8a, 14b, 18a, 20a, 21a, 22a, 29b, 33a, 34a, 35a
Ijtimoiy tip	2b, 6b, 9a, 10a, 15b, 18b, 23a, 24a, 25a, 34b, 36a, 37a, 39b
Konvensial (shartli) tip	3b, 9b, 11a, 12a, 16b, 20b, 23b, 26a, 27a, 30b, 33b, 36b, 38a

Tadbirkor tip	4b, 7b, 11b, 13a, 19b, 21b, 24b, 26b, 28a, 31b, 35b, 37b, 38b
Artistik tip	4a, 5b, 8b, 10b, 12b, 13b, 17b, 22b, 25b, 27b, 28b, 32b, 39a

Tiplarning tahlili:

Realistik tip. Bunday tipdagi shaxs ko'proq konkret, ya'ni aniq ob'ektlar (narsalar, asbob uskunalar, hayvonlar, mashinalar) bilan shug'ullanishni afzal ko'radilar, konkret ob'ekt bilan shug'ullanish, chaqqonlik va aniqlikni yoqtiradi. Odamlar bilan muloqotda bo'lishni yoqtirmaganliklari sababli yuqori lavozimlarda ishlashni xush ko'rmaydi. Injener, mexanik, elektrik, agronom, bog'bon, haydovchi va shunga o'xshash kasblarni tanlaydi.

Intellektual tip. Bunday odamlar o'zining sezgir va boy xayoloti bilan boshqalardan ajralib turadi. Ular amaliy mashg'ulotlarni bajarishdan ko'ra, muammolarni nazariy hal qilish ustida o'ylashni yoqtiradilar. Mavhum kasblarni tanlashadi: biolog, botanik, astronom, fizik.

Ijtimoiy tip. Bunday odamlar muammoni yechishda ko'proq o'zlarining intellektual qobiliyatlaridan ko'ra shaxsiy hissiyot va tuyg'ularga asoslanadilar. Avtomat-mashina-avtomat tamoyili asosidagi faoliyatni yoqtirmaydilar. Ko'proq ta'lim va sog'liqni saqlash sohasiga qiziqadilar: shifokor, psixolog, o'qituvchi kasblarini tanlashlari mumkin, chunki ularda muloqotga kirishish, boshqaruv va san'atga ehtiyoj katta.

Konvensial (shartli) tip. Bunday insonlarda moslashish salohiyati juda past. Ularga past faollikni talab qiluvchi mashg'ulotlar va mutaxassisliklar hamda aniq tizimli faoliyatlar ko'proq yoqadi. Chunki bunday faoliyatlarda aniqlik va noaniqlik belgilab berilgan. Boshqaruv faoliyati qo'l kelmaydi, chunki bunday odamlar masalalarni hal qilishda ko'proq boshqalarning fikriga suyanadilar. Tavsiya etilgan kasblar iqtisod, hisobchi, kotiba va hokazo.

Tadbirkorlik tipi. Bunday tiplar yuqori lavozimlarda ishlashni yoqtiradilar, Ularga qo'l mehnati, diqqatni bir nuqtaga jalb etuvchi faoliyatlar yoqmaydi. Ular quyidagi kasblarni tanlaydilar: direktor, teleoperator, artist, diplomat, jurnalist. 6. ***Artistik (kreativlik) tip.*** Bunday insonlarda xayol va intuitsiya yaxshi rivojlangan. Ular hayotni murakkablashgan holda qabul qiladilar. "Erkaklashtirilgari" — sport,

avtota'mirlash kabi ishlar qiziqitirmaydi. Ular ijodiy xarakterdagi mashg'ulotlarni xush ko'radilar. YA'ni, musiqa, rassomchilik, adabiyot va shu kabi sohalarda yuqori natijalarga erishishlari mumkin.

KASBIY TAYYORGARLIK SO'ROVNOMASI.

Ta'rif: So'rovnomada o'quvchining o'z imkoniyatlari va alohida ko'nikmalaridan kelib chiqqan xolda kelajakdagi kasbiga (real) xaqiqiy munosabatini aks ettiruvchi ma'lumotlar kiritilgan. So'rovnomada tasvirlangan barcha faoliyat turlari insonni mehnat yoki o'qish faoliyatida uning tipik kasbiy tayyorligini 5ta kasbiy sohaga ajratadi: I.B.-"Inson va belgilar"; I.-T- "Inson va texnika"; I.-AT;- "Inson va atrof -tabiat"; I.-BO- "Inson va badiiy obraz"; I.I-"Inson -inson".

So'rovnoma bilan ishlash tartibi:

Javoblar blankidagi xar bir katak biron- bir tipdagi kasbga tegishli. Javoblar blankasida harflar bilan belgilangan qatorlar xar bir savolga berilgan uch xil javobni ko'rsatadi:

"a"- o'z ko'nikmalarini baholash

"b"- o'zini emotsional munosabatini baholash

v- o'zining kasbiy hohish -istaklarini baholash:

Yakunlovchi natijalarni ishlab chiqishdan oldin javoblar varaqasini etibor bilan ko'rib chiqish zarur. O'quvchi tomonidan o'z ko'nikmalarini baholash qatorida "0" bahosi uchrasa, uni natija hisoblarini ishlab chiqishda inobatga olmaslik shart. Masalan: "0-12-11" bu holatda 2-chi va 3-chi baholar ball hisoblashda inobatga olinmaydi.

Xar bir (shkala) qatordagi kasbiy sohaga oid ko'nikma va emotsional munosabat kasbiy hohish-istaklar ballar asosida hisoblab chiqiladi.

Kasblar tipi																			
I.B				I.T				I.AT				I.BO				I.I			
№	a	b	v	№	a	b	v	№	a	b	v	№	a	b	v	№	a	b	v
1				2				3				4				5			
6				7				8				9				10			
11				12				13				14				15			
16				17				18				19				20			
21				22				23				24				25			
26				27				28				29				30			
31				32				33				34				35			
36				37				38				39				40			
41				42				43				44				45			
46				47				48				49				50			
E				E				E				E				E			
E																			

I-B- “Inson va belgilar”

I-T- “Inson va texnika”

I-AT- “Inson va atrof muhit”

I-OB- “Inson- badiiy obraz”

I-I- “Inson –inson”

Eng ko'p ball to'plagan qatordagi kasbga qiziqish va moyillik ushbu guruxdagi kasbga motivatsiyani belgilaydi.

Kasbiy moyillikka diagnoz qo'yganda eng yuqori, o'rtacha va past ko'rsatgichlarni hisobga olish kerak.

Eng maqbul keladigan kasb sohasini (yoki bir necha sohani) tanlash bir necha kasbiy sohalarda to'plangan ballarni qiyoslash orqali kasbiy motivatsiya qatoridan aniqlanadi. Eng ko'p ball yig'ilgan kasbiy sohalarga etibor beriladi. Keyin xar-bir kasb sohasidagi uch qator bo'yicha yig'ilgan ballar qiyoslanadi. Eng ijobiy ko'rsatgich 2-chi 3-chi qatordagi ballar yig'indisini 1-chi qator ballariga mutanosib ekanligi bilan solishtiriladi. Masalan: 10-12-11. Agar ballar 3-8-12 bo'lsa, tanlangan sohaga oid o'quvchining ko'nikmalari yetarli emasligi aniqlanadi.

Keyin alohida savollar ko'rib chiqiladi bu savollarga javoblar quyidagi ballarda: 2-2-2; 2-2-1, 1-2-2; da ifodalanadi. Bundan ko'zlangan maqsad – birinchidan, o'quvchi tanlagan kasbiy sohani aniqlash. Masalan: Inson -belgilar tartibi sohasida harflar, so'zlar, matnlar bilan ishlash sohasi kiradi. Bulardan (filolog, tarixchi, muharrir va boshqalar) chet va xorijiy belgilar, matnlar (texnik, tarjimon, gid- tarjimon), matematik belgilar dasturchi, matematik, iqtisodchi va h.k. kasblarga munosiblikni ko'rsatsa, ikkinchidan, bu bir kasbiy sohadan keyingi sohaga o'tish oralig'ida joylashgan ma'lumotni aniqlashga qaratilgan. Masalan: matematika o'qituvchisi ("inson-inson") va "inson- belgilar" tartibi: modeler ("inson-badiy obraz", "inson va texnika" kasbiy sohalari oralig'i bo'lishi mumkin.

Javoblar natijasiga qarab, o'quvchining qaysi kasbiy sohaga motivatsiyasi kuchliligi aniqlanadi.

1- "Inson va belgilar" :

Siz hisob- kitob, chizmalar, sxemalar, malumotlarni tartibga solishni yoqtirasiz. Axborotlarni qayta ishlash: sonlar, formulalar, jadvallar, chizmalar, sxemalar, xaritalar, ona-tili va chet tillaridagi matnlarni ishlashga ishtiyoqingiz baland.

Bu soha egalaridan quyidagi professional qobiliyatlar: mantiqiy fikrlash, so'z va sonlarni eslab qolish xotirasining kuchliligi, uzoq vaqt mobaynida belgili materiallarga fikrni jamlay olish ko'nikmasiga ega bo'lish talab etiladi. Bu tipdagi insonlarga quyidagi kasb yo'nalishlari to'g'ri keladi: injener-dasturlovchi, iqtisodchi, hisobchi, quruvchi-muhandis, arxitektor, geodezist, konstruktor, muhandis-texnolog, mexanik-muhandis, sotsiolog, jurnalist, muharrir, tarjimon, lingvist, ish-yurituvchi.

2- "Inson va texnika".

Kasbiy soxangiz asosini fizika, kimyo, elektro-texnika kabi fanlar ifodalaydi. Agarda bu fanlar bo'yicha siz maktabda laboratoriya ishlarini bajarishni yoqtirgan bo'lsangiz, texnikaga oid narsalarni modellashtirishga, ularning tuzulishini tushunishga, kashfiyotlar yaratishga, yangiliklarni biron sohaga tatbiq qilishga, xar-xil mexanizm va apparatlarni tuzatish va ishlatishga moyilligingiz bo'lsa, u xolda siz

texnika sohasida faoliyat yuritishingiz mumkin. Chunki, ko'pgina kasblar hozirgi paytda texnikaga oid, jumladan: stanoklarda ishlash, transportni boshqarish, avtomatik sistemalarda ishlash, texnik uskunalarni tuzatish, ularni yaratish, montaj, texnik uskunalarni yig'ish, xar-xil detallarni ishlab chiqish, uskunalar bilan ishlash, ularni tuzatish va yo'naltirishga moslashgan. Buning uchun shaxsda quyidagi qobiliyatlar mavjud bo'lishi zarur: texnik va ijodiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lish, ijodiy tasavvumi rivojlantirishga moyillik, diqqatli, etiborli bo'lish, ko'rgan narsani xotirada saqlab qolish, xarakatlarning o'zaro muvofiqligini anglay olish va boshqalar.

Bu tipdagi insonlarga quyidagi kasb yo'nalishlari to'g'ri keladi: duradgor, mebel restavratori, arxitektor, chizmalar chizuvchi, quruvchi-muhandis, muhandis-mashinasoz, transport bo'yicha muhandis, konstruktor, muhandis-mexanik, payvandlash muhandisi, elektromexanik muhandis va boshqalar.

3- "Inson va atrof muhit"

Kasbiy qiziqishingiz va moyilligingiz flora va fauna (o'simliklar, hayvonlar) bilan ishlashga qaratilgan. Siz o'simliklar va hayvonlarni o'z hohishingiz bilan parvarish qilishni yoqtirasiz, ekologiyaga oid masalalarga etiborlisiz. Bu kasb sohasida faoliyat ko'rsatuvchilar quyidagi qobiliyatlarga ega bo'lishi talab etiladi: sezgirlik, tahliliy qobiliyat, tanqidiy fikrlash, zukkolik, oldindan tabiat obektlarining o'sishi, rivojlanishini bashorat qila olish, uzoq vaqt jismoniy va ruhiy zo'riqishlarga chidamlilik. Bu tipdagi insonlarga to'g'ri keladigan kasbiy yo'nalishlar: gidrobiolog, agroximik, o'rmonchilik, yilqichilik, asalarichilik, fermerlik, parandachilik, agronom, mikrobiolog, zootexnik va boshqalar.

4- "Inson- badiiy obraz":

Kasbiy sohangizga adabiyot, tasviriy sanat, musiqa, aktyorlik faoliyati kiradi. Siz insholar, maqolalar yozishni, o'z qo'lingiz bilan chiroyli nafis narsalarni yasashni, rasomchilik, grafikada asarlar yaratishni, yangi, "nou-xau" darajasidagi qiziqarli kiyim modellari va xona inter'erlarini yaratishni yaxshi ko'rasiz. Boshqalarga qaraganda oddiy narsada xam go'zallikni tez ilg'ay olasiz. Bu soha vakillari quyidagi

kasblarda muvaffaqiyat qozonishlari mumkin: rassom, arxitektor, dizayner, adabiyotshunos, yozuvchi, sanatsunos, filolog, jurnalist, modeler, zargar, musiqachi aktyor va h.k.

5- “Inson –inson”.

Kasbiy qiziqishingiz va moyilligingiz talim berish, tarbiyalash, raxbarlik qilish, odamlarga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq. Siz sabr, toqat, etibor bilan odamlarni eshitasiz, tushuntirasiz, ishontirasiz, nizolarni oldini olasiz, janjallarni bartaraf eta olasiz, qo'lingizdan kelganicha yordam bera olasiz. Sizga odamlar ichida bo'lish, ular bilan muloqot o'rnatish yoqadi.

Ushbu kasbiy faoliyat bilan shug'ullanishda quyidagi qobiliyatlar zarur: muloqatchanlik, kirishimlilik, verbal qobiliyat, odamlar bilan tez til topish, mexribonlik, o'ziga va o'zgalarga talabchanlik, empatiyaga moyillik.

Bu tipdagi insonga quyidagi yo'nalishdagi kasblar to'g'ri kelishi mumkin: pedagog, tarbiyachi psixolog, xamshira, murabbiy, kadrlar bo'yicha menejer, ofis-menejer, ijtimoiy pedagog, xizmat ko'rsatish sohasi xodimlari (sotuvchi, texnolog, sartarosh, ofitsiant va h.k.)

6- “Inson -belgi va inson –texnika”

Kasbiy qiziqishingiz va mohiyatingiz ikki kasbiy soxalar oralig'ida joylashgan. Bu tipdagi odamlarga quyidagi yo'nalishdagi kasblar to'g'ri kelishi mumkin: mashinasoz-muhandis, transport-muhandisi, quruvchi muhndisi, muhandis-mexanik, muhandis-dasturlovchi, muhandis- elektrik, muhandis-avtomatchi va h.k.

7- “Inson –inson va inson –belgi”

Kasbiy qiziqishingiz va layoqatingiz ikki sohadagi muammo yechimlarini topish, tartibga solish, tahlil qilish, axborot yig'ish, maslahat berish, tadbirlar uyushtirish, diskussiya o'tkazishga undaydi. Bu tipdagi insonlarga quyidagi kasblar yo'nalishi to'g'ri kelishi mumkin: matematika, fizika, kimyo, iqtisod, filologiya, tarix, sotsiologiya, tarjimonlik, moliyaviy menejerlik va h.k.

8- “Inson –belgi va - inson badiiy obraz”

Kasbiy qiziqish va layoqatingiz mazkur yo'nalishdagi sohalar oralig'ida joylashgan. Badiiy asarlar yozish, san'at va madaniyat sohalarida axborotlarni tartibga solish, original proyektlar yaratishga qodirsiz. Bu tipdagi insonlarga quyidagi yo'nalishdagi kasblar to'g'ri kelishi mumkin. dizayner, arxitektor, kompyuter grafikasi muhandisi, musiqiy redaktor, va boshqalar.

9- “Inson - texnika va inson badiiy obraz”

Kasbiy qiziqishingiz va layoqatingiz mazkur yo'nalishdagi sohalar oralig'ida joylashgan. Sizga texnik faoliyatga yo'naltirilgan mehnat bilan birga, o'z qo'lingiz bilan nafis narsa yasash, tugallangan badiiy asarlar yozish, yangi konstruksiyalar yaratish yoqadi.

Bu tipdagi insonlarga quyidagi yo'nalishdagi kasblar to'g'ri kelishi mumkin: arxitektura, konstruktorlik, quruvchi muhandis, tannakorlik, temirga badiiy ishlov beruvchi muhandis, tikuv sanoati texnologi.

10- “Inson – texnika va inson- inson”

Kasbiy qiziqishingiz va layoqatingiz mazkur yo'nalishdagi sohalar oralig'ida joylashgan bo'lsa sizning ko'nikmalaringiz texnik obektlarga yo'naltirilgan kasblarga qaratilgan va shu bilan birgalikda insonlarga rahbarlik qilishni hohlaysiz va buni bilasiz. Ushbu tipdagi odamlarga to'g'ri kelishi mumkin bo'lgan kasblar: mehnat o'qituvchisi, mashinasozlik bo'yicha muhandis- mexanik, elektrotexnika muhandisi, sanoat sohasi menedjeri, quruvchi muxandis.

11. “Inson- inson va inson badiiy obraz”.

Kasbiy qiziqishingiz va layoqatingiz mazkur yo'nalishdagi sohalar oralig'ida joylashgan. Siz jamoa bilan ishlashga, ularni o'qitishga qodirsiz, ijodiy tafakkuringizning cheki yo'q. Ushbu tipdagi odamlarga quyidagi yo'nalishdagi kasblar to'g'ri kelishi mumkin: jurnalist, diktor, rejissyor, prodyusser, xoreograf, aktyorlik ustasi o'qituvchisi, ko'rgazmalar tashkilotchisi, redaktor, rassom.

12- “Inson- inson va inson tabiat”.

Kasbiy qiziqishingiz va layoqatingiz mazkur yo'nalishdagi sohalar oralig'ida joylashgan. Bu soha egalari insonlar bilan doimiy muloqotda bo'lish, tabiatni sevishga qodir. Ushbu insonlarga quyidagi yo'nalishdagi kasblar to'g'ri kelishi mumkin: marksheyder, muhandis, ekolog, zoologik ko'rgazmalar tashkilotchisi, geografik ekspeditsiyalar rahbari, o'simlik va hayvonlar olami to'g'risidagi teleko'rsatuvlar boshlovchisi va h.k.

KASBIY MOTIVATSIYANI ANIQLASH METODIKASI

Ta'rif: Shaxsning kasbiy motivatsiyasini hamda guruhlarda kasbiy motivatsiyani o'rganish uchun turli metodikalar mavjud. Shulardan birini ko'rib chiqamiz.

O'smirlarga javoblar uchun blanka tarqatilib, bajarilishi lozim bo'lgan yo'riqnoma o'qiladi. Savolnomada tasdiq jumladan iborat har bittasi 3 ta turli ma'no bilan tugallangan gaplar mavjud. 3 variant javobdan faqat bitta to'g'ri kelgan javobni topib, javoblar blankasiga belgilash lozim. Diqqat qiling, har bitta tasdiq uchun 1 ta javob belgilangan bo'lishi kerak.

Javob berganda, lo'nda javobdan ko'ra ballarning jamlanmasi muximroq hisoblanadi.

SAVOLNOMA:

1.
 - a) Menga mehnatim zoye ketmaydigan ishni bajarish yoqadi (1 ball);
 - b) Oldimga quyilgan maqsadlarimga erishish uchun yangi bilim olish yoqadi(2 ball);
 - v) Menga xamma ishlarni iloji boricha yaxshi bajarish yoqadi, chunki bu hayotimda asqotadi(3 ball).
2.
 - a) O'ylaymanki, berilgan topshiriqlarni iloji boricha yaxshi bajarish kerak, chunki bu hayotimda asqotadi(2 ball);

b) Uylaymanki, bajargan ishlar bilan atrofda qilargalarga egulik keltirish kerak, chunki ulardan ham shu yaxshilik qaytadi(3ball);

v) Qanday qilib bo'lsa xam, qo'yilgan maqsadlarga erishish lozim, deb o'ylayman(1 ball).

3.

a) Kelajak hayotim uchun yangi bilim olishim zarur(2 ball);

b) Agar bajarayotgan ishimni kimdir baholasa, uni yaxshi uddalashga harakat qilaman(1 ball);

v) Har qanday ishni yaxshi bajarishni istayman, chunki bundan atrofda qilargalar xursand bo'ladi(3 ball).

4.

a) Asosiy va sevimli ish, bu atrofda qilargalarga foyda keltiradigan ish, asosiy muhim va yoqimlidir(3 ball);

b) Hayotda xamma narsada kuch sinab ko'rish kerak, deb hisoblayman(1 ball);

v) Hayotda eng muhimi – doim yangi bilimlarga intilish, deb hisoblayman(1 ball).

5.

a) Har qanday ishni men yaxshi bajara olganday qilsam ko'nglim ko'tariladi(1 ball);

b) Mehnatim atrofda qilargalarga foyda keltirsa, kunglim ko'tariladi, chunki bu har qanday ishda muhim hisoblanadi(3 ball);

v) Ishlash doim yoqimli bo'lganligi uchun, har qanday ishni bajarishdan ko'nglim ko'tariladi(2 ball).

6.

a) YAngi bilim olish jarayoni meni jalb etadi(1 ball);

b) Qo'limdan kelgan barcha ishni bajarish meni jalb etadi(1 ball);

v) Atrofda qilargalarga foyda keltiradigan ish jarayoni meni jalb etadi(2 ball).

7.

a) Har qanday muhim va mas'ul ish qiziqarli bo'lishiga ishonchim komil(1 ball);

b) Har qanday ish qiziqarli bo'lishiga ishonchim komil, agarda u menga foyda keltiradigan bo'lsa(1 ball);

v) Har qanday ish qiziqarli bo'lishiga ishonchim komil, agar uni ustalik bilan bajara olsam(2 ball).

8.

- a) Menga o'z ishimning ustasi bo'lish yoqadi(3 ball);
- b) Menga biror ishni kattalar yordamisiz bajarish yoqadi(2 ball);
- v) Menga doim yangi narsa o'rganish yoqadi(1 ball).

9.

- a) O'qish menga qiziqarli(2 ball);
- b) Atrofdagilarga seziladigan ishlarni qilish menga qiziqarli(1 ball);
- v) Menga mehnat qilish qiziqarli(1 ball).

10.

- a) O'ylaymanki, bajargan ishlarimning natijalari atrofdagilarga sezilsa yaxshi bo'lardi(1 ball);
- b) O'ylaymanki, har qanday ishda muhimi natijadir(2 ball);
- v) O'ylaymanki, hohlagan ishlarni mustaqil qilish uchun tezkor kerakli bilimlarni olish lozim(2 ball).

11.

- a) Men fakat o'zimga yoqadigan ishlar bilan shug'ullanishni hohlar edim(1 ball);
- b) Men har qanday ishni qo'limdan kelgancha, yaxshi bajarishni hohlayman, chunki shu yo'l bilan haqiqatga yaqinlashsa bo'ladi(1 ball);
- v) Mening ishim atrofdagilarga foyda keltirishini hohlayman, chunki bu mening kelajak hayotimda yordam beradi(3ball).

12.

- a) Ko'pchilikning qo'lidan kelmaydigan ishni qoyilmaqom qilib quyish men uchun qiziqarli(2 ball);
- b) Avval qilolmaydigan ishimni o'rganish men uchun qiziqarli(2 ball);
- v) O'ziga diqqatni jalb etadigan ishlarni bajarish men uchun qiziqarli(1 ball).

13.

- a) Men hamma qadrlaydigan ishni bajarishni yaxshi ko'raman(1 ball);
- b) Menga xalaqit berishmasa, barcha ishlarni bajarishni yaxshi ko'raman(1 ball);

v) Bajarishim lozim bo'lgan ishim borligini yaxshi ko'raman(3 ball).

14.

a) Men turli ishlarni bajarishni hohlayman, chunki menga natijalari qiziqarli (2 ball);

b) Men foyda keltiradigan ishni bajarishni hohlayman(1 ball);

v) Menga yoqadigan ishni bajarishni hohlayman (2 ball)

15.

a) Har qanday ishda eng qizig'i uning bajarilish jarayoni, deb hisoblayman (1 ball);

b) Har qanday ishda eng qizig'i uning natijasi, deb hisoblayman(2 ball);

v) Har qanday ishda eng qizig'i, boshqa odamlarga uning qanchalik muhimligi deb hisoblayman(2 ball).

16.

a) Menga kelajakda kerak bo'ladigan barcha narsalarni o'rganish yoqadi(2 ball);

b) Menga kerak bo'lsayam, bo'lmasayam yangi bilimlarni olish yoqadi(1 ball);

v) Menga o'kish jarayonining o'zi yoqadi (1 ball).

17.

a) Meni o'qishdan so'ng ochiladigan manzara qiziqtiradi(0 ball);

b) Meni o'qishdan so'ng kerakli odam bo'lishim qiziqtiradi(2 ball);

v) O'qishni menga foydaliligi qiziqtiradi(2 ball).

18.

a) O'rgangan narsam menga doim kerak bo'lishiga ishonchim komil(2 ball);

b) Menga o'qish doim yoqishiga ishonchim komil(1 ball);

v) O'qishdan so'ng kerakli odam bo'lishimga ishonchim komil(3 ball).

19.

a) Ishimning natijasi atrofdaogilarga ko'rinishi menga yoqadi(1ball);

b) O'z ishimni ustalik bilan bajarish menga yoqadi(2ball);

v) O'z ishimni boshqalar bajara olmaydigan darajada yaxshi bajarish menga yoqadi(1 ball).

20.

a) Topshirilgan vazifani sifatli bajarish men uchun qiziqarli(2 ball);

b) Atrofdagilar sezadigan ishni bajarish men uchun qiziqarli(0 ball);

v) Ishxonada nima bilan bandligimni xamma bilishi men uchun qadrlidir(1 ball).

Kalit: Savolnomada keltirilgan javoblar yonidagi ko'rsatilgan ballar tashxis qo'yuvchi uchun mo'ljallangan. Savolnoma tarqatilganda tashxislanuvchilarga har bir javob uchun mo'ljallangan ball ko'rsatilmaydi. So'rovnomada oxirida ballar jamlanadi. Yig'ilgan ballar jamlanmasi 40 dan yuqori bo'lganda o'quvchining kasbiy moyilligi va motivatsiyasi kuchliligidan dalolat beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR va AXBOROT MANBALARI:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. -Toshkent, 1997.
2. O'zbekiston Respublikasining Davlat ta'lim standartlari to'g'risidagi Nizom-Toshkent: 2017 yil, fevral.
3. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent:O'zbekiston, 2016.-56 bet.
4. Mirziyoev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.-Toshkent:o'zbekiston, 2017.-48 bet.
5. Abdullayeva Sh. A. Pedagogik diagnostika.-Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2010,256 b.
6. Abdullayeva Sh.A., Choriyev R.K. Hamkorlik pedagogikasi.- Toshkent:Komron-Press, 2016.-104 bet.
7. Weiner B, Theorien der Motivazion. Stuttgart: Klett ,2007.-196 p.
8. Ingenkamp Karlxayns. Pedagogischen diagnostik. -Berlin,1991, 240 p.
9. www.ziyonet.uz
10. www.edu.uz
11. www.pedagog.uz
12. www.wikipedia.ru

11- mavzu. SINF (GURUH) JAMOASINING TARBIYAVIY IMKONIYATLARINI TASHXIS ETISH

Sinf (guruh) jamoasining “tarbiyaviy imkoniyatlari” tushunchasining mohiyati.

Sinf jamoasi faqat o'quv faoliyati birligi bo'libgina qolmasdan, balki o'quvchilarga tarbiya berishni tashkil etishning muhim jamoa shakli hamdir. Z. Qo'zievning fikricha «jamoaga qo'yilgan umumiy talablarga ko'ra jamoa a'zolari quyidagilardan qoniqish hosil qilishlari kerak: o'zaro munosabatlardan; o'qish va mehnat jarayonidan; rahbarlikdan; uyushqoqlikdan; ongli intizomdan; oqilona va foydali faoliyatdan; xotirjamlikdan; o'z qadr-qimmatini saqlashdan; jamoa bilan faxrlanishdan; himoyalanganlikdan.

Jamoa a'zolariga:

- ixtiyoriylik;
- demokratik faoliyat;
- so'z erkinligi;
- tashabbuskorlik;
- mastaqillik;
- faollik;
- ijodiy faoliyat ko'rsatishlari uchun imkoniyat yaratilishi kerak»⁶.

O'quvchilar jamoalarini tuzish guruhlarda, sinflarda turli farqlar bilan amalga oshiriladi. Shuning uchun barcha sinflar uchun bir xildagi yo'l-yo'riqlarni belgilab bo'lmaydi. Ayniqsa, boshlang'ich, V va IX sinflarda o'quvchilar jamoasini tashkil etish va jipslashtirish katta qiyinchiliklar tug'diradi. Bu sinflarda ko'pincha o'quvchilar tarkibi mutloq yangi yoki qisman o'zgaradi. Shuning uchun o'quvchilar jamoasini yangidan tuzishga to'g'ri keladi.

Qo'ziev Z. Sinf raxbari ishini tashkil etish va rejalashtirish. Toshkent, 1997, 49- bet.

VI-VII sinflarda o'quvchilar faollari kengayib boradi. Ular ko'proq jamoatchilik ishlarida qatnashadilar, o'zlarining axloqiy tajribalarini boyitadilar, mehnat qilish malakalari va ko'n ikmalarini rivojlantiradilar.

Sinf rahbari quyi va o'rta sinflarda bu ishlarni amalga oshirishda bolalar va o'smirlar uyushmasiga, yuqori sinflarda «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati yordamiga tayanadi. «... Ijtimoiy munosabatlarga kirishuvchi va ijtimoiy taraqqiyotda faol qatnashuvchi odamgina shaxs deb ataladi»⁷, - deb ta'kidlaydi L.S. Rubinshteyn.

Zigmund Freyd o'z asarlarida bayon qilgan nazariyaga ko'ra, bola agar atrof-muhitning talablari va ong ostidagi qudratli mayllarni muvozanatda ushlab tura olsagina, mustaqil mavjudotga aylanadi. Bizning o'zimizni anglashga bo'lgan qobiliyatimiz ongsizlik xurujlarini bosish yo'li bilan rivojlanadi.

J.G. Mid fikriga ko'ra bola boshqalar uning o'ziga nisbatan o'zlarini qanday tutayotganliklarini ko'rib, o'zini aloqida mavjudot sifatida anglay boshlaydi. Keyinroq, o'yinlarda qatnashib, o'yin qoidalarini o'rganib bola «umumlashtirilgan o'zga»- umumiy qadriyatlar va madaniy me'yorlarni tushuna boshlaydi.

Jan Pijae bolaning dunyoni ongli idrok etish qobiliyatining rivojlanishida bir nechta asosiy bosqichlarni ajratib ko'rsatadi. Har bir bosqich yangi bilish qobiliyatlarini o'zlashtirish bilan tavsiflanadi va oldingi bosqichning muvaffaqiyatligiga bog'liq bo'ladi. Pijae fikriga ko'ra, kognitiv rivojlanishning bu bosqichlari ijtimoiylashuvning umumiy xususiyatlari hisoblanadi.

«Ijtimoiylashuv- bu chaqaloqning boshqa odamlar bilan muloqatga kirishish orqali o'zini anglaydigan, o'zi tug'ilgan madaniyatni tushunadigan aqlli mavjudotga aylanish jarayoni»⁸.

Ijtimoiylashuv agentlari- bu eng muhim ijtimoiylashuv jarayonlari yuz beradigan tuzilmaviy guruqlardir. Barcha madaniyatlarda bola ijtimoiylashuvining asosiy agenti oila qisoblanadi. Bundan tashqari, tengdoshlar guruqlari, maktab, ommaviy axborot vositalari ham ijtimoiylashuv agentlaridir.

Рубинштейн Л.С. Психология. - Москва: Сентябрь, 2010 - С. 147.
Etoni Giddens. Sosiologiya. - Toshkent: "Sharq". 2002. 111- bet.

Shuni ta'kidlash joizki, ijtimoiylashuvda jamoaning o'rni beqiyosdir. «Jamoat ijtimoiy-foydali ahamiyat kasb etuvchi umumiy maqsad va birgalikdagi faoliyat uchun jipslashgan o'quvchilar birlashmasidir»⁹

Sinf jamoasini jipslashtirish yo'llari: jamoatchilik topshirig'i berish; sinf faollarini to'g'ri tanlash; o'quvchilarni istiqbolga chorlash;

4. Sinfda ijobiy an'analarni qaror toptirish; o'quvchilarga yagana talablar qo'yishdan iborat.

Sinf (guruh) jamoasining tarbiyaviy imkoniyatlarini tashxis etish metodikasi. Jamoatchilik topshirig'i. Jamoat bo'lib ishlash, amaliy faoliyat ko'rsatish sinf jamoasini jipslashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu faoliyat sinf jamoasi hayotini mazmundor va qiziqarli qiladi. Sinfdagi barcha o'quvchilarga, qatto qoloq, intizom bo'sh o'quvchilarga ham jamoat topshirig'i berish kerak. Bu bolalarni meqnatsevarlik, tejamkorlik va tartib-intizomga o'rgatadi.

Sinfdagi faollarni aniqlash. Sinf raqbari dastlabki kunlardan o'quvchilarni jamoat topshiriqlari orqali kuzatib boradi. Ular ichidan faol bolalarni tanlab oladi. Shunday ongli, tashabbuskor, tashkilotchi, a'lochi o'quvchilardan sinf faollarini saylaydi.

Jamoat ishini faqat faollar zimmasiga emas, balki barcha o'quvchilar orasida taqsimlash maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarni istiqbolga chorlash. Istiqbol - bu yorqin qiziqarli va quvonchli voqealar manzilidir. Sinfda yorqin va jozibador istiqbollarning bo'lmashligi, bu jamoada bir xillik va zerikarli qo'llatlarni keltirib chiqaradi.

Istiqbol odatda, oddiy kundalik ishlar: sinf xonasini jiqlash, kutubxona tashkil etish, musobaqalarga tayyorlanishdan boshlanib, sayr-tomoshalarga chiqish, kino, teatrlarga jamoat bo'lib borish orqali davom ettiriladi. So'ngra murakkabroq istiqbolli vazifalar qo'yiladi: kecha tayyorlash, dramatik to'garak tashkil qilish, olimpiadalarda qatnashish, sovrinlarni («Zulfiya», «Nihol» kabi) qo'lga kiritish uchun harakat qilish kabi.

«An'ana» asli arabcha soʻz boʻlib, uzoq zamonlardan beri avloddan-avlodga, otalardan bolalarga oʻtib davom etib kelayotgan urf-odatlar, axloq mezonlari, qarashlar va shu kabilardir»¹⁰. Bu jamoa hayotiga mustaqkam oʻrnatib qolgan ijobiy tajribalardir. Turli bayramlarni nishonlash, ijodiy koʻriklar tashkil etish, maktabni bitirganlar bilan uchrashuvlar, tugʻilgan kunlarni muborakbod etish kabi anʼanalar boʻlishi mumkin.

Har qanday anʼana sinf oʻqituvchilari va ota-onalar nazaridan chetda qolmasligi kerak. Ular qoʻllab-quvvatlagan taqdirdagina bu boqiy anʼanaga aylanadi. Yaxshi anʼana sinf jamoasining jipslashuviga koʻmaklashadi.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR VA TOPSHIRIQLAR

TESTLAR:

1. Tarbiya – bu...

A) Insonni oʻz-oʻzini taraqqiy ettirish jarayoni

*B) uzoq muddatli, koʻp xususiyatli, tarbiyalovchi va tarbiyalanuvchi oʻrtasidagi qoʻshaloq jarayon boʻlib, bunda tarbiyalanuvchida muayyan sifatlar, koʻnikmalar shakllantiriladi va rivojlantiriladi

S) Murakkab vazifalarni hal qilish, qaror qabul qilish, bilim va koʻnikmalarni shakllantirish jarayoni

D) Muhim belgi va sifatarni tarkib toptirish jarayoni

E) Barcha javoblar toʻgʻri

2. Tarbiya qaysi faoliyat maxsuli xisoblanadi?

a) mehnat;

b) oʻqish;

c) koʻnikma;

d) malaka;

e) tajriba;

3. Tarbiya turlari to'g'ri ko'rsatilgan qatorni belgilang:

A) Jismoniy, estetik, valeologik, diskriptiv

*B) Axloqiy, jismoniy, estetik, iqtisodiy, ekologik va boshqalar

S) Estetik, axloqiy, biologik, mehnat tarbiyasi

D) valeologik, fiziologik, ruhiy va boshqalar

E) Genetik, irsiy, biologik, ijtimoiy

4. "Al-hosil, bizlar uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo xalokat, yo saodat-yo falokat masalasidir..." degan so'zlarning muallifi kim?

a) Fitrat;

b) Bexbudi;

c) Abdulla Avloniy;

d) Sadriddin Ayniy;

e) Abdulla Qodiriy

5. Insonning shaxs sifatida kamol topishida qaysi omillar muhim ahamiyat kasb etadi?

A) Ijtimoiy, jismoniy

*B) ijtimoiy, biologik, ruhiy omillar

S) dunyoqarash, genetik

D) Irsiyat, ijtimoiy

E) Biologik, egotsentrik

6. Jamiyat mafkurasi nima?

a) Inson manfaatlarini ifoda etuvchi, bexatar, tinch-totuv, farovon turmushga yo'llovchi manba;

b) Muqaddas an'analarimizni anglash;

c) Xilma-xil fikrlar va g'oyalarni bir bayroq ostiga birlashtirish;

d) Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash;

e) Fikrlar xilma-xilligi va hurfikirlik.

7. Milliy mafkura vositasida nimaga erishiladi?

- a) el-yurt birlashadi;
- b) iqtisodiyot rivojiga erishiladi;
- c) ma'rifatga erishiladi;
- d) barqarorlikka erishiladi;
- e) a,v,s,d.

8. Komil inson g'oyasi- bu...

a) komil inson g'oyasi – odamzotga xos yuksak ma'naviy va jismoniy mukammallikni o'zida mujassam etgan, uni ezgulikka undaydigan olijanob g'oya;

b) komillik – mehr – muruvvat, adolat, to'g'rlilik, vijdon, or-nomus, iroda, tadbirkorlik, matonat kabi asl insoniy xislat va fazilatlarining majmuidir;

c) komil inson g'oyasi azaldan xalqimizning ezgu orzusi, millat ma'anaviyatining uzviy qismi bo'lib kelgan;

d) komil inson – qullik, mutelik, boqimandalikdan butunlay xolos bo'lgan, o'z maslagi, vatani, xalqi manfaatlariga yot, zarali g'oyalarni tarqatayotgan kimsalar ortidan ko'r-ko'rona ergashib ketavermaydigan, ogoh va faol insondir;

e) Barcha javoblar to'g'ri.

9. Tarbiya qaysi faoliyat maxsuli xisoblanadi?

- a) mehnat;
- b) o'qish;
- c) ko'nikma;
- d) malaka;
- *e) tajriba;

TOPSHIRIQA IJODIY YONDASHING:

1. Ommaviy axborot vositalari, Internet tarmog'i orqali mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy sohlarda islohotlar haqidagi ma'lumotlarni to'plang va ularni tahlil qiling.
2. Ta'lim - O'zbekiston xalqi ma'naviyatining yaratuvchisi sifatida ekanligini ommaviy axborot vositalari, Internet tarmog'i orqali olingan ma'lumotlar asosida tahlil qiling. Mamlakatimizda shaxsning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilayotganligini hayotiy misollar bilan asoslab bering.
3. "Ta'lim to'grisidagi"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da «tarbiya» kategoriyasiga berilgan ma'lumotlarni to'plang va taqlil eting.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR:

- Tarbiya jarayonida tarbiya tamoyillarining ahamiyati qanday?
- «Tarbiyaning maqsadga qaratilgan bo'lishi» deganda nimani tushunasi?
- Tarbiyada insonparvarlik va demokratiya tamoyilining hozirgi kundagi ahamiyati qanday?
- Tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligini ta'minlash nima uchun zarur deb o'ylaysiz?
- Ijtimoiy ongning shakllantiruvchi usullarga nimalar kiradi?
- Tarbiyada rag'batlantirish va jazolash usullariga qo'yilgan talablar to'grisidagi fikr bildiring.
- Individ, shaxs va jamoa tushunchalarini qanday tushunasiz?
- Jamoaga qanday talablar qo'yiladi?
- Sinf jamoasini jipslashtirish va shakllantirish yo'llari nimalardan iborat, deb o'ylaysiz? Bunda sinf raqbarining o'rnini qanday?
- Jamoa bola tarbiyasiga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkin?
- Sinf raqbari O'quvchini va sinf jamoasini qanday yo'llar bilan o'rganishi mumkin?

TOPSHIRIQLAR:

1. «Bola tarbiyasiga jamoaning ta'siri» va «Jamoaga bolaning ta'siri» mavzularida munozara va debat uyushtiring. ikki guruqqa bo'limib, birinchi guruh jamoaning bolaga (shaxsga) ta'sirini, ikkinchi guruq shaxsning(bolaning) jamoaga ta'sirini yoritib o'zaro munozara uyushtiring. Bunda Har guruq o'z qarashlari va g'oyalari hayotiy misollar bilan asoslab berishga harakat qilishi lozim.

Munozarada quyidagi ma'lumotlarga tayanishni unutmang. Jamoaning bola tarbiyasiga ta'sir ko'rsatish shakl va uslublari quyidagilar:

1. Jamoaning jamoat fikriga tayanishi.
2. O'quvchilar jamoasida tanqid va o'z-o'zini, tanqidni rivojlantirish.
3. O'quvchilarning sinf majlisi.
4. Sinf devoriy gazetasi.
5. -Makro va -mikro guruqda liderning o'imi.

1. «Men rahbar bo'lganimda. . .» mavzusida 5 minutlik esse yozing.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR va AXBOROT MANBALARI:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. -Toshkent, 1997.
2. O'zbekiston Respublikasining Davlat ta'lim standartlari to'g'risidagi Nizom-Toshkent: 2017 yil, fevral.
3. Mirziyoev S.H.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariiga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. -Toshkent:O'zbekiston, 20017.-104 bet.
4. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent:O'zbekiston, 2016.-56 bet.

5. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.-Toshkent:o'zbekiston, 2017.-48 bet.
6. Abdullayeva Sh. A. Pedagogik diagnostika.-Toshkent: Fan va texnologiyalar,2010,256 b.
7. Abdullayeva Sh.A., Choriyev R.K. Hamkorlik pedagogikasi.-Toshkent:Komron-Press, 2016.-104 bet.
8. Weiner B, Theorien der Motivazion. Stuttgart: Klett ,2007.-196 p.
9. Ingenkamp Karlxayns. Pedagogichen diagnostik.-Berlin,1991, 240 p.
- 10.G'oziyev E. Yosh davrlari psixologiyasi. –Toshkent: O'qituvchi, 2008. Uchinchi nashr.-282 bet.
11. www.ziyonet.uz
12. www.edu.uz
13. www.pedagog.uz
14. www.wikipedia.ru

12- mavzu. OILANING TARBIYAVIY IMKONIYATLARINI TASHXIS

ETISH

Oilaning "tarbiyaviy potentsiali" tushunchasining mohiyati. Oila jamiyatning boshlang'ich ijtimoiy bo'g'inidir. U o'zida oila a'zolarining ehtiyojlari, qiziqishlari, mayllari, tarbiyasi va boshqa ijtimoiy faoliyat turlarini aks ettiradi. Ota-onalarning bola shaxsiga ilmiydunyovarash asoslari, ma'naviy-axloqiy, nafosat, mehnat va boshqa ijtimoiy omillarni shakllantirish maqsadida tizimli ta'sir ko'rsatish jarayoniga oilaviy tarbiya deyiladi.

Oilalar respublikamiz shahar va qishloqlarining yagona ijtimoiy-iqtisodiy umumiyliги asosida rivojlanadi. Ayni paytda oilaviy hayot va oilaviy tarbiya o'zining milliy xususiyatlariga ham egadir. Pedagogik tashxislashda oila tarbiyasi o'z milliy va demografik xususiyatlari bilan bir-biridan farqlanishini hisobga olish zarur. Oilaviy tarbiyada oilaning moddiy farovonligi, madaniy-ma'naviy saviyasi, osoyishtaligi, oila a'zolarining soni, tarkibi alohida ahamiyat kasb etadi.

Pedagogika va psixologiya fanlarida ota-onalar bilan ish olib borishga doir turli hil yondaShuvlar mavjud. Shulardan K. Leongard, Myunstenberg, Dembo-RubinShteyn, ye. Klimov, I. Grebennikov, A.Q. Munavvarov, O. Musurmonovalar tomonidan yosh va pedagogik psixologiyaga asoslangan holda yaratilgan ma'rifiy-axborotli yondoshuvlardir. Bu yondashuvlarning mazmuni va mohiyatidan kelib chiqqan holda ota-onalarga uzluksiz va ma'lum tizim asosida yordam berish maqsadida oila uchun ommaviy ta'lim dasturlari ham ishlab chiqilgan. Bu dasturlar asosida oilaning bola tarbiyasidagi rolini faollaShtirishga muvaffaq bo'linmoqda.

Ma'lumki, aniq manzilga qaratilgan har qanday faoliyat o'z samarasini beradi, shuning uchun muayyan ijtimoiy pedagogik yordamga muhtoj oilalarni ijtimoiy pedagogik tashxis asosida aniqlab, ularga real yordam ko'rsatish, ya'ni oilada valeologik sog'lom turmush tarzini shakllantirish va bolalarga to'g'ri tarbiya berish maqsadga muvofiqdir. Oila tarbiyasida aynan oila tashxisi muhim ahamiyat kasb etadi.

Har bir oilaning ehtiyojlarini inobatga olgan holda ularga ijtimoiy pedagogik yordam berishda maxsus amaliy ishlar (spetspraktikumlar) muhim ahamiyatga ega.

Oiladaga sog'lom muhitni tashxis etish. Oilada sog'lom turmush tarzini saqlashga doir-ota-onalarning pedagogik-psixologik tayyorgarligiga bo'lgan ehtiyojni tashxis etish bo'yicha maxsus amaliy ish quyidagicha amalga oshiriladi:

-maqsadni belgilash, ya'ni oiladagi erishilgan yutuqlarni aniqlab, ularga suyangan holda ota-onalarning yana qanday imkoniyatlarga ega ekanliklarini hamda qanday yordamga muhtoj ekanligini belgilash;

-harakatlar algoritmi, ya'ni ota-onalar orasida oila tashxisini o'rnatishga doir anketalar tarqatish, ularga javoblar olish, tahlil etish, ularning tavsifiga ko'ra ota-onalarni kichik guruhlariga ajratish va tashxis natijalari bilan tanishtirish kabi faoliyatdir;

-tashxis asosida pedagogik konsiliumlarni tashkil etish, psixologik xizmatni amalga oshirish rejalarini tuzish ishlari amalga oshiriladi.

Oila diagnostikasini amalga oshirishda oila va oilaviy munosabatlarning psixologik holatini, muhitni o'rganishga doir

»Oilada pedagogik muhitni aniqlash«, «Tipik oilaviy hayot», «To'g'ellanmagan jumalar», «Oilaning kinetik rasmi» nomli mashhur metodikalardan foydalanish mumkin.

Oilaviy tarbiyaning o'ziga xosligi shundaki, u bolalarga ota-ona, qon-qardoshlik, avlod-ajdod hislatlarini uzatadi, uning davomiyligini saqlaydi, farzandni shaxs sifatida shakllantiradi, hayotga tayyorlaydi.

«Oilaviy tarbiya doimo o'zining murakkab va ko'p qirraliligi, ajoyib va serjiloligi bilan ajralib turadi»¹¹, deb ta'kidlaydi A. Munavvarov. Har bir oila o'ziga xos bir olam, olam ichidagi va shu bilan birga olamga sig'magan olam, u tarbiya ishida o'ziga xos, takrorlanmas xususiyatlarni o'zida namoyon qiladi. Ana shuning uchun ham oilaviy tarbiyaning hammaga ma'qul tushadigan yo'l-yo'riqlari mavjud emas.

Munavvarov A. Oila pedagogikasi. Toshkent: Ukituvchi, 1994, 54-b.

Tashxislash jarayonida jamiyatning asosiy bo'g'ini bo'lmish-oilarning vazifalarini ham inobatga olish lozim. Bunda oilaning asosiy vazifalari, funksiyalari quyidagilardan iborat ekanligini qayd etib o'tish joiz (9-rasm):

9-rasm. Oila funksiyalari

Bola maktabga kelguncha oilada tarbiyalanadi. Oila bolaning dunyoqarashi, xulqi va didiga ta'sir ko'rsatishi tabiiy xoldir. Ota-onalarning bolalarni tarbiyalashdagi eng birinchi vazifalari bolalarning sog'ligini saqlashdir. Buning uchun bola to'yib ovqatlanishi, gigiyena talablariga rioya etishi lozim bo'ladi. Ota-onalar o'zlarining mehnat faoliyatlari, xulq-atvorlari bilan ham bolaga namuna bo'lishlari shart. O'zaro oilaviy jamoada yaxshi iborali so'zlashuvni tashkil etish lozim.

Ota-onalar bolalarining maktab-o'quv vazifalarini yaxshi bajarilishini ta'minlash uchun quyidagilarga rioya qilsalar maqsadga muvofiqdir:

- bolalarning darsga kech qolishlariga va sababsiz dars qoldirishlariga yo'l qo'ymaslik;
- bolalarning mashg'uloti uchun uyda unga qulay sharoit yaratish;
- bolalarning uy vazifalariga halollik bilan qarashga o'rgatish, bolalarning g'ayrat va chidamliligini oshirish;
- bolalarni vijdonli va rostgo'y bo'lishga, mustaqil ishlarga o'rgatish.

O'zbek xalqining milliy xususiyatlari : axloqiylik, o'z-o'zini anglash, milliy tuyg'u, milliy madaniyat, milliy kiyinish va yurish-turishda o'z aksini topadiki, o'zbek oilasining tuzilishi va Shaxslararo munosabatini o'rganishda bularni chetlab

o'tish mumkin emas. O'zbek oilalari tuzilishiga quyidagi sifatlar xosdir: ko'p bolalilik; oilada otaning bosh tarbiyachi sifatida namoyon bo'lishi; qarindoshchilik, bir necha avlodlarning birgalikda yashashi.

Oiladagi pedagogik muhitni tashxis etish. Oiladagi sog'lom muhit, odamiylik, insonparvarlik munosabatlari farzandning ruhiy dunyosiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onaning o'zaro yaxshi munosabati, mehribonligi, g'amxo'rliigi oiladagi farzandlarning munosabatlarini to'g'ri Shakllantirishga yordam beradi. Ona qizida muloyimlik, Shirinsuxanlik, qizlarga xos oriyat, uyatchanlik, ibo, iffat kabi fazilatlarini tarbiyalash bilan birga, unga uy-ro'zg'or yumushlarini o'rgatish ham lozim. Ota o'g'lida to'g'riso'zlik, mehnatsevarlik, oliyjanoblik, fidoiylilik, saxovatpeShalik kabi hislatlarni Shakllantirishi bilan birga uyda erkaklar bajaradigan barcha yumushlardan xabardor qilishi kerak. Ayrim statistik ma'lumotlarga qaraganda¹ bugungi intensiv turmush tarzini kechirayotgan oilalarda ideal siymoga yaqin ota haftasiga farzandlari tarbiyasiga atigi 1,5 soat, ona-4-5 soat, ish bilan mashg'ul deb qaraluvchi ota-12 minut, ona-3 soat vaqtini ajratar ekan. Bundan ko'rinib turibdiki bu ajratilgan vaqt bolalarning barkamol shaxs sifatida qaror topishida yetarli emas. Ayrim oilalarda erkaklarning bola tarbiyasidagi ishtiroki kam vaqtni egallaydi. Shu sababli bugungi kunda ko'cha bezori, deviant xulqli bolalar paydo bo'lmoqda.

Ma'lumki, oila va qarindoshlik munosabatlari har qanday kishi hayotining zaruriy qismi hisoblanadi. Oilaviy munosabatlar-er va xotin, ota-onalar va bolalar, aka-ukalar va opa-singillar o'rtasidagi munosabatlar har jihatdan iliq va qoniqarli bo'lishi mumkin. Ammo bu munosabatlar yoshlarni chuqur umidsizlik va gunohkorlik to'yg'ulariga yetaklovchi muammolar va ixtiloflar bilan ham to'la bo'lishi mumkin. »Oilaviy hayotning «qorong'u tomonlari» televideniye va boshqa ommaviy axborot vositalarida namoyish qilinadigan ayrim ko'rkam manzaralariga ziddir. Oilaning buzilishiga va ajralishiga olib keladigan ziddiyatlarni, janjallarni hisobga olgan holda, oilaviy hayotning o'ziga tortmaydigan ko'pgina salbiy tomonlari ham mavjud. Ba'zan ruhiy kasalliklar ham oilaviy munosabatlar xarakteriga ta'sir etadi. O'zining salbiy oqibatlariga ko'ra, oilaviy hayotdagi

¹ Rudiger Prozediagnos als neueres Konzept der Lernfahigkeitsdiagnose//In Mandi H. neue modelle Annahmen und Befunde, 2002,7p.

agressivlik, ichkilikbozlik, giyohvandlik va boshqa illatlar og'ir holatlar hisoblanadi»¹.

Ayniqsa, ota-onalar ajralishining bolalarga o'tkazadigan salbiy ta'sirini baholash juda qiyin. Ajralish oldidan ota-onalar o'rtasidagi tortishuvning qanchalik kuchli ekanligiga, bolalarning yoshiga, ularning qarindoshlari bor-yo'qligiga, bolaning ajralgan ota-onaga bo'lgan munosabatlariga, har ikki ota-onaning tez-tez ko'rishib turish imkoniyatining bor-yo'qligiga ko'p narsa bog'liq. Bular va boshqa bir qator omillar bolaning ko'nikish jarayoniga ta'sir ko'rsatadilar. Hatto oiladagi ruhiy-ma'naviy tanglikni bolalar tezda seza olish qobiliyatlariga egadirlar. Ajralish holatlarining salbiy oqibatlari bolalar uchun nihoyatda og'ir kechadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalari ajralganidan so'ng, ko'p hollarda bolalar o'zlariga kela olmay, xomush yurishadi.

Oilada pedagogik muhitni tashxislash bo'yicha 1954 yili T. Liri, R. L. Laforje, R. F. Sucheklar tomonidan ota-onalarning interpersonal xulqini tashxislash metodikasi yaratildi. Mazkur metodikadan dunyoning ko'pgina rivojlangan mamlakatlarida hanuzgacha foydalanishadi, chunki u o'zining dolzarbligini yo'qotganicha yo'q. Metodika mualliflarining fikricha, ota-onalarning oilada individual interpersonal xususiyatlari bola tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, inson doimiy ravishda tevarak-atrofdagilar bilan muloqatda bo'ladi, shu sababli uning interpersonal xulqini 16 ko'rsatgich bo'yicha turkumlash mumkin. Buni biz quyidagi chizma orqali tasvirlaymiz.

¹ Гидденс Энтони. Социология.-Т., 2002, 450б.

11-rasm Ota-onalarning interpersonal xulqlaridagi asosiy omillar

A-Ota-onaning oiladagi dominantalik xususiyati-hukm qilishadi; Ish joyida boshqara oladi, rahbarlik qila oladi, mustaqil qaror chiqaradi, o`z bolalarida hurmat tuyg`usini o`yg`otadi;

V-Ota-onaning egotsentrik xususiyati-maqtanadi, kibrli, o`z-o`ziga o`ta aro beradi, qat`iyatli, o`ziga ishonchi komil, mustaqil;

S-raqobatlilik xususiyatiga ega, ekspluatatsiya qilishga moyil, ishonchsizlik bildirishga usta, bolalarida pessimistik to`yg`ularni shakllantiradi;

D-agressiv, kinoyali va kinoyaomuz xulqga ega, kat`iyatli;

E- harakatchan, muxoliflarcha harakat qiladi, ochiq, tanqidiy hatti-harakatga ega;

F-tanqidiy-Shikoyatchi, jahldor, gina-qudratchi, haqiqatparvar, boshqalarga o`xShamaydi;

G-Shubhachi-ishonchsiz, o`zini o`zgalardan kam biladi, hushyor; Bolalarida ishonchsizlik alomatlarining paydo bo`lishiga sabab bo`lishadi.;

N-Kamtarin-o`z-o`zini tanqid ostiga oladi, o`zini aybdorlarcha his etadi, xulqida tez-tez o`zgarishlar seziladi, orqa o`rinda bo`lishni yoqtiradi;

I-O`zini xurlangan, qimtilgan etib his etadi, kuchsiz iroda va xarakterga ega, o`z ishini sidqidildan bajaradi, to`g`riso`z bo`lishga harakat qiladi, o`zgalar fikrini ustun qo`yadi; Bolalaridan itoatgo`ylikni talab qilishadi;

U-Konformli-tez muloqotga kirishadi, kirishuvchan, o`ta mehribon, nazokatga ega, o`zgalar maslahati va rahbarligini tan oladi, o`zgalar g`alabasini chin dildan qabul qiladi, bolalarining fikrini inobatga oladi;

K-Giperkonformli-kompromiss(yon berish)ga boradi, yordamga muhtoj, farzandlarining fikrini tan oladi, ishonuvchan, takallufti;

L- Kooperativ-kompromissga boradi, doim ko`nadi, mehribonlikka loyiq, oila a`zolari bilan hamkorlikda ishlashni xush ko`radi, kirishuvchan;

M-Giperafiliativ-do`stona munosabatda ish qilishni xush ko`radi, ko`ngilchan, yoqimtoy, kirishuvchan, o`ta mehribon; Bolalar bilan o`z tenqurlari kabi munosabatda bo`lishadi;

N-Giperprotektiv ota-onalar- yumshoq, o`ta his-hayajonga beriluvchan (ijobiy munosabatda bo`lishga loyiq), kirishuvchan, ko`ngilchan. Bolalarining qiziqishlarini inobatga olishadi;

O-Mas`uliyatli- bildirilgan ishonchni oqlashga harakat qilishadi, yordamga tayyor, tashbuskor, o`zgalar g`amini yeydi. Bolalarida mas`uliyatlilik hissini o`stirishga moyil;

P-Avtokratik-hurmat va izzattalab, pedant, dogmaga moyil, boshqaruvchilik qobiliyatiga ega, maslahat berishga usta, o`zgalarni o`rgatishni xush ko`radi;

Tajribalar ko`rsatishicha, har bir ota-ona interpersonal omillarning besh boskichini o`z boshidan albatta kechiradi. Ayniqsa, 1,2,5 bosqichlar muhim ahamiyatga ega. 1-bosqich toifasiga mansub ota-onalar o`zgalar tomonidan qabul qilingan xulq-atvor normalarini qabul qilishga tayyor kishilar deb baholanadi. 2-bosqich guruhiga moyil insonlar esa ko`proq yaqin kishilarining-ota-onasi, rafiqasi, qarindosh-urug`i, do`stlari va hokazolarning axloq normalariga bo`lgan qarashlarini inobatga oladi va mazkur qoidalarga binoan yashashga harakat qilishadi. 5-bosqich insonlarning idealiga mos ravishda, o`zining axloqiy «Men»ini aks ettiradi.

Kuzatuvlardan aniqlanishicha, 16 omillarning barchasi «Buysunish dominantligi» va «Do'stona-Muxoliflik» omillariga aloqador. Bundan o'xshash xulosa kelib chiqadiki, barcha interpersonal omillar ushbu to'rtta bosqichga tobedir. Ularning kombinatsiyasi Shaxsning vertikal o'q orqali to'rtga bo'lingan aylanadagi bo'laklar o'zini belgilaydi (Buysunish-dominantlik) va gorizontal o'q (Do'stona-muxoliflik).

Alohida interpersonal omillar qo'yidagi aspektlarda belgilanadi (9-rasm).

- 1) ichki aylana-adaptiv xulq;
- 2) o'rtta aylana- o'zgaralar ta'siri ostida paydo bo'luvchi xulq;
- 3) tashqi aylana-ekstremal holatdagi xulq.

11-rasmda raqamlar bilan qo'yidagilar belgilangan:

- 1-Rahbarlik qilishga moyillik, o'z ortidan ergashtirish hissining mavjudligi;
- 2-O'z-o'ziga ishonch, erkinlik hissining mavjudligi
- 3-Musobaqalashishga istak-hohishning mavjudligi;
- 4-Agressivlik, qat'iyatlilik;
- 5-Samimiylik, to'g'riso'zlik, tanqidiylik
- 6-Realistik to'g'ylarga ega, o'zini oqlashga moyil, nostandart hatti-harakat qiladi
- 8- Ehtiyotkorlik, sezgirlik, ziyoraklik, kamtarinlik
- 9- Oiladagi deyarli barcha vazifalarni bajarishga moyillik, tobelik xususiyatiga ega
- 10- Hurmat ko'zi bilan qarash, o'zgalarga mahliyo bo'lish, tobe bo'lish
- 11- Maslahat so'raShga tayyor, oilada yangilik kiritish istagining kuchliligi, o'z yordamini ayamalik, ishonuvchanlik
- 12- Hamkorlikda ishlashga moyillik, umumiy ishlarda qatnashishga bo'lgan istakning kuchliligi.
- 13- Mehribon, muruvvatli, saxiy
- 14- Dilkash, sevgiga o'ch, mehribon
- 15- Yordamga tayyor, olishdan ko'ra berishga moyil
- 16- Ishni boshqarishga moyil, rahbarlik xususiyatlariga ega

- 17- Oilada ustunlik qilishga usta, uddaburon, qat'iyatli
- 18- Maqtanchoq, kiborli, izzattalab
- 19- Ekspluatatsiya qilishga moyil, barcha narsani inkor va Shubha ostiga olishni yoqtiradi
- 20- Jazolashni, do`q-po`pisa o`rishni, masxaralashni yoqtiradi
- 21- Agressiv, g`animlarcha ish ko`rishni xush ko`radi
- 22- Qattiqqul, agressiv, cho`rkesar
- 23- Barcha narsadan ko`ngli to`lmaydi, agressiv, shubhali hatti-harakatni xush ko`radi
- 24- Xavotirli, o`zini qattiq tanqid ostiga oladi, ko`p vaziyatlarda o`zini aybdorlarcha his etadi
- 25- Bo`ysunuvchan, irodasiz, subutsiz, bolalariga qattiqqo`llik qila olmaydi
- 26- Bo`ysunuvchan, gapga kiruvchan, ta`sirchan
- 27- Sadoqatli, izzatli, farzandlaridan ham shuni talab qiladi
- 28- Kompromissga moyil, kirishuvchan
- 29- Hatti-harakatlarida tizimsiz, o`rtoqlashishga moyil
- 30- Rahmdil, mexribon, muhabbatli
- 31- Mas`uliyatli, ekstremal vaziyatda operativ hatti-harakat qiluvchi
- 32- Pedant, dogmaga moyil, izzattalab.

O`zgaruvchanlar orasidagi munosabat aylanada kamayuvchi funksiyani tashkil etishini ko`zda tutsak, ballar yig`indisi (vertikal o`qdagi) AR omillar dominantalik qiluvchi indeksda o`z aksini topadi. Aylana markazidan olingan ko`rsatkichlargacha bo`lgan masofa Shaxsning interpersonal xulqidagi adptatsiyaga yoki kam adaptatsiyalikka moyillikni bildiradi.

12-рasm Ота-onalarning interpersonal hulqlaridagi asosiy kategoriyalar

Yuqorida keltirilgan ota-onalarning interpersonal xulq kategoriyalariga qarab oilada ular bilan ijtimoiy pedagogik tashxislash ishlarini olib borish mumkin.

Bizning fikrimizcha, ota-onalarning interpersonal xulqini nafaqat 16 omillik tizim bo'yicha, balki xulq omillarini sakkiz ko'rgazmali xulq kategoriyalari bo'yicha ham tavsiflash mumkin. Buning uchun yonma-yon joylashgan qo'shni omillar bittaga umumlashtirilib, izlanuvchi 8 kategoriyani topish mumkin (11-rasm). Bu oilada ota-onalarni diagnoz qilishda ularning nafaqat interpersonal xulq-atvorini, balki u yoki bu vaziyatga nisbatan bildirishadigan munosabatini ham o'rganishga imkoniyat yaratadi. Masalan, AR kodli Shaxsning A (dominantalik) va R (tan olingan mashhurlik) omillari uchun quyidagi xususiyatlar ustunlik qilgan ekan:

Hukm, kuch va ambitsiya (tez xafa bo'lish) xususiyatlarini namoyish etishadi. Adaptatsion shaklda bu inson qobiliyatlariga asoslangan energetik mutasaddi xulq va

obro' bo'lsa, ekstremal holatda avtokratik, diktat va pedantizmga xos maniakal xususiyatni namoyish etishi mumkin. Bunday tipdagi ota-onalar IJ (harflar aylanadagi xulq turlariga mansub belgilarni bildirishadi) xulqiga mansubligini namoyon etadi.

Egotsentrik shaxs-VS (o'zligini namoyish etuvchi):V-o'ziga ortiqcha erk berish; S-raqobatga asoslangan o'zligini namoyish etish.

Adaptiv holatda bunday ota-onalar bolalari bilan erkin muloqotga kirishishi, ularda ishonch hissini hosil qilishlari, o'sib kelayotgan avlodda esa hurmat hissini o'yg'otishlari mumkin. Ekstremal (kutilmagan, g'ayritasoddiy) vaziyatlarda ularda egoizm, egotsentrizm, ekskibitsionizm hislatlari kuchayadiki, bu ularni o'z bolalaridan o'zoqlashtiradi, yoshlarning his-to'yg'ularini tushunmaslikka olib keladi, natijada bola tarbiyasida salbiy o'zgarishlar sodir bo'ladi. Bu xulq GHIJ bilan belgilanadi. Agressiv shaxs-DE (agressivlik va duShmanlik): D-mehrsizlik va qattiqqo'llik; E-takallufsizlik va tanqidiylik. Mazkur xulqdagi ota-onalar bola tarbiyasida o'ta qattiqqo'lligi tufayli ikki muxoliflik lageri: ota-onalar va bolalar guruhiga bo'linib, oilada mushkul vaziyat paydo bo'lish xavfi bor. Adaptiv holatda bu me'yorli vazminlik va qattiqqo'llik bo'lishi, kam adaptiv holatda esa hissiz rigidli psixopatiya, sovuqlik va Shafqatsizlik holati (vaziyatni adekvat baholay olmaydigan Shaxslar sababli) bo'lishi mumkin. Bunda yoshlar kattalardan hayiqa boshlab, ularga o'z sirlarini aytmaslikka harakat qilishadi va ko'p hollarda ularning ichki dunyosi ota-onalarga qorong'uligicha qoladi. Natijada bir-biriga yot odamlar bir oilada yashayotganliklarining guvohi bo'lamiz. Bu xulq-atvorlilar- FGN bilan belgilanadi.

Shubhachi ota-onalar- FG(barcha narsaga ishonchsizlik bildiruvchilar): F-o'ta ishonchsizlik; G-o'ta shubhalilik. Bu tipdagi ota-onalar ijtimoiy muhitga bo'lgan Shubhasini bolalariga ham o'tkazishga harakat qilishadi va o'zgalar bilan ma'lum masofada muloqotga kirishishi natijasida ko'p hollarda bolalari ham kam komformli, ichimdagini top qabilada ish ko'ruvchan qilib tarbiyalanadilar. Adaptiv holatda ijtimoiy muhit tanqid ostiga olinsa, kam adaptiv holatda shubhali xulq oqibatida ijtimoiy normalardan chetlashiladi va natijada noumidsizlik, hayotdan sovuSh kabi hislar bolalarga ham o'z salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Bu VSD bilan belgilanadi.

Bo'ysunuvchan Shaxs- HI(fan tilida submissivlik deb nomlanadi): H-kamtarinona uyatchanlik; I-boshqaruvchan passivlik. Mazkur xulqdagilar kamtarinligi, kuchsizligi, ayrim holatlarda subutsizligi bilan ajralib turishadi. Adaptiv holatda bunday ota-onalar emotsional his-to'yg'ularini bosiqlik bilan ko'rsatishadi, kam adaptiv holatlarda ular passiv, gipersubmissivlik, vaziyatga mos bo'lmagan hatti-harakatlar ko'rsatishadi. Ular VS va DE bilan belgilanadi.

Giperkonformli shaxs-JK(subutsizlik bilan bo'ysunuvchanlik): I-minnatdorlik hissining mavjudligi; K-xavotirli ishonch.

Tobeli konformlilik, yumshoqko'ngillik, maslahatgo'ylikka o'chlik mazkur tipdagi Shaxslarni tavsiflaydi. Adaptiv holatlarda bunday ota-onalar o'z bolalarining o'qishi va xulqiga katta e'tibor berishadi, ularning axloqiy Shakllanishida eng yaqin do'st sifatida ish yuritishadi. Bu yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy kamol topishida ijobiy natijalarga olib keladi. Kam adaptiv holatlarda esa bu xulqqa mansub ota-onalar bola tarbiyasining tizginini o'z oqimiga qo'yib yuborishadi, ayrim holatlarda o'ta ko'ngilchanliklari natijasida yoshlarda e'tiqodsizlikni va o'z so'zida tura olmaslik kabi hislatlarni shakllantirishadi. Jiddiy pedagogik masalalarni o'zlari hal eta olmaydilar. Bu AR va NO bilan belgilanadi.

Giperaffiliativ Shaxs-LM(affiliatsiya):

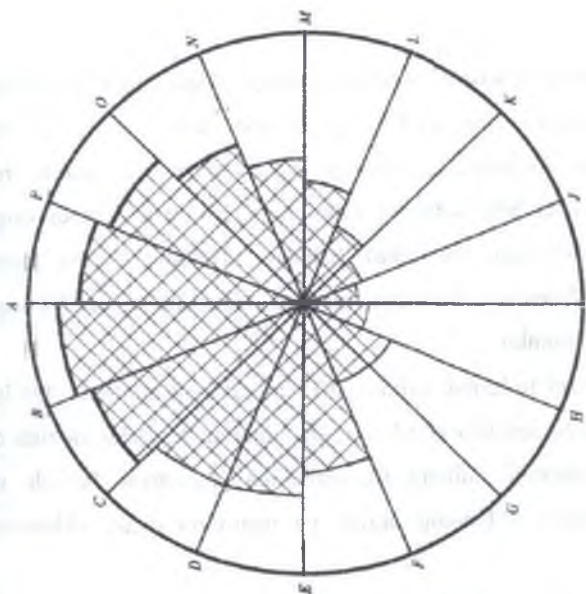
L-ishonchli kooperativlik hissi; M-do'stona muhabbat.

Bunday tipdagi insonlarda do'stona muloqat va o'zgalar bilan o'rtoqlaShish hissi kuchli rivojlanganligi bilan tavsiflanadi. Adaptiv holatda: ekstravertiv do'stona xulq, hamkorlikda ishlashga moyillik, konformizmga ishtiyoq, ijobiy ijtimoiy munosabatga kirishish; kam adaptiv holatda stereotipga asoslangan yoqimli, mehribon-o'zgalar hohishini qoniqtirishga tayyor, ijobiy munosabatlarni xushlaydigan. Bu MN bilan belgilanadi.

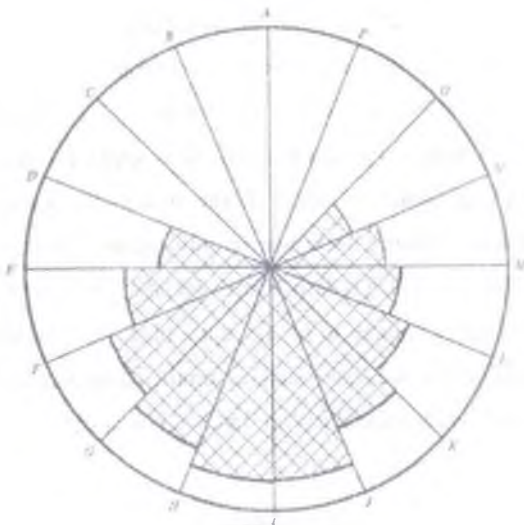
Giperprotektiv shaxs-NO(protektivlik, homiylik): N-yuqori darajadagi takalluflik;O- altruistik mas'uliyat.Bu xulqdagi insonlar omadli, dunyoqarashi ken,g, mustaqil, kuchli xarakterga ega bulgan shaxslardir. Adaptiv holatda oilada, ko'chada, o'yda, jamoada o'zgalar va oila a'zolari, yaqinlari bilan do'stona munosabatda bo'lishadi, yordamga, emotsional kontakt qilishga tayyor kishilar. Bunday oiladi

tarbiyalangan farzandlar deyarli ko'pchiligi mehribon, o'z so'zida tura oladigan, o'z galar manfaatini hisobga oluvchi, kirishimli, nazokatli, ayrimlari altruist bo'lib voyaga yetishadilar. Kam adaptiv holatda KL bilan belgilanuvchi bunday shaxslar faol hatti-harakatda bo'lishadi, mas'uliyatliliklari bilan ajralib turishadi.

Intihoviy ma'noda mazkur metod 128ta sifatlovchi belgilarni o'z ichiga qamrab olishi mumkin. Ularning sakkiztasi doimiy ravishda interpersonal xulqning o'n olti omillari bilan o'sish tartibida o'xshash joylashadiki, bunda xulqning past, o'rta va ekstremal intensiv holatini to'liq aks ettira oladi. Amaliyotda ko'p hollarda interpersonal xulqning ko'rsatilgan sakkiz omili: dominantli-submissivlik va muxolifona-affiliativ o'zgaruvchanliklari qo'llaniladi. (10-rasm)

13-rasm a) Subektning interpersonal diagnostik chizgisi

14-rasm b) Avtokratik subektning interpersonal diagnostik chizgisi

O'tkazilayotgan diagnostika uchun test daftari, javoblar blankasi va bayonnomalardan foydalanish mumkin. Yo'riqnomaga asoslanib, respondentlar javoblarini blankada belgilashganlaridan so'ng, ko'zativ metodi orqali o'zgar xulqini ham (1-bosqich bo'yicha) baholay olishlari, o'zlari, oila a'zolarini yo'riqnomaning 2-bosqichi bo'yicha, idealiga munosabatini esa 5-bosqich buyicha baholay olishlari mumkin.

So'rovnomani to'ldirish uchun 10-15 minut vaqt ajratiladi. Qo'lga kiritilgan natijalarni bir necha uslubda ishlab chiqish mumkin. Natijalar alohida qayd etilishi ota-onalarning tiplarini odilona turkumlashga musharraf bo'lish imkoniyatini yaratadi. (Masalan,» «Men-eng ajoyib va mehribon ona», «Men»-ota-ideal va hokazo).

Savol va ko'rsatkichlar o'rtasidagi munosabat biserial korrelyatsion koeffitsiyentini o'lchash bilan aniqlanadi. Bunda ularning mohiyati asosan o'rtacha ahamiyatni kasb etgan holda 0,12-0,61 diapazon atrofida tebranadi. Savollarning ijtimoiylashuvi oilalarda ota-onalarning muayyan xususiyatlari va tavsiflarini qiyoslash asosida besh ballik shkala bo'yicha aniqlanadi. Alohida omillar va

oktanlar uchun korrelyatsiya ahamiyati sifatida 0,993 dan 0,999 gacha qabul qilindi. Savolning qabul qilinishi va uning ijtimoiylaShuvi orasidagi ahamiyati 2-bosqichdagiga nisbatan 5-bosqichda yorqin namoyon bo`ldi (bunda 20%korrelyatsiya koeffitsiyenti statistik ahamiyatlilikdan past darajada belgilanadi). 2-bosqichda esa 39% korrelyatsiya koeffitsiyenti statistik ahamiyatlilikdan past darajada ekanligi aniqlanadi.

Ichki kelishuvchanlik koeffitsiyenti 2-bosqichda 0,35 dan 0,72, 5-bosqichda esa 0,16dan 0,66gacha, ayrim oktanlar uchun 2-bosqichda-0,62dan 0,75gacha, 5-bosqichda-0,46dan 0,74 gacha ahamiyatli ko`rsatkichlarga molik bo`ladi. Vaqtdagi stabillik(10 kundan so`ng tadqiqot takrorlanadi) korrelyatsiya koeffitsiyentlarining ishonchlilikini ko`rsatadi. Bunda ayrim omillarning 0,63dan 0,81gacha, oktanlar uchun esa-0,69dan 0,80gacha ekanligini ko`rsatadi. Mazkur metod va 16ta RF o`rtasidagi munosabatni belgilovchi korrelyatsion matritsa 30 foizga yaqin korrelyatsiyalar statistik ahamiyatlilikka ega ekanligini yaqqol namoyish etadi.

Aylanma diagnostik modelning tahlili (ayrim og`ishlarni inobatga olmaganida) interpersonal xulqning aylanma o`zgaruvchilari joylaShuvi nuqtalarining to`g`ri ekanligini isbot etadi. Omillar natijalari tahlili ikki ortogonal omil(DOM va LOW) mavjudligini ham isbotlaydi.

Oila doimo maktab, mahalladagi pedagog-psixologlar, faollar bilan hamkorlikda ish olib borishi lozim. Bu albatta yoshlarning ma`naviy-marifiy sohada yuksak samaradorlikka erishishlariga yordam ko`rsatadi va ularning tarbiyasiga ijobiy ta`sir qiladi. Davlatimiz, Prezidentimiz tomonidan bugungi kunda bu masalaga jiddiy e`tibor qaratilmoqda va *har bir oila a`zolarining ehtiyojlari, qiziqishlari, mayllari, tarbiyasi va boshqa iqtisodiy- ijtimoiy tomonlari o`rganilib, bu borada g`amxo`rlik ko`rsatilmoqda.*

ADABIYOTLAR VA AXBOROT MANBALARI:

1. O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 6-nashr.-Toshkent:O`zbekiston, 2015.-38 bet.
2. O`zbekiston Respublikasining «Ta`lim to`g`risida»gi Qonuni. -Toshkent, 1997.

3. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariiga bag'ishlangan majlisdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. -Toshkent:O'zbekiston, 20017.-104 bet.
4. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent:O'zbekiston, 2016.-56 bet.
5. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.-Toshkent:o'zbekiston, 2017.-48 bet.
6. Abdullayeva Sh. A. Pedagogik diagnostika.-Toshkent: Fan va texnologiyalar,2010.-256 b.
7. Weiner B, Theorien der Motivazion. Stuttgart: Klett ,2007.-196 p.
8. Ingenkamp Karlxayns. Pedagogichen diagnostik.-Berlin,1991, 240 p.
9. Munavvarov A. Q. Oila pedagogikasi.-Toshkent: O'qituvchi,1994y. 7-23-betlar.
- 10.G'oziyev E. Psixologiya. –Toshkent: O'qituvchi, 2012. To'rtinchi nashr.-304 bet.
11. www.ziyonet.uz
12. www.edu.uz
13. www.pedagog.uz
14. www.wikipedia.ru

13- mavzu. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA ASOSIDA UZLUKSIZ TA'LIMDA TARBIYAVIY ISHLARNI REJALASHTIRISH

Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda pedagogik diagnostika imkoniyatlaridan foydalanish. Tarbiya jarayonining mohiyati shu jarayon uchun xarakterli bo'lgan va muayyan qonuniyatlarda namoyon bo'ladigan ichki aloqa va munosabatlarni aks ettiradi.

Ko'hna tariximizning qaysi davrini eslamaylik, din har doim odamlarni o'z-o'zini idora etishga, yaxshi xislatlarni ko'paytirib, yomonlardan xalos bo'lishiga chorlagan. Har bir insonga, oila, jamoa, xalqqa rahnamo bo'lgan. Kishilarni og'ir sinovlarga bardosh berishga, yorug' kunlarga intilib yashashga da'vat qilgan, ishontirgan. Bunday da'vat o'z navbatida odamlarga kuch-quvvat bag'ishlagan, irodasini mustahkam qilgan, bir-biriga mehr-oqibatini oshirgan.

Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda tarbiyaning bir qancha turlari mavjudligini tarbiyachi aniq anglashi lozim va tarbiyaviy tadbir nima maqsadda rejalashtirilayotganligini, undan kutilajak natija qanday bo'lishi lozim, degan savolga javob topishi kerak. Tarbiyaning quyidagi turlari farqlanadi: aqliy tarbiya: bilim, ilm, malaka, ko'n ikma; aql, ong, faxm; axloqiy tarbiya: axloq, odob, xulq, yaxshilik, adolat, insof, diyonat, sharm, hayo, vatanparvarlik va boshqalar; mehnat tarbiyasi: faollik, ishchanlik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik; aqliy ish, jismoniy mehnat; jismoniy tarbiya: chiniqish, jismoniy o'yinlar; nafosat tarbiyasi: go'zallik, kiyinish madaniyati, muomala madaniyati, saranjom-sarishtalik; ekologik tarbiya: tabiat, atrof-muhit, flora va faunaga sog'lom yondashuv; iqtisodiy tarbiya: tejamkorlik, bozor iqtisodiyoti, sarf, isrof; foyda, mulk, mulkka egalik, tadbirkorlik; huqo'qiy tarbiya: insonparvarlik, burch, vijdon, tenglik, adolat, to'g'rilik, xalollik kabi tushunchalarni shakllantiradi.

O'zbek xalqining etnopedagogikasi umuminsoniy va milliy tarbiyaning qudratli omili, vositasidir. Turkiy xalqlar o'z bolalarini yoshlikdan uy-ro'zg'or mehnatiga o'rgatishga katta e'tibor bergan. O'zbek xalq pedagogikasi bolalarga-kimki yaxshi mehnat qilsa, yaxshi buyum tayyorlasa, u yaxshi usta, degan g'oya singdirilgan.

Bundan tarbiya jarayonida: “Avval bil, keyin qil”, “Avval o’rgan, keyin o’rgat”, “Aql ko’pga yetkazar, hunar ko’kka”, “Ustoz shogird-jonsiz kesak”, “Ustoz ko’rmagan shogird-har maqomda yurg’alar” kabi maqollarning ahamiyati katta bo’lgan.

O’zbek xalq pedagogikasida qo’llanib kelingan tarbiya usullari yoshlarga o’zaro izzat-hurmatda bo’lish, qadr-qimmatni anglash, samimiylik, iltifotlilik, haqiqatlilik, mardlik, jasurlik, mehribonlik kabi insoniy fazilatlarini singdirishga xizmat qilgan. Bolani elga manzur, odobli farzand qilib tarbiyalash ota-onaning burchi hisoblangan. O’zbek xalqi yaratgan maqol, naql, afsona, rivoyat, hikoyatlarda ma’naviy axloqiy ideallar, ibratli, qiziqarli o’g’itlar shaklida bayon etilgan. “Hurmat qilsang, hurmat ko’rasan”, “Har kim ekanin o’radi”, “Bola aziz, odobi undanda aziz” kabi maqollar shular jumlasidandir.

Bayon qilingan pedagogik fakt va mulohazalar o’qituvchining axloqiy fazilatlarini tarbiyachilik ishining va tarbiyashunoslik ilmining tarkibiy qismi sifatida pedagog diagnostika elementlarining qo’llanilishii zaminida vujudga kelib, asrlar davomida sayqallanib, takomillanib borganidan dalolat beradi. O’zbek oilasining bola tarbiyasi bobida to’plagan tarixiy tajribasi, milliy axloqiy qadriyatlarimiz o’qituvchi odobining bebaho manbai, bitmas tuganmas sarchashmasidir.

Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda pedagogik diagnostika imkoniyatlari keng. Uzlüksiz ta’lim tizimida tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish, tarbiyaviy jarayonni boshqarish strategiyasini ishlab chiqishni talab qiladi. Ta’lim-tarbiya sifatini oshirish va uni sifatli rejalashtirishda monitoring ishlarini tashkil etish, pedagogik-psixologik va funksional vazifalarni, natijalarni o’zida aks ettiruvchi ko’pqirrali tizimni yaratish –har tomonlama barkamol, intellektual jihatdan rivojlangan shaxsni tarbiyalash g’oyasiga monand keladi.

Tarbiya sifatini oshirishda tarbiyachining muvofiqlashtirish funksiyasini amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

“Mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan va kasb-hunarlarini puxta egallagan, o’z yurti, o’z xalqiga fidoyi, biz boshlagan ishlarni davom ettirishga qodir bo’lgan, har tomonlama sog’lom avlodni yengib bo’ladimi? Bugun biz o’z oldimizga quygan yuksak maqsadlarga yetishda ana shu navqiron avlodimiz hal qiluvchi kuch bo’lib

maydonga chiqayotgani barchamizga g'urur va iftixor bag'ishlaydi¹. Darhaqiqat, XXI asrda ijtimoiy - iqtisodiy munosabatlar rivojida inson aql zakovati va ma'naviyati asosiy muvofiqlashtiruvchi, rivojlantiruvchi omil va vosita ekanligi tobora namoyon bo'lmokda. Shuning uchun insonparvarlik bozor iqtisodiyoti asosida huquqiy, demokratik davlat, erkin fuqarolik jamiyati qurilishining bosh tamoyili sifatida maydonga chiqdi.

Ma'lumki, ta'lim-tarbiya sifati - kasbiy anglashning kompleks tavsifi bo'lib, zamonaviy rivojlanish bosqichida iqtisodiy taraqqiyot talablariga mos kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli yurituvchi mutaxassis qobiliyati va ish faoliyati bilan belgilanadi.

Tarbiyaviy ishlarni diagnostika qilishda tashxis qiluvchining muvofiqlashtirish funksiyasi qo'yilgan maqsadlarga erishishiga yordam beradigan yangi holatga samarali tarzda o'tishni ta'minlaydi. Bu quyidagi tashxislash bosqichlarida namoyon bo'ladi:

- *birinchidan*, har qanday tarbiyaviy ish maqsadli faoliyatdir;
- *ikkinchidan*, tarbiyaviy ish boshqa barcha faoliyat turlaridan farq qiladi;
- *uchinchidan*, tashxislanuvchining yoshi, jinsi, motivlar doirasi inobatga olinadi;

- *to'rtinchidan*, tarbiyaviy ishning bir sifat holatidan boshqa yuqoriroq sifat holatiga o'tish zarurati bilan xarakterlanadi.

Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishni tashxis etish. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishni tashxis etish bir necha yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Ta'lim muassasadagi tarbiyaviy ishlarning maqsadga yo'nalganligi va uyushqoqligini ta'minlaydigan sub'ektlarning faoliyati o'rganioladi; rejalashtirish, tashkillashtirish, rahbarlik qilish va nazorat qilish ahvoli tashxislanadi; tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda ular maqsadga yo'naltirilganlik, tizimlilik, prognostiklik, davriylik xususiyatlariga ega bo'lsa, samara berishi mumkinligi qayd etiladi.

Tarbiyaviy ishlarni oqilona rejalashtirilganligini tashxislashda:

Каримов И.А. Она юртимиз бахту икболи ва бутук келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир . - Тошкент: Ozbekiston, НМПУ, 2015. 235-бет.

a) tarbiyaviy ish mexanizmi ob'ektning murakkabligiga va sub'ekt imkoniyatlariga mos kelsa;

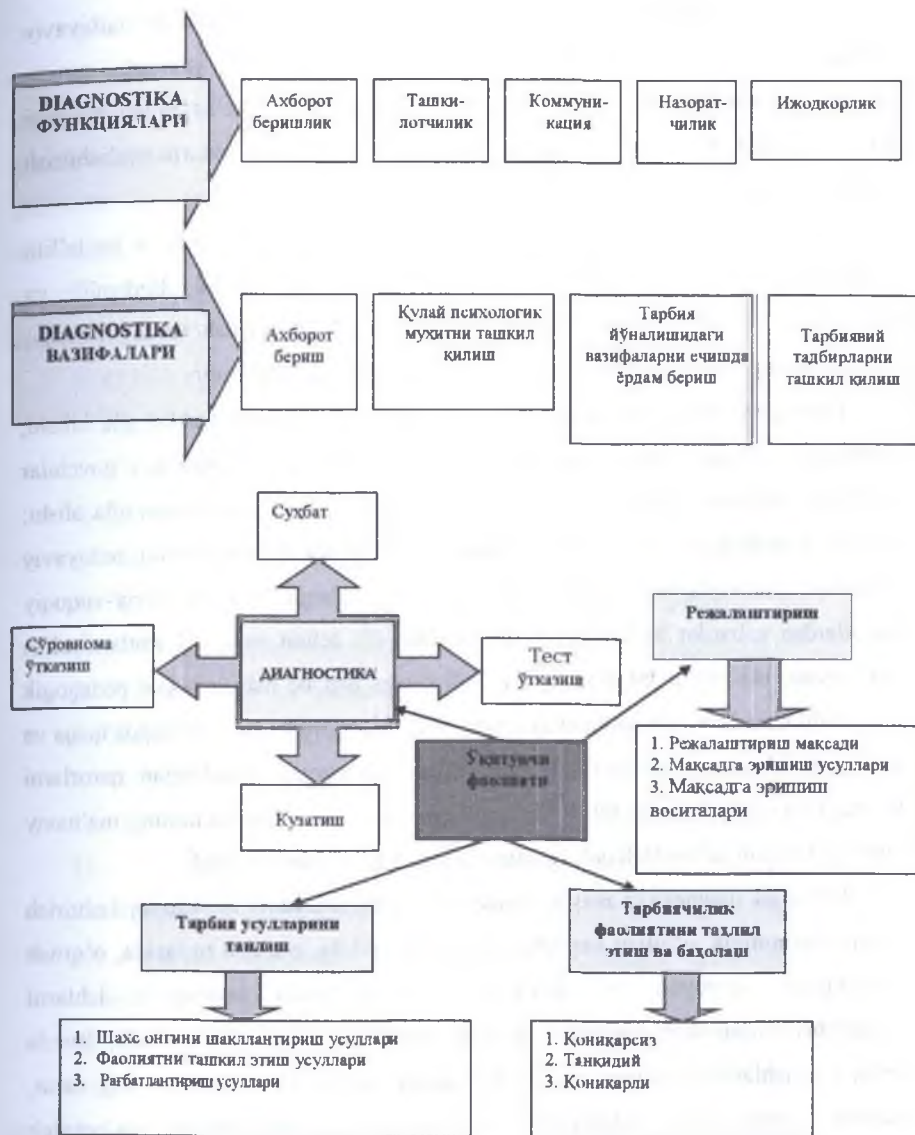
b) yetarli zahira (vaqt, boshqaruvdagi yechimlar va b.) mavjud bo'lsa;

v) mezonlar to'g'ri tanlangan bo'lsa;

g) yaxshi rivojlangan teskari aloqa tizimi mavjud bo'lsa;

d) inson omili hisobga olingan bo'lsa samarali natija berishi inobatga olinadi.

Tarbiyaviy ishlarning samarasini tashxislash natijasida tarbiyachining muvofiqlashtirish funksiyasini rejalashtirish, tartibga solish, nazorat qilish va baholash vazifalari bilan uyg'unlikda bajarilishi umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarining intellektual jihatdan voyaga yetishiga, ma'naviy barkamol shaxs bo'lib shakllanishiga va pedagog xodimlarning ilmiy-ma'naviy jihatdan o'sishiga, siyosiy va fuqarolik pozitsiyasining mustahkamlanishiga olib keladi.

15-рasm. Pedagogik diagnostika asosida uzluksiz ta'limda tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish

Ta'lim muassasasida tarbiyaviy ishlarni boshqaruvchi faoliyati tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda ijobiy natijalarga erishish uchun jamoada zaruriy sharoitlarni yaratish, intellektual yoshlarni tayyorlash va yaxlit ta'lim tizimini rivojlantirishdan iborat hisoblanadi va o'z navbatida tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish samaradorligini ta'minlay olish qobiliyatiga bog'liqdir.

Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish samaradorligini ta'minlay olish — bu ta'lim muassasasi jamoasini uyushtira bilish, ya'ni jamoada ahillik, birdamlik va hamkorlikni vujudga keltirish jamoa a'zolarini jipslashtira olish va ikkinchidan, tarbiyachining shaxsiy ishini to'g'ri tashkillashtira olish qobiliyatidir.

Tarbiyaviy ishlar sifatini oshirish o'qituvchidan o'z ishini tashkil qila bilishi, boshqaruv faoliyatini to'g'ri rejalashtirishi, topshiriq ijrosini tekshirish, o'quvchilar faoliyatini baholash hamda turli xil qarorlar qabul qilishi va uni nazorat qila olishi; tarbiyaviy tadbirlarni jamoa bilan birgalikda tashkil qila olish qobiliyati; tarbiyaviy tadbirlar ssenariylarini tuzish, tarbiyaviy masalalarga oid me'yoriy-xuquqiy hujjatlardan xabardor bo'lish; turli manbalardan ish uchun zarur axborotlarni olish madaniyati; ota-onalar bilan ishlash ko'nikmasiga ega bo'lishi, mavjud pedagogik qiyinchiliklarni kompetentli baholay olishi, yechimini topa olishi, ish haqida qisqa va aniq gapirish, nutq qobiliyati, tinglay bilish madaniyati; asoslangan qarorlarni mustaqil va tez qabul qila bilish, maqsadlarga erishishda o'quvchilarning ma'naviy manfaatdorligini ta'minlash qobiliyatlari va boshqalar nazarda tutiladi.

Pedagogik diagnostika asosida uzluksiz ta'limda tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish ta'lim mazmunida, o'qitish metodlarida, dars shaklida, o'qitish turlarida, o'qitish vositalarida namoyon bo'ladi. Ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish innovsion yondashuv asosida olib borilsa maqsadga muvofiq. Bunda tarbiyaviy ishlarning vaqtga bog'liqlik xususiyatlariga ko'ra kunlik – eng zarur, haftalik – zarur, oylik – ulgurilishi zarur bo'lgan va yillik – bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan ishlar kabi toifalarga ajratishlari hamda shunga ko'ra rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, rag'batlantirish, nazorat va tahlil ishlarini qamrab oladi.

Mazkur toifalar bo'yicha bajariladigan ishlarni rejalashtirish va tashkil etishda tashxis qilinuvchining rejalarni muvofiqlashtirishi tarbiyaviy maqsadlarga erishishda samarali hisoblanadi. Diagnostika jarayonida inobatga olinadigan bir qancha omillar bor-ki, bular bevosita maktab faoliyati boshqaruv tizimida tashxis qilinuvchi shaxsining innovatsion faoliyati bilan bog'liq bo'lib, yuqorida izohlangan toifalar asosida bosqichma-bosqich amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Bunda quyidagi tashxis qilish parametrlari bo'yicha erishilgan yutuqlar asos qilib olinadi.

1. O'quvchilarning umumta'lim fanlari bo'yicha bilimlar bellashuvidagi ishtiroki va ularning natijalari.
2. Ta'lim-tarbiya sifati monitoringi natijalari.
3. Fan olimpiadasining viloyat bosqichi natijalari.
4. "Ingliz tili bilimdonlari" ko'rik tanlovi natijalari.
5. "Yilning eng yaxshi fan o'qituvchisi" ko'rik-tanlovi natijalari.
6. "Yilning eng yaxshi maktab direktori" ko'rik-tanlovi natijalari.
7. "Yil metodisti" ko'rik-tanlovi natijalari.
8. "Eng yaxshi maktab veb-sayti" ko'rik-tanlovi natijalari.
9. "Eng yaxshi o'qituvchi veb-sayti" ko'rik-tanlovi natijalari.
10. "Eng yaxshi o'quvchi veb-sayti" ko'rik-tanlovi natijalari.
11. "Eng yaxshi elektron axborot resurslari" ko'rik-tanlovi natijalari.
12. Ilg'or ish tajribalarning respublika miqyosida ommalashtirilishi.
13. Vazirlik tomonidan tavsiya etilgan pedagogik innovatsiyalarning amaliyotga samarali joriy etilganligi.
14. "Eng obod ta'lim muassasasi" ko'rik-tanlovi natijalari.

Tarbiyaviy ishlarning samarasini tashxislashda ilmiy asoslangan ma'lumotlarga tayanish zarur hisoblanadi. Har tomonlama yetuk, komil insonni shakllantirish masalasining ko'p qirrali va murakkabligi bugungi ta'lim tizimida pedagogik kompetentlik muammosining hozirgi zamon tarbiya nazariyasi va amaliyoti uchun muhimligini ko'rsatib bermoqda. Chunki bu vazifani o'qituvchi mahorati, uning yetukligi, chuqur kasbiy bilimi, ko'nikma va malakasi, maxsus bilimsiz amalga

oshirib bo'lmaydi. Bu borada ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, ta'lim-tarbiya sifatining yo'nalishlarini belgilashda eng maqbul yo'llarni topishga urinishlar bilan strategik rejalashtirishning uyg'unlashuvi alohida o'rin egallaydi. Ta'lim tizimida tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishning ham ustunliklarini, ham uning zaif tomonlari va kamchiliklarini sinchkovlik bilan hisobga olish, tahlil va tashxis qilish yana bir muhim omillardan hisoblanadi.

Nazariy dalillarga tayangan holda quyidagi mavzularda seminar mashg'ulotiga ma'ruza tayyorlang:

- Har tomonlama barkamol, malakali kadrlarni tayyorlashda jamiyatimizda qabul qilinayotgan islohotlar
- «Temurmoma», «Boburmoma», «Guliston», «Temur tuzuklari», «Qutadg'u bilig», «Maxbub ul-Qulub» kabi asarlarda inson shakllanishida tarbiyaning ahamiyati.
- Tarbiya jarayonida ta'lim muassasalarining roli.
- Tarbiyaning asosiy mezonlari.
- Tarbiya jarayonining mohiyati va vazifalari.
- Yuksak dunyoqarash va e'tiqod tarbiyasi.
- Mas'uliyat, imon, vijdon, adolat va tarbiya.
- Mafkuraviy tarbiya oiladan boshlanadi.
- Bobolar va momolar tarbiyasi-savodxonlik maktabidir.
- Mahalla - tarbiyachi sifatida.
- Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni
- "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga qo'ramiz", "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va

xalq farovonligining garovi” (O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev asarlari asosida)

- Abdulla Avloniyning vatanparvarlik tarbiyasi haqidagi qarashlari
- «Inson», «shaxs», «individ» tushunchalariga berilgan tavsiflar.
- Jamoaga qo‘yilgan umumiy talablar.
- Sinf jamoasini jipslashtirish va shakllantirish yo‘llari.
- Jamoaning bolalar tarbiyasiga ta‘sir ko‘rsatish shakli va usullari.

ADABIYOTLAR VA AXBOROT MANBALARI:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 6-nashr.-Toshkent:O‘zbekiston, 2015.-38 bet.
2. O‘zbekiston Respublikasining «Ta‘lim to‘g‘risida»gi Qonuni. -Toshkent, 1997.
3. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak-Toshkent: O‘zbekiston, 2017.-104 bet.
4. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent:O‘zbekiston, 2016.-56 bet.
5. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta‘minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.-Toshkent:o‘zbekiston, 2017.-48 bet.
6. Abdullayeva Sh. A. Pedagogik diagnostika.-Toshkent: Fan va texnologiyalar,2010,256 b.
7. Weiner B, Theorien der Motivazion. Stutgart: Klett ,2007.-196 p.
8. Ingenkamp Karlxayns. Pedagogischen diagnostik.-Berlin,1991, 240 p.
9. G‘oziyev E. Psixologiya. –Toshkent: O‘qituvchi, 2012. To‘rtinchi nashr.-304 bet.
10. www.ziyonet.uz
11. www.edu.uz
12. www.pedagog.uz
13. www.wikipedia.ru

2-BOB. KORREKTSION FAOLIYAT METODOLOGIYASI

14-mavzu. KORREKTSION FAOLIYATNING MAZMUN-MOHİYATI

Korreksion faoliyatning mohiyati. Pedagogik diagnostika o'z zamirida korreksion tadbirlarni nazarda tutadidi.

Korreksiya–hayotiy chekinishlarga uchragan bolalar va o'smirlar bilan olib boriladigan aniq faoliyatdir. Bir qator olimlar:R.S. Nemov, D. V. Olshanskiy, G. Broyer, G. Matteslar: “Pedagogik korreksiya–tarbiya jarayonida yoshlarning ma'naviy–ma'rifiy sohalaridagi oldindan yo'l qo'yilgan nuqsonlarni bartaraf etish jarayonidir”¹– deb hisoblaydilar.

N. V. Kuzmina bu jarayonni: «Korreksiyalash jarayoni–o'quvchilarning ongiga, his–tuyg'ulariga ta'sir etuvchi va turli ijobiy qobiliyatlarini shakllantiruvchi faoliyat turidir¹» –deb tavsiflaydi. Korreksiyalash ta'sirida o'quvchi–yoshlarning g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlari tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch–quvvatlari mustahkamlanadi va shu bilan birgalikda tarbiya masalalari amalga oshiriladi.

Korreksiya jarayonida yoshlarda jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlari hosil qilinadi. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga (ta'lim jarayonida), hissiyotiga (darsda va sinfdan tashqari ishlarda), irodasiga (faoliyatni uyuShtirish, xulqni idora qilish jarayonida) tizimli va muntazam ta'sir etib boriladi.

Demak, pedagogik diagnostika va korreksiya jarayonida bulardan birortasi (tafakkuri, ongi, hissiyoti, irodasi, qarashlari) e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi.

«Muayyan bir maqsadga qaratilgan tarbiya jarayonining mohiyati va vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalishtiriladi va tartibga solinadi²» – deb yozadi Fleyk Xobson «Razvitiye rebyonka i yego otnosheniye s okrujayushimi» nomli asarida. Uning

Немов Р.С. Педагогическая коррекция.-Москва:Сентябрь, 2012.-С.71.

Кузьмина В. Путь от нравственного понятия к нравственному убеждению.-Москва: Знание, 1998.-С. 45

Флейк Хобсон. Развитие ребенка и его отношение с окружающими.-Москва: Педагогика, 1991.-С. 68.

fikricha, muayan hislatlarni tarbiyalash yoki yo'qotish uchun xizmat qiluvchi manbalar izlab topiladi va belgilangan maqsad uchun xizmat qiladigan nazariy va amaliy manbalarni qaysisini va qayerda ishlatish rejalashtiriladi.

Bunday reja asosida olib borilgan tarbiya mohiyati ta'lim – tarbiya tizimini, jamiyat va insonlarning intellektual va jismoniy faoliyatini tashkil qiladi. Demak, pedagogik diagnostika va korreksiya jarayoni ham reja asosida, tizimli va maqsadli olib borilsa, komil insonni tarbiyalashdek asrlardan beri azaliy orzuni amalga oshirish istiqbollari kengayadi.

Uzluksiz ta'lim tizimida pedagogik diagnostika va pedagogik korreksiya ishlari metodik jihatdan to'g'ri yo'naltirilganda jamiyatning har bir a'zosi ongiga milliy istiqloq g'oyalari singdirishda, mafkuraviy immunitet hosil qilishda, o'quvchilarning o'zligini anglashlarida, vatanparvarlikni, millatlararo totuvlikni, diniy bag'rikenglikni, tolerantlikni shakllantirishda hamda komil insonga xos bo'lgan fazilatlarini: sofdillik, to'g'riso'zlik, adolatparvarlik, sahovalilik, or-nomuslik, tantilik va boshqa sifatlarini tarkib toptirishda ijobiy samara beradi.

Pedagogik tashxislash va yoshlarning xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalash masalalari bugungi kunda salmoqli ahamiyatga ega bo'lib borishi mustaqil O'zbekistonning har tomonlama rivojlanishidan, jamiyat a'zolarining ma'naviy-ma'rifiy hayotida paydo bo'lgan muammolarini hal etilayotganidan dalolatdir.

**O'QUVCHILAR XULQIDAGI SALBIY XISLATLARNI
KORREKSIYALASH
(PEDAGOGIK TRENING)**

Jihozlar: *Multimedia, Elektronko`z, Shaxsni sifatlovchi 44 tavsifiy belgidan iborat ro`yxat aks ettirilgan blankalar.*

Yo`riqnama:

1-BOSQICH. Yoningizdagi varoq blankalarida axloqiy fazilatlarni aks ettiruvchi iboralar bitilgan. Turli pedagogik vaziyatlarda ulardan qanday foydalangan bo'lardingiz? Bo`sh kataklarni to`ldiring. (1-Ilovaga qarang)

O`smirlarga blankalarni mavzular bo`yicha guruhlab chiqish tavsiya etilgach, har bir guruhga taalluqli ibratli so`zlarning jami hisoblab chiqiladi. Ichki va individual his-tuyg`ularni belgilovchi yig`indi qaysi mavzular dominantalik qilishi bilan tavsiflanadi.

Standartlashgan testlarga qaraganda bu alfozdagi so`rov xulq-atvorni tarbiyalashda yetakchi ahamiyatga ega.

1. Hayoning tamomi vujudi yaxshi,

Hayo-komillik va ezgulik naqShi.

2. Qasam ichish erur ko`p yomon odat,

Buzgaysan yo undan kelgay nadomat.

3. Agarda doimo bo`lsang ehtiyot,

Sen uchun, bil, erur bu yarim hayot.

Ehtiyoj tug`ilgay yomon gumondan,

Har lahza ogoh bo`l yaxshi-yomondan.

4. Ikki yomon xislat bo`lmas mo`minda,
Baxillik, nopoklik, chunki yo`q dinda.

5. Hayo va kamgaplik xislat tilsimi,
Bilsangiz iymonning ikkita qismi,
Sergap-ibosizlik qo`shilganda bil,
Munofiqlik bo`lar ulardan tashkil.

1. Odamlar kimni ko`p maqtashsa Shoyon,
Xudoning do`stidir bilgil ul inson.
Bo`lmasa ehsonu lutfga loyiq,
Bekorga maqtamas uni xaloyiq.
Doim maqtov ila arzanda bo`ling,
Xudoga yoquvchi xushbanda bo`ling!

Yo`riqnomas:

2-BOSQICH-qat`iyatlilik, o`z so`zida tura olish lko`nikmalarini Shakllantirish.

(Talabalarga blankalar tarqatib beriladi.)

Tadqiqot davomida talabalar kichik 4-5 kishidan iborat guruhlariga bo`linadilar.

Har bir guruhga sardorlar tayinlanadi.

Ekranda quyidagi tartibda so`zlar ro`yxati namoyish etiladi.

Shaxsni tavsiflovchi belgilar

<p>Oriyatli Shuxratparast G'amxo'r Qat'iyatli Mehnatsevar Shiddatli His-hayajonga beriluvchan Sabrli Faol Yuvosh, itoatkor Fikr-mulohazali</p> <p>Samimiy Quvnoq Sahovatli Bosiq Optimist Kirishuvchan Hazil-mutoyibaga moyil Mas'uliyatli Tirishqoq Kamtarin</p>	<p>Vijdonsiz Beg'araz Boqibeg'am Jur'atsiz Dangasa Lapashang Sovuqqon</p> <p>Toqatsiz Passiv Qaysar Shoshma-Shoshar</p> <p>Ikkiyuzlamachi Kamgap Safsataboz Badjahl Qizg'anchiq Tortinchoq Pessimist «Ichimdagini top» Loqayd Mas'uliyatsiz Sustkash Maqtanchoq, kiborli</p>
--	--

Topshiriq: 1) Shaxsni tavsiflovchi so'zlarni diqqat bilan o'qib chiqing. O'zingizga talluqli bo'lgan sifatlovchi so'z yoniga belgi(^) qo'ying. Ikir-chikir detallar to'g'risida o'ylab o'tirmasdan, ikkilanmay o'zingizga baho qo'yishga harakat qiling. Sifatlovchi belgilarning mosini tanlaganingizdan so'ng, guruh sardoriga e'lon qiling;

2) tadqiqotning ikkinchi bosqichida siz o'zingizda mavjud bo'lgan sifatlovchi belgilarga to'g'ri baho berayotganligingizga ishonchingiz mukammal bo'lmagan taqdirda, aynan o'Sha so'zlar tagiga chizib chiqing.

3) Tadqiqotning uchinchi bosqichida, siz o'zingizda mavjud bo'lgan tavsiflovchi belgilaringizga yanada aniqroq baho berishga harakat qiling va har bir tavsiflovchi belgi yoniga foizlarni chiqarishga harakat qiling. Masalan, qat'iyatlilik-45%, qaysar-65%; kamtarin-60%, Itoatkor-30% va h.k.

4) Sifatlovchi belgilar juftligini hamda ularga qo'yilgan foizlarni yana bir bor sinchiklab o'rganib chiqing.

Natijalar ishlovi:

1. Guruh sardorlari tadqiq qilinuvchi talabanning ishlashiga sarflagan vaqtini sarhisob qilib, har bir bosqichda kiritilgan o'zgartirishlarni inobatga olishi lozim.
2. Har bir talabanning tadqiqotdagi natijalarini D. Dauneey Shkalasi bo'yicha baholash lozim:
 - a) birlamchi javob uchun sarflangan vaqt jadvali

Korreksiyalashda natijalarni baholash

7-jadval (a)

Topshiriqni bajarish uchun sarflangan vaqt	Ballarda baholash mezonlari
1,8»-1,53»	10
1,54»-2,18»	9
2,19»-2,34»	8
2,35»-2,49»	7
2,50»-3,09»	6
3,10»-3,26»	5
3,27»-3,56»	4
3,57»-4,2»	3
4,31»-5,40»	2
5,41-15,	1

Ballning yuqoriligi va o'zgartirishlarning kamligi shaxsning shiddatkor, qat'iyatli ekanligidan dalolat beradi.

B) Fikr-mulohazadagi qat'iylik (foizlarda) 100% nisbati uchinchi va to'rtinchi bosqichlardagi farq asosida hisoblanadi (22ning ikkinchi bosqichda to'g'ri belgilangan sifatlar yig'indisi).

V) Tadqiqotning to'rtinchi bosqichida vaqt orasidagi tafovutning ranjirovkasi.

7-jadval (b)

Topshiriqni bajarish uchun sarflangan vaqt	Ballarda baholash mezoni
0»-13»	10
14»-22»	9
23»-30»	8
31-35»	7
36»-42»	6
43»-53»	5
54»-1,1»	4
1,2»-1,10»	3
1,11»-1,46»	2
1,47»-5,34»	1

Ballning yuqoriligi va o'zgartirishlarning kamligi Shaxsning Shiddatkor, qat'iyatli ekanligidan dalolat beradi, oldin bajarilgan ishdagi ikkilanish uchramaydi.

4.Yig`ma jadvallarda barcha tadqiq qilinuvchilarning uchala bosqich bo'yicha erishgan natijalarini aks ettiring.

5.Korrelyatsion koeffitsiyent ko'rsatkichlarini rab, rab,rbv (2-ilovaga qarang). hisoblab chiqing.

1. Tadqiqot jarayonida qat'iyatlilikni namoyish etuvchi sifat tezligi har bir bosqichda o'zgarganligini xulosalang.
2. 1,5 va 6-bosqichlarda qo'lga kiritilgan natijalarni sarhisob qiling hamda uning Shaxsni sifatlovchi belgilarini tashxislashdagi ahamiyatini argumentlaShga harakat qiling.

Bu alfozda o'tkazilgan treninglar o'smir va o'spirinlarda zo'r qiziqish o'yg'otdi. Tadqiqotda qatnashgan 120 ta talabaning 65,7% tasi qat'iyatlilikini namoyish etgan bo'lsa, 47,3 % talaba o'rta miyonada tashabuskorlikka ega ekanligini ko'rsatdi va 7% talaba tadqiqotlarda past ko'rsatkichlarga ega bo'lishdi. Shu sababli biz keyingi bosqichlarda yoshlarni o'z-o'zini tarbiyalash metodikalariga e'tibomi kuchaytirdik.

15- mavzu. KORREKTSION FAOLIYATNING ASOSIY TAMOYILLARI

Korreksion faoliyatning umumpedagogik tamoyillari. Ta'lim muassasalarida pedagogik korreksiya o'tkazish yo'llari xilma-xildir. Bunda o'smir va o'spirinlar bilan ishlash mazmuni ota-onalar va pedagoglar jamoasining hamkorlikka asoslangan, maqsadga yo'naltirilgan ish rejaları bilan belgilanishi zarur.

Bu pog'onada pedagogik korreksiya yoshlarning xulqidagi nuqsonlarni: sabrsizlik, betga choparlik, qat'iyatsizlik, janjalkashlik, agressivlik kabi xislatlarni bartaraf etishga qaratiladi.

Keyingi paytlarda o'smirlar va o'spirinlar orasida deviant xulqning turli-tuman ko'rinishlari progressivlashib bormoqda. Bu jamiyat, ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari va ijtimoiy pedagog-psixologlar oldiga o'ta dolzarb muammoni- dezataptatsion holatdagi o'smirlar bilan ishlash yo'llari, metodlari, Shakllarini topishga, bu sohada o'smir rehabilitatsiyasi va zarur bo'lsa, axloqiy xulq normalaridan og'ish kabi holatlarning olinishiga ta'sir kuchi konsentratsiyalaShuvini belgilaydi.

L. M. Denyakina : «... agar tarbiyachi, yoshlarga hech narsa va hech kim ta'sir qila olmaydi, deb da'vo qiladigan bo'lsa, bu narsa odatda tarbiyachining, o'qituvchining axloqiy pozitsiyasini belgilab beradigan ta'sirli referent guruhlardan mutlaqo xabarsiz ekanligini bildiradi¹»-deydi .

O'smirlik yoshida Shaxs tarbiyasi hal qiluvchi ta'sir ostida tarkib topadi. Tarbiya maxsus faoliyat sifatida muayyan dasturning, anglab olingan maqsadning mavjudligi bilan ta'sir ko'rsatishning maxsus ishlab chiqilgan va asoslab berilgan vositalari, Shakllari hamda metodlarining qo'llanilishi bilan tasodifiy va stixiyali ta'sirlaridan ajralib turadi. «Sog'lom tarbiyaviy vaziyatsiz mukammal Shaxs vujudga kelgan yoki aksincha, to'g'ri tarbiyaviy ish olib borilgan paytda buzilgan Shaxs tarkib topgan birorta holni bilmayman¹» .

Денякина Л.М. Педагогическая диагностика – движущая сила педагогического коллектива.-Москва:Логос, 2013.-С.-98.

Hasanboyev Ж. Tarbiyaviy ishlarini tashkil qilish yo'llari.-To'shkent:Ziё, 1999,45-бет.

O'rta maxsus va kasb-hunar muassasalaridagi, oliy o'quv yurtlari talabalarining muayyan axloqiy qoidalar va normalarni bilishi ma'naviy xulq-atvorning zarur shartidir. Biroq, axloq normalarini shu tariqa bilish o'z-o'zidan axloqiy xulq-atvorini tegishli darajaga erishtirmaydi. Buning ustiga, bilimlarni ma'naviy xulq-atvor amaliyotisiz o'zlashtirib olish ma'naviy bilimlar bilan ma'naviy xulq-atvori o'rtasidagi ajralishda ifodalanadigan (axloqiy formalizm) deb atalovchi formalizmning yuzaga kelishiga olib boradi. Shuning uchun o'rta maxsus va kasb-hunar muassasasi tarbiyalanuvchisining hayoti va faoliyatini to'g'ri tashkil qilishda ijodiy-axloqiy sotsial-ijtimoiy xulq-atvor tajribasi uning shaxsini tarkib toptirishda asosiy bo'lishi kerak. O'smirda bu narsa ota-ona, do'stlar, turli referent guruhlari ta'siri ostida, tarbiyachi rahbarligida hosil bo'ladi. Yoshlarda bilimlar tizimini: tabiiy, axloqiy, g'oyaviy-siyosiy bilimlar tizimini, (bu bilimlar muayyan darajada yetakchi rol uynagan paytda) tarkib toptirish bilan yuz berishi kerak.

L. S. Rubinshteyn, I. S. Kon, A. V. Petrovskiy, E. G'oziyev, G'. Shoumarov, U. Nishonaliyevlarning bergan ma'lumotlariga ko'ra, birgina faoliyatning o'zida (bu faoliyatning bola uchun nima sababdan yuz berishiga qarab) shaxsning har xil (va hatto bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan) sifatlarini tarkib toptirish mumkin. Masalan, tarbiyalanuvchilarni boshqalarni ochiqdan ochiq va dadil tanqid qilishga o'rgatamiz. Ana o'xshash qilish bilan bolada prinsipiiallik, jasurlik sofdillik tanqidiy fikrlash fazilatlarini tarkib topadi, deb hisoblaymiz. Ammo biz aytilganlarni xisobga olmasak, hamisha ham o'zimiz ko'zlagan maqsadga erishavermaymiz. Chunki xulq-atvorning ana shu to'g'ri formasi negizida o'smir amal qiladigan motivlar yotadi. Bu xulq-atvor shaxsan o'smiring o'zi uchun qanday ma'noga ega bo'lishiga qarab undan har hil sifatlar tarkib topishi mumkin. Agar o'smir o'z o'rtog'ini prinsipiial motivlar asosida tanqid qiladigan bo'lsa bu tanqid uning o'rtog'idagi xarakterida *prinsipiiallik*, *qat'iylik*, *halollik* singari sifatlarini tarkib toptirishga yordam beradi: bordi-yu o'z aybini o'rtog'ining bo'yniga quyish istagi bilan tanqid qiladigan bo'lsa, bu *xudbinlik*, *individualizmning* tarkib topishiga yordam beradi. Agar shaxsiy araz bilan tanqid qilinadigan bo'lsa, unda shu asosda *qasoskorlik*, *makkorlik*, *insofsizlik* hislatlari tarkib topadi. Agar bunday tanqid qilishga nihoyat o'qituvchidan qo'rqish

va unga yoqish istagi yoki mag'rurlik istagi prinsipial sabab bo'lsa, unda *laganbordorlik ikki yuzlamachilik* singari xislatlar tarkib topishi mumkin, binobarin to'g'ri xulq-atvor tajribasi bu hatti-harakat muayyan motivlar asosida amalga oshirilgan vaqtdagina ko'zlagan maqsadga olib keladi. Shuning uchun xulq-atvorini, to'g'ri motivlarini tajribada tarbiyalash va mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. O'smirlarda muayyan vaziyatlarda tarbiyaviy ta'sirlar vositasida yuzaga keladigan ijobiy motivlar ularning tajribasida mustahkamlanishi va boshlang'ich vaziyatlarga tarqalishi kerak.

Boshqacha qilib aytganda, shaxsning har bir sifat tarkibiga, binobarin, o'smiring tegishli hatti-harakatiga ijobiy munosabatda bo'lishiga imkon beradigan motiv ikkinchidan, hatti-harakatlarning mustahkamlangan usuli kiradi. O'xshash qilib, Shaxsning sifati L.J.Bojovichning iborasi bilan aytganda, hatti-harakat motivlari o'ziga xos birikmalardir. Hatti-harakat barqaror, hukmron (asosiy) motivlarning sistemasini bazi pedagog, psixolog olimlar (N. Leytes, YU. Kleyberg, L.I.Bojovich, M.S.Neymark, E. G'oziyev)lar Shaxsning yo'nalishi deb ta'riflaydilar.

Korreksion faoliyatni tashkil etish. Tahsil oluvchilarning faoliyat yo'nalishini korreksiyalashda - **jamoaviy, shaxsiy va ishchanlik** yo'nalishlarini (ishga, faoliyat jarayoniga bo'lgan munosabat yo'nalishlarini, ijodiy faoliyatga qiziqishni) alohida ajratib ko'rsatish mumkin. Yo'nalishning jamoa, Shaxsiy turlari bir xil, to'g'ri tavsifga ega bo'lmazligi kerak. Xaqiqiy yo'nalishdan tashqari "xudbinlik guruhi" deb atalgan yo'nalish - boshqa jamoalarning qiziqishlarini mutlaqo mensimagan holda faqat bitta jamoaning, (gurux) qiziqishlarinigina e'tirof etadigan yo'nalish ham bor. Shaxsiy yo'nalish Shaxsiy yutuqlarga erishishga qaratilgan yo'nalish sifatida hamma vaqt ham jamoa yunalishiga qarama - qarshi bo'lavermaydi.

Pedagogik korreksiyalashda tarbiyaviy ish metodlari qo'llanilayotganda, tarbiyalanayotgan o'smiring yosh va individual xususiyatlarini, ikkinchidan, Shu o'quvchi a'zo bo'lgan jamoaning xususiyatlarini, nihoyat, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatiladigan muayyan konkret Sharoitlarni hisobga olish zarur. Shaxsning ijobiy yo'nalishini tarkib topdirish uchun yoshlarning barcha vaziyat va holatlarida to'g'ri yo'l tutishi uchun uning nima qilishni bilishi, o'zi hurmat qiladigan kishilarning nima

qilayotganliklarini ko'rish va o'zi ham to'g'ri xulq-atvorli bo'lishgamasdaq qilishi zarur.

Yoshlarda bilimlar - axloqiy tasavvurlar va tushunchalarining muayyan sistemasini kamol toptirmasdan turib xaqiqiy e'tiqodlarni tarkib toptirib bo'lmaydi. O'z - o'zidan bu bilimlar axloqiy xulq - atvorni belgilamasdan turib, unga muhim ta'sir ko'rsata olmaydi.

Shaxsning ijtimoiy yo'nalganligi, ma'rifiy mukammallikka intilishi kabi insoniy to'yg'ulami kamol toptirish zamonaviy pedagog, psixologlarning diqqat-markazidagi vazifadir. Pedagogik diagnostikada bilimdonlikning o'mi muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik vaziyatlarni oqilona baholash, ularning umumiy Shakllarini, uslublarini bilishni talab qiladi. Bu korreksiyalash ishlarini olib borayotgan o'qituvchi, tarbiyachidan metodologik, nazariy, uslubiy, texnologik bilimlar bilan qurollanishni taqozo etadi. Korreksiyalash jarayonida yoshlarda ma'naviy-ma'rifiy sifatlarni Shakllantirish nazarda tutiladi.

15-16-17 yoshlilar darivojlantiriladigan **ma'naviy sifatlari**: vatanparvarlik, ziyolilik, ma'rifatparvarlik, adolatlilik, mas'uliyatlilik va boshqalarni tashkil etsa, **Shaxsiy sifatlari**: oliyanoblik, kirishuvchanlik, ochiq ko'ngillilik, hamdardlilikka moyillik kabilar qamrab oladi. **Ijtimoiy xulqni Shakllantiruvchi omillarga**: atrofdagilarga ijobiy munosabatda bo'lish, optimizm, kuzatuvchanlik, o'z-o'ziga tanqidiy munosabatda bo'lish kabilar kiradi.

O'rta maxsus va kasb-hunar muassasalari, oliy ta'lim tizimida tarbiyaviy korreksiyalash ishlarini Myunstenberg metodikasi bo'yicha amalga oshirish mumkin. Bunda mikrogruphdagi xususiyatlar o'rganilib chiqilgach, sotsiometriya, referentometriya, (o'zaro kirishuvchanlikni Shakllantirish) Timoti-Liri metodikalariga tayanib, biz o'spirinlarning xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalaydigan tizimni ishlab chiqdik. Tadqiqot jarayonida 16-17-20 yoshli o'rta maxsus va kasb hunar muassasalari hamda oliy o'quv yurtlari talabarlari qatnashdi. Dissertatsiya sahifalarida tadqiqot natijalarini keltiramiz(«O'smirlar» deb belgilangan yosh davrlari o'rta va maxsus kasb-hunar muassasasi talabarlari, «o'spirinlar» deb belgilangan yosh davrlari-oliy o'quv yurti talabarlari tavsiflaydi):

O'Z-O'ZINI BOSHQARA OLISHNI SHAKLLANTIRISH

(Pedagogik trening)

1-mashq

Oq varoqqa o'zingizga juda yoqadigan 5-6ta faoliyat turini yozing (Kitob mutoalaa qilish, kaShta tikish, Shaxmat-ShaShka, futbol, tennis o'ynash, musiqa, suv sporti bilan Shug'ullanish va h.k.).

YOqtirgan faoliyat turiga hamohang quyidagi savollarga javob berishga harakat qiling:

A) yoqtirgan faoliyatingizni tanho yoki o'zga odamlar bilan birgalikda bajarasizmi?

B) Faoliyatni qayerda bajarasiz? Ushbu faoliyatni bajarishingizda yordam beruvchi yoki halaqit beruvchi omillar bormi?

V) Faoliyat bajarilayotganda vizual(ko'rish organlari ishtirokida), audio(tovuSh), yoki kinestetik(sezgi)lar ko'proq salmoqqa egami?

D) YOqtirgan faoliyatingiz moddiy xarajatlarni talab qiladimi?

Savollarga javob berib bo'lgach, faoliyatingizdani qoniqish hissini bildiruvchi salmoqli ahamiyatga molik bo'lgan bir necha komponentga e'tibor bering.

Bu mashqni bir necha bor takrorlagach, ehtimol uncha xush ko'rmagan faoliyatingiz (badan tarbiya, musiqa bilan Shug'ullanish, kitob mutoalaa qilish, kaShta tikish va h.k.lar)da ham jozibali tomonlarni topa olarsiz.

Ushbu mashqni bajarib bo'lgach, talabalar bitta faoliyatdangina emas, balki bir nechtasidan birdaniga qoniqish hissini sezishlarini qayd etishdi.

2-mashq

Kuniga o'zingiz uchun 5-10 daqiqa vaqt ajratib, ushbu mashqlarni bajarishga odatlaning:

1-holat. Ochiq deraza yoki eShik yoniga kursini quyib, unga qulay joylaShing. CHuqur nafas olib, mushaklaringizni bo'Sh qo'ying.

2-holat. Tashqi omillarning ta'siri kuchli bo'lmasligi uchun ko'zingizni yuming. Faqat yoqimli narsa haqida o'ylaShga harakat qiling.

3-holat. Ko'zingiz yumuq holda o'zingizni baxtli his qiling. Dilingizdagi barcha g'uborlarga o'rin qoldirmang. Tevarak-atrofdagilarga baxtiyorligingizdan ulaShishga harakat qilayotganingizni his eting.

4-holat. O'zingizga yoqimli(iloji bo'lsa mumtoz) musiqani 3-4 daqiqa mobaynida tinglang. Musiqaning inson sezgilariga ijobiy ta'sirini his eting. Musiqaning tarbiyadagi ahamiyatini o'nutmang.

5-holat. O'zingizning energetik quvvatingiz oshganligini, mushaklaringiz kuchga to'layotganligini, dilingiz yayrab, insonlarga ezgulik va faqat ezgulik qilishga qodir va tayyor ekanligingizga ishonung.

6-holat. O'rindiqdan turing. Qo'lingizni yuqoriga ko'tarib, sekin tushiring. Ko'nglingizda yorqin his-to'yg'ular paydo bo'lganini, uning jozibali nurlari butun tanangizni chulg'ab olganligini «ko'rishga» harakat qiling. Insonlarga hamdardlik qilishga, g'amxo'r bo'lishga tayyor ekanligingizga ishonung! Shunda haqiqiy baxtiyor ekanligingizni o'zingizga va o'zgalarga isbotlagan bo'lasiz.

Ushbu mashqni muntazam ravishda bajarish o'smir va o'spirinlarni stress holatidan chiqarishga, agressivlik holatining oldini olishga, o'z-o'ziga ishonch bilan qarashga hamda o'z-o'zini boshqara olish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi.

XULQDAGI IKKIYUZLAMACHILIK, O'Z SO'ZIDA TURA OLMASLIK, YOLG'ONCHILIK KABI NUQSONLARNI KORREKSIYALASH METODIKASI

Mazkur metodika Kettel, Ayzenk, Leongard kabi olimlarning «Shaxsni tavsifiy belgilariga qarab tashxislash» so'rovnomalari asosida tuzilgan.

Yo'riqnoma:

1-bosqich. Quyidagi savollarga «ha» yoki «yo'q» deb javob bering. Javoblaringiz ustida chuqur mulohaza qilmang. Javoblarni muayyan raqam ostida belgilab quying.

SAVOLLAR:

1. Shovqin-suronli vaziyatlarni yoqtiraman.
2. Har tomonlama tushunadigan do'stlarga ehtiyojim baland.
3. Biron yumushni bajarishni so'raShganlarida hozirjavoblik qilaman.
4. Jahlim tez-tez chiqib turadi.
5. Kayfiyatimni ko'tarish yoki tushurish oson.
5. Do'stlarim bilan chaq-chaqlashgandan ko'ra, kitob mutolaa qilganda yoki kompyuter bilan ishlaganda ko'proq bahra olaman.
6. Uyquga ketayotganda turli-tuman fikrlar xalaqit beradi.
7. Menga aytilganlarni aynan o'zidek bajaraman.
8. Birovning ustidan kulishni yoqtiraman.
9. O'zimni ba'zan o'ta baxtsiz xis qilaman, garchi bunga sabab bo'lmasada.
10. Men quvnoq va xushchaqchaq insonman.
11. O'qiyotgan dargohimning ichki tartib-qoidalarini buzganman.
12. Vaziyatdan qat'iy nazar, men axloq normalarini buzmaslikka harakat qilaman.
13. Men har qanday simi saqlay olaman.
14. Tengdoshlarim orasida men hazil-mutoyibalarni bisyor aytib, ularni xushnud qilaman.
15. Notanishlar bilan uchraShganda o'zim birinchi bo'lib so'z boshlayman. Men ko'p hollarda yolg'on so'zlayman.
16. Men ahyon-ahyonda yolg'on so'zlayman.
17. Oxirgi paytlarda tez charchay boshlaganimni sezganman.
18. Hayajonlanmasamda, ayrim paytlarda yuragim tez-tez uradi.
19. Men tez xafa bo'laman.
20. Tez jahlim chiqadiyu, xafachiligimni tez unutaman.
21. Uy yumushlariga har kun kattalarga yordam beraman.
22. Uy yumushlarida ahyon-ahyonda kattalarga yordam beraman.
23. Uy yumushlarida kattalarga yordam bermayman.
24. Yangi tanish orttirishni yoqtiraman.
25. «Yangi do'stdan ko'ra, eskisi afzal» qabilida ish ko'raman.

26. Men ikkinchi darajali ishlar bilan darslarimni bajarib bo'lgach Shug'ullanaman.
27. Qarindosh-urug'lardan, qo'ni-qo'shnilardan birontasi haSharga chaqirishganda hozirjavoblik bilan javob beraman.
28. Uylamay aytgan gapim bilan birovning ko'ngliga ozor yetkamsam uzoq vaqt iztirob chekaman.
29. Maqtanishni yoqtiraman, Shu sababli ayrim paytlarda yolg'on so'zlayman.
30. Qaror qabul qilish uchun ko'p o'ylanib o'tirmayman.
31. O'qituvchi qaysidir sabablarga ko'ra darsni kech boshlaganda, toqatsizlik bilan ketish payiga tushaman.
32. Gohida qo'rqinchli tushlar ko'rib alahsirab chiqaman.
33. Menga yoqmagan inson to'g'risida, garchi pastkaShlik bo'lsada, yolg'on g'iybat tarqata olaman.
34. Milliy kuy va raqslar yoqadi.
35. Men Shovqin-suronli o'yinlarga ishqibozman.
36. Ovqat tanlashda injiqlik qilaman.
37. Dars tayyorlayotganimda diqqatimni jamlay ololmayman.
38. Oralariga sovuqlik tushgan do'stlarimni yaraShtirish uchun yolg'on gapirishdan ham tonmayman.
39. Ota-onamga o'ta mehribonman.
40. Har bayramda qarindosh-urug'larimdan hol-ahvol so'raShni kanda qilmayman.
41. O'rtoqlarimdan kimdir yangi kiyim kiydi. Unga bu libos sira yaraShmagan bo'lsada, «yaraShibdi, qulluq bo'lsin», deyman.
42. Mehmonga borishni yoqtiraman.
43. Topshirilgan vazifani bajarishga hamisha mas'uliyat sezaman.
44. Biron nojo'ya ish qilib qo'ysam, afsuslanib, uzoq vaqtgacha mulzam bo'lib yuraman.
45. YOqmagan yumushni bajarishimni iltimos qilishganlarida «Yo'q» deyishga qiynalaman.
46. Notanish odamdan yordam so'raShga iymanaman.
47. Muvaffaqiyatga erishganimda boshim osmonga yetadi.

48. Menga qo'pol gapirsalar men ham qo'pollaShaman.
49. Hayot faqat Shirin damlardan emas, balki iztirobli damlardan ham iborat ekanligini bilaman.
50. Dars zerikarli bo'lsada, o'kituvchiga xalaqit bermasdan uni tinglaShga harakat qilaman.

2-bosqichJavoblar jadvalda berilgan baholar bo'yicha ballar jamlanadi.

3-bosqich «YOlg'on» Shkalasi bo'yicha 5 dan ziyod to'plaganlar blankalari alohida ishlovdan o'tkaziladi.

KALIT

EKSTRAVERSIYA (Tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik)(E)

1. «Ha»: 1, 3, 9, 11, 14, 17, 19, 22, 25, 27, 30, 36, 39, 44, 47, 49.

NEYROTIZM (N):

2. «Ha»: 2, 5, 7, 15, 18, 21, 23, 26, 31, 34, 37, 38,42,, 45,46,50.

3 »YOlg'on»:

«Ha»: 8, 16, 24, 28, 36, 44.

»Yo'q»: 4, 12, 20, 32, 40, 48.

17-20 yoshlilar uchun (E)-11-14 ball, «neyrotizm»- 12-17-ball, «yolg'on»-6-8 ball normativ bo'lib hisobladi.

Jadval №

№	Savollar bo'yicha baholash (ball hisobida)	Savollar bo'yicha baholash
	E	N

1.	0-4	0-4
2.	20-24	0-4
3.	20-24	20-24
4.	0-4	20-24
5.	0-4	4-8
6.	0-4	16-20
7.	0-4	8-16
8.	4-8	0-4
9.	8-16	0-4
10.	16-20	0-4
11.	20-24	4-8
12.	20-24	8-16
13.	20-24	16-20
14.	16-20	20-24
15.	8-16	20-24
16.	4-8	20-24
17.	16-20	4-8
18.	4-8	16-20
19.	4-8	4-8
20.	16-20	16-20
21.	12-16	8-12
22.	8-12	8-12
23.	16-20	8-12
24.	12-16	4-8
25.	8-12	4-8
26.	4-8	8-12
27.	4-8	12-16
28.	8-12	16-20
29.	12-16	16-20
30.	16-20	12-16
31.	8-12	16-20
32.	12-16	12-16

1-tipdagi talaba

E: 0-4; N:0-4.

Pedagogik tavsifiy belgilari: Bosiq, hamma bilan kirishib keta oladi. Guruhdagilar uning fikriga quloq tutishadi. Do'stlikka chorlamaydi, ammo kimdir unga do'stona munosabat bildirsa, bu munosabatni inkor etmaydi. Qaysar, CHidamli. So'zlashganda o'ta bosiq. Fikr-mulohazali. Sovuqqon.

Korreksiyalash yo'llari: O'qituvchilarini kam bezovta qiladi, Shu sababli pedagog, trenerlar, tarbiyachilarning e'tiborsizligidan qiynaladi. Bu turdagi talabalar bilan ishlaganda ko'proq guruhda ularning ahamiyatga molik bo'lgan ishlarini maqtovg'a loyiq deb topish, talabalar jamoasini ularning bajarayotgan ijobiy ishlariga diqqatini tortish. Kamtarinligi va o'qishdagi natijalarini rag'batlantirib turish lozim.

2-tipdagi talaba

E:20-24; N: 0-4;

Pedagogik tavsifiy belgilari: Hamisha quvnoq. Kirishuvchan. Talabalar va o'qituvchilar diqqatini o'ziga jalb qilishni yoqtiradi. Fanlarni o'zlashtirish darajasi yaxshi. Optimist, o'z Shijoatiga ishonadi. Kechirimli. Murosali. Janjalli vaziyatlardan hazil-mutoyiba orqali chiqib keta oladi. YAngilikka o'ch. Talabalar orasida hurmat-e'tibor qozongan. O'qituvchilar uning kelajagiga ishonch bildirishadi. Artistlik qobiliyatiga ega. YAngilikka o'chligi sababli, boshlagan ishini oxirigacha yetkazishga sabri chidamaydi. Shu sababli natijalarni qo'lga kiritishda sustkaShlik qiladi.

Korreksiyalash yo'llari: Mehnatsevarligini, yangilikka o'chligini, artistlik qobiliyatini rag'batlantirib turish lozim. Asta-sekinlik bilan (masalan, noyob topshiriqlar berish orqali) intizom, qat'iyatlilik va sabr-toqatli bo'lishga o'rgatish kerak. Bo'Sh vaqtini to'g'ri taqsimlashiga ko'maklaShish lozim.

3-tipdagi talaba

E:20-24; N:20-24;

Pedagogik tavsifiy belgilari: Faol, Shijoatli. Barcha (o'qituvchilar, ota-onasi, talabalar va yaqinlari) bilan «tenqurlari» sifatida muloqatga kirishishga harakat qiladi. Istehzoli. O'ta Shuhratparast. Kattalar tomonidan bildirilgan tanqidiy qarashlarni salbiy qabul qiladi. O'ziga nisbatan befarqlikni kechira olmaydi.

Korreksiyalash yo'llari: Asosiy qurol: takalluf bo'lishi lozim. Bunday talaba bilan bosiq, ochiqko'ngillik bilan, e'tiqodiy chekinishlarga yo'l qo'ymasdan muloqotga kirishish kerak. Affekt holatida istehzoli so'zlashishi muqarrar. Konflikt vaziyatlarda «orani ochishga» Shoshilmaslik zarur. Muammoli vaziyatni talaba o'ziga kelgandan so'ng yechish ma'qul. Muammo yechimini topishga o'zini undaSh, tashkilotchilik qobiliyatini qullab-quvvatlaSh hamda energetik salohiyatini ezgu ishlarga sarflaShga dav'at etish kerak. Tajriba ko'rsatishicha, bunday talabalarni sport bilan Shug'ullantirish samarali natijalarni beradi.

4-tipdagi talaba

E:0-4; N:20-24;

Pedagogik tavsifiy belgilari: Injiq, o'z kuchiga ishonmaydigan, jur'atsiz. O'zgalardan tomonidan homiylik axtaradi. Kamgap. Qiyinchilik bilan muloqotga kirishadi. Darslardagi o'zlashtirish ko'rsatkichlari ko'p hollarda past. Tez xafa bo'ladi. Adaptatsiya jarayoni uzoq cho'ziladi. Faol hayot darajasini xushlamaydi. Kuzatuvchan. Falsafiy fikr-mushohada qilishni yoqtiradi. Muammoli vaziyatda o'zini yo'qotib qo'yadi.

Korreksiyalash yo'llari: Bunday talabani tengdoshlarining kulgi-istehzolaridan xalos etishga harakat qilish kerak. Undagi ijobiy tomonlarga: fikr-mulohazaliligi, biron yumush topshirilganda saranjomlik bilan bajarishini alohida ajratib maqtab turish lozim. Ijtimoiy xulq-atvorini Shakllantirish jarayonida faol muloqotga kirishuvchanlikni, o'ta subordinatsiya talab qilmaydigan topshiriqlarni bajartirish kerak. Tevarak-atrofdagilarga bo'lgan qiziqishini faollashtirish, ochiq ko'ngil talabalar bilan muloqotga kirishishini ta'minlash kerak.

5-tipdagi talaba

E:0-4; N: 4-8;

Pedagogik tavsifiy belgilari. Kuzatuvchan, bosiq. Fanlarga bo'lgan qiziqishi sust. Ichki «to'qib chiqarilgan» uy-xayollarga boy, fantaziyaga moyil. Loqayd va befarqligi bilan nafaqat o'qituvchilarni balki tengdoshlarini ham hayratga soladi.

Korreksiyalash yo'llari: Unga quyiladigan talablarga o'ta muhtoj. Qanchalik ko'p mas'uliyatli topshiriqlar yuklatilsa, Shunchalik faolligi oshadi va o'zini kerakli

ekanligini his etadi. O'qish va ishga qiziqishini oshirish uchun uning ehtiyojlarini to'laqonli o'rganib chiqish kerak va motivatsion sferasiga ta'sir o'tkazish lozim.

6- tipdagi talaba

E:0-4;N:16-20;

Pedagogik tavsifiy belgilari. Kamtarin, his-hayajonga beriluvchan, notanish vaziyatlarda uyatchan. Fikr-mulohazali. O'z kuchiga ishonmaydi. Muammoli vaziyatlarda o'zini qo'lga oladi. Qat'iyatsizroq.

Korreksiyalash yo'llari: Guruhda unga ko'mak berishga harakat qilish kerak. Talabadagi ijobiy sifatlar: jiddiylik, madaniyatlik, takallufluk kabi xususiyatlariga e'tiborni qaratmoq lozim. Ezgu g'oya bilan qiziqtirib qo'yish kerak (Masalan, nochorlarga, o'zidan kuchsizlarga, nogironlarga yordam berish va h.k.). Talabadagi optimistik ruhni o'stirishga harakat qilish kerak. Bu undagi o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

7- tipdagi talaba

E:0-4;N: 8-16;

Pedagogik tavsifiy belgilari. Kamtarin, bosiq. Darslarda faol qatnashadi. SHijoatli, o'zining butun borlig'ini bilim o'zlashtirishga chorlaydi. Adolatli. Guruhda o'rtoqlari ko'p. Vafodor do'st bo'la oladi. Topshirilgan vazifani qoyilmaqom qilib bajarishga harakat qiladi, ammo tashkilotchilik qobiliyati sust. O'qishdan tashqari tadbirlarda ishtirok etmaydi. O'quv maskanida o'tkaziladigan katta tantanalarda panada qolishni yoqtiradi. Ayrim paytlarda zerikarli falsafiy mushohada yuritadi.

Korreksiyalash yo'llari: Faoliyatida erkinlikka keng yo'l ochish lozim, chunki bu tashabbuskorlikni rivojlantiradi. Mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish kerak. Guruh a'zolari oldida tanqid qilmaslik lozim. Ko'proq tashabbuskorligini rag'batlantirib turish kerak. Biron bir kishi yoki g'oya ta'siri ostiga ko'r-ko'rona kirib qolishidan ehtiyot bo'lish kerak.

8- tipdagi talaba

E:0-4;N: 8-16;

Pedagogik tavsifiy belgilari. Kirishuvchan, faol, tashabbuskor. O'z-o'zini boshqara oladi. Shuxratparast. Liderlik xususiyatlariga ega. O'qituvchilar va talabalar orasida hurmat qozongan. yengil xarakterga ega. Didli, takallufli, nazokatli.

Korreksiyalash yo'llari: Liderlik qilishga imkoniyat yaratish kerak. Shaxsiy va guruhdagi muammolarni hal qilishga yordam berish kerak. Ilmga bo'lgan qiziqishlarini rag'batlantirish zarur.

9- tipdagi talaba

E:12-16;N: 4- 8-;

Pedagogik tavsifiy belgilari. Faol, bosiq, o'rta miyonadagi kirishuvchanlik qobiliyatiga ega. O'rtoqlari kam bo'lishiga qaramasdan, ularga vafodor. O'z oldiga qo'ygan vazifaning uddasidan chiqq oladi. O'qishda raqiblik qilishga moyil emas. Ayrim hollarda tez xafa bo'ladi.

Korreksiyalash yo'llari: Atrofdagilarning unga ishonch ko'zi bilan qarshiga itilish lozim. Ishbilarmonlarcha u bilan muloqotga kirishish kerak. Jamoat topshiriqlarini yuklash lozim.

10- tipdagi talaba

E:12-16;N: 16-20;

Pedagogik tavsifiy belgilari. Atrofdagilarga o'ta talabchan. Mag'rur. Shuxratparast. Faol. Ko'zga tashlanishni xush ko'radi. O'qishdagi va Shaxsiy xayotidagi mag'lubiyatga uchraShlarini sir saqlashga harakat qiladi. Sovuqqon. Barchaning diqqatini o'ziga jalb qilishni yaxshi ko'radi.

Korreksiyalash yo'llari: Pedagogik muloqotga kirishganda o'ta samimiy va ochiq ko'ngillik bildirish zarur. Ushbu talabaga nisbatan qattiqqo'l bo'lish kerak. Ayrim hollarda uning kamchiliklari ustidan kulish mumkin. Bu uning kiberli xususiyatlaridan forig' bo'lishga yordam beradi.

11- tipdagi talaba

E: 16-20; N: 12-16;

Pedagogik tavsifiy belgilari. Mag'rur. O'qishda gi kamchiliklarida o'zgalami ayblaShga moyil, Shaxsiy adovatni hamma narsadan ustun qo'ya oladi. Shubhachi. Liderlik xususiyatlariga ega. Bosiq. Maqsadiga erishish uchun qat'iy harakat qiladi. Ayrim holatlarda artistlik qobiliyatlarini namoyon qila oladi.

Korreksiyalash yo'llari: Manmanlikka va kiborga berilishiga yo'l quymaslik kerak. Liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish, ijobiy hatti-harakatini rag'batlantirish zarur. Talabalar orasida o'zini ustun qo'yishga bo'lgan intilishini bartaraf qilish kerak. Agressivlik xususiyatlarini neytrallaSh darkor. Ijtimoiy xulq-atvor qoidalariga rioya qilishiga hamda ijtimoiy ongini rivojlantirish zarur.

Mazkur metodika 16-20 yoshli talabalarga mo'ljallangan bo'lib, undan:

- o'quv muassasasidagi guruh jamoalarini tashkil etishda;
- guruh kuratorlari(rahbarlari)ning talabalar jamoasi bilan tanishuv ishlarini olib borishayotganlarida;
- «pedagogik tashxislash va korreksiyalash» markazlarida;
- yoshlarni ish bilan ta'minlash borasida kadrlar bo'lim boshliqlari ishlarida;
- jismoniy chiniqtirish guruhlarida, sport seksiyalarida;
- uzluksiz ta'lim tizimi jarayonida «O'qituvchi-o'quvchi-talaba» va «O'quvchi-talaba-sinf-guruh» tizimida pedagogik amaliyotda foydalanish mumkin.

O'xshash qilib, pedagogik diagnostika va korreksiyalashda talaba-yoshlarning umumiy tarbiyalanganlik modeliga asoslangan holda ish yuritish lozim, CHunonchi, onglilik va xushxulqlilikning birligi tamoyilini yoshlarning umumiy tarbiyalanganlik darajasidagi sifat ko'rsatkichlari belgilashini pedagogik treninglar natijasida aniqlandi. Ular motivatsion ehtiyoj va ma'naviy-ma'rifiy tarkibdagi xalqani tashkil qiladi (-rasmga qarang). Pedagogik korreksiyada motivatsion ehtiyoj madaniy qadriyatlariga asoslangan holda qaraladi.

YOSHLARDA IJOBIY XISLATLARNI SHAKLLANTIRISH

METODIKASI

Talabalar motivlar doirasini diagnostika qilish va salbiy xislatlarini korreksiyalash

Yo'riqnoma: Rag'batlantiruvchi material 100 ta hazil-mutoyibali iboralardan (HMI) iborat. Shulardan 40 tasi ko'p ma'noli bo'lib, tadqiq qilinuvchilar ularni o'zlaricha interpretatsiya qilishadi.

Asosiy mavzular: 1) agressivlik holati; 2) ijtimoiy hayot; 3) moddiy rag'bat; 4) san'atga moyillik; 5) insoniy xislatlarni Shakllantirish;

HMI

1. Qanchalik yuqori parvoz etsang, shunchalik yerga tushushing qiyinlashadi.
2. Tentak mukammallikka erishgach, qizaradi.
3. Baxt-pulda emas, miqdorida.
 1. Qozonga yaqin yursang, qorasi yuqar.
 2. Olamda barcha narsalar o'zaro bog'liq. Shu sababli o'zaro bog'liqlikni ta'minlovchi tanish orttirish Shart.
 3. Hayotdan hamma narsani olishga moyil edi. Ayniqsa moda sohasida.
 4. Bolalar-hayot gullari. Oiladagi janjallarni og'zidan gullaShiga ruxsat bermang.
 5. Yiqilgan kuraShdan charchamaydi.
 6. «Ichkilikbozlik-hayotni zaharlaydi. Uning natijasida insonlar boshini yo'qotib qo'yishadi», -dedi YUdif, Shirakayf Ossuriya qo'mondoni Olofermning boshini tanidan judo qilar ekan.
 7. U tulki dumidan tikilgan yoqali manto to'g'risida fikr bildirar ekan, eri unga bo'ri qarash qildi.
 8. «Bo'g' moqda, demak sevadi, - o'yladi Dezdemon.
 9. Boshini qotirmoqchi edi, bo'yni sinib qoldi va h.k.

Tashxislanuvchi har bir bosqichdagi(bosqichlarda 10t adan ibora mavjud, Shulardan 60 tasi «ishchi» qolganlari «chalg'ituvchi» bo'lib hisoblanadi.)

o'ziga yoqqan faqat bitta iborani tanlash xuquqiga ega. Tanlangan iborani maxsus harflar bilan belgilash lozim. (Yoqqan ibora: -a; aksincha bo'lsa-b;)

HMI kaliti:

Internal (ichki) hissiyotga beriluvchanlik: 2b, 3a, 4a, 5b, 6a, 7b, 8b, 10. va h.k.

Eksternal (tashqi) hissiyotga beriluvchanlik: 2a, 3b, 4b, 5a, 6b, 7a, 8a, 10a, 11b, 12a, va h.k.

CHalg'ituvchi bosqichlar: 1,6,9,15, 21,23,26,30; (4- Ilova).

Natijalar ishlovi:

1. Tadqiqotda qatnashayotgan talaba ish jarayonidagi kayfiyat, ishga bo'lgan munosabat, yo'riqnomada keltirilgan topshiriqlarga javoban bildirilgan reaksiyasi to'g'risida batafsil bayon qilishi lozim.
2. Ilovadagi Shaxs tipiga qarab korreksion tadbirlarni o'tkazish lozim.

Tavsifiy xususiyatlari	Korreksiya yo'llari
------------------------	---------------------

I-tipdagi talaba

E: 0-4; N: 0-4.

Bosiq, hamma bilan kirishib keta oladi. Guruhdagilar uning fikriga quloq tutishadi. Do'stlikka chorlamaydi, ammo kimdir unga do'stona munosabat bildirsa, bu munosabatni inkor etmaydi. Qaysar, CHidamli. So'zlashganda o'ta bosiq. Fikr-mulohazali. Sovuqqon.	O'qituvchilarini kam bezovta qiladi, Shu sababli pedagog, trenerlar, tarbiyachilarning e'tiborsizligidan qiynaladi. Bu turdagi talabalar bilan ishlaganda ko'proq guruhda ularning ahamiyatga molik bo'lgan ishlarini maqtovga loyiq deb topish, talabalar jamoasini ularning bajarayotgan ijobiy ishlariga diqqatini tortish. Kamtarinligi va o'qishdagi natijalarini rag'batlantirib turish lozim.
--	--

Pedagogik korreksiyalashda - tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning hamkorlikdagi faoliyati o'zaro ta'sir ko'rsatish uslublariga bog'liq ekanligi Shak-

Shubhasizdir. Korreksiyalash har bir yoshga, Shaxsga, har qaysi yoshlar jamoasiga alohida munosabatda bo'lishni nazarda tutadi.

Yoshlar xulqidagi nuqsonlarni bartaraf qilish uchun turli korreksion metodikalardan, jumladan: ijtimoiy ongni Shakllantiruvchi ulublar; faoliyat jarayonida ijtimoiy ongni va tajribalarni Shakllantirish uslublari; o'z-o'zini tarbiyalash uslublari; rag'batlantirish va jazolash uslublaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimi talabalarining salbiy xislatlarini korreksiyalashda tadqiqot natijalarining sarhisobi ilmiy izlanishlarning samaradorligini oshirishda alohida ahamiyatni kasb etadi.

Ayniqsa mafkuraviy poligonlarda yoshlar ongi va qalbi uchun kuraSh keskinlaShgan bir paytda pedagogik diagnostika va korreksiyalashning ahamiyati, o'tkazilgan har bir treningning o'z mi beqiyos ekanligi shubhasizdir.

Korreksiyalashda o'tkaziladigan tajriba, tekshirish va kuzatishlarning natijalarida tasodifiylik elementlari har doim mavjud bo'lganligi uchun bu natijalarning samaradorligini matematika-statistikaviy uslub bilan tekshirish lozimligini unutmash kerak. Buning uchun pedagogik treninglar natijalarini tasodifiy miqdorlar bilan tekshirib, tahlil qilinadi va ishonchli xulosalar chiqariladi. Pedagogik korreksiyalashga xos bo'lganlik Shundaki, bunda qo'llanilgan vositalarning samaradorligi muayyan bir guruh ob'ektlarining (talabalar, o'quvchilar, formal va noformal guruhlar va h.k) yoki turli ob'ektlarning ma'lum bir vaqt ichida erishgan yutuqlari yoki xossalarini taqqoslaSh asosida tekshirilishda qiyinchilik tug'diradi.

Qo'llanilgan muayyan yangi korreksion yo'nalishning samaradorligini tekshirish uchun muayyan guruhlarni tanlab olish maqsadga muvofiq. Bu guruhlar matematik statistika tilida «bog'liq tanlama» deb ataladi.

Bog'liq tanlanmalar, tasodifiylik asosida tanlab olingan o'quvchi-talabalar qism-guruhlaridan iborat bo'ladi. Bog'liqmas tanlanmalar uzluksiz ta'lim tizimidagi o'quvchi-talabalarining turli o'quv guruhlaridan tasodifiylik asosida tanlab olingan talabalar qism-guruhlaridan iborat bo'ladi.

O'quvchilarda siyosiy onglik va ijtimoiy faollik, ya'ni davlatning ichki va xalqaro siyosati qoidalarini tushunish va idrok qilishni tarbiyalashga qaratilgan topshiriqlardan unumli foydalanish samarali natijalarni beradi. Shu bilan birga yoshlarning umumiy madaniy saviyasining o'sishi va tarbiyalanganlik darajasining Shakllanishida pedagogik treninglarning ahamiyati o'ta salmoqli ekanligini inobatga olish zarur. Pedagogik diagnostika va korreksiyalashda haqqoniylikka erishish amalda juda mushkul. Shuning uchun ahamiyatlilik darajasini tanlash tanlanmalarini tuzish bo'yicha dastlabki jiddiy sinov, tajriba, kuzatuv va hisob-kitob ishlarini olib borishni taqozo qiladi.

Pedagogik diagnostika va korreksion rivojlantiriluvchi tadbirlar maqsadli belgilanib, amalga oshirilganda talabalarning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarining takomillashuvida, madaniy saviyasining o'sishida va uning malakasini uzluksiz takomillashib borishiga erishiladi.

16-mavzu. UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA YOSHLARNING TARBIYALANGANLIK DARAJASINI TASHXISLASH VA KORREKSIYALASH ISTIQBOLLARI

Jamiyatimizdagi yoshlarni ma'nan boy, hur fikrli, kuchli bilimdon sohiblari qilib tarbiyalash: ota-bobolarimizning asriy orzu-umidlariga hamohangdir.

Respublikamizda Kadrlar tayyorlash milliy dasturiga muvofiq bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan islohatlar xar tomonlama uyg'un, barkamol Shaxsni Shakllantirishga va bu borada ta'sirchan mexanizmlarni, yangicha tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini yaratishga qaratilgan.

Oliy ta'lim muassasalarining bakalavr yo'nalishida pedagogik tashxislash va korreksiyalash yo'llari o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Talabalar deganda moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishda ijtimoiy hayotga va mutaxassislikka oid rollarni muayyan qoida va maxsus dastur asosida bajarishga tayyorlanayotgan ijtimoiy guruh tushuniladi.

Oliy o'quv yurtidagi ta'limning o'ziga xos xususiyatlari talabalarning boshqa ijtimoiy guruhlar bilan (ular hoh rasmiy, hoh norasmiy bo'lishidan qat'i nazar) muloqotga kirishish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Talabalik davrining asosiy xususiyatlaridan biri ijtimoiy yetuklik (kamolot) Shaxsdan zarur aqliy qobiliyatni hamda ijtimoiy turmushda bajariladigan turli rollarni egallashga (oila qurishga), farzandlarni tarbiyalashga, foydali mehnatda qatnashishga (mas'ul vazifada ishlashga) tayyorlanishni talab qiladi. Mazkur jarayonning bosh mezonlari va ko'rsatkichlari o'rta ma'lumotlilik, jamoatchilik topshiriqlari, mehnatda faollik ko'rsatish, qonunlar oldida javobgarlik, mutaxassis bo'lish imkoniyati, unga intilish tuyg'usi, irodaviy kamolotga erishish, yosh otalik va onalik burchi, ijtimoiy guruhga rahbarlik qilish, sport bilan shug'ullanish, bo'sh vaqtni tashkil eta olish, to'garaklarda qatnashish va boshqalardan iborat.

Talabalik davri o'spirinlikning ikkinchi bosqichidan iborat bo'lib, 17-22 yoshni o'z ichiga oladi va o'zining betakror xususiyatlari va qarama-qarshiliklari bilan tavsiflanadi. Shu boisdan talabalik davri Shaxsning ijtimoiy hamda kasbiy mavqei ni anglashdan boshlanadi. Mazkur pallada o'spirin o'ziga xos ruhiy inqiroz yoki tanglikni boshidan kechiradi, jumladan, kattalarning har xil ko'rinishdagi rollarini tez sur'atlar bilan bajarib ko'rishga intiladi, turmush tarzining yangi jihatlariga ko'nika boshlaydi. Katta odamlarning turmush tarziga o'tish jarayoni Shaxsning kamol topish xususiyatlariga bog'liq ichki qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi.

Oliy ta'lim tizimida pedagogik diagnostika va korreksiyalashning asosiy vazifasi: *talabalarni mustaqil bilim olishga, o'z faoliyatini o'zi tashkil qilishga, o'zini o'zi boshqarishga, yangi g'oyalarni ishlab chiqishga o'rgatish, xulqning eng muhim sifatlari-mustaqillik, tashabbuskorlik topqirlik, farosatlilikni o'stirishga yordam beradi.*

Bir qator olimlar: B.G. Ananev, M.G. DavletShin, I. I. Ilyosov, E. G'oziyevlarning fikrlaricha, talaba 17-19 yoshda ham o'z xulqi va bilish faoliyatini ongli boshqarish imkoniyatiga ega bo'lmaydi va Shunga ko'ra xulq motivlarining asoslanmagani, uzoqni ko'rolmaslik, ehtiyotsizlik kabi holatlar ro'y beradi.

V. T. Litovskiyning fikricha, 19-20 yoshlarda ayrim salbiy hatti-harakatlar ko'zga tashlanadi. Mazkur yoshda hohish hamda intilishning rivojlanishi iroda va xarakterdan ancha ilgari ketadi. Bunda odamning hayotiy tajribasi alohida ahamiyatni kasb etadi, chunki talaba Shu tajriba yetishmasligi natijasida nazariya bilan amaliyotni, fantaziya bilan reallikni, romantika bilan ekzotikani, haqiqat bilan illyuziyani, orzu bilan hohish, optimizm bilan qat'iylikni aralashtirib yuboradi.

Oliy ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya ishlarini rejalashtirishda talabalarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish mazkur davrning muhim Shartlaridan biridir.

Ayrim paytlarda ichki va tashqi vositalar, omillar ta'siri ostida uning ruhiy dunyosida umidsizlik, ruhiy parokandalik kayfiyati, istiqbolga ishonchsizlik, ikkilanish, hadiksiraSh kabi salbiy his-tuyg'ular namoyon bo'ladi. O'z Shaxsiyatiga nisbatan ichki ishonchsizlik, o'qishga nisbatan esa salbiy munosabatning kelib chiqishi talaba ruhiyatida keskin tushkunlikni keltirib chiqarishi mumkin. Buning oqibatida yoshlar o'ta zararli oqimlarga: aqidaparastlik, terrorchilik illatlariga qo'shib ketishi, giyohvandlik, ichkilik, qimorbozlik, turli jinoyat ishlari kabi jirkanch yo'lga kirib qolishlari mumkin. Shu sababli pedagoglar, oila a'zolari, jamoat tashkilotlari, «Kamolot» yoshlar jamag'armasi va boshqa ijtimoiy institutlar o'spirinlikning ikkinchi pallasida turgan yoshlarni o'z vaqtida pedagogik tashxisdan o'tkazib turishlari, zarur bo'lsa korreksion metodikalardan foydalanishlari kerak.

Talabalarni diagnostika qilishda o'spirinlikning ikkinchi davri xulqqa, voqelikka baho berishda qat'iyatlilik xususiyati bilan farqlanishini inobatga olish o'ta muhim Talabalarning har doim ham prinsipial bo'la olmasligi ularning hohishlari bilan mavjud imkoniyatning nomutanosibliigi tufayli sodir bo'ladi va ko'p hollarda kattalar bilan turli nizolarga olib kelishiga sabab bo'ladi.

Yuqorida aytilganlardan qat'iy nazar, yoshlarning oliy o'quv yurtlarida o'qishlari ularning o'z kuchlari, qobiliyatlari, ichki imkoniyatlari va irodadalariga qat'iy ishonch tug'diradi, to'laqonli hayot va faoliyatni uyushtirishga umid his-tuyg'usini vujudga keltiradi.

Odatda talabalar 2 va 3-kurslarda oliy o'quv yurti va mutaxassislikni to'g'ri tanlagani haqida yana jiddiy o'ylay boshlaydilar.

Mazkur yosh davrida o'zini boshqarishning tarkibiy qismlari: *ijodiy tafakkur, muayyan hayotiy tajriba, o'zlashtirgan bilimlarni tartibga solish asosida his-tuyg'ular, axloqiy qadriyatlar, qarashlar, o'zligini anglash va barqaror e'tiqod Shakllanadi.* Talaba hukm va xulosa chiqargach, o'z hatti-harakatida qat'iy turib ulami himoya qiladi, u hayotning turli sohalari bo'yicha har xil darajadagi ko'nikma va malakalarga, nazariy bilimlar, ijtimoiy-psixologik tushunchalarni amaliy faoliyatga tadbiiq etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Oliy ta'lim tizimida pedagogik diagnostika va korreksiyalash ishlarini tashkillashtirishda talabalar duch keladigan quyidagi qiyinchiliklarni inobatga olish kerak:

-Ijtimoiy qiyinchiliklar: hayot va faoliyatning barcha jabhalarida mustaqillikka o'tilishi, irodaviy zo'r berish, aqliy qobiliyatlar bo'yicha qat'iyatsizlik va boshqalar;

-Fanlarni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar: umumiy o'rta ta'lim maktabi va oliy o'quv yurtidagi o'quv materiallarining mazmun va ko'lami jihatidan keskin farqlanishi, o'quv matni, ma'ruzalarning murakkabligi, muammoliligib ilmiyligi, mustaqil bilim olish malakalari yetishmasligi, talabalarning mustaqil bilim olishga malakalari yetishmasligi va boshqalar;

Kasbiy qiyinchiliklar: tanlangan mutaxassislikning ular uchun ahamiyatligidan ikkilanish; oliy o'quv yurti Shart-Sharoitlariga moslashtirish jarayonini noto'g'ri tasavvur etish; ta'lim olish usullari va vositalarini ko'nikma, malaka va odatlarini egallashda orqada qolish, turli xususiyatga ega bo'lgan mutaxassislik-ixtisoslik amaliyotidan unumli foydalana olmaslik, tanlagan kasbiy talablarga javob bera olmaslik va boshqalar. Oliy maktab muhitida bu qiyinchiliklarning barchasini bartaraf etishda pedagogik diagnostika va korreksiya ishlarini talabalarning o'ziga xos tipologik va yosh xususiyatlari, jinsi, aqliy imkoniyatlari, aql-zakovati, axloqiy fazilatlarini, etnik alomatlarini inobatga olgan holda olib borishni taqozo etadi.

Amaldagi ta'lim tizimi zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitilib bormoqda. Bu hol talabalar bilan uyushtiriladigan turli tarbiyaviy tadbirlarni ham zamonaviy pedagogik texnologiya nazariyasi va amaliyoti asosida tashkil qilishni

taqozo etadi. Pedagogik korreksiya jarayonini jadallashtiruvchi axborot texnologiyasi va texnik vositalardan foydalanish samaradorligini oshiruvchi didaktik materiallarni ishlab chiqish va keng qo'llash tamoyiliga asoslanadi. YAngi pedagogik texnologiyalar tizimini tashkil qiladigan - masofaviy o'qitish pedagogik tashxislash va korreksiyalash samaradorligini oshirishi mumkin. Bunda sifati, sertifikatlashtirilgan didaktik ta'minot zarur bo'ladi. Masofaviy o'qitish jarayonida ta'lim-tarbiyaviy masalalarning to'la-to'kis ro'yobga chiqishi O'xshash didaktik ta'minotga bog'liqliki, bunda O'zbekiston Respublikasi Davlat ta'lim standartlarining talablari va mohiyati inobatga olinishi lozim.

Pedagogik tashxislash va korreksiyalashda «didaktik ta'minot» so'z birikmasining ma'nosi «ta'limiy-tarbiyaviy maqsad va vazifalarni o'z ichiga qamrab olgan mazmunli o'quv axborotlarining majmui»¹¹ - degan tushunchani beradi. Bu axborot turli tashigichlarda pedagogika, valeologiya, psixologiya, informatika va boshqa fanlarning talablaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqiladi va masofaviy o'qitish jarayonida ulardan foydalanish mumkin. Masofaviy o'qitishda didaktik ta'minot quyidagi vazifalarni bajaradi:

- ta'limiy

- nazorat

- tahririy

- kommunikatsion

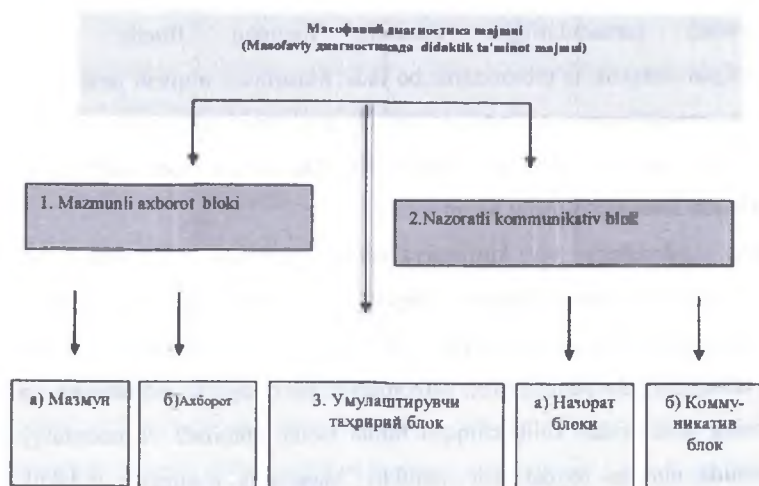
- refleksiv

- bashorat qiluvchi

Tarmoqli qurilmalarni tanlay olish, didaktik ta'minotni tarkibiy kislarga ajratish va dasturlangan darajada taqdim qilish «masofaviy o'qitishni to'g'ri tashkil qilishning asosiy ko'rsatkichi hisoblanadi. Buni biz ilg'or mamlakatlarning ta'lim sohasidagi tajribalaridan o'rgandik.

¹¹ Abdullaeva Sh. A. Masofaviy o'qitishda didaktik ta'minot G'G'Pedagogik maxorat,2013,31-34-betlar.

Bizning fikrimizcha, pedagogik diagnostika va korreksiyalashda masofaviy o'qitishning didaktik ta'minot majmui quyidagi uch blok ko'rinishida taqdim qilinishi mumkin (16 -rasm)

16-rasm

Rasmda ko'rib turganimizdek, mazmunli axborot bloki ikkita kichik bloklarga (KB ga) bo'linadi.

Birinchi KB o'z ichiga diagnostika qilinayotgan Shaxs to'g'risidagi ma'lumotni, tashxislash muddatini, korreksiyalash metodlari va metodikalarini, yosh davrlari xususiyatlarini, tarbiyaviy tadbirlarning Shaklini, o'tkazish ma'qul bo'lgan vaqtini, foydalanish lozim bo'lgan zamonaviy axborot vositalarini (elektron pochta, telefoniya va boshqalar) tadbir qilgan holda tashkillashtirilgan amaliy va seminar mashg'ulotlarini, maslahatlar jadvalini qamrab oladi.

Ikkinchi KB o'z ichiga pedagogik diagnostika va korreksiyalashga doir o'quv dasturlari, trening to'plamlarini, o'quv qo'llanmalarini, lug'atlarni, kichik qomuslarni, maxsus seminar rejalarini, qo'shimcha adabiyotlar ro'yxatini, talabalar

bilan ilk tanishuv so'rovnomlarini, tajriba ishlarini o'tkazish bo'yicha tavsiyanomalarni qamrab olishi zarur.

Demak, mazmunli axborot bloki pedagogik diagnostika va korreksiyaning tashkiliy va tarbiyaviy funksiyalarini (vazifalarini) bajaradi va magnitli qog'ozli tashigichlarda taqdim etilishi mumkin. Bunda zamonaviy informatsion texnologiyalar (masalan, multimedia, gipermedia va boshqalar) dan foydalanish mumkin.

Nazoratli kommunikatsion blok (3) xam ikkita kichik bloklardan tashkil topgan, bular nazorat va kommunikatsion bloklardir. Birinchi KB turli ko'rinishlardagi testlarni o'z ichiga qamrab oladi, jumladan,

- tahsil oluvchining tarbiyalanganlik darajasini aniqlovchi testlar;
- murakkablik darajasiga ko'ra: o'ta murakkab (M), yuqori(YU), o'rta(O') nazorat testlari;
- Ijtimoiy faolligini aniqlovchi testlar; mustaqil nazorat savollari (umumiy va detallaShgan);
- baxolaSh me'yorlari;
- mazkur yoshda bilim, malaka, ko'nikmalarning o'zlashtirilishini nazorat qiluvchi jadval;
- yakuniy nazorat attestatsiyalari va h.k.

Ikkinchi KB quyidagilarni qamrab oladi:

- zamonaviy kommunikatsiya vositalari asosida tashkil qilingan turli ko'rinishdagi joriy maslahatlar va ularning jadvallari;
- turli soha bo'yicha pedagog- koordinator va pedagog kuratorlar bilan uchraShuv jadvallari;

Mazkur blok vazifalarini matematika va gumanitar fan yo'nalishlari bo'yicha tahlil qilsak:

Masalan, matematika fani o'qitilayotganda nazorat kommunikatsion blokiga quyidagi vazifalar kiritilgan bo'lishi mumkin: nazariy axborot, tanish masalalar ustida izlanish, qo'shimcha masalalarni yechish va kiritish, vazifaning umumiy ko'rinishini o'zgartirish, analog yoki dublyor(egizak)-masalalar tuzish, vazifalarning

umumiy va yakka elementlarini o'zgartirish, boshqa turli kombinatsiyalarda yechish, vazifani qisman bajarilish imkoniyatlarini qarab chiqish, qo'shimcha ma'lumotlarni kiritish, berilgan sonlarni hisoblash, ularni tahlil qilish, murakkablashgan masalalarni yechish va boshqalar.

Pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha nazorat kommunikatsion blokka quyidagi topshiriqlarni kiritish mumkin: psixologik avtoportretingizni chizing; yangi darslikka annotatsiya yozing, muayyan mavzu bo'yicha shtatali reja tuzing; ma'lum tushunchani izohlang va isbotlashga harakat qiling, kuzatuv natijalarini sarhisob qiling, vaziyatli masalalarni yeching, turli pedagogik va psixologik testlar va h. k.

Nazorat topshiriqlari turli pedagogik usullardan foydalangan holda tuzilishi mumkin va bir vaqtning o'zida ta'limiy- tarbiyaviy hamda diagnostik va korreksion vazifalarni bajarishi mumkin.

Nazorat-kommunikativ blok quyidagi vazifalarni bajaradi: ta'limiy, nazorat, kommunikativ, tashkiliy, refleksiv. Bundan tashqari u MO'(masofaviy o'qitish) qatnashchilari orasida qulay o'zaro aloqa yaratishga imkoniyat yaratadi.

Nazorat-kommunikativ blokda o'quv mazmunini qamrab olgan axborot uch xil holatda joylashadi: nazariy, auditor, amaliy, mustaqil ishlashga mo'ljallangan;

Ushbu blokda mavjud bo'lgan didaktik ta'minot bir necha nazorat turlarini ta'minlashi Shart:

Joriy, oraliq, yakuniy.

Bu turdagi nazoratlar talabalarning ijodiy va mantiqiy fikrlashiga zamin yaratadi, bilim saviyasini kengaytiradi va eng asosiysi, mustaqil aqliy operatsiyalar bajarishga undaydi.

Umumlashtiruvchi korreksion o'zlashtirish natijalari darajasini nazorat qiluvchi blok talabalarning o'zlashtirish yakuniy natijalarini, o'quv-bilish faoliyatining diagnostikasini, turli nazorat natijalarining, tahsil oluvchilarning tarbiyalanganlik darajalari tahlilini qamrab oladi. Ushbu ma'lumotlardan o'quv maskanlarida (Masofaviy o'qitish markazida) har bir ta'lim oluvchi to'g'risida axborot to'plash imkoniyati yaratiladi. Mazkur axborotdan o'quv dargohi

ma'muriyati, yo`nalish bo'yicha dars berayotgan o'qituvchilar foydalanish xuquqiga ega bo'ladilar.

Demak, bunday bloklarning tashkil qilinishi ta'lim-tarbiya jarayonidagi tashkiliy, korreksion, kommunikativ, refleksiv, prognozlashtiruvchi vazifalarni bajarish bilan birgalikda o'quv jarayoni sifatini takomillashtirishga uning mazmunini boyitishga, talabalarning ijodiy rivojlanishiga salmoqli ta'sir ko'rsatadi.

Bizning nazarimizda, didaktik ta'minotlarni loyihalashda va tuzishda quyidagi amallarga rioya qilish samarali natijalar beradi:

- didaktik ta'minotlarni tuzishda turli bilim sohalari bo'yicha ijodiy uyuShmalar faoliyatini inobatga olish;
- tayyor sertifikatlashtirilgan didaktik ta'minotlarni xarid qilish va ularni o'quv dargohi Sharoitida adaptatsiyadan o'tkazish;
- telekommunikatsiya va internet tarmoqlaridagi mavjud pedagogik diagnostika va korreksion axborotlaridan foydalanish;

Tajribadan ma'lumki, didaktik ta'minotni loyihalash va tayyorlashning birinchi bosqichi garchi katta mablag' sarf qilishga majbur kilsada, keyinchalik o'zini to'lato'kis oqlaydi, chunki, masofaviy o'qitish jarayoni ishtirokchilarining deyarli barchasi tomonidan metodik tayyorgarliksiz foydalanishga imkoniyat yaratiladi.

Tajribalar Shuni ko'rsatmoqdaki, diagnostik va korreksion didaktik ta'minotlarni loyihalashda hamda tayyorlashda quyidagi omillarni inobatga olish zarur:

- tahsil oluvchilarning tarbiya va rivojlanish darajasini;
- tahsil oluvchilarning salomatligini saqlash tamoyillarini;
- o'quv-bilish faoliyatidagi tanlov erkinligini;
- Shaxsning individual xususiyatlarini;
- MO' jarayonida ishtirok etuvchilarning xususiy emotsional-intellektual kirishuvchanligini.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, didaktik ta'minotlarni loyihalashda, ularni tuzishda va qo'llashda ta'lim-tarbiya jarayonidagi tizimlilik, izchillik, evolyutsionlilik tamoyillariga yondoshish zarur.

Bizning fikrimizcha, diagnostik va korreksion jihatdan foydali didaktik ta'minotlarni tuzish va amalga tadbqiq qilish quyidagi tadbirlarni tashkillashtirishni taqozo etadi:

- 1) kompyuter va internet tarmoqlarida malakali ishlay oladigan, mantiqiy va ijodiy fikrlovchi kadrlarni tayyorlash;
- 2) sifatli didaktik ta'minotlarni tuzishdagi zaruriy metodik tavsiyalarni ishlab chiqish (mazmun, shakl, tarkib, baholash me'yorlarini inobatga olgan holda)
- 3) turli soha mutaxassisliklarini psixologik-pedagogik jihatdan tayyorlab borish (masalan, pedagog-amaliyotchi, dasturlovchi, programmist - usuliyotchi va h. k.)
- 4) Masofaviy o'qitish jarayoni ishtirokchilari faoliyatini qulaylashtirish;
- 5) O'quv muassasalarining o'zida (imkoniyatlardan kelib chiqqan holda) masofaviy o'qituv xizmatlarini tashkil qilish va amalga tadbqiq qilish;
- 6) Pedagogik diagnostika va korreksiya jarayoni uchun zarur bo'lgan didaktik ta'minotlarni prognozi (bashorati)ni rivojlantirish.

Mazkur muammolarni yechishda oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilari, kolledj, gimnaziya, litsey, umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilari hamkorligi Respublikamizda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini yanada yuksakroq chuqqilarga ko'tarilishiga ko'mak beradi.

O'xshash qilib, yoshlarni pedagogik diagnostika qilishda quyidagi omillarni inobatga olish zarur:

- 1) individual-psixologik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish;
- 2) hududiy, regional yashash tarzini inobatga olgan holda korreksion ishlarni amalga oshirish;
- 3) diagnostik va korreksion jihatdan foydali didaktik ta'minotlarni tuzish va amalga tadbqiq qilish;

Korreksion tarbiyaviy tadbirlarni tashkillashtirish quyidagilarni taqozo etadi:
- o'quvchilarni falsafiy dunyoqarashga tayyorlash, o'z-o'zini idora va nazorat qilishni shakllantirish;

- yoshlar ijodkorligini, iqtidorini yuzaga chiqarish, xulqidagi korreksiya talab nuqsonlarni bartaraf etish;
- insonparvarlik me'yorlariga mos xislatlarni shakllantirish, qonuniy jamoa axloqi va turmush qoidalariga hurmat bilan qarashni tarbiyalash, shaxsning noyob qirralarini belgilovchi fuqarolik va ijtimoiy mas'uliyat hislarini rivojlantirish;
- O'zi yashayotgan mamlakatning ravnaqi, insoniyat taraqqiyotini barqaror saqlab qolish yo'lida g'amxo'rlik qilishga o'rgatish;
- o'z xalqiga, davlatiga, uning himoyasi uchun hamisha Shay bo'lishga o'rgatish;
- O'zbekiston Respublikasi va boshqa davlatlarning ramzlariga hurmat bilan qarash, O'zbekiston madhiyasi, Bayrog'i, Gerbi, Prezidentiga sadoqatli qilib tarbiyalash;
- mehnatga ijodiy munosabatni tarbiyalash, sog'lom turmush tarzi uchun intilish kabi xislatlarni o'stirish;
- axloqiy fazilatlarni (mehribonlik, Shafqatlilik, adolatparvarlik va boshqalarni) rivojlantirish;

ADABIYOTLAR

1. 1001 savolga psixologning 1001 javobi. G'.B. Shoumarov tahriri ostida.-T.: Mehnat, 2000,296b .
2. Abdullayeva Sh. A. Masofaviy o'qitish va didaktik ta'minot// Pedagogik mahorat,2002,№2, 31-36-b.b.
3. Abdullayeva SH. A. Pedagogik diagnostika.-T.: Fan,2005,256 b.
4. Bohnische S. Einige philosophisch-methodologische Fragen- Berlin,1990, r. 175.
5. Bojovich L. I. Lichnost i yeyo formirovaniye v yunosheskom vozraste.-M.: Vlados, 1998,219 s.
6. Weiner B, Theorien der Motivazion. Stuttgart: Klett 1996 p.
7. Widdel H. Fragebogen zur Attribuerung fon Erfolg und Misserfolg in der Schule. Beltz ,2000, 189 p.
8. Giddens Entoni. Sotsiologiya - T., «Sharq», 2002 y.,848b.

9. Denyakina L. I. Pedagogicheskaya diagnostika- dvijushaya sila pedagogicheskogo kollektiva.-M.: Universitet,200,198 s.
- 10.Jenks C. (ed). The Sjiology of Childhood. London, 1982. Sotsiologik istiqbolda bolalikning umumiy manzarasi.
- 11.Kulyutkin YU.N. Tvorcheskoye myShleniye v professionalnoy deyatelnosti uchitelya // Voprosy psixologii.-M.,2004.-№2.-S.21-30.
- 12.G'aybulloh as- Salom. Ezgulikka chog'lan, odamzod.- T.: Sharq, 1999, 320 b.
- 13.G'oziyev E.Tafakkur psixologiyasi -T., «O'qituvchi», 1990,292 b.
- 14.Hasanboyeva O. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasi.-T.: O'qituvchi, 1996, 178 b.

BOB BO'YICHA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR:

1. Matnni o'qing va tahlil qiling. Muayyan o'tkazilgan tadbir bo'yicha mustaqil xulosa chiqaring va daftaringizga yozing. *«..Tajriba mobaynida biz yosh avlod bilan tarbiyaviy ishlarni o'xshash olib borishga harakat qilindiki, ularda o'z Vatanining, uning yer osti va yer usti boyliklarining egasi ekanligi va shu Vatanning gullab yashnashi uning mehnatiga tadbirkorligiga bog'liq ekanini to'liq anglashlariga ko'maklashildi. Sinfdan tashqari tashkillashtirilgan tadbirlarda O'zbekiston Respublikasining taniqli Shoiri Abdulla Oripov so'zi va mashhur kompozitor Mutal Burxonov musiqasi bilan tarannum etiladigan madhiya tinglovchilarga ko'tarinki kayfiyat bag'ishladi. Davlat ramzlariga bag'ishlab o'tkazilgan viktorina natijalaridan Shu narsa ma'lum bo'ldiki, o'quvchilar Vatanimiz tarixini zo'r mehr bilan o'rganishga kirishishgan.*

Viktorina savollariga javob bergan 253 o'quvchidan deyarli 148 tasi 21 ta savollarga to'g'ri javob topishga. Bu, 90,5 % ni tashkil qildi. Tadqiq qiluvchidan 13 tasi noto'g'ri javobni belgilagan, bu o'quvchilarning 9 % ni tashkil qildi. Albatta biz tadqiqot mobaynida o'zlashtirishi «past bo'lgan» ushbu o'quvchilar bilan pedagogik muloqotlar va tadbirlar o'tkazdi. ...»

2. Internet ma'lumotlaridan foydalangan holda mashhur pedagogik diagnostikalar bilan tanishing.

3. Yoshlarning axloqiy kategoriyalarni anglashlari, idrok qilishlari va ijtimoiy hayotda ularga amal qilishlari uchun qanday pedagogik ta'sir ko'rsatish metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Bu tarbiya maqsadining kafolatlagan natijasiga olib keladimi?

4. Internet ma'lumotlaridan foydalangan holda «Pedagogik diagnostika va korreksiya jarayoni uchun zarur bo'lgan didaktik ta'minotlarning bashoratini rivojlantirish» mavzusida seminar o'tkazing.

5. Rene de Jilya metodikasi asosida yaratilgan qisqartirilgan ra'batlantirish materiallarini o'rganib chiqing. Ushbu metodika tashxislanuvchilarning qaysi sifatlarini o'rganishga mo'ljallangan.

Rene de Jilya metodikasi asosida yaratilgan qisqartirilgan ra'batlantirish materiallari

Insonlar bir-birlari bilan muomalaga kirishar ekan, ularning asosiy ko'zlagan maqsadlaridan biri-o'zaro bir-birlariga ta'sir ko'rsatish, ya'ni fikr-fojalariga ko'ndirish, harakatga chorlaSh, ustanovkalarni o'zgartirish va yaxshi taassurot qoldirishdir. Pedagogik ta'sir- bu turli vositalar yordamida insonlarning fikrlari, hissiyotlari va xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsata olishdir.

O'spirin Shaxsning muloqotga kirishuvchanligi, komformliligini aniqlash uchun fransuz olimi Rene Jilyaning proyektiv metodikasiga tayangan xolda quyidagi testlar ishlab chiqildi. Ushbu testlar orqali yoshlarning ijtimoiy kirishuvchanligi, tevarak-atrofdagilar bilan aloqa o'rnatish qobiliyatini tashxis qilish mumkin. Oddiy va javob berishga oson bo'lib ko'ringan savollar aslida tadqiq qilinuvchi to'hrisida kvantifikatsiyalaShgan ma'lumot olishga yordam beradi.

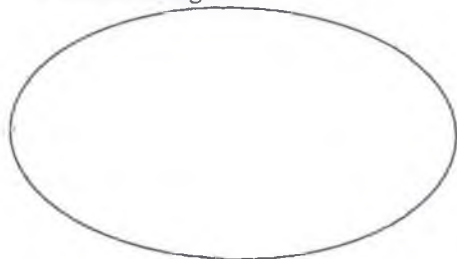
1. Stol atrofida turli odamlar o'tiribdi. Siz qayerda o'tirgan bo'lardingiz?

O'qituvchi A

VDekan

O'spirin

S Guruhdoshingiz D

2. Bu xolatda qayerda o'tirgan bo'lardingiz?

Onam X Otam

Xolam X Ukam

3. Ushbu ramziy ma'nodagi stol atrofida sizga yaqin insonlar yig'ilishgan. Siz kimning oldida o'tirgan bo'lardingiz? Stol to'riga kimni o'tqizasiz?

4. O'qish ta'tilida uzoq joylarga sayohat qilishga imkoniyat yaratildi. Sayohatga faqat ikki kishi borishi lozim. Sayohatga kim bilan ketishni orzu qilardingiz? Javobingizni yozma izohlang.

5. Sizga qimmatli ahamiyatga molik bo'lgan narsa yuqoldi. Ushbu hodisa to'g'risida eng avval kimga axborot berasiz. Javobingizni yozma izohlang.

6. Qiyin o'zlashtirayotgan faningizdan imtihan topshirdingiz. Bu to'g'risida birinchi bo'lib kimga aytasiz? Javobingizni yozma izohlang.

7. Kim bilan muloqotga kirishishni yoqtirasiz?

-o'zimdanda kichik yoshidagilar bilan;

-o'zimdanda katta yoshlilar bilan;

-tengqo'rlarim bilan;

-menga baribir.

Javobingizni yozma izohlang.

8. O'quv muassasangizdagi faolligingiz uchun rahbariyat tomonidan taqdirlandingiz. Allakimgadir Siznikiga nisbatan qimmatroq sovhada berishdi. Uning o'mida kimni taqdirlanishini xohlar edingiz. YOki bunday narsalarga befarqmisiz?

Javobingizni yozma izohlang.

9. Kechki sayrga chiqishga ota-onangiz ruxsat berishmadi. Kanda y yo'l tutasiz?

- ularning ko'nglini yumshatib, sayrga chiqaman;

- taqdirga tan beraman;

- butun dunyodan norozi bo'laman;

- ularning xohishiga qarshi chiqib, baribir sayrga chiqaman.

Javobingizni yozma izohlang.

10. Oilaviy kinoteatrga qadam ranjida qildingiz. Kimning yonida o'tirish Sizga yoqadi:

- otamning, chunki . . .
- onamning, chunki . . .
- singlimning, chunki . . .
- ukamning, chunki . . .

11. Fizikadan uyga topshirilgan mustaqil ishni o'rtog'ingiz ko'chirib oldi. Negadir u Sizga nisbatan yuqori ball bilan baholandi. Bunday holatda qanday yo'l tutasiz?

- bor gapni o'qituvchiga bildiraman;
 - o'rtog'imdan xafa bo'lib, gaplashmay qo'yaman;
 - «omad yuz o'girdi, na qilay?», -deb qo'ya qolaman;
 - Menga baribir.
- Javobingizni yozma izohlang.

Kalit:

1. Mazkur jadval (3)da o'spirin shaxsning individual-shaxsiy va yo'naltirilgan: muloqatmandlik, dominantlik, diskommunikativlik, ijtimoiy faollik kabi munosabatlari aniqlanadi. Bunda muayyan Shaxsga yo'naltirilgan munosabat minimal topshiriqlar bo'yicha maksimal tanlov asosida izohlanadi.

3-Jadval

Shkalalar №	Shkalalarning mo'ljallangan-ligi	Topshiriqlar №	Topshiriqlarning umumiy miqdori
1	Onaga bo'lgan munosabat	2-4, 9-10; 18-20; 34-38;	15

2	Otaga bo'lgan munosabat	2-9, 31-33; 40-42;	15
3	Aka-uka, opa-singillarga bo'lgan munosabat	7-8;10-14; 22-27;	20
4	O'rtog'iga bo'lgan munosabat	1,2. 4,5,6,7,8.11-14;	15
5	O'qituvchi, ustozlarga bo'lgan munosabat.	1, 2, 3, 6, 8, 16-18,.	15
6	Fanlarga qiziqish	11,12,13,14,22;	10
7	Dominantlik	20-22; 26-30;	6
8	Muloqatmandlik	16,22-24;	15
9	Diskommunikativlik	8,9,14-16; 19-21;	6
10	Ijtimoiy faollik	7, 8,19-28;	15

4. Qanday mezonlar asosida tashxislanuvchilarning tarbiyalanganlik darajasini aniqlash mumkin? Quyida keltirilgan mezonlar bu muolajani o'tkazish uchun yetarli. Javobingizni izohlang.

Shaxsning tarbiyalanganlik darajasiga quyiladigan talablar

№	Ijtimoiy mo'ljallarning tarbiyaviy ahamiyatga moliklik ko'rsatkichi
1.	Madaniy saviyaning o'sish darajasi
2.	Shaxs rivojlanishi
3.	Shaxsning individual qobiliyatlarini Shakllantirish
4.	Axloqiy fazilatlarini Shakllantirish
5.	Hayotda o'z o'rni topa olish layoqatini o'stirish
6.	Umumiy qabul qilingan ahloq-odob normalariga rioya qilish

	ko'nikmalarini o'stirish
7.	Kelajakda tanlangan kasbiy mohiyatini anglash
8.	O'z-o'zini rivojlantirish va mukammallikka intilish motivatsiyasini Shakllantirish

5. Qanday mezonlar asosida tashxislanuvchilarning kasbiy madaniyat darajasini aniqlash mumkin? Javobingizni izohlang

Kasbiy madaniyatga aloqador mezonlar

No	Kasbiy madaniyat ko'rsatkichlari
1.	O'z sohasi bo'yicha chuqur bilimlarga ega bo'lish
2.	Eruditsiya, dunyoqarash kenligi
3.	Kasbiy mahoratga ega bo'lishi
4.	Muloqatga kirishuvchanlik
5.	Shaxsiy sifatlar
6.	Mustaqil va tashabbuskorona ish olib borish qobiliyatini Shakllantirish
7.	Kasbiga ijodiy yondaShish

17- mavzu. KORREKTSION FAOLIYATNI TASHKIL ETISH BOSQICHLARI

Korreksion faoliyatning tayyorlov bosqichi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni diagnostika qilish va xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalashda kuzatish va o'zini kuzatish, bu metodlarning bilishdagi roli, savol-javob, tajriba va pedagogik testlardan foydalanish o'rinni. Bunda empirik va nazariy tadqiqotlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi (4-jadval).

1. Empirik tadqiqotlar profes-1. Ilmiy-nazariy tadqiqot maxsus

sional xodimlar (o'qituvtayyorlangan mutaxassislar yordachilar, ijtimoiy pedagog-psixomida amalga oshirildi.

loglar)faoliyati ostida amalga oshirildi

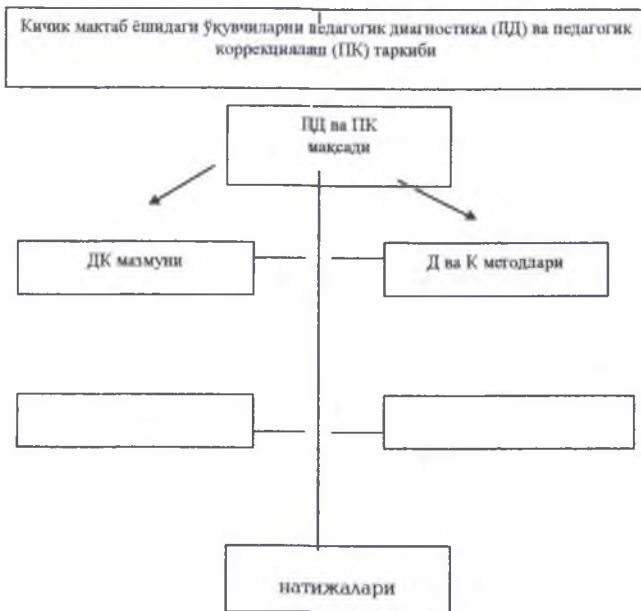
2. Bilish faoliyati tizimli va2. Ilmiy faoliyat tizimli va maqsadli yo'naltirilmadi maqsadli yo'naltirildi.

3. Bilish metodlari: kuzatuv, 3. Maxsus metodlar: abstraksiya, qiyoslaSh, tajriba va boshqalar- idealizatsiya, formalizatsiya, dan foydalanildi. modellaShtirish va boshqalardan foydalanildi.

4. Olingan natijalar hukm, Olingan natijalar ilmiy qoida, tavsiya sifatida qayd etil-konsepsiyalar, qoida va qonundilar, kashfiyotlar shaklida qayd etildi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini tashxislashda asosan: tanishish, ilmiy-izlanuv, tadbqiqiy rasmiylashtiriluvchi bosqichlaridan iborat tajribalarni o'tkazdik. Bunda bolalarning tarbiyalanganlik darajasini o'rganish bilan birga ularni ijtimoiy reabilitatsiya qilishni ham maqsad qilib quydik.

7-11 yoshdagi bolalarni tashxislashda va ularning xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalashda tarbiyaviy maqsadlarni aniq belgilash lozim. Buning uchun diagnostika va korreksiya o'tkazuvchi Shaxs mazkur jarayonning tarkibini, uning ta'sir mexanizmini to'laqonli bilishi Shart (5- rasm).

1 -rasm. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni pedagogik diagnostika (PD) va pedagogik korreksiyalash (PK) tarkibi

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni diagnostika va korreksiyalash asosan quyidagi tarkibda amalga oshadi:

-diagnostika va korreksiyalashning maqsadi va vazifalarini to'g'ri belgilab olish: bolada muloqot ko'nikmalarini shakllantira boshlashdan, yangi pedagogik muhitda adaptatsiyaga o'rgatishdan boshlanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning tarbiyalanganlik darajasiga, ularning kelgusi hayotdagi yo'riqnomalariga oila tarbiyasi katta ta'sir ko'rsatadi.

Odamning yuksak psixik funksiyalari tariqasida bolalikda berilgan idrok, diqqat va tafakkur borliqini bilish formalari sifatida qaralishi shak-shubhasizdir. Faoliyatning bilish manbai, muloqotning esa odamning shaxsiy taraqqiyoti manbai ekanligi ma'lum. Odam faoliyatining bir-biridan farq qiladigan asosiy belgilari ustida

fikr yuritar ekanmiz, bunda yosh davridanoq bir-biridan ajralib turadigan o'quvchilarni ko'z oldimizga keltirishimiz lozim.

Kichik maktab yoshidagi bolaning bilish jarayonlari (sezgi, idrok, tafakkur, xayol va xotira)ni o'rganish tashxislashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bolaning individual jamoatchilik hatti-harakatlarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy va tabiiy (tug'ma) xulq-atvori, hatti-harakatlarini tushuntirib va uni oldindan aytib berishda uning biosoidal tabiatini hisobga olish zarurligi o'rganiladi.

Ma'lumki, bola markaziy nerv tizimining tuzilishi, uning ishi (vazifalari) va xususiyatlari, uning markaziy va periferik qismi, bosh miyaning tuzilishi, xar bir neyronning tuzilishi va uning ish tartibi, "retseptor" tushunchasi va uning turlari, "analizator" tushunchasi, odam bosh miya qobig'ining tuzilishi va uning asosiy maydonlari sathi qismlari ustida, bosh miya qobig'ida sodir bo'ladigan asosiy psixik jarayonlar va kishining psixik holatlari, retikulyar formatsiyalarining markaziy nerv tizimida tutgan o'rnini, uning roli va vazifalari to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'lish pedagogik tashxislashni oqilona tashkil qilishga imkoniyat yaratadi.

Bundan tashqari boshlang'ich sinf o'quvchisini pedagogik diagnostika qilishda bola psixikasi, unda nerv bog'lanishlarining prinsipi va umumiy mexanizmlari, psixik hodisalarning miya ishi bilan bog'liqligi, ularning psixik jarayonlari bilan aloqasi va xulq-atvor, hatti-harakatlarini boshqarishdagi, psixik hodisalar va miyaning ayrim tuzilishining bir xildagi o'zaro ta'siri, muammolari xaqida ma'lumotga ega bo'lgani afzal.

Shu bilan bir qatorda, bola miyasida sodir bo'ladigan psixik holatlarning anatom-fiziologik xususiyatlari bunda sezgilarning tarkib topishida ishtirok etadigan miya tuzilishi va tanamizdagi a'zolarning fiziologik mexanizmlari ustida o'ylanib ko'rishi zarur.

Tashxislash ayrim paytlari xulq-atvorning genetik ildizi bunda odam psixologiyasi va uning xulq-atvori, hatti-harakatlari rivojlanishida genetika va muhit, biologik va ijtimoiy omillarni tushuntirish muammolari, irsiyat mexanizmlari xaqidagi tasavvurlar asosida hal qilishga yordam beradi.

Korreksion faoliyatni o'tkazish bosqichlari. Xalq donishmandligi va odobnomasining nodir sohasi bo'lgan o'zbek xalq pedagogikasi ijtimoiy va maishiy-axloqiy xayotning barcha tomonlarini, xalq og'zaki ijodi, qadrShunoslik, udumShunosligi va marosimShunosligining yetakchi yo'nalishlarini, diniy-axloqiy ta'limotni qamrab olganligi bilan xarakterlanadi. U xalqimizning asrlar davomida to'plagan boy tajribalarini, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy, falsafiy, ma'rifiy, estetik, ma'naviy jismoniy yetuklik borasidagi qarashlarini, xulosalarini lo'nda va donishmandona tarzda ifodalaydi.

«Xalq pedagogikasida tarbiyaning mayda-chuydasi, ya'ni birlamchi-ikkilamchisi bo'lmaydi, hamma narsa hisobga olinishi, hech bir soha chetda qolmasligi, ayni choqda tarbiyaning nihoyatda nozik, injiq, murakkab tomonlari e'tiborga olingan holda, yetti o'lchab bir kesishga amal qilinadi»¹. Xalq pedagogikasining o'ziga xosligi Shundaki, u bugun va ertani uylab ish tutadi, ya'ni o'tmishni unutmaslik, bugunning qadriga yetishlik, kelajakka umid asosida tarbiya olib boradi.

Pedagogik diagnostika va korreksiya ishlarini olib borishda xalq pedagogikasining ahamiyati Shundaki, u inson va Vatan taqdirida hal qiluvchi o'ringa ega, uning hayotiyligi, ta'sirchanligi, serqirra va serma'noligi tarbiyaning eng dolzarb masalalarini hal qilishga qaratilganligi, umuminsoniy yo'nalishga, umumbaShariy g'oya-maqсадlarga qaratilgan bo'lganligidir. Shuning uchun xalq pedagogikasi yoshlar tarbiyasi borasida hal qiluvchi o'rinni egallab kelmokda.

Bolalarga estetik tarbiya berishda bolalar o'yin folklorining o'rmi va ahamiyati katta bo'lsa, xalq an'anaviy sporti - farzandlar jismoniy baquvvatlilik va yetukligining garovidir. Xalq pedagogikasining ekologik tarbiya berishdagi imkoniyati ham kengdir. Atrof-muhit va tabiatni e'zozlaSh, hayvonlar, quShlar, dov-daraxt, o'simliklar, yer, suv, borliqqa munosabatni ifodalovchi qarashlar ekologik tarbiya berishga qaratilgandir. Turli udumlar, rasm-rusm, marosimlar, tabiat bayramlari, «Navro'z», «Mehrxon», «Hayit bayrami», bolani beshikka solish, sunnat qilinishi, uylanish, payg'ambar yoshi, oltin va kumush to'ylar, turli yubileylar, odatlar, udumlar va marosimlarning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati ham juda kattadir.

¹ Мавлонова Р. ва бошқалар. Педагогика -Т.: Янги авлод асри, 2003, 496.

Turli qo'shiqlar orqali go'zallik, orzu-umid va boshqalar tarannum etilib, insonda cheksiz muhabbatni tarkib toptiradi. Ertaklar orqali yaxshilikka mehr, yovuzlikka nafrat tarbiyalanadi. Yoshlarimizni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalashimizda ayniqsa, qahramonlik dostonlarining ahamiyati ham kattadir.

Tez aytishlar - bolalar nutqini o'stirishga, topishmoqlar - bolalarning topqirligi, zehni tarbiyalashga, maqollar- bolalarning axloq-odob tarbiyasiga, qo'shiqlar- bolalarning nafosat tarbiyasiga, doston va ertaklar bolalarning aqliy, axloqiy, jismoniy va umuman har tomonlama tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Korreksion faoliyatni tashkil etishning yakuniy bosqichi. Hozirgi vaqtda bolaning xulq-atvorini korreksiyalashda qo'yidagi jihatlar hisobga olinishi zarur:

- jismoniy jihat;

-tabaqalashtirish (farqlash) qobiliyatining ma'lum darajasini, shuningdek, xotiraning rivojlanish darajasini inobatga oluvchi intellektual jihat;

- diqqatni, sabr-toqatni boshqarish, topshiriqlarni bajarish tayyorgarligi ifodalangan ishga munosabat;

-bir qadar tarbiyachidan holi bo'lish guruh bilan aloqa o'rnatish qobiliyatini ko'rsatuvchi ijtimoiy jihat.

Albatta, bolada bu ko'rsatkichlar o'z-o'zidan shakllanmaydi, ular pedagogik jarayon mahsulidir, Shu boisdan tarbiyachi bolalar ongini o'stiradigan, mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantiradigan real muhit yaratishi lozim. Boshqacha qilib aytganda, maktabda olib borilayotgan mashg'ulotlar-yangi pedagogik texnologiyalar asosida amalga oshirilishi kerak.

Bugun bolalarning aqliy, mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi chet-el metodlari («Montessori», «Breyning», «BreynShtorming»)dan qator ta'lim muassasalarida foydalanishmoqda va yaxshi natijalarga erishilmoqda. Shuningdek, «Bolalarni rivojlantirish» tayanch dasturi ishlab chiqilganligi va tajriba sinovdan o'tayotganligi ham ma'lum. Shu bilan bir qatorda hali-hanuz «Boshlang'ich sinflarda pedagogik tashxislash va korreksiyalash nima degani?» deb hayratda yurganlar ham kam emas.

Shu o'rinda pedagogik diagnostika va pedagogik korreksiyalashni boshlang'ich ta'lim muassasalari uchun o'ziga xos tomonlarini ko'rsatib o'tish joizdir:

- 1) har bir mashg'ulotdan ko'zda tutilgan maqsad aniq o'rnatiladi;
- 2) o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlari albatta inobatga olinadi;
- 3) mashg'ulot mazmunini saralashda bir tomondan bolalarning qiziqishi, ehtiyoji, qobiliyatlari, ikkinchi tomondan- tarbiyachining ijodkorligi, mahorati, uchinchi tomondan- mavjud Shar-Sharoitlar hisobga olinadi;
- 4) didaktik jarayon tuzilmasi keskin farqlanadi, ya'ni uning motivatsion bosqichi kuchaytiriladi. Boshqacha qilib aytganda, o'yinli didaktik jarayon loyihalananayotgan texnologiyaning asosini tashkil etadi;
- 5) didaktik jarayon ikkinchi bosqichi- bolalarning o'quv bilish faoliyati;
- 6) uchinchi bosqich-boshqaruv faoliyati (B) funksiyasi ham o'zgaradi. Agar o'quv jarayonida o'qituvchi o'quvchining bilish faoliyati bosqichiga aralashmaydigan bo'lsa, tarbiyachi faoliyati didaktik jarayonning O'fda ham ustivorlik kasb etadi;
- 7) texnologiyalarni qo'llash samarasi yoki yakuniy daraja- bu Shaxsni rivojlantirish va katta sinflarda o'qishga tayyorlash ekanligiga o'qituvchi alohida e'tibor qaratishi lozim. Bola tarbiya jarayonining sust, harakatsiz ob'ekti bo'lib qolmasdan, balki faol ishtirokchisiga- sub'ektga aylanishi kerak.

O'yinli vaziyatlardan maqsadli foydalanish g'oyasi birmuncha ilg'or va samaralidir. «O'yin kichintoylar yaxshi o'zlashtira oladigan faoliyat hisoblanib, bu faoliyat jarayonida ular o'qishga, mehnatga badiiy ijodga qiziqadilar, hayotiy muammolarni tezda ilg'ab oladilar»¹. Shu boisdan o'yinga tayanib ish ko'rish- bola xulqidagi nuqsonlarni bartaraf etishga, uni o'qishga qiziqitirishga eng maqbul yo'l, tarbiyaviy ta'sirga hayajonli javob berishni ta'minlash uslub bo'lib hisoblanadi.

Turli yoshdagi odamlar faoliyatini o'yin tarzida tashkil etish va kasb mahoratini takomillashtirish tajribasi pedagogika fani uchun yangilik bo'lmasa-da, o'yinli didaktik jarayonni loyihalash texnologiyasi yetarlicha ishlanmagan. Mavjud

¹ Пиаже Ж. Ж. Развитие ребёнка и его окружающей среды.-Москва: Мысль, 2002.-С.98.

adabiyotlarda o'yinning ishbilarmonlik, rolli, ishlab chiqarish, tadqiqotchilik va o'qishga oid turlari mohiyati va mazmuni uchrab turadi, biroq hanuzgacha kompyuterli, «ishbilarmonlik», turli tarbiyaviy ahamiyatga molik o'yinlarga qo'yiladigan asosiy talablarga javob beruvchi metodikaning ishlab chiqilmaganligini qayd etish o'rinlidir, ya'ni: o'yin jarayonining kuchaytirilgan va turg'un motivatsiyasi, o'yinning bajaruvchi bosqichida (B) ishtirokchilarning muvaffaqiyatga erishish va qanoat hosil qilishi, bilish faoliyatini maqsadli boshqarish va o'yin so'ngiga faoliyatni o'zlashtirish sifatining ta'minlanishiga erishish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'yinning quyidagi turlari mavjud: *mavzuli-rolli o'yinlar, o'yin-mehnat, didaktik o'yinlar, harakatli o'yinlar, vaqti-xushlik o'yinlari, sayr-tomosha o'yinlari, majmuali bayram o'yinlari.*

«Mavzulli rolli o'yinlar bolalarning mustaqil yoki kattalar yordamida ijtimoiy tajribani, moddiy ob'ektni hayotiy va badiiy taassurotlar asosida ijodiy qayta yaratish faoliyatidir¹», -deb ta'kidlaydi o'zbek olimi Nurali Sayidaxmedov. Bu faoliyat natijasida bolalar nutqi, fikrlashi, xayol surishi va boshqa axloqiy sifatleri tarkib topadi. Buning uchun bola yoshiga xos kichik hajmdagi hayotiy mavzular sahna ko'rinishida ijro etiladi. Misol uchun, «Toshkent akvaparkida», «Sport maydonida», «Musobaqadan oldin», «YAngi yil arafasida», «Bozor», «Sayohatchilar bilan suhbat» sahnasini ijro etishi bilan bolalar yangi tushuncha va munosabatlarga duch kelishadi va ulami binoyidek o'zlashtiradilar (munosabat, axloq, odob, madaniyat, o'yin, xaridor, sotuvchi, narx, savdo, qiymat, pul, an'analar va boshq).

O'yin-faoliyat jarayonida bolalar atrof-olam to'grisida chuqurroq tasavvurga ega bo'ladilar, ish jarayoni va harakatlarining umumiy ko'rinishini o'zlashtiradilar.

Didaktik o'yinlar bolalarning aqliy rivojlanishida, ulami bilishga undashda birmuncha afzalliklarga ega. Bu o'yinlar pedagog tomonidan o'quv-tarbiyaviy maqsadlar uchun maxsus tashkil etiladi. Foydalanilayotgan materiallar turiga qarab didaktik o'yinlar predmetli- didaktik o'yinchoqlar va materiallar;- «qiyin sayohat», «labirint», so'zli- o'yin-topishmoqlar, masalalar, o'yin-sayohatlar va boshqa.

¹ Сайидхмедов Н. Янги педагогик технологиялар - Тошкент: Молия, 2003. -74-бет.

Harakatli o'yinlar bolalarni jismoniy tarbiyalashda muhim vosita sanaladi. Ular har doim o'yin ishtirokchilaridan faol sensorli va dvigatelli harakatlarni o'matilgan maqsadga erishish uchun bajarishni talab etadi. Musobaqa tarzida tashkil etilgan bu tur o'yinlar bolalarda ijodkorlik, epcillik, tezkorlik, zehnlilik kabi sifatlarni Shakllantirishga xizmat qiladi.

O'yin turlarini tanlash bevosita bolalar yoshiga bog'liq ekanligini ta'kidlash joiz. Misol uchun, 1-sinf o'quvchisi uchun o'yin mazmun jihatdan unchalik ahamiyat kasb etmaydi, balki ularga ba'zi bir «jo'yali»topshiriqlar berilishi mumkin: chaqqon harakat qil, do'stingni yonida tur va hokazo. Ammo 10-11 yoshdagi bolalar uchun kompyuter orqali bajariladigan immitativ jismoniy o'yinlar xam xo'Sh yoqadi.

O'yinning asosiy funksiyasi darsni tashkil etish Shakli sifatida bolalarni bilishga oid faoliyatiga jalb etishdir. Shu boisdan «xayoliy orol»ga sayohat, multfilmda sevgan qahramonlarining harakatlarini kuzatish, topishmoqlar aytish, bolalar bayramlari kabi o'yinlar bola Shaxsiyati mazmunini ochib berishga, uning faoliyatini rivojlantirishga, umumiy qiziqish va fikrlar mushtarakligi asosida ularni jipslaShtirishga imkoniyat beradi.

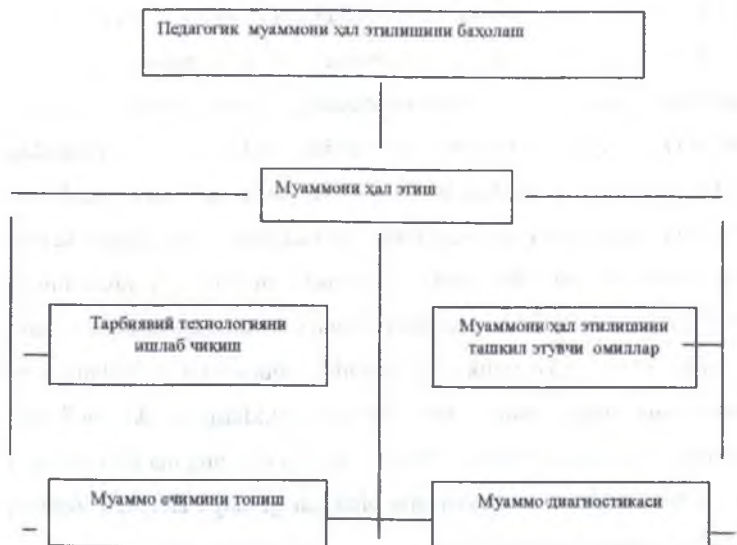
Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni tarbiyalash jarayonida ular da Vatanga muhabbat, tevarak-atrofni, tabiatni e'zozlaSh, mehribonlik, to'g'riso'zlik, aqli rasolik kabi hislatlar Shakllantiriladi. Sog'lom fikr va sog'lom nasl to'g'risidagi ibtidoiy tushunchalar singdiriladi. Bu esa o'z navbatida sog'lom avlod tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarning xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalashda pedagogik muammoni hal etishni maqsad qilib, undan so'ng korreksion ishlarga o'tish joizdir.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning xulq-atvorini o'rganish ijtimoiy guruh hisoblanmish sinf jamoasida olib boriladi. Pedagogik muammoni hal etishda asosiy ahamiyat o'qituvchi va o'quvchi hamda sinf jamoasi o'rtasidagi munosabatlarga qaratiladi. Bu uchlikda shaxsiy va institutsional (umumijtimoiy) talablar va ehtiyojlar jarayoni aks etadi.

Bugungi kunda xulq-atvordagi umumiy munosabatlarni diagnostika va korreksiya qilish uchun yagona nazariya mavjud bo'lmaganda, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar jamoasidagi ijtimoiy munosabatlarni quyidagi xususiy komplekslar orqali aniqlash mumkin: 1) guruhiy normalar; 2) guruhiy tarkib va 3) guruhdagi munosabatlar. Keyingilari o'z navbatida formal va noformal kabi guruhlarga bo'linishi mumkin. Formal guruh o'qituvchi tomonidan nazorat ostiga olingan ta'lim-tarbiya maqsadlariga xizmat ko'rsatsa, noformal muhitda, o'qituvchining aralashuvizis turli jarayonlar kechishi mumkinki, bunda do'stlik, mehr-oqibat, sabr-toqat, mehnatsevarlik bilan birga o'jarlik, yolg'onchilik subutsizlik kabi hislatlar ham shakllanishi hech gap emas. Ammo shu narsani ta'kidlash joizki, noformal guruhlarning paydo bo'lishi-tabiiy hodisa, chunki o'qituvchi o'zining ma'lum jamoaga taalluqliligi, o'z hohish-irodasini namoyon qila oladigan guruhga aloqador ekanligi Shukhi bilan yashashi zarur.

Kichik maktab yoshidagi bolaning xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalayotgan o'qituvchi bolaning qaysi noformal guruhga aloqadorligini, uning ta'sir kuchini bilishi kerak. Yuqori sinf o'quvchilari formal guruhlardan asta-sekinlik bilan yiroqlashadilar. Mazkur guruhlarda o'z qonun-qoidalari, baholash mezonlari mavjud bo'ladi.

-rasm. Pedagogik muammoni hal etish diagnostikasini baholash

Boshlang'ich sinflarda bolalarni turli to'garaklarga jalb etish o'ta foydali, chunki to'garaklarda bolalar qiziqishlari, mayllariga qarab, ularga qatnashadilar. Bunda motivatsiya yaratishga imkoniyat katta bo'ladi.

To'garaklarda o'quvchilar tafakkurini hayotiy faktlar bilan boyitish imkoniyati kengayadi, o'quvchilarda mantiqiy tafakkur rivojlantiriladi;

Boshlang'ich sinflarda muammoli o'qitishni to'g'ri tashkillashtirish ham o'quvchilarning kamolotida muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, taqdim qilinayotgan o'quv materialida berilgan axborot ustida amallar bajarilib undagi muammo yechimini topishga harakat qilish, izlanayotgan miqdor o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash bolaning mushohada qilish qobiliyatini o'stiradi, uning axloqiy kategoriyalarni tez ilg'ab olishiga zamin yaratadi.

Shu munosabat bilan taqdim qilinayotgan o'quv materialini to'rt qismga bo'lish mumkin:

1. O'quv materialining tarbiyaviy xarakterga molikligi;
 2. Undagi axborotlarning ta'sir kuchi;
 3. yechimini topish zarur bo'lgan muammoning qo'yilishi;
 4. O'qituvchi mahorati va guruh bilan konformligi(kirishuvchanligi);
- Yuqorida keltirilgan barcha dalillar boshlang'ich sinfda taqdim qilinayotgan o'quv materialiga va o'tkazilayotgan tarbiyaviy tadbirlarning mohiyatiga jiddiy e'tibor bilan qarash kerakligini ko'rsatadi.

Ma'lumki, sifat alohida bir Shaxsning muayyan xislatini ifodalovchi axloqiy kategoriyadir.

Fazilat-alohida Shaxs, el, elat, xalqqa taalluqli bo'lgan ijobiy axloqiy sifatlar majmuidan iborat ekan, pedagogik korreksiyalashda mana Shu narsalarga e'tibor qaratilishi lozim.

Fazilatlar insonning ijobiy sifatleri majmuidan iborat.

Maktab o'qituvchilari o'quvchilarda ijobiy xislatlarni va fazilatlarni

Shakllantirish maqsadida foydalanishlari lozim bo'lgan

Anketa savollari

Sinf rahbari bilan suhbat

1. O'quvchining xulqidagi nuqsonlarni (nuqsonlar aniq ko'rsatilishit kerak) korreksiyalashda qanday qiyinchiliklarga uchramoqdasi?
2. O'quvchining uyda va maktabdagi intizomlilik darajasi.
3. O'zlashtirish darajasi.
4. Qaysi konkret dalillar bolaning xulqidagi nuqsonlardan dalolat beradi.
5. Xulqdagi nuqsonlarni korreksiyalashda bolaga nisbatan qanday choralar ko'rildi va uning natijalari.
6. Bolaning uydagi yashash(turmush) tarzi.

O'quvchi bilan suhbat

1. Umumiy o'rta ta'lim maktabini tugatgach, kim bo'lishni orzu qilasan?
2. Qaysi fanlar seni qiziqtiradi?
3. Nimalarni ko'proq o'qiyasan?

4. Sening o'rtloqlaring. Ular to'g'risida qanday fikrdasan?
5. Maktabdagi, sinfdagi xulqingdan qoniqasanmi?
6. Jamoada qanday ishlarni bajarasan? Uning natijalari
7. Uyda bajaradigan eng sevimli mashg'uloting.
8. Hayotda eng asosiy narsa nima deb o'ylaysan?
9. Ota-onangizga munosabatingiz?
10. Kattalarga bo'lgan munosabatingiz?

O'quvchi to'g'risida fan o'qituvchilari bilan o'tkaziladigan savol-javob

2. Sizing faningiz bo'yicha aynan Shu o'quvchining o'zlashtirish darajasi qanday?
3. Ushbu o'quvchining xulq-atvori to'g'risida nima deya olasiz?
4. Intizomga zid hatti-harakatlari uchun qanday chora-tadbirlarni qo'llagansiz. Bu borada qanday tavsiyalar bera olasiz.
5. O'qish va mehnatdagi ikoniyati va qobiliyati

O'quvchi to'g'risida o'rtloqlari bilan o'tkaziladigan suhbat.

1. Do'stlashganingizga ancha bo'ldimi?
2. Birgalikda bajaradigan eng sevimli mashg'ulotingiz.
3. O'rtog'ingizning qaysi hislatlarini yoqtirasiz?
4. O'rtog'ingizdagi qaysi hislatlar sizga yoqmaydi?
5. O'rtog'ingiz yordamga muhtoj payti unga yordam qo'lini cho'zasizmi?
6. Kelgusidagi rejalaringiz.

O'quvchining ota-onasi bilan suhbat

1. Bolangizning o'zlashtirishi va xulq-atvori sizni qanoatlantiradimi?
2. Xulqidagi qaysi jihatlar sizni tashvishlantiradi?
3. Fanlarni o'zlashtirishda qiyinchiliklar bormi?
4. Bolangizning kunlik ish rejasi qanday? Uni bajarishda hamisha ham astoydillik qiladimi?

5. Uy ishlariga yordam beradimi?
6. Qaysi mashg'ulotlar bilan ko'pincha band bo'ladi?
7. Bo'Sh paytlaringizni bolangiz bilan birga o'tkazasizmi?
8. Haftada bolangiz uchun necha soat vaqt ajratasiz?
9. Kelgusida kasb egallashi uchun qanday maslahatlar berib bormoqdasiz?
10. Ma'naviy-ma'rifiy mavzularda qanday suhbatlar olib borasiz?
11. Bolangizning xulq-atvorini o'zgartirish uchun harakat qilganmisiz? Buning uchun xalq qahramonlari, buyuk mutafakkirlar, donishmandlar hayotidan misol keltirasizmi?

O'quvchi to'g'risida sinf sardori bilan o'tkaziladigan suhbat

1. O'quvchi to'g'risidagi fikringiz.
2. Sinf jamoasi bilan kelishuvchanlik darajasi qanday?
3. Sinfdagi o'rtloqlariga bo'lgan munosabat.
4. Sinf jamoasi va shaxsan o'zingiz sinfdoshingizga qanday yordam berasiz?
6. Sinfdoshingizning sinf jamoasi hayotidagi ishtiroki?
7. U o'zgalarga o'rnak bo'la oladimi?

Suhbat natijasida qo'lga kiritilgan xulosalar:

O'quvchining tavsifi. Maktab, oila, mahalladan olingan tavsiflar.

O'quvchilar xulqidagi nuqsonlar (yolg'onchilik, surbetlik, janjalkashlik kabi xislatlarni korreksiyalash uchun quyidagilarga rioya qilish zarur:

- pedagogik muammoning paydo bo'lish sabablarini aniqlash;
- ta'sir kuchini o'tkazadigan profilaktik tadbirlar metodikasi bilan tanish bo'lish;
- sinf jamoasida o'qituvchi va o'quvchi orasida bir-biriga hurmat muhitini vujudga keltira olish;
- Oilada sog'lom muhitni vujudga keltirish uchun ota-onalar bilan ishlash va boshqalar.

18-mavzu. KORREKTSION FAOLIYATNING UMUMPEDAGOGIK VA MAXSUS METODLARI

Korreksion faoliyat jarayonida ta'lim-tarbiyaning umumiy metodlarining o'rni. Ijtimoiy pedagogning ishi, avvalambor pedagogik jarayonni insonparvarlash, o'quvchining umumiy madaniyatini shakllantirish orqali ularda muloqot madaniyati va empatiya (hamdardlik, o'zgalar o'rniga o'zini qo'ya olish xususiyati)ni shakllantirish orqali kechadi. Bu o'rinda quyidagi jadvallarga murojaat etsak.

7-Jadval. Pedagogik korreksiyalash zarurati

<i>Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda</i>	<i>O'rta pog'onadagi o'quvchilarda</i>	<i>O'smirlarda</i>
Pedagog bilan muloqot, maktabdagi ayrim omillar: o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar, sinf o'quvchilari tomonidan tan olinishi yoki inkor etilishi va h. k.	Sinf jamoasi va o'rtoblari bilan muloqotga kirishuvchanlik darajasining pastligi;	Individual omillar: muhit adaptatsiyasi, muloqot jarayonida o'zligini namoyon qila olish; O'qishlaridagi qiyinchiliklar: Sinf jamoasida konform va nokonform guruhlarda tan olinishi yoki inkor etilishi.

«Pedagogik e'tiborsizlik» natijasida vujudga kelgan nuqsonlarni bartaraf qilish quyidagi korreksion metodlar orqali amalga oshiriladi:

Umumiy metodlar: Oilada, maktabda, mahallada mikromuhitni vujudga keltirish uchun harakat qilish;

Ruhiy-hissiy zuriqishning oldini olish.

Maxsus metodlar: bolaning asosiy faoliyat yo'nalishlaridagi (o'yin, dars, mehnat) muvaffaqiyatini ta'minlash;

Ijobiy fazilatlariga tayangan holda xulq-atvorini boshqarish;

Tengdoshlari bilan muloqot madaniyatini shakllantirish;

Hissiy olamini kengaytirish orqali intellektual jihatdan o'sishini ta'minlash;

Xulqidagi nuqsonlarni bartaraf etishda intellektual jihatdan o'rish orqali erishish;
 Axloqiy fazilatlarini kamol toptirishga qaratilgan kompleks topshiriqlardan foydalanish;

8-Jadval «Pedagogik e'tiborsizlik»ning profilaktikasi

<i>Muloqotni boshqarish metodikasi</i>	<i>Xulq-atvorni boshqarish metodikasi</i>	<i>Bolaning qobiliyatlarini rivojlantirish</i>	<i>Faoliyatni faollashtirish metodikasi</i>
Tengdoshlari oldida bola muvuzini ko'tarish	Xulq-atvorda individual tajribani Shakllantirish	Rivojlanishdagi nuqsonlarni bartaraf etish	Faollikni o'stirish, motivatsiyani vujudga keltirish, mustaqil hatti-harakat qilishga undash

9-Jadval. Korreksiya ta'siri

Axloqiy tarbiya	Intellektual rivojlanish	Hissiy-irodaviy muhit
Tarbiyachi, pedagoglar	Pedagoglar va psixologlar	Pedagoglar, psixologlar, Shifokorlar
Ijtimoiy pedagog	Salomatlik o'qituvchisi	
Muhit, oila, tevarak-atrofdagilar		

Maktabda o'quvchilarga axloqiy tarbiya berishda xilma-xil usullardan foydalanish lozim:

- dars, ta'lim jarayonida axloqiy tarbiyani qo'shib olib borish;
- ahil, inoq uyushtirilgan intizomli jamoa orqali axloqiy tarbiya berish;
- to'g'ri rejalashtirilgan tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish orqali;
- Maktabda ijobiy emotsional Sharoit yaratish orqali. Masalan, Mustaqillik kuni, Navro'z bayrami;

- Barcha o'quvchilarning maktabdagi umumiy va yagona tartib qoidasiga rioya qildirish orqali;
- Turli tushuntirish, uqtirish, suhbat, munozara, rag'batlantirish, jazolash usullaridan foydalanish orqali;
- Tarbiyaviy soatlar, «Odobnoma» darslari saviyasini oshirish orqali;
- Mehnat, sport ilg'orlari, ilm-fan xodimlari, san'at yulduzlari, mehnat faxriylari, hojilar bilan uchraShuvlar uyuShtirish orqali;
- Maktabda turli kechalar, olimpiada, festival, musobaqalar o'tkazish, turli axloqiy-ma'rifiy, badiiy-estetik tele-radio eShittirishlaridan foydalanish;
- Dars va tarbiyaviy tadbirlar jarayonida milliy qadriyat va an'analarimiz aks etgan asarlarni o'qib-o'rganish orqali.

«Axloq tarbiyasi insonni axloqiy barkamollikka yetkazish va uning baShariyat jamiyatiga foydali inson qilib tarbiyalashdan iboratdir... Bolalar suvga o'xShaydilar. Suv qaysi rangdagi idishda bo'lsa, o'Sha rangda tovlangani kabi, bolalar ham qanday muhitda bo'lsalar o'sha muhitning O'xshash odat va axloqini qabul qiladilar. Axloqiy tarbiyaning eng buyuk Sharti Shundan iboratki, bolalar ko'proq yaxshi va yomon axloqni o'z uylanidan, ko'chadagi o'rtoqlaridan, maktabdagi o'quvchilardan qabul qiladilar¹», - deb yozadi buyuk ma'rifatparvarlarimizdan biri Abdurauf Fitrat.

Pedagogik korreksiyalashda axloqiy tarbiya mazmuni asosan quyidagilarda o'z ifodasini topishini unutmasligimiz kerak:

1. Jamiyatga, Vatanga muhabbat va sadoqatni tarbiyalash. Bu xildagi munosabatlar shaxsning vatanparvarligi, fuqaro yetukligi, baynalminallik kabi fazilatlarda aks etadi, uning maqsadlarida Vatan boyliklarini ko'paytirish, mustahkamlash va himoya qilishga qaratilgan amaliy ishlarida namoyon bo'ladi.

2. Mehnatga axloqiy munosabatni tarbiyalash. Bu axloqiy munosabat shaxsning mehnat jarayonida namoyon bo'ladigan yuksak ongida, mehnatning hayotdagi rolini anglashida, xususi va jamoa mehnatiga tayyorlik, mehnatsevarlikda ifodalandi.

3. Atrofdagi kishilarga axloqiy munosabat. shaxsning jamoatchilik, ko'pchilik manfaatini o'z shaxsiy manfaatidan ustun qo'yishidir.

¹ Fitrat Abdurauf. *Sevket pedagogikasi antologiyasi. Tuzuvchilar: K. Koшимov, S. Oчил -T., «Efituyechi», 1999 й, 5- бет.*

4. Shaxsning o'ziga, o'z xulqiga axloqiy munosabatni tarbiyalashi - bu o'quvchini ongli intizom ruhida tarbiyalashdan iboratdir.

Maktabda axloqiy mavzularga oid tadbirlar sinfdan va maktabdan tashqari turli - tuman shakllarda olib boriladi. Bolalar yoshiga, saviyasiga qarab «Inson go'zalligi nimada?», «Axloq va qonun», «Ona yurtning omon bo'lsa», «Inson odobi bilan», «Jannat onalar oyog'i ostida» va boshqa mavzularda suhbatlar, munozaralar o'tkazish mumkin. Sharq qadriyatlari va milliy an'analarni dars va tadbirlar jarayonida o'quvchilarga o'rgatib borish lozim. Maktabda mehnat ilg'orlari, faxriylar, hurmatli qariyalar bilan uchraShuvlar, adabiy kechalar, musobaqalar o'tkazish, turli matbuot materiallaridan foydalanish ham mumkin.

Har tomonlama yetuk, komil insonni shakllantirishda ta'lim-tarbiya jarayonidan kutilgan asosiy natija ekan, yoshlarimizga kompleks tarbiya berishimiz lozim. Ayniqsa, ularda fuqarolik hissini Shakllantirish, ularning huquqiy madaniyatini o'stirish, vatanparvar va baynalminalinsonlar qilib yetishtirishga, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini o'stirishga alohida ahamiyat qaratishimiz lozim. O'quvchilarga huquqiy tarbiyani berishda va ularni vatanni sevishtirishga o'rgatishda davlat ramzlaridan foydalanishning ahamiyati kattadir.

Davlat ramzlaridan pedagogik maqsadlarda foydalanish, ta'lim va tarbiya jarayonida ularning ahamiyatini o'quvchilarga tushuntirish, tarbiyalanuvchilar xulq-atvoriga chuqur ta'sir etadi. Hayotga qadam qo'yib kelayotgan har bir o'quvchi davlatimiz Konstitutsiyasini, bayrog'i, gerbi va madhiyasini yaxshi bilishi kerak. O'quvchilarda Shu ramzlarga chuqur hurmat-ehтиrom tuyg'ularini tarbiyalash tarbiyaviy ishlarimizning uzviy qismini tashkil etishi lozim.

Davlat ramzlarini o'rganish pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etilsa, u o'quvchilarning xuquqiy va axloqiy his-tuyg'ulariga, vatanparvarlik qarashlariga yaxshi ta'sir ko'rsatadi. Bu borada o'quvchilar bilan olib boriladigan jamoa tarbiyaviy ishlarining imkoniyatlari beqiyosdir. Davlat gerbi, bayrog'i, madhiyasi hamda o'quvchilar tashkilotlari ramzlarining axloqiy, siyosiy, huquqiy mazmuni haqida uyuShtirilgan xilma-xil munozara va suhbatlar Shubhasiz samarali natijalar beradi.

Davlat ramzlari faqat ta'sirchan tarbiyaviy vosita bo'lib kolmay, balki ta'limiy jihatdan ham muhim omillardandir.

Davlat gerbi va bayrog'ining tasviri, Davlat madhiyasining matni bilan tanishish jarayonida o'quvchilarda davlat hokimiyati ramzlariga hurmat his-tuyg'usi qaror topadi. Davlat ramzlarini o'rganishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini albatta hisobga olish, mavjud darslik, uslubiy ko'rsatma va qo'llanmalardan o'z o'rnida foydalanish lozim.

O'zbekiston fuqarosi o'z Vatanini sevishi, xalqiga cheksiz sadoqatli bo'lishi, O'zbekiston Respublikasining qonun va qoidalarini, ramzlarini yaxshi bilishi va ularga chuqur hurmat bilan munosabatda bo'lishi Shart. O'quvchilarda Shu his-tuyg'ularni tarbiyalash o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir.

Davlat ramzlarini o'rgatish faqat gumanitarfanlarni o'qitish jarayonidagina emas, balki har bir fanni o'qitishda ham, ayniqsa, darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlar jarayonida xam keng olib borilishi kerak. Davlat ramzlarining mohiyatini o'rgatish, ularga hurmat ruhini tarbiyalashda sinf rahbarining o'rnini ham ahamiyatlidir.

O'quvchilarni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalashda axloqiy tarbiyaning o'rnini o'ziga xos va juda muhim. Axloqiy tarbiyaning mazmunida jamiyatga, Vatanga muhabbatni tarbiyalash va baynalmilallikni targ'ib qilish birinchi o'ringa turadi. Vatanga muhabbat va sadoqat Shaxsning vatanparvarligi, fuqaro yetukligi, baynalmilallik kabi fazilatlarda aks etadi, uning maqsadlarida, Vatan boyliklarini ko'paytirish, mustahkamlash va himoya qilishga qaratilgan amaliy ishlarida namoyon bo'ladi. Vatanparvarlik va baynalmilallik axloqiy tarbiyada alohida o'rin tutadi. Hadisi Shariflarda ham «Vatanni sevmog' iymondandir», «Vatan ostonadan boshlanadi» deb bejiz aytilmagan.

«Vatanparvarlik- kishining o'zi tug'ilib o'sgan, kamol topgan joy, zamin, o'lkaga bo'lgan mehr-muhabbatini, munosabatlarini ifoda etadigan ijtimoiy va ma'naviy axloqiy xislatlari, fazilatlaridir»¹. Vatanparvarlik aniq muhitda, zaminda va mavjud ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida Shakllanadi. Vatanga muhabbat

¹ Иброҳимов А., Султопов Х., Жираев Н. Ваташ гуйгуси., Т.: Ёзбекистон, 1999, 98б.

tuyg`usi bolaga ona suti bilan, allasi bilan kiradi. Bu aziz tuyg`u bir umr unutilmaydi. Shuning uchun ham vatanparvarlik tarbiyasi hamma zamonlarda ulug`langan.

Vatanparvarlik Shaxsni axloqiy Shakllantirishning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Maktabda vatanparvarlikni Shakllantirish quyidagi mezonlar asosida tashkil etiladi:

- *Vatanga muhabbat hissi;*
- *Milliy g`urur;*
- *Davlatimizning milliy istiqlol mafkurasi va uni ilmiy idrok etish;*
- *Davlatimiz ramzlariga sadoqat;*
- *Millatlararo madaniy muomala (baynalmilallik).*

Vatanparvarlik hissini har bir fandan dars o`tish jarayonida, ayniqsa, ijtimoiy-gumanitar fanlarni (Tarix, Inson va jamiyat, Davlat va huquq asoslari, Adabiyot) va mustaqillikdan keyin ta`lim jarayoniga kirib kelgan «Odobnoma», «Vatan tuyg`usi», «Ma`naviyat asoslari», «Konstitutsiya asoslari», «Milliy istiqlol g`oyasi» va boshqa ko`plab fanlarni o`qitish jarayonida Shakllantirish ijobiy samara beradi.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarida vatanparvarlik va baynalmilallik tuyg`usini Shakllantirishda darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning va sinf rahbarining o`rni ham o`ziga xosdir. «Vatan tarixini bilmay turib, uni to`la sevib bo`lmaydi», «Vatan ostonadan boshlanadi», «Vatan- yagonadir, Vatan - bittadir» va Shunga o`xshash boshqa ko`plab mavzularda bellaShuvlar, tarbiyaviy soatlar, ko`rik-tanlovlar o`tkazish bilan ham Vatanga muhabbat, istiqlol g`oyalariga sadoqatni tarbiyalash mumkin. Yuqori sinf o`quvchilari bilan esa tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda siyosiy axborotlarning o`rni salmoqlidir. Bolalar bunda mamlakatimiz va chet ellardagi siyosiy voqealar bilan tanishib boradilar.

Jahon pedagogikasida e`tirof etilishicha, tarbiya jarayonida mustaqil davlat timsollarining asosiy mafkura va ma`naviy xislatlarni Shakllantirishdagi ahamiyati nihoyatda beqiyos.

Davlat timsollari insonda eng avvalambor milliy g`urur va iftixor hissini Shakllantirishning zaminlaridan biri bo`lib hisoblanadi. Millatning Shakllanishi, ayni

vaqtda millat tomonidan o'z o'tmishining, o'z tarixini, ajdodlarning mehnati, qahramonligi, milliy ma'naviyat va madaniyatining barcha yo'nalishlari tarmoqlari xilma-xilligini hamda o'ziga xosligini o'rganish- davlat ramzlariga bo'lgan hurmatdan boshlanadi.

O'zbekiston Respublikasi mustakillikni qo'lga kiritgach davlatimizdagi eng muhim va jiddiy muammolardan biri- yoshlarimizni milliy qadriyatlarimiz, davlat timsollariga hurmat ruhida tarbiyalash bo'lib qoldi. Bu muammoning ahamiyati Shundaki, mustaqillikkacha, chorakam bir asr davomida, fuqorolarimiz yagona hukmron mafkura tazyiqida tarbiyalanib, loqaydlik, qaramlik, mutelik va norasolik ruhining ta'sirida o'sganlar. Bu narsa hozirgi hayotimizda har xil ko'rinishda namoyon bo'ladi. Shu boisdan O'zbekistonning kelajagi, uning istiqboli, birinchi navbatda, yoshlarni tarbiyalash, sog'lom qilib o'stirish, ularning ongini o'tmish ta'siridan ozod ravishda Shakllantirish mustaqil davlatimizning dolzarb vazifalaridandir.

Davlat timsollari, xususan madhiya- jamiyat a'zolarining, ijtimoiy guruhlar siyosiy partiya, jamoat tashkilotlari, millatlar va elatlar, yoshlar ommaviy harakatlari, diniy uyuShmalari, xotin-qizlar, faxriylar, tadbirkorlar va boshqa ijtimoiy sub'ektlarning umumiy manfaat muddaolarini o'ziga aks ettiruvchi mujassamlaShtiruvchi, ularning hatti- harakatlarini, faoliyatini, fikr- zikrini yagona bir maqsadga- mustaqillikka erishish hamda uni mustaxkamlaShga yo'naltiruvchi g'oyalarni o'z

O'xshash qilib, o'quvchilarni milliy madhiyamiz, davlat ramzlari ruhida g'oyaviy tarbiyalashda maxsus metodikadan foydalanish ijobiy samaralar keltiradi.

Maktab yoshidagi o'quvchilarga huquqiy tarbiya berish ham ularning xulqidagi nuqsonlarni bartaraf etishga zamin yaratadi.

Tarbiya jarayonida o'rta va katta pog'ona(konsentr)dagi o'quvchilarning xulq-atvorini korreksiyalash yo'llari. Tarbiya jarayonida jamiyat tomonidan qabul qilingan xatti-harakatlar, qoidalar va me'yorlardan chekingan o'smirlarning xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalash ular to'g'risida to'liq axborotga ega bo'lishni talab qiladi.

Deviant xulqli o'smir va o'spirinlarning paydo bo'lishi bu hodisaning ob'ektiv va tarixiy vujudga kelishi jamiyatimiz oldida, ijtimoiy harakat va ta'lim-tarbiya muassasalari oldiga ulkan vazifani- dezadaptatsiyalaShgan(xulq normalaridan chetlaShgan) yoshlar bilan ishlashda tarbiyaviy Shakl, metod, texnologiyalarni to'g'ri tanlashni, tarbiyaviy ta'sir kuchini jamlashni taqozo etadi. Bu sa'y-harakatlar balog'atga yetmaganlarning reabilitatsiyasiga va Shu bilan birga, ularning axloqlarini profilaktikasiga qaratilishi zarur.

Deviant xatti-harakat-bu psixik sog'lom Shaxslar tomonidan me'yoriy qoidalarni buzish holatlaridir.

Deviatsiya-bu ijtimoiy pedagogik muammo bo'lib, inson ruhiy olamidagi, uning atrofidagi muhitning o'zgarish hollari bilan bog'liq. Bu hol, ayniqsa, o'smir yoshidagi bolalarga xosdir. Chunki bu yosh eng qiyin va murakkab davr bo'lib, bu yoshdagi bolalarning anatomo-fiziologik, intellektual, axloqiy va boshqa jihatlarida o'zgarishlar ro'y beradi. Bu o'zgarishlar o'z navbatida ularning psixikasida o'zgarishlar ro'y berishiga zamin yaratadi. Ularning ijtimoiy statusida, jamoada o'zini tutishida o'zgarishlar ro'y berib, ularni ko'proq «Men kimman?»-degan savol qiynaydi.

Jamiyatda o'rnatilgan me'yor va qoidalarga rioya qilmaydigan O'xshash tarbiyasi og'ir o'smirlarni ilmida deviatsiya deb atashadi.

Deviatsiya o'z ichiga deviant, delinkvent va kriminal hatti-harakatlarni birlashtiradi.

Deviant hatti-harakat- bu kichik ijtimoiy munosabatlar (oila, maktab) hamda xarakter, jinsiy va yosh xususiyatlari jihatidan yaqin kichik ijtimoiy guruhlariga xos ijtimoiy me'yordan, hatti-harakatlar va qoidalardan og'ish, chekishning bir turidir. Ya'ni bu turdagi harakatni intizomsizlik deb ham atash mumkin. Agressiya, chaqiriq ishda va mehnat faoliyatida o'z boshimchalikka yo'l qo'yish, bolalar va o'smirlarning ichkilikka berilishi, daydib yurishlari, oliftachilik qilishlari, assotsial harakatlarga berilish kabilar deviant harakatlarning asosiy ko'rinishlaridir. Ma'lum vaziyatlarda bolalar va o'smirlarning Shu kabi hatti-harakatlarni namoyon etishi deviant harakatlarning tipik xususitidir.

Delinkvent hatti-harakat-deviant harakatlardan farqli ularoq, ular vaziyat ta'sirida emas, balki yuqoridagi kabi assotsial harakatlarning doimiy xarakterga ega bo'lishidir. Delinkvent harakatlarning quyidagi turlari mavjud:

- Haqoratlash, xo'rlash, azoblash va undan huzurlanish kabi agressiv bosqinchilik harakatlar;
- Kichik o'g'irliklar, ta'magarlik, avtotransport va boshqada kerakli buyum va anjomlarni o'g'irlash kabi moddiy foyda ko'rishga qaratilgan o'z shaxsiy manfaati yo'lidagi harakatlar;
- Narkotiklar sotish va tarqatish.

Kriminal hatti-harakat-bu jinoiy javobgarlikka tortilishga yoshi yetgan Shaxslarning huquqlarga zid harakatlari bo'lib, ular ustidan jinoiy ish qo'zg'atilish jarayonidir. Kriminal harakatlarga deviant va delinkvent harakatlar asos yaratadi.

Yoshlarning asotsial xulqi va g'ayriqonuniy harakatlari salmog'i kamayishiga muammoning holati davlat organlari, hokimiyatlar, jamoat tashkilotlari, uzluksiz ta'lim tizimi tuzilmalarining diqqat markazida turishi kerak. Shu sababli mazkur masala pedagogikaning eng murakkab va ko'pqirrali muammolaridan hisoblanadi.

Shu sababli bugungi kunda yoshlarning xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalashda ikki xil texnologik yondoshuvdan foydalanish zarur:

-profilaktik;

-reabilitatsion.

Profilaktika- balog'atga yetmaganlarning xulqidagi ijtimoiy og'ish holatlarini keltirib chiqaruvchi sabablarni oldini olishga, ularni bartaraf etishga, asosiy sabab va Shartlarni neytrallaShga qaratilgan davlat, jamoa, mahalla, oilaviy, ijtimoiy-tibbiy, tashkiliy-tarbiyaviy tadbirlarning majmuasi.

Profilaktik tadbirlar deganda ijtimoiy pedagogikada ilmiy asoslangan va o'z vaqtida amalga oshiriladigan hatti-harakatlar tushuniladi. Ular quyidagilarga qaratiladi:

-ijtimoiy risk guruhiga kiruvchi bolalarning jismoniy, ruhiy, sotsiomadaniy vaziyatlarning oldini olishga qaratiladi;

-bolaning normal hayotini himoyalash va salomatligini mustahkamlash;

-bolaning ijtimoiy maqsadlarga erishuvi yo`lidagi sa'y-harakatlariga yordam berish, uning ichki salohiy qudratini yuksaltirish;

«Profilaktika» atamasining o`zi salbiy holatning oldini olishga qaratilishi bilan uyg'unlashadi.

Ijtimoiy og`ish turli sabablarga ko`ra vujudga kelishini inobatga oladigan bo`lsak, profilaktik tadbir o`tkazish bir necha ko`rinishda bo`lishi mumkin:

1. NeytrallaShtiruvchi;

2. MuvofiqqaShtiruvchi;

3. Ijtimoiy og`ish oldini oluvchi, salbiy holatlarning vujudga kelishiga to`sqinlik qiluvchi tadbirlar;

4. Salbiy vaziyatlarni bartaraf qiluvchi tadbirlar;

5. O`tkazilayotgan tarbiyaviy tadbirlarni va ularning natijalarini nazoratga oluvchi tadbirlar;

Profilaktik tadbirlarning samaradorligi quyidagilarga e`tibor berilganda yuqori bo`lishi ko`zda tutiladi:

-Boladagi, ijtimoiy muhitdagi diskomfort hissiyotlarini bartaraf qilishga qaratilgan tadbirlar va ularning balog`atga yetmaganlar tomonidan vujudga kelgan muammo yechimini topishga bo`lgan qiziqishini, motivatsiyani tajribani shakllantirish;

-Bolaning sog`ligini, ma'naviy qiyofasini mustahkamlaydigan maqsadlarga qaratilgan yangi ko`nikmalarga o`rgata borish;

-Hali paydo bo`lmagan muammolarning yechimini topishga o`rgatish, ularning paydo bo`lishiga yo`l quymaslik malakalarini shakllantirish;

Profilaktik texnologiyalarga asoslanib tuzilgan tarbiyaviy ishlar rejalarida avvalambor, o`spirinlar bilan ishlashda *axborot yo`nalishiga* alohida e`tiborni qaratish kerak. Bu yo`nalish mohiyatiga ko`ra balog`atga yetmaganlar ijtimoiy xulq normalaridan og`ishiga sabab: ularning muhim axborotdan chetlashtirilganligi sabab bo`ladi. Demak, bu yo`nalish bo`yicha ish olib borilganda, balog`atga yetmaganlarga ularning haq-huquqlari, mas'uliyatlari, jamiyat va davlat oldidagi ijtimoiy burchlari

va vazifalari to'g'risida axborot berish lozim bo'ladi. Buni ommaviy axborot vositalari (matbuot, radio, televizor), kino, teatr, badiiy adabiyot, Internet hamda ijtimoiy ta'lim tizimi orqali amalga oshirib, o'smir va o'spirinlarning huquqiy ongini Shakllantirish, ularda ma'naviy-axloqiy fazilatlarini kamol toptirish mumkin bo'ladi.

Ijtimoiy-profilaktik yo'nalishga asoslangan tadbirlar maqsadi salbiy holatlarning oldini olishga, ularning vujudga kelishini bartaraf qilishga qaratiladi. Mazkur yo'nalishning mohiyati davlat, jamiyat, muayyan ijtimoiy pedagogik muassasa tomonidan o'tkaziladigan ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, tashkiliy, huquqiy, tarbiyaviy ahamiyatga molik bo'lgan tadbirlar tizimi bo'lib, ular deviant xulqning paydo bo'lishiga to'sqinlik qilishga, uni minimizatsiyalashga (past darajadagi ko'rinishga kelishiga), bartaraf qilishga qaratiladi. Maqsadli axborotning yo'qligi sababli, masalan, giyohvand moddalarni nafaqat tarqatish, balki ularni iste'mol qilish ham jinoiy javobgarlikka olib kelishi mumkinligi to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'lmagan yoshlar ko'p hollarda O'xshash jinoyatga qo'l o'rishlari aniqlandi.

Deviant xulqlilar bilan profilaktik ishlarni o'tkazishda asosiy yo'nalishlardan yana biri-*tibbiy-biologik yo'nalish* hisoblanadi, Bu yo'nalishning mohiyati maqsadli tibbiy-profilaktik xarakterga ega bo'lgan chora-tadbirlar orqali ruhiy anomaliyalari, biologik sathda patologiyalarga duch bo'lganlarning ijtimoiy normalardan og'ishining oldini olishga qaratilgan.

Ma'lumki, ruhiy sog'lom o'smirlar, o'spirinlar o'zining irodaviy kuchi va ma'naviy va axloqiy qadriyatlarini tufayli turli jinoiy hatti-harakatlardan o'zini tiya oladi. Ammo ruhiy patologiyalarga duch bo'lganlar mavjud bo'lgan ma'naviy-axloqiy, huquqiy normalarga zid ish qila olishi qiyin bo'lmaydi. Sub'ektning bu holati «o'z faoliyatiga javob bera olmaslik»(nevmenyayemost) deb qaraladi. Shu sababli, o'smir va o'spirinlarning ruhiyatidagi patologiyalarini vaqtida aniqlay olish o'ta zarur deb hisoblanadi. O'smirlarni o'z vaqtida psixoterapevt ko'rigidan o'tishi lozim bo'lib, unga tegishli tibbiy yordam ko'rsatilishi Shart.

Keyingi yo'nalish- *ijtimoiy-pedagogik yo'nalish* bo'lib, uning mohiyati: ichki irodaviy xislatlariga tayangan holda Shaxs sifatlarini qayta tiklash yoki

korreksiyalashni nazarda tutadi. Akademik I. P. Pavlov fikricha, «... ongli, fikr-mulohazali inson- o'z hohish-istaklarini jilovlay oladigan, o'z hatti-harakatlarini ma'naviy-ma'rifiy maqsadga yo'naltirgan, qonunga xilof ish qilmaydigan fuqaro hisoblanadi»(). Shu fikrdan kelib chiqqan holda, o'sib kelayotgan o'smir va o'spirinlarda quyidagi irodaviy hislatlarni Shakllantirish lozim:

- o'z so'zining va qilayotgan ishining egasi bo'lishga o'rgatish;
- jamiyatga, tevarak-atrofdagi insonlarga ziyon keltiruvchi hatti-harakatlardan o'zini tiya olishga o'rgatish. Buning uchun salbiy tasnifga ega bo'lgan motivlardan saqlanish, ularni jilovlash;
- hozirgi paytdagi faoliyatda asosiy va muhim narsalar(o'qish, sport bilan shug'ullanish, ishlash va h.k.lar)ga diqqatni qarata olish ko'nikmasini shakllantirish;
- qonunga xilof bo'lmagan tizimli va rejali maqsadni o'z oldiga qo'ya olishni o'rgatish. Bunda ikkinchi darajali va yo'l-yo'lakay paydo bo'luvchi istaklarni asosiy maqsadga bo'ysundira olish ko'nikmalarini shakllantirish;

Iroda hamisha maqsadli va ongli regulyatsiya qila oladigan faoliyatda namoyon bo'ladi. Irodasiz, kuchsiz xarakterga ega bo'lgan yoshlar ko'p hollarda o'zgarlar hohish-istagini bajaruvchilariga aylanib qolishadi. Shu sababli ular turli nojo'ya qiliqlar qilishga moyil bo'ladilar. Ularda irodalilik, sabr, matonat kabi xislatlarni Shakllantirish kelajakda jamiyatda faol, axloqiy, ma'naviy qiyofali Shaxs Shakllanishiga sabab bo'ladi.

Deviant xulqli yoshlarda iroda zaifligi, asotsial xatti-harakat qilishlariga sabab bo'ladi. Bunday salbiy xususiyatlar kelgusida ularning axloqi va xulqida o'z aksini topadi.

Yoshlarda ijobiy xislatlarni shakllantirish, ularning sog'lom irodali bo'lishlari uchun tarbiyaviy tadbirlarni yosh xususiyatlariga mos ravishda bir qator bosqichlarda o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir (14 -rasm).

Axloqiy tushunchalarni o'zlashtirish jarayoni maxsus rahbarlik qilishni talab etadi. O'quvchilarning tasodifiy hollar, kuchadagilarning bema'ni ta'siri, kattalarning yaramas hatti-harakatlari ta'sirida tarkib topadigan axloqiy tushunchalari va jamoa

tomonidan to'g'ri g'oyaviy rahbarlik qilinmasa, xato, noto'g'ri, buzuvchi tushunchalarga aylanib qolishi mumkin.

Yoshlarda ijobiy sifatlarni shakllantiruvchi bosqichlar

I bosqich	Иродавий сифатлар моҳиятининг тавсифи
II bosqich	Ушунга таъқидий ёндашип ҳислатларни шакллантириш
III bosqich	Ушунга ўзи тарбиялаш, ҳужуддаги нуқсонларни аниқлап олиш ва уларни коррeкциялаш
IVbosqich	Эҳтиёж ва мотeжларни ўзини ўзи ижобий тарбиялашга юратиш
Vbosqich	Ижобий орзу-истакларнинг ушалишига мақсадли ёндашиш

17-rasm Yoshlarda ijobiy sifatlarni shakllantiruvchi bosqichlar

Ba'zan o'quvchi turmushdagi biror fakt yoki voqeani, adabiy asarlardagi mazmuni, kinokartinalarni o'zi mustaqil tushuna olmay noto'g'ri xulosalarga kelib qoladi. Juda og'ir Sharoitlarda o'quvchida xato fikrlargina emas, balki ma'naviy tamoyillar va ustanovkalar ruhiga ko'ra bizga yot bo'lgan xatolar ham yuzaga kelishi mo'mkin.

Ko'pchilik noto'g'ri hatti-harakatlarning yuz berishiga ana Shular sabab bo'ladi. Axloqiy ongni tarkib toptirishning eng muhim yo'li o'quvchilarning o'zlarida to'g'ri xulq-atvorni yuzaga keltirish bilan axloqiy tajribani boyitish va umumlashtirish yo'lidir, albatta. O'quvchilardagi axloqiy bilimning turli-tuman formalari ularning ongi va his-tuyg'ulariga jonli, yorqin, otashin so'zning (jamoalarda uyuShtiriladigan etik suhbatlar, leksiyalar, munozaralar) ta'siri bu ishni mazmunan boyitishi mumkin.

Axloqqa doir suhbatlar qo'yidagi tamoyillar asosida tuzilishi kerak:

1. Axloqiy mavzudagi suhbatlar mazmuni jihatidan tegishli yoshdagilarga tushunarli bo'lishi lozim. Mavhum va abstrakt tushunchalar, murakkab mulohazalar bilan toliqtirib quyishga yul qo'yib bo'lmaydi.
2. Suhbat o'tkaziladigan jamoani, uning yo'nalishini bu jamoa a'zolarining o'zaro munosabatlarini, o'qituvchiga, o'qishga va boshqalarga munosabatini yaxshi bilish zarur.
3. Suhbatlarni nihoyatda tez-tez o'tkazib turmaslik kerak, chunki psixologik nuqtai nazardan ular kishini toliqtirib quyishi mumkin. Agar suhbatlar konkret sabablar bilan mamlakat yoki jamoa hayotidagi biror voqeaga moslab o'tkazilsa, samarali natija beradi.
4. Suhbatni yorqin, yaxshilab tanlab olingan konkret misollar, hayotiy voqealar yoki adabiy asarlardagi faktlarni hamda kuzatishlarni tahlil qilishdan boshlab umumlashtirish hamda xulosalar chiqarishga o'tish tavsiya etiladi.
5. Emotsional tarzda keltirilgan yorqin va ta'sirchan obrazga oqilona tayanish (nafis san'atdan, adabiyot asarlaridan foydalanish. Kinofilmlar yoki teatr asarlariga kollektiv bo'lib borish yohud ularni jamoada muhokama qilish) zarur.
6. O'quvchilarning ongiga singdiriladigan qoidalarni asoslab berilishi, isbotlangan bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Bu hamma narsani tushunib olishga va buning oqibatida dalil qabul qilishga, uning asoslanganligiga ishonch hosil qilishga oqilona isbotlarga rozi bo'lishga qodir bo'lgan o'smirlar va o'spirinlar bilan suhbat o'tkazish paytida juda muhimdir. Boshqa tomondan, bu yoshda so'z ta'sirining samaradorligi pasayib ketishi mumkin, chunki yoshlarda rivojlanib boradigan tanqidiy tendensiyalar ko'pincha uni kattalarning dalillariga ehtiyotkorlik bilan ishonmasdan va noto'g'ri tushunib qabul etishga, ularning dalillarini rad qilishga, biror qoida bilan kelishmaslikka, kattalarning iltimoslari va talabalariga qarshi chiqishga majbur etishi mumkin. yana shuni inobatga olish lozimki, o'smirlar ko'pincha kattalarning o'ziga aql-idrokli kishi deb murojaat qilishlaridan mag'rurlanib

yuradi. Unda bu ishonchni oqlash, ana O'xshash munosabatga munosib kishi bo'lish istagi yuzaga keladi.

7. O'smirlarda maksimal darajada faollik, jonli ravishda fikr almashish istagini uyg'otish, ularning fikrini avj oldirish va o'zlarini axloq masalalari ustida o'ylab ko'rishga majbur qilish zarur. O'smirlarga tayyor haqiqatni zo'rlab qabul qildirish yaramaydi, axloq normalari xaqidagi xulosalarni ularning faol ishtirokida (ammo o'qituvchining rahbarligida) chiqartirish kerak. Buning uchun suhbat jarayonida muhokama qilish kerak bo'lgan masalalarni oldindan tayyorlab qo'yish tavsiya etiladi.
8. O'smirlarda chuqur va ta'sirchan emotsiyalarni uyg'otishga intilish lozim. Bunda o'qituvchi suhbatni befarq va Shavq-zavqsiz emas, balki emotsional tarzda jonli kilib o'tkazgandagina erishish mumkin. O'qituvchi o'zining ehtirosli e'tiqodi o'smirlarga utishini unutmazligi darkor. O'smirlarning o'zlari his etadigan to'yg'ularni taxminan qo'yidagi formada anglab olishlariga erishish juda muhimdir. "Nima uchun bu hodisa menda Shunchalik g'azab va nafrat uyg'otadi?", "Nima uchun men bu xatti -harakatlardan Shunchalik hayratlandim?"

Tarbiyachilarning shaxsiy namunasi o'smir shaxsini tarkib toptirishda muhim ahamiyatga ega. Kichik maktab yoshidagi o'quvchi ko'pincha o'qituvchiga taqlid qilib, unga o'xshashga harakat qiladi, lekin birinchidan, buni ko'pincha tushunib yetmasdan qiladi, ikkinchidan o'qituvchining tashqi ko'rinishiga va qiliqlariga taqlid qiladi, chunki u Shaxsning namoyon bo'lishini tahlil qilishini va Shaxsni barqaror hislatlarini anglab yetishga qodir emas. O'smir va o'spirin yoshidagilar esa ko'p hollarda namunaga ongli ravishda taqlid qiladilar. O'smir o'zini katta deb hisoblay boshlagandan e'tiboran kattalarning hatti- harakatlari va ishlariga taqlid qilishga intiladi. Shuning uchun unda tevarak- atrofdagi kishilarning, ayniqsa o'ziga eng yaqin va o'zi uchun eng obro'li kishilarning hatti- harakatiga qiziqish hamda e'tibor berish yuzaga keladi. O'qituvchi qanchalik obro'li bo'lsa, uning e'tiqodi, bilimlari, fikrlari, didi o'quvchilarga Shunchalik ko'p ta'sir qiladigan bo'ladi. O'smir kattalarning biror hislatlariga taqlid qilayotib, ko'pincha bu hislatlarni Shunchalik ilib

olish bilan birga, ularning salbiy hislatlari va hatti -harakatlarini ham o'ziga singdirib oladi. Agar o'qituvchi muayyan maqsadni ko'zlaydigan va prinsipial matonatli, o'z burchini qat'iyat bilan bajaradigan bo'lsa, xuddi Shu narsalarni o'z tarbiyalanuvchisidan ham talab qilish unga oson bo'ladi. Aksincha, o'quvchining tajangligi, qo'polligi, o'zini qo'lga ola olmasligi, manmanligi o'quvchilarga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'quvchilar va ota-onalar ba'zan tarbiyaviy ishlarda o'zlarining shaxsan namuna ko'rsatishlarining ta'siriga yetarlicha baho bermaydilar. Holbuki, ularning qilayotgan ishlari, o'zlarining qanday tutishlari ularning aytgan gaplariga, o'rgatgan narsalariga qaraganda kamroq emas, balki ko'proq ahamiyatga ega bo'ladi.

XX asrning 20-30 yillaridayoq A. S. Makarenko Shaxs tarbiyasini pedagogik texnologiyalar tizimida o'ta dolzarb muammo, deb qaragan. Pedagogika fanining rivojlanishi «Shaxsni loyihalashni qay darajada bajarganligi bilan o'lchanadi»¹, ya'ni tarbiya jarayonida tarbiyachi Shaxsni Shakllantirar ekan, pedagogika oldindan yangi avlod kishisini-barkamol insonni voyaga yetkaza olish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak,- degan fikrni ilgari surgan. Demak, pedagogik texnologiyalarga tayanilgan holda jamiyatga zarur bo'lgan komil inson Shaxsini tarkib toptirish ,ko'p jihatdan tarbiyaviy maqsad hamda vazifalar tizimini ishlab chiqishni, tarbiyaviy metodlarni to'g'ri tanlashni, tarbiyaviy maqsadlarni nazorat qilishni, tarbiyaviy maqsadlarga erishilganlikni baholashni taqozo etadi. Ko'rib turganimizdek, pedagogik texnologiya ikkita turli soha: texnik fanlarda-ta'lim tizimini mukammallashtirish uchun zarur bo'lgan o'kuv vositalari bilan ta'minlashni nazarda tutsa, gumanitar sohada, ya'ni pedagogikada ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarni oldindan oydinlaShtirishni taqozo etadi. Abdulla Avloniy fikricha, «...tarbiyalash o'xshash individual tahririy dastur bilan olib borilishi kerakki, u shaxs sifatlarini tarkib toptirishda jamiyat talablaridan birmuncha ilgarilab ketgan bo'lishi zarur»²

To'g'ri hatti-harakatlarda amaliy tajribani uyuShtirish yuqorida ta'kidlab o'tilgandek Shaxsni tarbiyalashda muhim va asosiy omildir. Tarbiyachi o'quvchilarda hatti-harakatlarning O'xshash Shakl va metodlarini tarkib topdirmog'i kerakki, bu Shakl

¹ Макаренко А. С. Педагогические проблемы подрастающего поколения.-М.,1999, 57с.

² Авлоний Абдулла. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ.-Тошкент: Уқитувчи, 1994.-141-бет.

va metodlarda tarbiyaning hal qiluvchi ta'siri ostida yuzaga keladigan yoshlarning e'tiqodlari amalga oshsin. Hatti -harakatlarning aytib o'tilgan Shakllari motivlarni, tarbiyalanuvchining ehtiyoj va munosabatlarini "moddiylaShtirish" ifodasi, vositasi, Shakliga aylanib qolgandagina barqaror omil bo'lib mustahkamlanadi. A.S.Makarenko xuddi ana Shu ma'noda xulq- atvor gimnastikasi to'g'ri hatti -harakatlarni mashq qilishni uyuShtirish zarurligi to'g'risida gapirgan edi.

Axloqiy xatti- harakatlarni mashq qilish-bu turli variantlardagi hatti -harakatlarni aslida bir- biriga o'xshash vaziyatlarda uyuShgan va muayyan maqsadni ko'zlagan holda takrorlaShdir. Faqat ana O'xshash qilingandagina hatti -harakatlarning barqaror va ayni vaqtda umumlashgan formalari tarkib topadi. Sun'iy mashqlar emas, balki o'quvchi hayoti va faoliyatining tabiiy Sharoitlari nazarda tutiladi.

O'smirlik yoshidan boshlab, tarbiyaning yangi omili o'z- o'zini tarbiyalash vujudga keladi. O'quvchilar o'zlaridan ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan Shaxs hislatlarini tarkib toptirish sohasida xulq-atvoridagi kamchiliklarga salbiy hislat va sifatlarga barham berish sohasida ongli ravishda yondaShsalar maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda o'z ustida muntazam ravishda ishlash «... odamning yuksak darajada o'z - o'zini idora qiluvchi, o'z-o'zini kamol toptiruvchi birdan bir tizimdir!»- degan edi L.I. Bojovich. Demak, agar o'z-o'zini tarbiyalashga bo'lgan intilishni kattalar, jamoa yetarli darajada tashxislab, boshqarib va tashkil qilib turmasalar unda o'quvchi o'z- o'zini tarbiyalash mazmunida (mimani tarbiyalashda) hamda uning Shaklida (qanday tarbiyalashda) jiddiy xatolarga yo'l qo'yishi mumkin.

Uzluksiz ta'lim tizimida xizmat qilayotgan o'qituvchi, tarbiyachi tashxislash jarayonida quyidagi vazifalarni nazarda tutishi kerak:

birinchidan, - o'quvchida shaxsning ijobiy hislatlarini taraqqiy ettirib, o'z xulq-atvoridagi yomon tomonlaridan xalos bo'lishga intilish istagini uyg'otish.

ikkinchidan, - o'smir shaxsiga tanqidiy munosabatda bo'lishda, o'z xulq-atvoridagi xususiyatlarni diqqat bilan va odilona tushunib olishda, o'z kamchiliklarini yaqqol ko'rishda, o'z nuqsonlarini fahmlab olishda yordamlaShish.

¹ Божович Л. И. Личность и её формирование в юношеском возрасте.-М.: Просвещение, 2009, 94-с.

uchinchidan - o'qituvchi o'z-o'zini tarbiyalash dasturini tuzishda, Shaxs xulq-atvori hislatlarining qaysi xususiyatlarini (masalan, o'zini qo'lda tuta olish, qat'iylik, empatiya, sovuqqonlik (yaxshi ma'noda) va Shuning singarilarni) taraqqiy ettirish, qaysilarga (masalan, o'jarlik, yalqovlik, qo'pollikka) barham berish kerakligini belgilab, hamda hal qilib olishda o'quvchi-yoshlarga yordam beradilar. Xuddi Shu yerda Shaxs sifatlarini to'g'ri va ob'ektiv baholashda, hulq-atvordagi nuqsonlarning kelib chiqish sabablarini mohiyatan baholashda ham o'quvchilarga ko'maklashish muhimdir.

Nihoyat, *to'rtinchidan* - o'qituvchi, tarbiyachi o'z-o'zini tarbiyalashning oqilona yo'llarini ko'rsatib beradilar, Shaxsning ijobiy hislatlarini tarkib toptirish va kamchiliklariga barham berishga oid eng maqsadga muvofiq va samarali yo'llarni ko'rsatadilar.

O'qituvchilik- inson jamiyati tarixi boshlangandan e'tiboran davom etib, Shu bilan birga hamma vaqt jamiyat va jamoatchilik tomonidan e'tiborga loyiq e'zozlab kelingan kasbdir.

"O'qituvchi-deydi Al Forobiy, - aql- farosatga, chiroyli nutqqa ega bo'lishi va o'quvchilarga aytmoqchi bo'lgan fikrlarini to'la va aniq ifodalay olishni bilmog'i zarur". U o'z fikrini davom ettirib: "O'qituvchi va rahbarning vazifasi dono davlat rahbari vazifasiga o'xshaydi, Shu sababli o'qituvchi eShitgan va ko'rganlarining barchasini eslab qolishi, aql-farosatga, chiroyli nutqqa ega bo'lishi, yoshlarga aytmoqchi fikrlarini to'la va aniq ifodalab berishni bilmog'i lozim. Shu bilan birga o'z or -nomusini qadrlashi, adolatli bo'lmog'i lozim. Ana Shundagina u insonlikning yuksak darajasiga ega bo'ladi va baxt cho'qqisiga erishadi"¹, deb ta'kidlaydi. Abu Ali Ibn Sinoning fikricha "O'qituvchi matonatli sof vijdonli, rostgo'y, bolani tarbiyalash yo'llarini, axloq qoidalarini yaxshi biladigan odam bo'lmog'i lozim. Muallim o'quvchining butun ichki va tashqi dunyosini o'rganib, uning aql qatlamlariga kirolmog'i lozim".¹²

Nasridin Tusiy o'zining "O'qituvchilarni tarbiyalash to'g'risida" degan asarida O'xshash deydi: "O'qituvchi munozaralarni olib borishi, rad etib bo'lmaydigan

¹ Абу Наср Фараби. В кв. Андреевой В.С. Восточные мыслители.-М.,1989,123с.

² Абу али ибн Сино. Донишнома.-Душанбе, 1974, 68-б.

darajadagi isbot qilishni bilishi, o'z fikrlarining to'g'riligiga ishonishi nutqi esa mutlaqo toza, jumalari mantiqiy ifodalanadigan bo'lishi lozim. O'qituvchi nutqi hech qachon va hech qayerda zaharhandali, qo'pol yoki qattiq bo'lishi mumkin emas. Dars paytida o'qituvchining o'zini tuta olmasligi ishni buzishi mumkin",¹

Yusuf Hojib Qoshg'ariy: "Men a'zolar kasalligini davolashdan oldin odamlarning ruxiyatini davolashni zarur deb topdim. Bunga men o'qituvchilik yo'li bilan erishaman, bunga mening ishonchim komil. Chunki a'zolar kasalligi bilan yuzlarcha, minglarcha odamlar halok bo'lsalar, nodonlik, bilimsizlik tufayli o'n ming va yuz minglarcha odamlar halok bo'ladilar»², - deb ta'kidlashlari bejiz.

Ulug' mutafakkir Alisher Navoiy ham o'qituvchining yoshlarga ta'sir o'tkazish mehnatini xolisona baholab: "Agar Shogird nodonlikka erishsa ham unga (muallimga) qulluq qilsa arziydi", "Xalq yo'lida kim senga bir harf o'rgatmish ranj ila"³ - kabi satrlar bitgan.

Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash milliy dasturini hayotga tadbiiq etish jarayonida o'qituvchining yosh avlodga ta'lim va tarbiya berishda jamiyat oldidagi javobgarligi yanada ortib boraveradi.

Zamonaviy maktab o'qituvchisi kator vazifalarni bajaradi. O'qituvchi - sinfdagi o'quv jarayonining tashkilotchisidir. O'qituvchi o'quvchilar uchun dars payti, qo'shimcha darslarda va Shu bilan birga darsdan tashqari hollarda ham kerakli maslahatlar berishda bilimlar manbaidan biridir. Ko'pchilik o'qituvchilar sinf rahbari vazifasini bajarib, tarbiya jarayoni tashkilotchilari bo'lib hisoblanadilar.

Zamonaviy o'qituvchi ijtimoiy pedagog-psixolog bo'lmashligi mumkin emas. Shuning uchun ham o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yo'lga sola olishi, bolalar jamoasida ijtimoiy-psixologik mexanizmlardan foydalanishni bilishi zarurdir. Ma'lumki, pedagogik faoliyat - kishi mehnatining eng murakkab sohasidan biridir.

Jamiyat tomonidan quyiladigan talablardan eng muhimi o'qituvchining Shaxsi va uning kasbiga bog'liq hislatlarga qaratilgan.

O'qituvchining eng muhim Shaxsiy hislatlari quyidagilardir:

¹ Ўзбекистон Миллий энциклопедияси -Т., 2002, 456-б.

² Ўша жой., 349- б

³ Алишер Навоий Танланган асарлар тўплами -Т.:Ўзбек алябиёти ва санъати,1996,2-жилд,148-б.

- o'qituvchining o'z Vataniga sodiqligi, bolalarni sevishi, ularni insonparvarlik ruhida tarbiyalash istagi, o'z yurti, ona tili, o'z xalqining tarixi va uning madaniyatini sevishi, davlatning mustaqilligi g'oyasida yashashidan iboratdir;
- ijtimoiy javobgarlikni yuksak darajada his etishi;
- oliyjanoblighi, aql-farosatli, ma'naviy pok - ma'naviyat va ma'rifat buyicha yuksak maqsadlarga mos kelishi, hislatlarni jamiyat hohishi bo'yicha bolalarga singdirib borishi;
- o'zini qo'lga ola bilishi, sabr-toqatli, bardam, matonatligidir.

Jamiyatning o'qituvchilik kasbiga qo'yadigan asosiy talabalari quyidagichadir:

- Shaxsni ma'naviy va ma'rifiy tomondan tarbiyalashning, milliy uyg'onish mafkurasining hamda umuminsoniy boyliklarning mohiyatini bilishi, bolalarni mustaqillik g'oyalarga sodiqlik ruhida tarbiyalashni bilishi, o'z Vatani tabiatiga va oilasiga bo'lgan muhabbati:
- keng bilim saviyasiga ega bo'lishi, turli bilimlardan xabardor bo'lishi;
- yoshlar pedagogikasi, psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya va pedagogika, yosh fizologiyasi hamda maktab gigiyenasidan chuqur bilimlarga ega bo'lishi;
- o'zi dars beradigan fan bo'yicha mustahkam bilimga ega bo'lib, o'z kasbi, sohasida jahon fanida erishilgan yangi yutuq va kamchiliklardan xabardor bo'lishi;
- ta'lim va tarbiya metodikasini egallashi;
- bolalarni bilishi, ularning ichki dunyosini tushuna olishi, empatiya his-to'g'ulariga ega bo'lishi;
- pedagogik texnikani (mantiq, nutq, ta'limning ifodali vositalari) va pedagogik takt (nazokat)ga ega bo'lishi;
- o'qituvchining o'z bilim va pedagogik mahoratini doimiy ravishda oshirib borishi.

Har bir o'qituvchi ana Shu talablarga eng yuqori darajada mos keladigan bo'lishiga intilishi kerak.

O'qituvchiga jamiyat tomonidan qo'yiladigan talablar, turli xildagi ijtimoiy kuzatishlar, pedagogning individualligi, uning Shu tariqa talablarga javob berishga

sub'ektiv tayyorligi muayyan o'qituvchining pedagogik faoliyatiga naqadar tayyorligidan dalolat beradi.

O'qituvchi professiogrammasi muayyan fan tomonidan o'qituvchiga qo'yiladigan maxsus talablarni o'z ichiga qamrab olishi lozim. Bo'lajak o'qituvchi u yoki bu xildagi fan tomonidan qanday talablar quyilishini bilishi va Shu asnodda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil qilish uchun pedagogik oliy o'quv yurtlarida muayyan mutaxassislik bo'yicha o'qituvchi professiogrammasi ishlab chiqilishi zarurdir. Professiogramma psixologik nuqtai nazardan ishlab chiqarish faoliyati xarakteristikasining (anik birorta kasb bo'yicha) kelgusi amaliy ishlar uchun zarur bo'lgan mazmundagi barcha tomonlarini o'z ichiga olishi kerakligi ustida boradi.

Professiogrammada muhim hislatlarning borgan sari bir muncha ortib borishini hisobga olgan holda o'qituvchining qo'yidagi hislatlari ko'rsatib borilishi lozim:

- 1) O'qituvchining shaxsiy xislatlari:
- 2) Kasbiga xos bilimi:
- 3) O'z kasbiga xos xislatlari:
- 4) Shaxsiy-pedagogik uddaburonligi:
- 5) Tashkilotchilik malakalari:
- 6) Kommunikativ malakalari:
- 7) Gnostik malakalari:
- 8) Ijodiy hislatlari:

Professiogrammani kasbga hos ravishda tashkil qilishda ta'limning samaradorligi va uning muvaffaqiyati Shaxsning qanday qobiliyat va Shaxsiy hislatlarini o'stirishda yordam berganligi inobatga olinadi.

Ma'lumki, qobiliyat- bu kishining biror faoliyatiga yaroqliligi va Shu faktorni muvaffaqiyatli amalga oshirishidir.

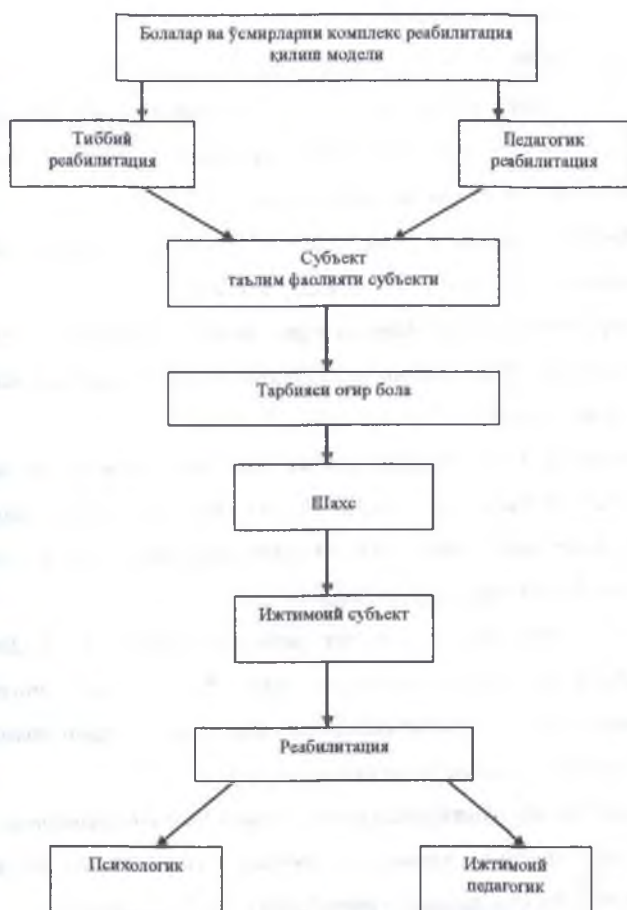
«Pedagogik qobiliyat- bu qobiliyat turlaridan biri bo'lib, kishining pedagogik faoliyatga yaroqliligini va Shu faoliyat bilan muvaffaqiyatli Shug'ullana olishini aniqlab beradi»¹.

¹ Есипов Н. Размышления по поводу педагогического мастерства. -М.: Прогресс, 2009, 167-6.

Reabilitatsion xizmatni boshqarish modeli va uni amalga oshirish mexanizmi hududdagi ijtimoiy madaniy vaziyatlarning ma'lum modelini yaratish imkonini beradi. Bu model bola va o'smirlarning:

Umumorganizmni reabilitatsiya qilish (tibbiy)

1. Shaxs sifatida reabilitatsiya qilish (psixologik)
2. Ijtimoiy sub'ekt sifatida (ijtimoiy)
3. Faoliyat sub'ektiv darajasiga ko'tarishga qaratilgan reabilitatsion xizmati bo'lishi kerak. Bu qo'yidagi ko'rinishga ega bo'ladi:

Xududiy rehabilitatsion xizmat xodimlarining faoliyati qo' yidagi mexanizm asosida yuritilganda samarali kechadi:

- Rehabilitatsion xizmat ko' rsatishda muassasalararo umumhamkorlik
- Rehabilitatsion xizmat ko' rsatishni ilmiy metodik ta' minlash
- Rehabilitatsion xizmatda kadrlar masalasi
- Rehabilitatsiya qilish ob' ektlarini tanlash va diagnostika qilish
- Rehabilitatsiya sub' ektlarining kelishuvi asosida faoliyat ko' rsatish.

O' xshash qilib, nazariy va eksperimental tadqiqotlar Shuni ko' rsatadiki, maktabdagi ta' lim tizimida o' quvchilarning umumiy tarbiyalanganlik darajasini tashxislashga u qadar e' tibor berilmaydi.

Jamiyatimizdagi yoshlarni tarbiyalashda optimal uslub va vositalardan foydalanishimiz lozim, buning uchun esa avvalambor ularning tarbiyalanganlik darajasini tashxis qilishimiz kerak. Tarbiyaviy tadbirlarni rejalashtirganimizda siyqallaShib qolgan tadbirlardan voz kechishimiz Shart.

Pedagogik omillarning sotsiumga hamda har bir Shaxsga ta' sir ko' rsatishini pedagogik diagnostika va korreksiyalashda inobatga olish zarur.

O' quvchi-yoshlarning yosh davrlarini hisobga olgan holda o' tkazilgan pedagogik diagnostika va korreksiya ishlari ularning egallagan bilim sifatiga va kasbiy yo' naltirilishiga ijobiy ta' sir etadi.

Maktab tizimidagi ta' lim-tarbiyaning nazariy va amaliy tomonlarini tahlil etish Shundan dalolat beradiki, pedagogik diagnostika va korreksiyalashga qaratilgan prinsipial yangi adabiyotlar, XX1 asr adabiyotlar majmualarini ishlab chiqish va tajribadan o' tkazish maqsadga muvofiqdir.

Ta' lim beruvchi o' qituvchilar tomonidan ijtimoiy-gumanitar, tabiiy fanlar blokiga kiruvchi darslarda didaktik vazifalar bilan bir qatorda tarbiyaviy masalalarning tugunini topishga harakat qilinganda tadqiq qilinayotgan muammo doirasida qo' yilgan vazifalar o' z yechimini topadi.

Maktab yoshidagi o' quvchilarning tarbiyalanganlik darajasi tashxislangandan so' ng, ularga axloqiy, huquqiy, mehnat, jismoniy va hokazo tarbiya turlari bo' yicha korreksiyalash ishlari olib borilsa maqsadga muvofiq bo' ladi.

Bu o'quvchilar tarbiyalanganligining tizimligini, yaxlitligini va puxtaligini ta'minlaydi.

Pedagogik korreksiyalash ishlarini amalga oshirganda muassasalararo umumhamkorlikka erishish lozim. Bunda pedagogik diagnostika va reabilitatsion ishlarni amalga oshiruvchi mutasaddi kadrlarni voyaga yetkazishni nazarda tutish lozim.

BOB BO'YICHA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

- Deviant xatti-harakat nima?. Delinkvent xatti-harakat-chi?
- Kriminal xatti-harakat deviant va delinkvent harakatlarga asos bo'ladi?
- «Profilaktika» mohiyatini tushuntirib bering. Profilaktik tadbirlar deganda ijtimoiy pedagogikada nimalar tushuniladi?
- Profilaktik tadbirlar asosan qanday xolatlarning oldini olishga qaratiladi?
- Pedagogik korreksiyalashda axloqiy tarbiya mazmuni nimalarda o'z ifodasini topadi?

ADABIYOTLAR:

11. Abdullayeva Sh. A. O'quvchilarni pedagogik tashxislashda qo'llaniladigan metodlar// Xalq ta'limi, 2003, №3, 40-45 b.b.
12. Abdullayeva Sh. A. Pedagogik diagnostika.-T.: Fan,2005,256 b.
13. Abdulla Avloniy. Muxtasari tarixi anbiyo va tarixi islom.-T.: Fan, 1994, 293b.
14. Abdurauf Fitrat. Muxtasar islom tarixi.-T: Fan, 1993, 172 b.
15. Abu Ali ibn Sino. Tadbiri manzil. DuShanba: «Irfon», 1980.420 b.
16. Abu Abdulloh Muhammad ibn al-Buxoriy. Hadis («Al-jomi' as-Sahih). 1-jild. Tarjimon Z. Ismoilov.-T:Qomuslar bosh tahririyati, 997, 572 b.
17. Abu Iyso-at-Termiziy. Sahih Termiziy. Abdug'ani Abdulloh o'g'li tarjimasini.-T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1993, 118 b.

18. Bojovich L. I. Lichnost i yego formirovaniye v yunosheskom vozraste.-M.: Vldos, 1998,219 s.
19. Komilov Najmiddin. Tasavvur I-kitob.-T.: Yozuvchi, 1996.-208 b.
20. Xobson Fleyk. Razvitiye rebyonka i yego otnosheniy s okrujayuShimi.-M.: pedagogika,1990, 304 s.
21. Qo'ziyev Z. Sinf rahbari ishini tashkil etish va rejalstirish-Toshkent:Universitet, 1994.-127 b.

SEMINAR MASHG'ULOTLAR BO'YICHA KO'RSATMA VA TAVSIYALAR:

Seminar mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Pedagogik diagnostika – pedagogikaning amaliy sohasi sifatida.
2. Uzlüksiz ta'lim tizimi muammolarini hal etishda pedagogik diagnostikaning roli.
3. Uzlüksiz ta'lim tizimida o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirishda pedagogik diagnostikaning imkoniyatlari.
4. Diagnostikani o'tkazishning tashkiliy-pedagogik asoslari.
5. Diagnostik ma'lumotlarni tayyorlash va taqdim etish metodikasi.
6. O'quv jarayonining mavjud holatini tashxis etish metodikasi.
7. O'quvchilarning aqliy tarbiyalanganlik darajasini tashxis etish metodikasi.
8. O'quvchilarning axloqiy tarbiyalanganlik darajasini tashxis etish metodikasi.
9. "O'quvchilarni kasbiy yo'naltirishning diagnostik kartasi"ni tuzish metodikasi.
10. Diagnostik xulosa yozish va rasmiylashtirish metodikasi.
11. Sinf (guruh) jamoasining tarbiyaviy imkoniyatlarining diagnostik parametrlari.
12. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini tashxis etish metodikasi.
13. O'qituvchining diagnostik mahorati.
14. Pedagogik testlarni tuzish metodikasi.

15. Pedagogik korrektsiyaning asosiy yo'nalishlari.
16. Pedagogik korrektsiya dasturini tuzish metodikasi.
17. Pedagogik ta'sir ko'rsatish metod va vositalari.
18. Pedagogik ta'sir ko'rsatishning individual va guruhli shakllari.
19. Korrektsion-pedagogik texnologiyalar.
20. Pedagogik profilaktika va uning asosiy tamoyillari.

MUSTAQIL TA'LIM VA MUSTAQIL ISHLAR

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Milliy pedagogikaning diagnostik metodlari.
2. O'quvchi shaxsini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.
3. Shaxs dinamik sohasining psixologik kontsepsiyalari.
4. Diagnostik pedagogik fikrlash.
5. Diagnostik tadbirlarni o'tkazishga qo'yiladigan tashkiliy-pedagogik talablar.
6. Diagnostik tadqiqot natijalarini taqdim etish metodikasi.
7. Pedagogik nazoratning ta'limiy funksiyalari.
8. Shaxs rivojining diagnostik kartasi.
9. Kasbga yo'naltirishning diagnostik metodikasi.
10. Sinf (guruh) jamoasida o'quvchining ijtimoiy maqomini tashxis etish metodikasi.

ADABIYOTLAR:

1. Abdullayeva Sh.A. Pedagogik diagnostika va korrektsiya. – Toshkent:Fan va texnologiyalar, 2010.-278 b.
2. Tolipova J.O. Pedagogik testologiya. – Toshkent:Universitet, 2015.-198 b.
3. Kashenko V.P. Pedagogicheskaya korrektsiya.– Moskva:, Akademiya, 2006.-234s.

Mustaqil ishlash uchun adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariiga bag'ishlangan majlisdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi// Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11
2. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. "O'zbekiston" 2016.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga qo'ramiz "O'zbekiston" 2017
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017—2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakat strategiyasi. 7 yanvar 2017 yil.
5. Yuzlikayeva E.R. Diagnosticheskaya deyatelnost uchitelya v sovremennoy pedagogicheskoy teorii i praktike yego raboty. – T.: "Fan va texnologiyalar", 2009.
6. Hasanboyev J., To'raqulov X., Haydarov M., Hasanboyeva O. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – T.: "Fan va texnologiyalar", 2008.
7. Maksimov V.G. Pedagogicheskaya diagnostika v shkole. – M.: ACADEMA, 2002.

Elektron ta'lim resurslari:

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.Ziyonet.uz
4. www.edu.uz
5. tdpu-INTRANET.Ped

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.-Toshkent: O'zbekiston, 2003, 38 b.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. -Toshkent, 1997.
3. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – Toshkent, 1997
4. “2017—2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi”. –Toshkent, 7 yanvar 2017 yil.
5. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.- Toshkent: O'zbekiston, 20017.-104 bet.
6. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent:O'zbekiston, 2016.-56 bet.
7. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga qo'ramiz. –Toshkent:O'zbekiston, 2017.-488 bet.
8. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.-Toshkent:o'zbekiston, 2017.-48 bet.
9. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.-Toshkent:O'zbekiston, 2017.
- 10.1001 savolga psixologning 1001 javobi. G'.B. Shoumarov tahriri ostida.- Toshkent: Mehnat, 2000,296 b .
- 11.Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. –Toshkent:O'qituvchi, 1994.- 178 b.
- 12.Abdulla Avloniy. Muxtasari tarixi anbiyo va tarixi islom.-Toshkent: Fan, 1994.- 293b.
- 13.Abdurauf Fitrat. Muxtasar islom tarixi.-Toshkent: Fan, 1993.- 172 b.

14. Abdullayeva Sh. A. Pedagogik diagnostika.-Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2010.- 256 b.
15. Abdullayeva Sh. A. O'quvchilarni pedagogik tashxislashda qo'llaniladigan metodlar// Xalq ta'limi, 2016 ,№3, 40-45 b.b.
16. Abdurauf Fitrat. Muxtasar islom tarixi.-T: Fan, 1993, 172 b.
17. Abu Ali ibn Sino. Tadbiri manzil. DuShanba: «Irfon», 1980.420 b.
18. Abu Abdulloh Muhammad ibn al-Buxoriy. Hadis («Al-jomi' as-Sahih»). 1-jild. Tarjimon Z. Ismoilov.-T: Qomuslar bosh tahririyati, 997, 572 b.
19. Abu Iyso-at-Termiziy. Sahih Termiziy. Abdug'ani Abdulloh o'g'li tarjimai.-T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1993, 118 b.
20. Ahmad Yassaviy. Devoni hikmat.-T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va sa'nat nashriyoti., 1992.
21. Bohnisch S. Einige philosophisch-methodologische Fragen- Berlin, 1990, r. 175.
22. Bloom B. S. A taxonomy of Educational Objektives Handbook.- Harvow ,1965, 83 p.
23. Bojovich L. I. Lichnost i yeyo formirovaniye v yunosheskom vozraste.- Moskva: Vlados, 2009.-219 s.
24. Weiner B, Theorien der Motivazion. Stuttgart: Klett ,2007.-196 p.
25. Vershlovskiy S. G. Obsheye obrazovaniye vzroslyx: stimuly i motivy.- Moskva: Pedagogika, 2017- 271s.
26. Voyshvillo ye. K., Degtyarev M.G. Logika,-M.: Vlados, 1998, 528s.
27. Widdel H. Fragebogen zur Attribuerung fon Erfolg und Misserfolg in der Schule. Beltz ,2010.- 189 p.
28. Giddens Entoni. Sotsiologiya - T., «Sharq», 2002 y.,848b.
29. Denyakina L. I. Pedagogicheskaya diagnostika- dvijuShaya sila pedagogicheskogo kollektiva.-Moskva: Universitet,200,198 s.
30. Jo'rayev R. H. va boshqalar. Pedagogika fani konsepsiyasi. –Toshkent: O'qituvchi, 2014.-232 b.

31. Ingenkamp Karlxayns. Pedagogichen diagnostik.-Berlin,1991.- 240 p.
32. Jenks C. The Sjiology of Childhood. - London, 2005.-196 p.
33. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. –Moskva:Logos, 2002. 284 b.
34. Zunnunov A.M.Pedagogika tarixi. -Toshkent: Ma'naviyat, 2010.-308 b.
35. Xayrullayev, N. Xotamov,D. Shodiyev O'rti Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar. –Toshkent: Fan,1996.-351bet.
36. Ibn Sina Abu Ali. Izbrannyye filosofskiye proizvedeniya. Moskva:Nauka, 1980.552b.
37. Ibroximov A, Sultonov X, Jo'rayev N. Vatan tuyg'usi. - Toshket:O'zbekiston, 1996.-. 400 b.
38. Ingenkamp Karlxayns. Der pedagogichen diagnostik.- Berlin:Lampress,2001, 240 p.
39. Kuzmina N. V. Put ot nraivstvennogo ponyatiya k nraivstvennomu ubejdeniyu.-M.: Znaniye, 1999,178 s.
40. Munavvarov A. Q. Oila pedagogikasi.-Toshkent: O'qituvchi,1994.- 204 b.
41. Nemov R. S., Olshanskiy i dr. Kak razvivayutsya i krepnut ubejdeniya v period nraivstvennoy zrelosti.-M.: Pedagogika, 1991, 403 s.
42. Pijae J. J. Rebyonok i yego razvitiye -Moskva: Znaniye, 2008,508 s.
43. Podlas'ny I. P. Pedagogika –Moskva:Vlados, 2010. - 576 s.
44. Rollet B. Anstrengungsvermeidungstest (FVT). Braunschweig: Westermann ,2009, 304p.
45. Sunsov N.S. Diagnostirovaniye v uchenicheskom kollektive- M, // Pedagogika, 2016 №4,S.- 40-50.
46. UO'T muassasalarida o'quvchilar bilim darajasini nazorat qilish to'g'risida Nizom. –Toshkent, 2015.
47. Frances C. Waksler. Studying the Social Worlds of Children.- London. 1991. -176p.
48. Hartlej I.Stratedies from Programmed Instrukctionanal Technologj. London,2003, 179 p.

49. Xobson Fleyk. Razvitiye rebyonka i yego otnosheniy s okrujayushimi,-
M.: pedagogika, 1990, 304 s.
50. Schmidt H. D. Zum Problem des Konstruktibegriffs in der empirischen
Personlickeitsforschung und-diagnostik- Berlin, Psychologik 1999 182r.
51. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 1-Jild.-Toshkent: Qomuslar bosh
tahririyati, 2000.-568 b.
52. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. Tuzuvchilar: Hoshimov K., Ochil S. -
Toshkent: O'zbekiston, 1999, 461 b.
53. Quronov M. Q., Qurboniyozova Z. Q. Ijtimoiy pedagogika -
Toshkent: RTM, 2003.- 48 b.
54. Qo'ziyev Z. Sinf rahbari ishini tashkil etish va rejalashtirish. -
Toshkent: Universitet, 1994.-127 b.
55. G'aybulloh as- Salom. Ezgulikka chog'lan, odamzod.- Toshkent: Sharq,
1999.- 320 b.
56. G'oziyev E. Tafakkur psixologiyasi –Toshkent: O'qituvchi, 1990.-292 b.
57. Hasanboyeva O. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasi.-Toshkent:
O'qituvchi, 1996.- 178 b.
58. www.ziyonet.uz
59. www.edu.uz
60. www.pedagog.uz
61. www.wikipedia.ru

MUNDARIJA

SO'Z BOSHI.....	3
1-BOB. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING METODOLOGIYASI	
1-mavzu. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING PREDMETI VA TARIXIY RIVOJI.....	6
2-mavzu. O'QUV-TARBIYA JARAYONIDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA.....	27
3- mavzu. PEDAGOGIK VOQELIKNI DIAGNOSTIK TADQIQ ETISHNING UMUMMILLIY TAMOYILLARI VA DARAJALARI.....	33
4- mavzu. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING UMUMIY METODLARI.....	43
5- mavzu. TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA O'LCHASH VA SHKALALASHNING ASOSIY YO'NALISHLARI.....	59
6- mavzu. UZLUKSIZ TA'LIMDA PEDAGOGIK NAZORATNI TASHKIL ETISHNING ILMIY ASOSLARI.....	74
7- mavzu. O'QUV JARAYONINI TASHKIL ETISHNING UMUMIY DIAGNOSTIKASI.....	90
8- mavzu. O'QUVCHILARNING AQLIY RIVOJLANISHINI DIAGNOSTIKA QILISH.....	102
9- mavzu. O'QUVCHILARNING AXLOQIY TARBIYALANGANLIK DARAJASINI TASHXIS ETISH.....	112
10- mavzu. O'QUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISHDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA.....	125
11- mavzu. SINF (GURUH) JAMOASINING TARBIYAVIY IMKONIYATLARINI TASHXIS ETISH.....	142
12- mavzu. OILANING TARBIYAVIY IMKONIYATLARINI TASHXIS ETISH.....	151
13- mavzu. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA ASOSIDA UZLUKSIZ TA'LIMDA TARBIYAVIY ISHLARNI REJALASHTIRISH.....	167
2-BOB. KORREKTSION FAOLIYAT METODOLOGIYASI	
14-mavzu. KORREKTSION FAOLIYATNING MAZMUN-MOHİYATI.....	176
15- mavzu. KORREKTSION FAOLIYATNING ASOSIY TAMOYILLARI.....	183
16-mavzu. UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA YOSHLARNING TARBIYALANGANLIK DARAJASINI TASHXISLASH VA KORREKSIYALASH ISTIQBOLLARI.....	201
17- mavzu. KORREKTSION FAOLIYATNI TASHKIL ETISH BOSQICHLARI.....	218
18-mavzu. KORREKTSION FAOLIYATNING UMUMPEDAGOGIK VA MAXSUS METODLARI.....	232
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.....	259

Abdullayeva Sh. A., Ro`ziyeva D.I.

PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKTSIYA

magistrantlar uchun darslik

Mazkur darslik MD-5A1109001- raqam bilan ro'yxatga olingan (2.05.2017 yil) fan dasturi asosida tuzildi va Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishlari bo'yicha O'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi kengashining 2018-yil "25" NOV dagi "3"-son majlis bayonnomasi bilan chop etishga tavsiya etildi (4-sonli bayonnomalar qarori)